

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : XLIV

Sa. : 173

Ocak 1980

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA

1 9 8 0

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler :	Sayfa
BİLGİ, ÖNDER: Yeni Bulunmuş Eserlerin Işığı Altında Anadolu'da Bronz Çağı Öncesi İnsan Figürleri Hakkında Yeni Gözlemler (14 resimle birlikte)	1
———: İngilizcesi	13
ALP, SEDAT: Die Hethitischen Tontafelentdeckungen auf dem Maşat-Höyük (3 desen, 1 harita, 4 resimle birlikte)	25
VARINLIOĞLU, ENDER: Bithynia, İonia, Karia'da Epigrafi Araştırmaları... ..	61
SIMON, RACHEL: Beginnings of Leadership. Mustafa Kemal's First Visit to Libya, 1908	69
———: Türkçesi (Çeviren: ÖZKAYA, Ph. D. TÜTEN)	83
SOYSAL, ÖZER: Geleneksel Türk Kütüphaneciliği'nin Toplumsal - Ekonomik Yapısı'na Yaklaşımında Metodoloji ve Kaynak Sorunu	97
Raporlar :	
EYİCE, PROF. DR. SEMAVİ: Silifke ve Dolaylarında Yapılan Topraküstü Arkeolojik Araştırmalar Raporu (1978)	111
———: Silifke ve Dolaylarında Yapılan Topraküstü Arkeolojik Araştırmalar Raporu (1979)	122
Çeviriler :	
JARRING, GUNNAR (Rusça'dan Çeviren: ÖZKAYA, Ph. D. TÜTEN): İsveç'te Türkoloji	125
Konferanslar :	
NENCI, PROF. DR. GIUSEPPE: Truva'nın Düşmesinden İ. Ö. V. Yüzyılın Sonuna Kadar Anadolu ve İtalya Arasındaki İlişkiler	137
Nekroloji :	
ŞAKİROĞLU, DR. MAHMUT HASAN: Ord. Prof. Ömer Lütü Barkan (Bir resimle birlikte)	153
———: Prof. Alessio Bombaci (Bir resimle birlikte)	179
Bibliyografya :	
KAYAOĞLU, İSMET: Vakıflar Dergisi, Sayı XII.	193
KARADENİZ, ŞADAN: Kitaplardan Haber	197
1978 Yılı'nın İkinci Yarısında Kitaplığımıza Gelen Kitap ve Dergiler	203
Haberler :	
IV. Uluslararası Güney-Doğu Avrupa İncelemeleri Kongresi	245
Üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal Fransız Akademisine Onur Üyesi Seçildi	248
Kapaktaki resim : Maşat-Höyük'te bulunan Tabarna mührü baskısı. Eski Hitit Çağı. M. Ö. XVII. - XV. Yüzyıl	

BELLE TEN

Cilt : XLIV

OCAK 1980

Sayı : 173

YENİ BULUNMUŞ ESERLERİN IŞIĞI ALTINDA ANADOLU'DA BRONZ ÇAĞI ÖNCESİ İNSAN FİGÜRLERİ HAKKINDA YENİ GÖZLEMLER

ÖNDER BİLGİ

*Bu yazıyı yaşamının sekseninci yılını
kutlamış olması nedeniyle TTK Genel
Müdürü sayın Uluğ İğdemir'e saygıla-
rıyla sunarım.*

1968-70 yılları arasında Lisansüstü tez araştırmaları yaptığımız sırada Anadolu Medeniyetleri Müzesi (o zamanlar Ankara Arkeoloji Müzesi olarak anılıyordu), Afyon, Manisa, Konya Arkeoloji Müzeleri ile Konya'daki Özel Koyunoğlu Müzesi ve İstanbul'da Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu olarak anılan Özel Koleksiyonla, Uşak ilinin Banaz ilçesinde o zamanlar Orta Okul öğretmenliği yapan Rıza İncel'in amatörce topladığı diğer arkeolojik eserler arasında yer alan insan figürleri üzerinde çalışma olanağı sağlanmıştı. Toplamı 14 adedi bulan bu eserleri, Anadolu Prehistorik sanatına getirdikleri yenilikleri gözönünde tutarak daha fazla gecikmeden arkeoloji dünyasına tanıtmayı bir görev sayarak, bu makaleyi hazırlamayı uygun gördük. Başta her zaman yardımlarını esirgemeyen Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürü Sayın Raci Temizer olmak üzere, adı geçen arkeoloji müzelerinin o zamanki müdürlerine ve uzmanlarına ve Sayın H. Kocabaş ile sayın R. İncel'e adı geçen eserler üzerinde çalışmam için gösterdikleri anlayışa burada teşekkür etmeyi zevkli bir ödev sayarım.

Ayrıntılarını makale sonundaki bir katalogda sunduğumuz adı geçen 14 insan figüründen 3 adedi, mevcudiyeti 1910 yıllarından beri bilinmekte olan Çukurkent'te¹ bulunmuştur (Lev. I). Pişmiş topraktan yapılmış olan birinci insan figürü (Lev. I Res. 1) bağdaş kurmuş vaziyette oturmuş bir kadını temsil etmektedir. Ellerinden biri bacağına, diğeri ise göğsünün üstünde durmaktadır. Oldukça şişman bir kadını temsil eden bu eserin başı ve boynu kayıptır ve boynun oturması için omuzlar arasında yuvarlak bir boşluk bırakılmıştır. Ayaklarını uzatmış olarak oturmuş bir kadını temsil eden ikinci insan figürü kahverengimsi krem renginde kireçtaşından yapılmıştır. Başı şimdi kayıp olan heykelciğin elleri göğüslerinin yanlarına konmuştur (Lev. I Res. 2). Yeşil taştan yapılmış ve şişman bir kadın figürünün alt kısmını gösteren üçüncü Çukurkent buluntusu ise, yatar durumda işlenmiştir (Lev. I Res. 3). Küçük boyutlarda yapılmış heykelcik görünümünde olan bu 3 eserde de gerek vücut, gerekse organlar ayrıntılı olarak işlenmiş, fakat eller, ayaklar kabaca gösterilmiştir. Bu özellikleri nedeniyle bu 3 eser Anadolu'da 1958 yılından sonra yapılan bilimsel arkeolojik araştırmalarda ortaya çıkartılmış² Bronz Çağı öncesi insan figürlerine benzerler³. İşlenişlerinde görülen estetik ve duruş pozisyonlarındaki serbestlik bu eserlerin Anadolu Geç Neolitik Çağına tarihlenen Hacılar'ın VI. tabakasında ortaya çıkartılmış olan kadın heykelciklerinin benzerleri olduklarını gösterir⁴. Ancak, Çukurkent'te Hacılar'ın aksine insan figürlerinin yapımında kilin yanında taş da kullanılmıştır. Zaten, Çukurkent'te daha önce bulunmuş olan insan figürlerinin çoğu da taştan yapılmıştır⁵.

¹ Bkz. A. H. Ormerod 1912-13: "Prehistoric Remains in South - western Asia Minor, III" *The Annual of the British School at Athens XIX* s. 48 v.d.

² Krş. J. Mellaart 1970: *Excavations at Hacilar 2* (plates and figures) Lev. CXXV-CLVIII; J. Mellaart 1967: *Çatal Höyük, A Neolithic Town in Anatolia* Lev. 77-79, 84-91 Res. 51, 53

³ 1958 yılından evvel de Bronz Çağı öncesine ait insan figürleri Anadolu'da bilinmekteydi, örneğin bkz. A. H. Ormerod 1912-13: *a. y. Res. 1A - B*; K. Bittel 1953: "Einige Idole aus Kleinasien" *Prähistorische Zeitschrift XXXIV / V* Res. 1, 2, 3; J. Mellaart 1954: "Preliminary Report on a Survey of Pre - Classical Remains in Southern Turkey" *Anatolian Studies IV* Res. 83 ve 87

⁴ Krş. J. Mellaart 1970: *a. y. Lev CXXV-CLVIII*

⁵ Bkz. A. H. Ormerod 1912-13: *a. y. Res. 1A - B*; K. Bittel 1953: *a. y. Res. 2*; J. Mellaart 1954: *a. y. Res. 87*

Makalemizde ele aldığımız diğer 2 eser Konya ilinin hemen güneyinde yer alan Hatip ilçesi yakınındaki höyükte ele geçirilmiştir. Yeşil bir taştan işlenerek yapılmış eserlerden birincisi dizlerini yukarı doğru kırarak oturmuş bir insanı temsil etmektedir. Üç parmaklı olarak gösterilmiş elleri, bacaklarının yan taraflarına tutturulmuştur (Lev. II Res. 4). Yüzünün kabaca işlendiği görülen heykelciğin çenesinin oldukça iri belirtilmiş olması bir sakala işaret sayılacağından, bu eserin bir erkeği tasvir ettiği anlaşılmaktadır. Erken Prehistorik Çağ Anadolu insan figürlerinin büyük bir kısmında cinsiyet uzuvları işlenmemiştir ve insan figürlerinin cinsiyetleri, kalçaların ve özellikle memelerin tebarüz ettirilmesi ile belirtilmiştir. Adı geçen eserde göğüslerde memelerin işlenmemiş olması da heykelciğimizin bir erkeği temsil etmek için yapıldığını göstermektedir. Yine yeşil taştan yapılmış olan ikinci Hatip Höyük buluntusu, çok uzun bir boyuna sahip bir baştan ibarettir (Lev. II Res. 5). Eserde yüzün uzuvları çok kaba işlenmiş ve çenenin çıkıntılı olması da yine bir sakala işaret sayılabileceğinden, bu başın da bir erkeği temsilen yapıldığı anlaşılmaktadır. Baş üzerinde görülen konik bir kabartmanın bir saç biçimini göstermekten ziyade bir bere türü şapkayı temsil ettiği söylenebilir. Gerek işlenişlerindeki nisbetsizlik ve kabalıktan, gerekse erkek figürlerini temsil etmeleri bakımından bu iki eser Bronz Çağı öncesine ve Çatal Höyüğün VI. tabakasından önceye tarihlenen katlarda ele geçirilen figürleri⁶ andırmaları bakımından Erken Neolitik devire tarihlenebilirler.

Burada ele aldığımız birisi kırık, diğeri boyunlu bir başı temsil eden öteki 2 eser, Uşak ilinin Banaz ilçesi yakınında yer alan Alıçlı Höyükte bulunmuştur. Belden yukarı kısmı kayıp olan birinci heykelcik çok şişman bir kadını, ayaklarını altına almış oturur durumda göstermektedir. Heykelciğin dizleri hasara uğramıştır (Lev. III Res. 6). İkinci eserde gözler hariç yüzün uzuvları açıkça belirlenmemiştir (Lev. III Res. 7). Gözler çok iri badem şeklinde derince çizilerek belirtilmiştir. Başta saç da işlenmiştir. Saçın dış hatları kabartma olarak gösterilmiş ve ayrıca başın arkasında 3 adet üçgen biçimli çukurcuk yapılmıştır, ki buralara muhtemelen hakikî saç veya benzeri nesne takılmış olmalıdır. Her iki eser de tarihleme bakımından Geç Neolitik Çağa girer, çünkü oturan heykelcikteki

⁶ Krş. J. Mellaart 1967: a.y. Lev. 84 ve 85

işleniş tekniği ve çok iri kalçalar üzerindeki konkav boşluğun benzeri ve boyunlu başta gözlerin iri badem şeklindeki paralelleri ve saçın dış hatlarının da belirtilmiş olması, Hacılar'ın VI. tabakasında ortaya çıkartılmış ve Geç Neolitik Çağa tarihlenmiş eserleri hatırlatır⁷.

Hacılar'da bilimsel araştırmaların başlamasından önce yapılan kaçak kazılarda elde edilen ve şimdi İstanbul'da Hüseyin Kocabaş koleksiyonunda bulunan 2 eser, burada işlediğimiz malzemenin diğer bir kısmı teşkil etmektedir. İki de pişmiş topraktan ve kırık olarak ele geçirilmiş bu eserlerden birincisi, içi boş kırık bir başı temsil eder. Başta yüzün uzuvları kabaca belirtilmiştir; gözler derin düz çizgilerle, burun kabartma olarak ve kulaklar ise kaplarda tutamak olarak kullanılan, dikine yerleştirilmiş ve ortası delikli iki tutacak şeklindedir (Lev. IV Res. 8). Bu başın benzerleri Hacılar'ın I. tabakasında parçalar halinde ortaya çıkartılmıştır⁸. Zaten, başın içinin boş olması ve Hacılar'da bulunmuş diğer çanak-çömlek gibi linear olarak boyanmış olması⁹, bu eserin bir kap şeklinde yapılmış bir insan figürüne ait olduğu kanısı uyandırmaktadır. Küçük boyutlarda kap şeklinde yapılmış insan figürlerinin de Hacılar'da imal edilmiş olduklarını biliyoruz. Yine resmî müsaadesiz ve bilimsel olmıyan kazılarda ortaya çıkartılmış bu eserler, şimdi Türkiye dışında özel koleksiyonlarda veya müzelerde muhafaza edilmektedir¹⁰.

Hacılar'da bulunmuş olan ikinci eser, aşırı derecede stilize edilmiş bir insan figürünün üst kısmını göstermektedir. Özellikle mermerden yapılmış benzerlerine Tunç Çağının eski safhasında¹¹ rastladığımız bu eser, pişmiş topraktan yapılmış olması ve Hacılar yerleşmesinde de Erken Kalkolitikten sonraki kültürlere rastlanmamış olması nedeniyle Erken Kalkolitik çağın sonlarına tarihlenmelidir. Zaten, bu tipte çok soyut olarak işlenmiş eserlerin benzerlerine parçalar halinde bilimsel kazılar sırasında da I. tabakada rastlanmış-

⁷ Krş. J. Mellaart 1970: a.y. Lev. CXXXIII, CXXXIV ve CXLVII

⁸ Bkz. J. Mellaart 1970: a.y. Lev. CLXXII a, b, c

⁹ Krş. örneğin J. Mellaart 1970: a.y. Lev. LXXXVIII, LXXXIX

¹⁰ Bkz. *Catalogue of Egyptian, Near Eastern, Greek and Roman Antiquities*, Sotheby and Co., Londra 6 Temmuz 1964 No 38 ve 39 (özel koleksiyonlarda şimdi); *Horizon IX*, Summer 1967 s. 12 (British Museum'da)

¹¹ Bkz. Ö. Bilgi 1975: "Kültepe Kazılarında Bulunmuş Olan İnsan Figürinleri" *Bellekten* 154 s. 202-204

tır¹². Eserimizde kollar küt olarak ve baş da gittikçe incelen uzunca bir sap biçiminde belirtilmiştir (Lev. IV. Res. 9).

Makalemizde yer alan geri kalan 5 insan figüründen 4'nün geldikleri bölgeler belli oldukları halde yerleşmeleri saptanamamıştır. Bunlardan birincisi Alaşehir'de bir antikacıda ele geçirilmiş olup şimdi Manisa Arkeoloji Müzesinde saklanmaktadır. Oturmuş durumdaki bir kadını temsil eden ve başı şimdi kayıp olan figürde, başın gövdeye bağlandığı yerde derince yuvarlak bir çukur vardır. Bir heykelcik hüviyetinde karşımıza çıkan bu eserde, vücut uzuvları ayrıntılı olarak belirtilmiş, fakat ayaklar gösterilmemiş ve ellerde parmaklar bir kaç çizgiyle belirlenmeğe çalışılmıştır. Buna karşın göbek çukuru işlenmiştir. Ellerinden biri göğüs üzerine, diğeri ise diz üzerine konulmuştur (Lev. V Res. 10). Heykelciğin en önemli özelliği oturuş pozisyonundadır. Cepheden bakıldığında bacaklardan biri dizden kırılıp yukarı, karına doğru çekilmiş, diğeri ise yine dizden kırılarak bağdaş kurar gibi yanlamasına uzatılmıştır. Sol bacağı teşkil eden bu bacağın dizi altına yine kilden yapılma bir destek konulmuştur. Bu destek heykelciğin dengeli durmasını sağladığı gibi heykelciğe sağ taraftan bakıldığında da dizini karnına çekmiş gibi oturur durmasını ve görünmesini temin etmiştir. Böylece, şimdiye kadar Anadolu'da ele geçmiş heykelcikler arasında ilk defa böyle çift oturuş pozisyonuna sahip bir esere rastlanmış oluyoruz. Heykelcikte izlediğimiz ikinci bir özellik ise, alt tarafında karın hizasına kadar bırakılmış olan oldukça geniş boşluktur. Eser imal edilirken kasden yapılmış bu boşluğun, heykelciği muhtemelen bir yere sabit olarak oturtulmasının sağlanması için bırakıldığı düşünülebilir.

Manisa Müzesinde muhafaza edilen bu heykelciğin kabaca yapılmış bir benzeri Afyon Arkeoloji Müzesince ele geçirilmiştir. Şimdi başı kayıp olan bu heykelcik ise, bağdaş kurmuş vaziyette oturmaktadır. Ellerinden biri göğsü üzerinde, diğeri ise böğründe durmaktadır (Lev. V Res. 11).

¹² Hacılar Kazısı nihai raporuna (J. Mellaart 1970: a.y.) dahil edilmemiş bu eser halen Anadolu Medeniyetleri Müzesinde muhafaza edilmektedir. Ayrıca bkz. Ö. Bilgi 1972: *Development and Distribution of Anthropomorphic Figures in Anatolia from Neolithic to the End of the Early Bronze Age*, Londra Üniversitesine sunulmuş yayınlanmamış doktora tezi Lev. LXXXI Res. 26

Pişmiş topraktan olan incelediğimiz bu heykelciklerin mermerden yapılmış bir benzeri ise Kayseri Arkeoloji Müzesinde saklanmaktadır. Konya'nın Büyük Çumra'sına bağlı Gücük köyü yakınında bir sulama kanalı deposu inşası sırasında bulunmuş olan bu heykelcik, bağdaş kurmuş durumda oturmuş olarak gösterilmiştir. Heykelciğin uzuvları kabaca işlenmiş olmasına rağmen dıştaki bacağın ayağı belirtilmiş ve göğüslerin iki yanına yerleştirilmiş ellerde parmaklar çizilerek belirlenmiştir. Göğüsler, heykelciğin üst kısmı gibi kübik hatlarla işlenmiştir (Lev. VI Res. 12). Hafifçe tahribata uğramış başın yüz kısmı kabaca olmasına rağmen ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Kulaklar hafif kabartma olarak gösterilmiş, burun daha barizce işlenmiştir. İri badem biçimindeki gözler gibi ağız çizilerek işaretlenmiştir.

Ele aldığımız bu son 3 eserde ayrıntılarda göze çarpan stil farkları dışında ortak özelliklere sahip olmaları nedeniyle aynı tarihlerde yapılmış oldukları anlaşılmaktadır. Şöyle ki, Manisa ve Afyon Müzesi eserlerindeki oturuş pozisyonlarındaki serbestlik ve ellerin pozisyonları, bu eserlerin Çatal Höyük II-I ve Hacılar'ın VI. tabakasında ele geçirilmiş ve Geç Neolitik Çağa tarihlenmiş yapıları anımsattıkları görülür¹³. Mermerden yapılmış üçüncü eser de aynı tarihe aittir, çünkü gözleri Geç Neolitik Çağ heykelcikleri gibi iri badem şeklinde işlenmiştir¹⁴.

Makalemizin konusunu teşkil eden son 2 insan figürü ayakta durur biçimde işlenmiştir. Konya'da Koyunoğlu Müzesinde rastladığımız ve Konya bölgesinde bulunduğu söylenen beyaz mermerden yapılmış olan bunlardan birincisinin başı boyun dibinden kayıptır ve kolları dirseklerden kırılarak göğüs üzerine konmuştur. Heykelciğin elleri belirtilmemiştir, fakat ayakları işlenmiştir (Lev. VII Res. 13). Oldukça şişman bir insan figürünü gösteren bu eserin karın altında kabartma olarak gösterilmiş olan dikdörtgen, figürün cinsiyet uzvunu örten bir giysi olarak kabul edilebilir. Mermerden veya taştan yapılmış benzerlerine Çatal Höyük¹⁵ ve Çukurkent'te¹⁶

¹³ Krş. J. Mellaart 1965: *Çatal Höyük, A Neolithic City in Anatolia*, Albert Reckitt Archaeological Lecture - British Academy, Londra Lev. LXXXII b, c, d; J. Mellaart 1970: *a.y.* Lev. CXXV-CLVIII

¹⁴ Krş. J. Mellaart 1970: *a.y.* Lev. CXLVI-CXLVII

¹⁵ Bkz. J. Mellaart 1962: "Excavations at Çatal Höyük - First Preliminary Report, 1962" *Anatolian Studies* 12 Lev. VIII d ve IX a-c

¹⁶ Bkz. A. H. Ormerod 1912-13: *a.y.* Res. 1A-B

rastladığımız bu heykelciğin, adı geçen yerleşmelerdekiler gibi Erken Neolitik Çağa tarihlenmeleri uygun görülebilir. Zaten, işlenişinde görülen stil de Geç Neolitik Çağın zarif ve mütenasip hatlı heykelciklerinden farklıdır.

Yazımızın sonuncu insan figürünü pişmiş topraktan yapılmış olup başı boyunla birlikte kayıptır. Nereden geldiği belli olmayan ve halen Anadolu Medeniyetleri Müzesinde muhafaza edilmekte olan bu eser, bundan evvel ele aldığımız insan figürlerinden –bir tanesi dışında– farklı olarak soyut görünüşte işlenmiştir. Kollar kaba çıkıntılar olarak belirlenmiş ve kalçaların iriliği veya şişmanlığı da iki çıkıntıyla belirtilmiştir (Lev. VII Res. 14). Vücuduna oranla bacaklar çok nisbetsizdir ve ayakların uçları kayıptır. Önceki yapıtların 3 boyutlu olarak işlenmiş olmalarına karşın yassı olarak gösterilmiş bu heykelcik, Bronz Çağının eski safhasının başından itibaren bol miktarda görülmeğe başlanılan ve Eski Bronz Çağı II'de özellikle gelişen mermerden yapılmış insan figürlerini anımsatmaktadır¹⁷. Ancak, çok soyutlaşmış Eski Tunç Çağı yapıtları üzerinde çok ender olarak bezeme veya diğer uzuvlara yer verilmiştir. Halbuki, bu heykelciğimizde kollar ve kalçalar üzerinde ve cinsiyet uzvunun bulunduğu yerde yuvarlak baskı bezekler vardır. Ayrıca, karın bölgesinde çizilerek işlenmiş bir geniş daire içinde küçük çukurcuklar görülür. Karın bölgesine işlenmiş bu bezeğin bir benzerine Büyük Güllücek'te Geç Kalkolitik Çağa tarihlenmiş yine çok stilize edilmiş bir insan figüründe rastlıyoruz¹⁸. Bu benzerliğe dayanarak da eserimizi Eski Tunç Çağı öncesine ve Kalkolitik Çağın sonlarına tarihlemeyi uygun görüyoruz. Bu suretle de, Anadolu'da Neolitik Çağdan itibaren doğal biçimde işlenerek karşımıza çıkan insan figürlerinin veya heykelciklerinin, Erken Kalkolitik devirde kısmen stilize edilmeğe başladığı ve Geç Kalkolitik Çağda da gittikçe artan derecede stilize edilerek, Eski Tunç Çağında tam stilize ve soyutlaşmış insan figürleri olarak karşımıza çıktıklarını görüyoruz¹⁹. Anadolu Medeniyetleri Müzesinde saklanmakta olan bu heykelciğin de bu gelişimin Erken Kalkolitikten Eski Tunç Çağına geçişi temsil eden bir örneği gösterdiği anlaşılmaktadır.

¹⁷ Bkz. Ö. Bilgi 1972: a. y. s. 618 Tablo 6

¹⁸ Bkz. H. Koşay - M. Akok 1957: *Büyük Güllücek Kazısı*, 1947 ve 1949 daki çalışmalar hakkında ilk rapor, Ankara Lev. XXVI, 2

¹⁹ Bkz. Ö. Bilgi 1972: a. y. s. 618 Tablo 6

Sonuçlar:

Bu makalede ele aldığımız bu eserler bize, Anadolu insan figürleri sanatının gelişiminde bazı yeni öneriler getirmektedirler. Her şeyden önce, Neolitik Çağda Çatal Höyük, Hacılar, Can Hasan gibi yerleşmeler dışında Çukurkent'ten başka Uşak bölgesinde de Neolitik kültürlerin var olduğu anlaşılmaktadır. Bunu Alıçlı Höyük eserleri açıkça göstermektedir. Çukurkent'te bulunmuş olan yeni heykelcikler de bu merkezin Hacılar, Çatal Höyük Geç Neolitiği ile çağdaş ve en az bu yerleşmeler kadar önemli bir merkez olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan, Konya'nın hemen güneyinde yer alan Hatip Höyükte de Çatal Höyükle çağdaş bir Neolitik yerleşmenin varlığı ortaya çıkmaktadır.

Bu eserlerin mevcudiyetinden çıkartabildiğimiz en önemli sonuç ise insan figürlerinin yapımlarında göze çarpan özelliktir. Taştan veya kilden yapılmış, oldukça uzun boyunlara sahip ve hiçbir kırık izi göstermeyen müstakil yapılmış insan figürü başları (bkz. Lev. II Res. 5 ve Lev. III Res. 7), başsız yapılmış pişmiş toprak heykelcikleri tamamlamakta kullanılmış olmalıdır (bkz. Lev. I Res. 1 ve Lev. V Res. 10). Daha önceleri de örnekleri Anadolu'da bulunup, yayınlanmış bu tip başlar²⁰, gerek Çatal Höyük Erken ve Geç Neolitiğinde ve Hacılar Geç Neolitiğinde veya Can Hasan Erken Kalkolitiğinde bulunmuş olan müstakil yapılmış başlardan ayırmak lazımdır. Bu başlar her hangi bir insan figürü vücuduna bağlanacak bir çıkıntıya sahip olmamaları yanında, genellikle Çatal Höyüktekiler gibi boyunlu ve boyunsuz²¹, Hacılardakiler gibi taştan ve yassı²² veya Can Hasan'da²³ olduğu gibi bazen boyunlarının içi boş olarak yapılmışlardır. Bu özellikler de bu başların bir insan figürüne tutturulmak

²⁰ Bkz. J. Mellaart 1954: *a.y.* Res. 87; A. Parrot 1964: "Acquisitions et Inedits du Musée du Louvre Idole et Ceramiques Anatoliennes" *Syria* 41 Res. 1-2

²¹ Bkz. J. Mellaart 1962: *a.y.* Lev. IX d; J. Mellaart 1964: "Excavations at Çatal Höyük - Third Preliminary Report, 1963" *Anatolian Studies* 14 Lev. XVI c; Diğerleri yayınlanmamıştır. Bunların bir kısmı için bkz. Ö. Bilgi 1972: *a.y.* Lev. XVI Res. 41, Lev. XXVIII Res. 61, Lev. XXXIV Res. 11

²² Bkz. J. Mellaart 1970: *a.y.* Lev. CLXII a-b ve CLXIII a-b ve c

²³ M. J. Mellink ve J. Filip 1974: *Propylaen Kunstgeschichte Band 13, Frühe Stufen der Kunst*, Lev. 26; diğerleri yayınlanmamıştır ve Anadolu Medeniyetleri Müzesinde muhafaza edilmektedir. Bunların bir kısmı için yine bkz. Ö. Bilgi 1972: *a.y.* Lev. CIV Res. 12 ve 13

için imal edilmediklerine delâlet eder. Zaten, Neolitik ve Kalkolitik Çağlarda omuzlar arasında böyle müstakil başları sıkıca tutacak çıkıntılara sahip insan figürlerine bugüne kadar Anadolu'da rastlanmamıştır.

Diğer taraftan, sivri başlar Anadolu insan figürlerinde bilinmek tedir. Bu tip eserlerin ilk örneklerine, yukarıda ele aldığımız eserler arasında Hacılar'da ele geçmiş bir örnekte (bkz. Lev. IV Res. 9), Geç Kalkolitik ve Eski Tunç Çağlarında bol miktarda rastlıyoruz²⁴. Bu tip başlara Geç Kalkolitik ve Eski Tunç Çağlarında hiç bir yerde şimdiye kadar rastlamadığımızdan, sivri başlı olarak bitirilmiş insan figürlerinin böyle müstakil yapılmış başları olduğunun kabul edilmesi mümkün görülmemektedir. Sivri başlı insan figürlerinin ağaçtan yapılmış takma başları olduğu bir varsayım olarak kabul edilebilir. Ancak, bugüne kadar böyle bir varsayımı destekleyecek ağaç izlerine figürler üzerinde rastlanmamıştır. Ayrıca, bu tip eserler yanında yuvarlak²⁵ ve diğer şekillerde²⁶, vücutları gibi çok soyutlaştırılmış başları olan figürlere de rastlanmış olması bu yapıtların kasten sivri başlı olarak imal edildiklerini anlatmaktadır. Başların sivri olarak yapılmağa başlamasının ise Erken Kalkolitik Çağın sonlarında ve Geç Kalkolitik Çağda gerçekleştirildiği anlaşılmıştır²⁷. Bu suretle de, müstakil yapılmış boyunlu veya boyunsuz başların mevcudiyetlerinin değerlendirilmelerinin başka nedenlere bağlanması gerektiği anlaşılmaktadır.

Çatal Höyükte şimdiye kadar kazılmış bazı yapılarda "Ata Kültünü" temsil eden kafataslarının bulunmuş olması²⁸, bu müstakil başların yapımına neden olduğunu düşündürmektedir. Anadolu'da "Ata Kültü"nü ilk örneklerine, bilindiği üzere, Hacılar Akeramik kültüründe rastlanmıştır²⁹. Bu çağı takip eden keramikli Neolitik Çağda ise "Ata Kültü"nü Çatal Höyükte devam ettiğini belirtmiştik. Çatal Höyüğün Geç Neolitik devir yapılarında bu kültü temsil ettiği anlaşılan kafataslarına rastlanmaz. Bu durum Geç

²⁴ Ö. Bilgi 1975: *a.y.* Lev. I-III

²⁵ Bkz. Ö. Bilgi 1972: *a.y.* s. 618 Tablo 6

²⁶ Bkz. Ö. Bilgi 1972: *a.y.* s. 618 Tablo 6

²⁷ Bkz. Ö. Bilgi 1972: *a.y.* s. 618 Tablo 6

²⁸ Bkz. J. Mellaart 1967: *a.y.* s. 84 Şek. 14 ve 15

²⁹ J. Mellaart 1970: *a.y.* s. 6 Lev. Vb

Neolitik Hacılar'da da ve hatta Geç Neolitik Can Hasan'da da gözlenebilir. Bu üç merkezde de kafatası bulunamamıştır, ama müstakil imal edilmiş başlara rastlanmıştır, özellikle Hacılar'da³⁰. Bunlar büyük olasılıkla kafatası saklama ananesini yansıtmak ve devam ettirmek gayesiyle yapılmış olmalıdırlar. Bu geleneğin devamını Hacılar Erken Kalkolitik kültüründe izliyoruz, fakat çağdaşı Can Hasan kültüründe buluyoruz³¹. Bu merkezde ele geçirilen oldukça büyük boyutlardaki eserler, küçük ölçülerde başlı olarak yapılmış insan figürleriyle beraber bulunmuşlardır³². Bu da bize bu tip başların, başsız olarak imal edilmiş heykelcikleri tamamlayıcı organ olarak yapılmadıklarını açıkça göstermektedir.

Makalemizde görülen uzun boyunları olan başların da bu maksatla kullanılmış olabileceği düşünülebilir. Ancak, yine makalemizde ele aldığımız başları kayıp 2 heykelcik (Lev. I Res. 1 ve Lev. V Res. 10), bu tip başların boyun yerlerinde başların oturtulması için boşluk bırakılarak yapılmış figürleri tamamlamakta kullanıldıklarını göstermektedir. Bu başların ağaçtan yapılmış örneklerinin de var olabileceği saptanmıştır. Hacılar'daki bilimsel kazılar sırasında başsız yapılmış bazı insan figürlerinin, ki bunlar oldukça stilize edilmiş örneklerdir, buluntu yerlerinde karbonlaşmış ağaç kalıntılarına da rastlanmıştır³³. Diğer taraftan, kilden veya taştan yapılmış uzun boyunlu başların ağaçtan yapılmış insan figürlerine ait olabileceği de düşünülebilir, fakat bu varsayımı kanıtlayacak örnekler henüz kazılar sırasında rastlanmamıştır.

Bütün bunlar bize göstermektedir ki kilden yapılmış insan figürlerinin taştan, kilden veya ağaçtan müstakil yapılmış başları da olabilecektir. Diğer taraftan Anadolu'da Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlarda tam yapılmış insan figürleri yanında "Ata Kültü"ne bağlı olarak kafatasları saklama geleneğini temsilen taştan veya kilden yapılmış müstakil başlar da kullanılmıştır.

³⁰ Bkz. alt not 22

³¹ Bkz. alt not 23

³² Bkz. M. J. Mellink ve F. Filip 1974: a.y. Lev. 27 ve 30; diğerleri yayınlanmamıştır ve Anadolu Medeniyetleri Müzesinde muhafaza edilmektedir. Bunların bir kısmı için bkz. Ö. Bilgi 1972: a.y. Lev. CIII Res. 10 ve 11

³³ Bkz. J. Mellaart 1970: a.y. s. 175 Lev. CLX a-f Şek. 233

Bütün bu sonuçlara ilaveten Geç Neolitik Çağda insan figürlerinin duruş pozisyonlarında saptanmış olanlara, Manisa Arkeoloji Müzesi heykelciğinin çift oturuş pozisyonuyla yeni bir duruşun geldiği görülür. Ayrıca, Geç Neolitik Çağda Anadolu insan figürlerinin yapıışlarında diğer çağlarda görülmiyen geniş bir serbestliğin var olduğu bir kez daha açıkça izlenir.

İstanbul, Mayıs 1978

K A T A L O G

1. ÇUKURKENT : Baş ve boyun kayıp. Mev. Yük. 2.7 cm.
Pişmiş toprak. Koyu krem rengi astarlı ve perdahlı.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi
2. ÇUKURKENT : Baş kayıp. Mev. Yük. 1.6 cm.
Kahverengimsi krem rengi kireçtaşı. Cilalı.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi
3. ÇUKURKENT : Uzanmış bir heykelciğin alt kısmı. Mev. Uz. 4.4 cm.
Yeşil taş. Cilalı.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi
4. HATİP HÖYÜK : Tüm. Yük. 4.4 cm.
Yeşil taş. Cilalı.
Konya Arkeoloji Müzesi
5. HATİP HÖYÜK : Yalnız boyunlu baş. Yük. 4.5 cm.
Yeşil Taş. Cilalı.
Konya Arkeoloji Müzesi
6. ALIÇLI HÖYÜK : Bir heykelciğin belden alt kısmı. Mev. Yük. 4.7 cm.
Pişmiş toprak. Krem rengi astarlı ve perdahlı.
Özel Koleksiyon, Banaz / Uşak
7. ALIÇLI HÖYÜK : Yalnız boyunlu baş. Yük. 6.4 cm.
Pişmiş toprak. Kırmızımsı krem rengi astarlı. Perdah yer yer bozuk.
Özel Koleksiyon, Banaz / Uşak
8. HACILAR : Yalnız baş. Mev. Yük. 3 cm.
Pişmiş toprak. Krem rengi astarlı ve perdahlı. Kahverengimsi kırmızı bantlarla bezekli.
Özel Koleksiyon, İstanbul
9. HACILAR : Bir heykelciğin üst kısmı. Mev. Yük. 5.5 cm.
Pişmiş toprak. Krem rengi astarlı ve perdahlı.
Özel Koleksiyon, İstanbul

10. YERLEŞMESİ BELLİ DEĞİL: Baş ve boyun kayıp. Mev. Yük. 4.9 cm.
Pişmiş toprak. Kırmızı astarlı ve perdahlı.
Manisa Arkeoloji Müzesi
11. YERLEŞMESİ BELLİ DEĞİL: Baş ve boyun kayıp. Mev. Yük. 3.9 cm.
Pişmiş toprak. Kahverengimsi krem rengi astarlı. Perdah bozulmuş.
Afyon Arkeoloji Müzesi
12. YERLEŞMESİ BELLİ DEĞİL: Tüm. Yük. 5.3 cm.
Beyaz mermer. Cilalı.
Kayseri Arkeoloji Müzesi
13. YERLEŞMESİ BELLİ DEĞİL: Baş ve boyun kayıp. Mev. Yük. 4.3 cm.
Beyaz mermer. Cilalı.
Koyunoğlu Müzesi, Konya
14. YERLEŞMESİ BELLİ DEĞİL: Baş, boyun ve ayakların uç kısımları kayıp.
Mev. Yük. 7 cm.
Pişmiş toprak. Krem rengi astarlı ve perdahlı.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi

NEW REMARKS ON THE PRE-BRONZE AGE
ANATOLIAN ANTHROPOMORPHIC
REPRESENTATIONS IN THE LIGHT OF NEW
ACQUISITIONS

ÖNDER BİLGİ

*This article is dedicated to the Director
General of TTK, Uluğ İğdemir, on his
celebration of his eightieth birthday.*

Between the years 1968 and 1970 when we were carrying out research toward the degree of Ph. D. at the Institute of Archaeology in the University of London, we were allowed to work at the Anadolu Medeniyetleri Müzesi (that time called Ankara Archaeological Museum), Afyon, Manisa, Konya, Kayseri Archaeological Museums and Private Koyunoğlu Museum in Konya and Private Collections of Mr. Hüseyin Kocabaş in Istanbul and Mr. Rıza Incel at Banaz near Uşak, where we came across some unstratified anthropomorphic representations. These objects, 14 in number, have features that can bring new suggestions to the Anatolian prehistoric art. Regarding these new observations we have decided without delaying anymore to publish these objects in this paper. We would like to thank to the relevant Museum Directors and staffs of that time and especially to the Director of the Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Mr. Raci Temizer, for their kind assistance and to give permission to publish these anthropomorphic figures.

3 out of the 14 anthropomorphic figures, details of which are given in a catalogue at the end of the paper, are from Çukurkent near Lake Beyşehir have been known since 1910¹. The first one, made of backed clay, represents a woman seated with her legs crossed (Pl. I Fig. 1). One of her hands is on the leg, and the other is placed on the breast. She has a rather obese body, and her head and neck

¹ See A. H. Ormerod 1912-13: "Prehistoric Remains in South - western Asia Minor, III" *The Annual of the British School at Athens XIX* p. 48 ff.

are now missing. In the place of the neck she has a round deep hole. The second figure again represents a woman seated with her legs stretched. It is made of limestone. Her head is now lost, and her hands are placed on either sides of the breasts (Pl. I Fig. 2). The third Çukurkent find, made of a green stone, is a fragment and belongs to a lower part of an obese statuette shown in a lying position (Pl. I Fig. 3). These 3 anthropomorphic figures, seemingly accomplished in small sized statuettes, have detailed bodies and limbs, though their hands and feet are indicated roughly. Because of these features, they are reminiscent of the examples² belonging to Pre-Bronze Age unearthed in the scientific excavations carried out in Anatolia from 1958 onwards³. The style in their manufacture and the freedom in their postures would also suggest that they are in the same class of Anatolian figures⁴ found in building level VI at Hacilar, which is dated to the Late Neolithic Period. In the manufacture of the Çukurkent figures, in contrast to the Hacilar ones, however stone is used besides clay. In fact, the examples found earlier at Çukurkent are also of stone⁵.

The other 2 anthropomorphic representations in our paper are of the mound near the town Hatip just South of Konya. The first example, carved in green stone, is shown seated with the legs bent at the knees and drawn to the abdomen. Its hands indicated with 3 fingers are placed on the sides of the legs (Pl. II Fig. 4). The face of the figure is rather roughly accomplished, and its chin is shown pronounced. This may be taken as an indication of a beard, in which case this figure would represent a man. In the Early Prehistoric Age, Anatolian anthropomorphic representations are on the whole finished without having sexual organs, and their sexes are indicated

² Cf. J. Mellaart 1970: *Excavations at Hacilar*, Edinburgh 2 (plates and figures) Pls. CXXV-CLVIII; J. Mellaart 1967: *Çatal Höyük; A Neolithic Town in Anatolia*, London Pls. 77-79, 80, 82, 84-91 Figs. 51, 53

³ Anthropomorphic figures dating from Pre - Bronze Age were also known before 1958. See for example; A. H. Ormerod 1912-13: *Ibid.*, Fig. 1A-B; K. Bittel 1953: "Einige Idole aus Kleinasien" *Prähistorische Zeitschrift XXXIV / V* Figs. 1, 2 and 3; J. Mellaart 1954: "Preliminary Report on a Survey of Pre - Classical Remains in Southern Turkey" *Anatolian Studies IV* Figs. 83 and 87

⁴ Cf. J. Mellaart 1970: *Ibid.*, Pls. CXXV-CLVIII

⁵ See A. H. Ormerod 1912-13: *Ibid.*, Fig. 1A-B; K. Bittel 1953: *Ibid.*, Fig. 2; J. Mellaart 1954: *Ibid.*, Fig. 87

with very developed and obese buttocks and especially with pronounced breasts. In our figure the breasts are hardly shown, which also approves that our figure represents a male. The second object is also carved out of green stone, but this represents a head with an exaggeratedly long neck only (Pl. II Fig. 5). Its facial features are roughly indicated, and the chin, like the former one, is pointed. In this case this head may also be taken as part of a male figure. He has a conical head gear, which could be a kind of beret other than a hairstyle. Since these objects are roughly and unproportionately finished, they should date before Pre - Bronze Age and are parallel to the figures⁶ found at Çatal Höyük before building level V, which is dated to the Early Neolithic Period, when male figures are also seen.

The other 2 clay objects – a broken figure and a head with a long neck – are found at Alıçlı Höyük near the town of Banaz in the province of Uşak. The former one represents the lower part of an obese figure seated on its legs. The knees are damaged, and judging by its very pronounced buttocks it represents a woman (Pl. III Fig. 6). In the latter Alıçlı Höyük object facial features are not clearly indicated except for the eyes (Pl. III Fig. 7). The eyes in the shape of two large almonds are shown in incision. The hair is also indicated. The outline of the hair is defined in relief, and at the back of the head there are 3 holes in a triangular shape, which would have been used to attach real hair or similar material. Both these objects are of the Late Neolithic Period, since the seated obese figure is reminiscent of those found at Hacilar in building level VI dated to the Late Neolithic Period. The head with long neck has also parallels at that site, where eyes on figures are shaped like almonds, and where the outline of the hair is also indicated, though only in incision⁷.

The other 2 anthropomorphic representations we are handling here had been found in the illicit excavations at Hacilar before the scientific excavations started and they are now in the H. Kocabaş Private Collection in Istanbul. Both are made of clay and broken. The first one represents a head with roughly indicated facial features. The eyes are shown with two slits, and the nose is modelled in relief.

⁶ Cf. J. Mellaart 1967: *Ibid.*, Pls. 84 and 85

⁷ Cf. J. Mellaart 1970: *Ibid.*, Pls. CXXXIII, CXXXIV and CXLVII

The ears, on the other hand, are indicated by two vertical pierced lugs generally used as handles on pottery. Inside of the head is empty (Pl. IV Fig. 8). Similar heads were found in fragments in building level I at Hacılar⁸. Since this head is painted with linear lines like the pottery⁹ and has a cavity inside, it gives the impression that it was a fragment of a vessel shaped in an anthropomorphic form. We know that vessels shaped in anthropomorphic figures were also manufactured in small sizes at Hacılar. These objects, again unearthed at the illegal and unscientific excavations, are now outside Turkey in private collections or museums¹⁰.

The second anthropomorphic representation found at Hacılar shows the upper part of a figure in a highly stylized form. This figure, which has parallels made of marble particularly in the old phase of the Early Bronze Age¹¹, should be dated to the end of the Early Chalcolithic Period, since it is made of clay, and since there are no cultural layers dated later than the end of the Early Chalcolithic Period at Hacılar. In fact, in the scientific excavations at Hacılar similar highly stylized figures in fragments were also unearthed¹². On our representation the arms are shown as two stumps, and the head is in the form of a tapering stalk (Pl. IV Fig. 9).

The rest of the 5 anthropomorphic representations we are dealing here with are of unknown origin, although the province of the 4 have been determined. The first one of these was confiscated at an antique dealers shop in Alaşehir and is now at the Manisa Archaeological Museum. It represents a seated obese woman whose head and neck are now missing. In the place of the neck there is a round deep hole. She is modelled more like a statuette, although the feet

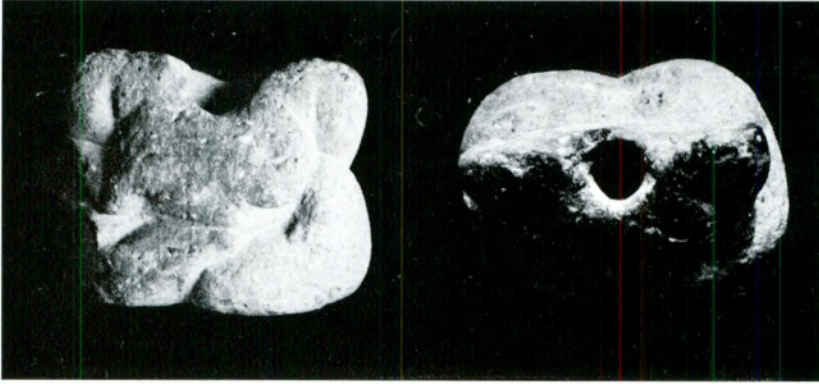
⁸ See J. Mellaart 1970: *Ibid.*, Pl. CLXXIIa, b, c

⁹ Cf. for example J. Mellaart 1970: *Ibid.*, Pl. LXXXVIII

¹⁰ See *Catalogue of Egyptian, Near Eastern, Greek and Roman Antiquities*, Sotheby and Co. London 6 July 1964 Nr. 38 and 39 (now in the private collections); *Horizon IX*, Summer 1967 p. 12 (in the British Museum)

¹¹ See Ö. Bilgi 1975: "Anthropomorphic Representations from the Mound of Kültepe" *Belleter* 154 pp. 202-204

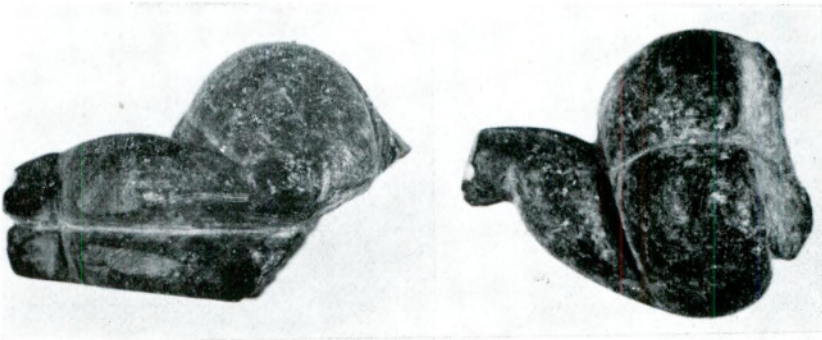
¹² This object, which is not included in the final publications of Hacılar excavations (see J. Mellaart 1970) is still kept at the Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara. See Ö. Bilgi 1972: *Development and Distribution of Anthropomorphic Figures in Anatolia from the Neolithic to the End of the Early Bronze Age*, an unpublished Ph. D. dissertation of the University of London Pl. LXXXI Fig. 26

Res. / Fig. 1

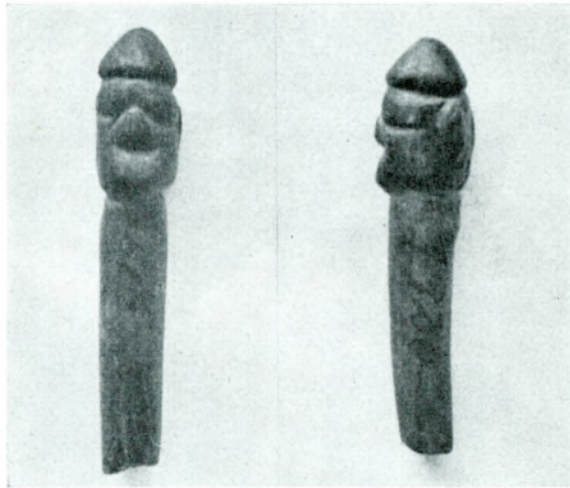
Res. / Fig. 2

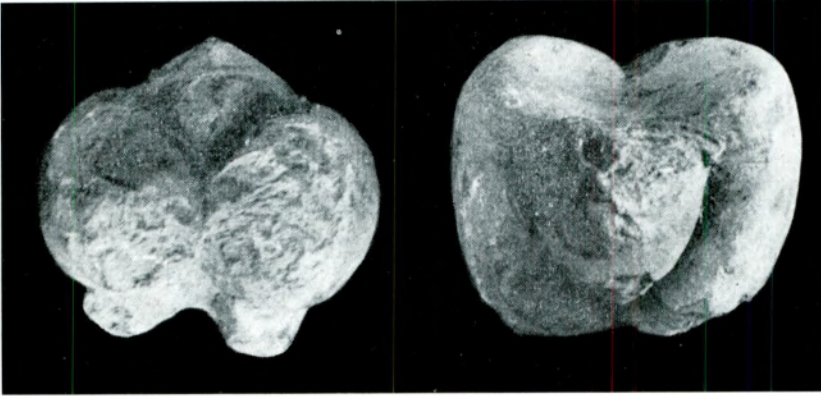
Res. / Fig. 3

Res. / Fig. 4

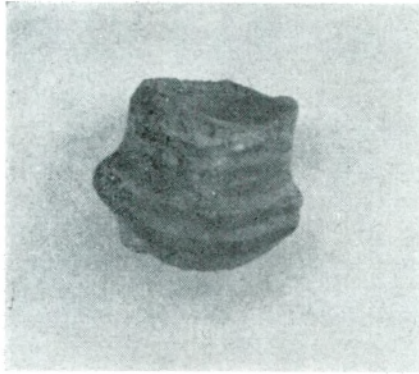
Res. / Fig. 5

Res. / Fig. 6

Res. / Fig. 7

Res. / Fig. 8

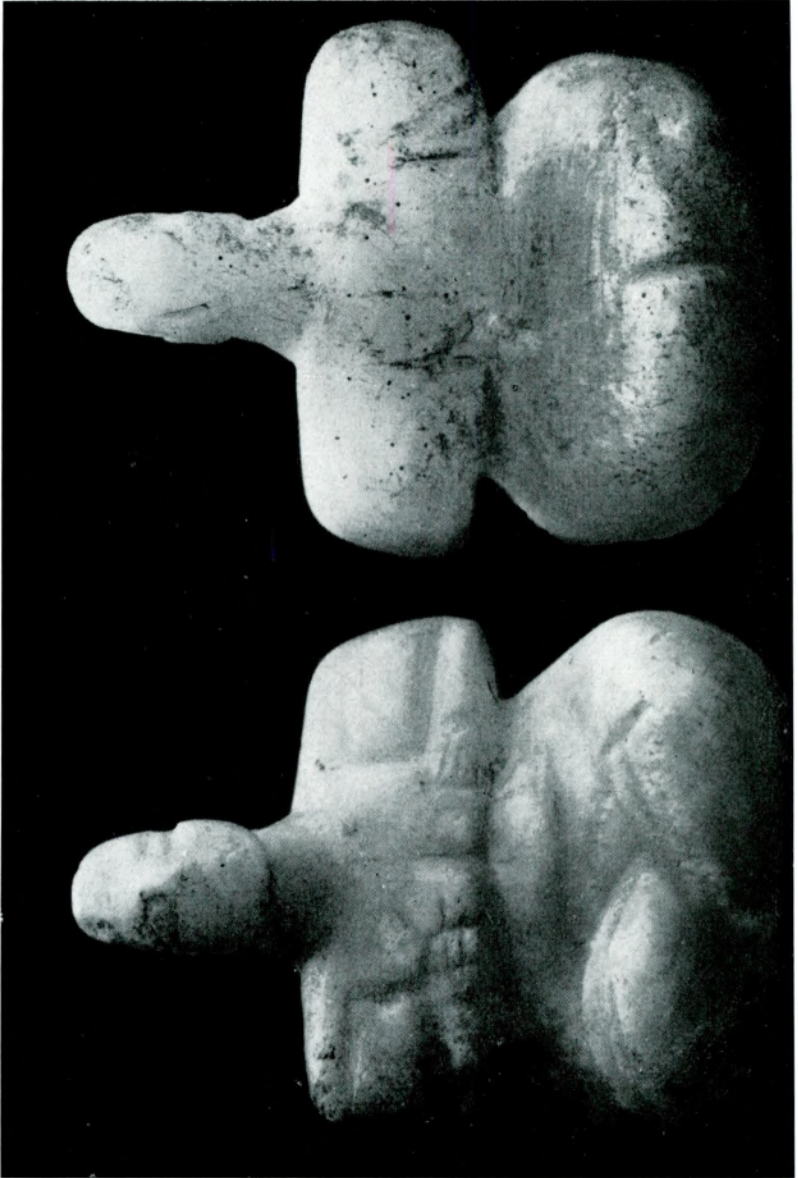
Res. / Fig. 9

Res. / Fig. 10

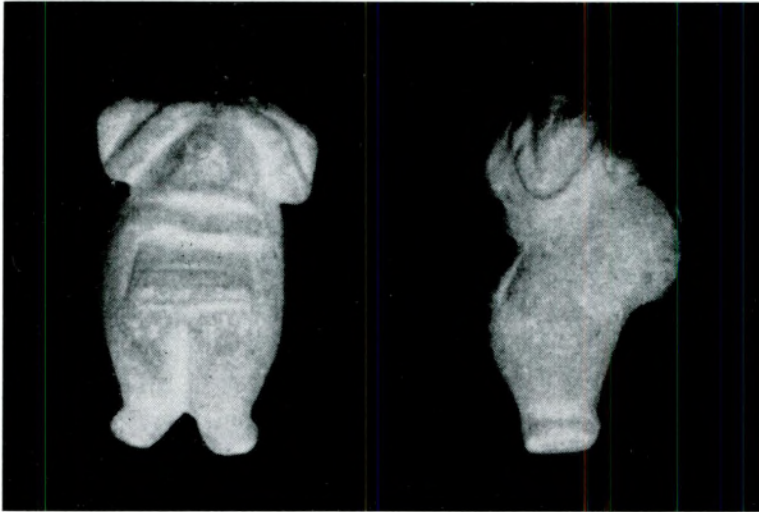

Res. / Fig. 11

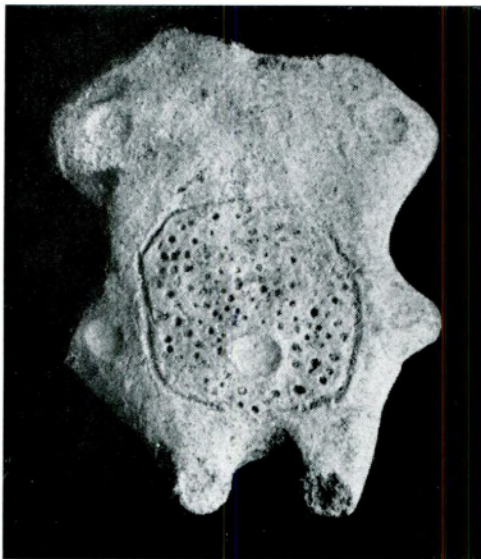

Res. / Fig. 12

Res. / Fig. 13

Res. / Fig. 14

are roughly indicated, and the fingers are tried to be shown with a few incised lines. However, the navel is marked carefully. One of her hand is on the knee, the other is on one of the carefully modelled breasts (Pl. V Fig. 10). The most important feature in the Manisa anthropomorphic figure is in her sitting position. From the front view, she is seen with one leg folded, and the other raised at the knee and drawn to the abdomen. Under the folded leg is placed a small clay support which, on the one hand, enables the figure to stand in a balanced position and, on the other hand, it gives the impression that this leg could be seen raised at the knee and drawn to the abdomen like the right leg from the side view. Thus, this female statuette has two sitting positions, which is to be found for the first time among the other Anatolian anthropomorphic representational art. The second feature to be seen in this figure is that she has a large cavity underneath her body. This may have been used to fix this figure tightly on a special place when it was not standing on a straight surface.

A rough parallel to the Manisa figure is kept at the Afyon Archaeological Museum. It is seated with crossed legs and has the head missing now. One of the hands is on the breasts, and the other is on her side (Pl. V Fig. 11).

A parallel, carved out of white marble, to these clay figures is also known at the Kayseri Archaeological Museum. It was found during a construction of a water reservoir in concrete at Gücük köyü near the town of Çumra in the province of Konya. It is shown seated with the legs crossed. Its limbs are roughly indicated, though one foot is rendered carefully. The fingers are shown by incision on hands, which are placed on either sides of the breasts. The breasts, like shoulders, are accomplished by cubic outlines (Pl. VI Fig. 12). Though roughly rendered, the facial features are indicated in details. The ears are seen in relief, and the nose, damaged slightly, is better finished in relief. The large almond-shaped eyes are shown in incision like the mouth, indicated by a slit.

These last 3 figures, which show differences in their renderings, have common features to date from the same period. Thus, the Manisa and Afyon examples are finished in freely seated positions and with hand positions have parallels on the anthropomorphic figures

found in building levels II and I at Çatal Höyük and in building level VI at Hacılar¹³ which both represent the Late Neolithic Period in Anatolia. The third example in marble from the Konya Plain belongs to the same period, since its eyes are shaped in the form of large almonds, which is one of the primary characteristics of the Late Neolithic Period in the representation of anthropomorphic figures¹⁴.

The last 2 figures of our paper are finished in the standing posture. The first one is of the Konya plain and now in the Koyunoğlu Museum in Konya. It is carved out of white marble and has the head missing now. Its arms are bent at the elbows and placed on the chest, though the hands are not indicated. The figure represents a rather obese woman with legs indicated carefully. She wears a small rectangular apron below her abdomen, which appears to cover her sexual organ (Pl. VII Fig. 13). Parallels carved in stone or marble to this figure can be seen at Çatal Höyük¹⁵ or Çukurkent¹⁶. Consequently, it can be dated to the Early Neolithic Period, since its style and proportions are different from the ones of the Late Neolithic, generally modelled proportionately in clay.

The last figure of our collection of unstratified anthropomorphic figures is of unknown origin or province and is kept at the Anadolu Medeniyetleri Müzesi. This figure is different from the above - mentioned ones in its accomplishment in being manufactured in two dimensions in addition to its highly stylization. In this sense it rather looks like the broken figure from Hacılar described above. Its head, neck and the tips of the feet are now missing. This figure with its distinct features is reminiscent of the marble anthropomorphic representations of the old phase of the Early Bronze Age and particularly of the Early Bronze Age II¹⁷. But, on the highly stylized Early Bronze Age figures rarely can we see decorations or limbs similar to the ones rendered on our figure. On our figure there are small round

¹³ Cf. J. Mellaart 1965: *Çatal Höyük; A Neolithic City in Anatolia*, Albert Reckitt Archaeological Lecture - British Academy, London Pl. LXXXIIb, c, d; J. Mellaart 1970: *Ibid.*, Pls. CXXV-CLVIII

¹⁴ Cf. J. Mellaart 1970: *Ibid.*, Pls. CXLVI-CXLVII

¹⁵ See J. Mellaart 1962: "Excavations at Çatal Höyük - First Preliminary Report, 1962" *Anatolian Studies* 12 Pls. VIII d and IX a-c

¹⁶ See A. H. Ormerod 1912-13: *Ibid.*, Fig. 1A-B

¹⁷ See Ö. Bilgi 1972: *Ibid.*, p. 618 Table 6

impressions on the arms –indicated by mere stumps–, on the buttocks –their obesity stylized by projections on the sides– and on the place of the sex organ. Above all, on the abdomen of this figure there are small stabbings encircled by a large incised line (Pl. VII Fig. 14), similar of which can be seen on a highly stylized figure from Büyük Güllücek dating from the late phase of the Late Chalcolithic Period¹⁸. Basing on this resemblance, we may date our unstratified figure to the end of the Late Chalcolithic Period. In this respect, antropomorphic representations, which begin to appear in Anatolia for the first time in the beginning of the Neolithic Period generally produced in realistic forms, would start to be stylized towards the end of the Early Chalcolithic period. They are stylized further in the Late Chalcolithic Period. Consequently in the Early Bronze Age we see them on the whole in completely stylized forms¹⁹. The Ankara Museum figure in this development would form one of the example of the transition from realistic to the highly stylized anthropomorphic representations.

Conclusions:

The 14 anthropomorphic figures we have tried to introduce in this paper have shown new features, which would bring new contributions to the development of the Anatolian representational anthropomorphic art. First of all, in the Neolithic Period besides Çatal Höyük, Hacılar, Can Hasan and Çukurkent anthropomorphic figures are also found in the district of Uşak. Anthropomorphic figures found at Çukurkent would show that this site is as important as Çatal Höyük and Hacılar at least in the Late Neolithic Period. On the other hand, at Hatip Höyük just South of Konya there is a culture contemporary with the Neolithic of Çatal Höyük.

The most important conclusion we can draw from the existence of these figures is relevant to the technique of their manufacture. The heads with rather long necks and without showing any breakage, modelled in clay or carved out of stone (see Pl. II Fig. 5 and Pl. III Fig. 7) should have been used as component parts to complete the

¹⁸ H. Koşay - M. Akok 1957: *Ausgrabungen von Büyük Güllücek*, Vorbericht über die Arbeiten von 1947 und 1949, Ankara Pl. XXVI, 2

¹⁹ See Ö. Bilgi 1972: *Ibid.*, p. 618 Table 6

clay figures manufactured without heads, but with holes in the place of the necks (see Pl. I Fig. 1 and Pl. V Fig. 10). However, these heads, examples of which were also found in Anatolia and published²⁰ should be differentiated from the ones unearthed in the Early and Late Neolithic levels of Çatal Höyük, in the Late Neolithic of Hacilar or in the Early Chalcolithic of Can Hasan. These latter heads have no projections to be attached to the modelled human bodies and can be seen generally without necks or with a cavity in a short neck as at Çatal Höyük²¹, carved out of flat stones as at Hacilar²² or sometimes with a cavity in their necks as at Can Hasan²³. These features would also indicate that they are not produced as component parts. In fact, there have been found in Anatolia no anthropomorphic figures with projections in the place of their necks to hold tightly the above-mentioned heads which have a cavity in their necks.

On the other hand, stalk heads are known in the Anatolian anthropomorphic representations. Examples of these can be seen in abundance in the Late Chalcolithic Period and the Early Bronze Age²⁴ in addition to the figure of Hacilar from the Early Chalcolithic Period we mentioned above (Pl. IV Fig. 9). The individually manufactured heads are not seen in the Late Chalcolithic Period or in the Early Bronze Age. So the figures with stalks have no such heads, if not they would have been produced in perishable material such as wood. But, until now no trace of wood has been noticed on the stalks of these figures to support this theory. Moreover, beside stalks for the representation of heads these figures have heads in

²⁰ J. Mellaart 1954: *Ibid.*, Fig. 87; A. Parrot 1964: "Acquisitions et Inédits du Musée du Louvre Idole et Ceramiques Anatoliennes" *Syria* 41 Figs. 1-2

²¹ See J. Mellaart 1962: *Ibid.*, Pl. IXd; J. Mellaart 1964: "Excavations at Çatal Höyük - Third Preliminary Report, 1963" *Anatolian Studies* pl. XVII and Fig. 31b

Others have not been published; see some of these in Ö. Bilgi 1972: *Ibid.*, Pl. XVI Fig. 41, Pl. XXVIII Fig. 61, Pl. XXXIV Fig. 11

²² J. Mellaart 1970: *Ibid.*, Pls. CLXIIa-b and CLXIIIa-b and c

²³ See M. J. Mellink and J. Filip 1974: *Propylaen Kunstgeschichte, Band 13 Frühe Stufen der Kunst* Pl. 26; Others have not been published and are kept at the Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara; for some of these see Ö. Bilgi 1972: *Ibid.*, Pl. CIV Figs. 12-13

²⁴ Ö. Bilgi 1975: *Ibid.*, Pls. I-III

round²⁵ or other forms²⁶ stylized like their bodies. Since the stalk heads occur for the first time at the end of the Early Chalcolithic and in the Late Chalcolithic Periods²⁷, the existence of these individually produced heads would be evaluated basing on other evidence.

During the excavations at Çatal Höyük were found skulls in some buildings, which were believed to represent "Ancestral Cult"²⁸; this may have been the reason of the manufacture of the individual heads. As it is known, the first examples of these skulls were unearthed in an aceramic culture found at Hacilar²⁹. In the following period, the Neolithic with pottery, skulls are found at Çatal Höyük as we mentioned before. In the Late Neolithic buildings at Çatal Höyük these skulls are not seen anymore. The same situation is also observed at Hacilar and even at Can Hasan. At these 3 centres no skulls have been found, but there are individual heads, particularly at Hacilar³⁰. These should have been probably manufactured to replace the skulls and kept in remembrance of the "Ancestral Cult". The continuation of this tradition is not seen at the Early Chalcolithic Hacilar, but is observed at Can Hasan, where the individual heads³¹ produced in bigger sizes than the complete anthropomorphic representations³². This would also show us clearly that these heads are not manufactured as component parts to complete the headless finished figures.

One could incline to regard that the heads with long necks, we present in our paper, may have been used for the same purpose. However, the 2 anthropomorphic figures without heads (Pl. I Fig. 1 and Pl. V Fig. 10), we introduce here, would direct us that they were used as component heads to complete the figures finished without a head and with a hole in the place of the neck. The wooden examples of these heads have also been found. In the find spots of

²⁵ See Ö. Bilgi 1972: *Ibid.*, p. 618 Table 6

²⁶ See Ö. Bilgi 1972: *Ibid.*, p. 618 Table 6

²⁷ See Ö. Bilgi 1972: *Ibid.*, p. 618 Table 6

²⁸ See J. Mellaart 1967: *Ibid.*, p. 84 Figs. 14-15

²⁹ See J. Mellaart 1970: *Ibid.*, p. 6 pl. Vb

³⁰ See Foot Note 22

³¹ See Foot Note 23

³² See M. J. Mellink and J. Filip 1974: *Ibid.*, Pls. 27 and 30; Others have not been published and are displayed at the Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara; for some of these see Ö. Bilgi 1972: *Ibid.*, Pl. CIII Figs. 10-11

some of the headless stylized figures carbonized traces of wooden heads were observed during the scientific excavations at Hacilar³³. On the other hand, stone or clay heads could have been also used for bodies carved out of wood, but no where there have been any evidence to support this theory yet.

All these have shown us that anthropomorphic representation modelled in clay may have had individual heads finished in clay, stone or wood. On the other hand, in the Neolithic and Chalcolithic periods in Anatolia there were also produced some independent stone or clay heads besides complete figures, which are supposed to be to continue the tradition of keeping skulls in the buildings for the purpose of the "Ancestral Cult".

In addition to these conclusions, we may say that the Manisa Museum example would add a double sitting position to the known postures of the Late Neolithic Period. At the same time, we may emphasize once more that the generalized freedom and esthetics in the presentation of anthropomorphic figures observed in the Late Neolithic Period are never reached in the other periods of the Anatolian Prehistory.

Istanbul, May 1978

³³ See J. Mellaart 1970: *Ibid.*, p. 175 Pl. CLXa-f Fig. 233

CATALOGUE

1. ÇUKURKENT : Head and neck missing. Exist. H. 2.7 cm.
Baked Clay. Buff slipped and burnished.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara
2. ÇUKURKENT : Head missing. Exist. H. 1.6 cm.
Brownish - buff limestone. Polished.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara
3. ÇUKURKENT : Lower part of a lying statuette. Exist. L. 4.4 cm.
Green stone. Polished.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara
4. HATİP HÖYÜK : Intact. H. 4.4 cm.
Green stone. Polished.
Konya Archaeological Museum
5. HATİP HÖYÜK : Head and neck only. H. 4.5 cm.
Green stone. Polished.
Konya Archaeological Museum
6. ALIÇLI HÖYÜK : Lower part of a seated statuette. Exist. H. 4.7 cm.
Baked clay. Buff slipped and burnished.
Private Collection. Banaz / Uşak
7. ALIÇLI HÖYÜK : Head and neck only. H. 6.4 cm.
Baked clay. Reddish - buff slipped. Burnish worn out
partly.
Private Collection, Banaz / Uşak
8. HACILAR : Head only. Exist. H. 3 cm.
Baked clay. Buff slipped and burnished. Decorated with
brownish - red stripes.
Private Collection, İstanbul
9. HACILAR : Upper part of a statuette. Exist. H. 5.5 cm.
Baked clay. Buff slipped and burnished.
Private Collection, İstanbul
10. ORIGIN UNKNOWN: Head and neck missing. Exist. H. 4.9 cm.
Baked clay. Red slipped and burnished.
Manisa Archaeological Museum
11. ORIGIN UNKNOWN: Head and neck missing. Exist. H. 3.9 cm.
Baked clay. Brownish - buff slipped. Burnish worn out.
Afyon Archaeological Museum
12. ORIGIN UNKNOWN: Intact. H. 5.3 cm.
White Marble. Polished.
Kayseri Archaeological Museum

13. ORIGIN UNKNOWN: Head and neck missing. Exist. H. 4.3 cm.
White marble. Polished.
Koyunoğlu Museum, Konya
14. ORIGIN UNKNOWN: Head, neck and the tips of the feet missing. Exist.
H. 7 cm.
Baked clay. Buff slipped and burnished.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

DIE HETHITISCHEN TONTAFELENTDECKUNGEN AUF DEM MAŞAT - HÖYÜK*

VORLÄUFIGER BERICHT

SEDAT ALP

Bis vor kurzem kannte man hethitische Tontafelfunde grösseren Umfanges nur aus der Hauptstadt Hattuša, dem heutigen Boğazköy. Nach den Kenntnissen, die man den Boğazköy-Texten entnehmen konnte, konnte man zwar auch in den anderen Zentren der Hethiterzeit Anatoliens wichtige Tontafelfunde erwarten. Aber die Bemühungen und Erwartungen der inländischen und der ausländischen Expeditionen waren vergeblich. Die Tontafeln bzw. Tontafelfragmente aus Alacahöyük¹, Maşat - Höyük², Inandık³, Taşlık in der Nähe von Kerkenes Dağı⁴, Tarsus⁵, Tel Atçana im Hatay⁶, Ras Şamra (Syrien)⁷, Meskene/Emar (Syrien)⁸, und Tel El Amarna (Ägypten)⁹ sind isolierte Einzelfunde.

* Eine türkische Fassung dieses Beitrages ist vor dem 8. Türkischen Geschichtskongress im Herbst 1976 vorgetragen worden und wurde im I. Band der Akten des Kongresses, Ankara 1979, abgedruckt. Diese Studie gebe ich jetzt hier mit wenigen Ergänzungen und Verbesserungen in deutscher Sprache heraus.

¹ H. G. Güterbock, bei H. Z. Koşay, *Les Fouilles d'Alaca Höyük 1937-1939*, S. 189 f. (ABoT 64); L. Rost, *Mitt. d. Inst. f. Orientf. IV* (1956) S. 344 v. d.

² H. G. Güterbock, *AÜDTCFD II* (1944) S. 389 v. d. (ABoT 65); L. Rost, a. a. O. S. 345 ff.

³ K. Balkan, *Eine Schenkungsurkunde aus der althethitischen Zeit*, gefunden in Inandık 1966, Ankara 1973. Der hethitische Name von Inandık ist *Ḫanḫana*. Siehe jetzt darüber S. Alp, *Hitit Kenti Ḫanhan'ın Yeri*, *Belleten XLI*, Nr. 164, 1977, S. 649-652 = derselbe, *Die Lage der hethitischen Kultstadt Ḫanḫana*, *Festschrift Elmar Edel*, Bamberg 1979 S. 13-16.

⁴ F. Cornelius, *Bibliotheca Orientalis XXI* (1964) S. 12.

⁵ A. Goetze, *Journal of American Oriental Society* 59(1939) S. 1 ff.; derselbe, *American Journal of Archaeology* 41 (1937) S. 280; K. K. Riemschneider, *Mitt. d. Inst. f. Orientf. VI* (1958) S. 344 Anm. 81 und S. 375.

⁶ D. J. Wiseman, *The Alalakh Tablets*, London 1953 Nr. 124 und Nr. 125 (S. 62 ff.) und zur gleichen Stelle Nr. 454; O. R. Gurney, *A Hittite Divination Text* (S. 116 ff.). Für Nr. 124 und 125 siehe zuletzt L. Rost, a. a. O. S. 340 ff.

⁷ E. Laroche, *Ugaritica V* S. 769 ff.

⁸ J. Margueron, *Syria LII* (1975) S. 69 ff.; D. Arnaud, *Les Annales Archéologiques Arabes Syriennes XXV* (1975) S. 87-93.

⁹ A. Goetze, *Verstreute Boghazköi - Texte 1 und 2* (L. Rost, a. a. O. S. 334 ff.).

Die von Prof. T. Özgüç in den seit 1973 im Namen der Türkischen Historischen Gesellschaft von neuem eingeleiteten Ausgrabungen auf dem Maşat - Höyük, einem 30 km südwestlich von Zile gelegenen Tell, im Verwaltungsbezirk Tokat, entdeckten hethitischen Texte haben die bisherigen Enttäuschungen aus der Welt geschafft und neuen Hoffnungen Raum gegeben, dass ähnliche Tontafelfunde auch in den anderen Zentren des Hethiterreiches gemacht werden könnten. Der wichtigste Teil der Maşat - Texte ist in der III. hethitischen Schicht von oben gefunden worden¹⁰. Die oberen zwei hethitischen Schichten sind leider von den späteren phrygischen Schichten - besonders von der dritten - zum grossen Teil zerstört worden. Die III. hethitische Schicht der Oberstadt von Maşat - Höyük besteht aus einer einzigartigen Palastanlage, deren Freilegung im Jahre 1979 von T. Özgüç zu Ende geführt worden ist. Der grösste Teil der Tontafeln ist in den Räumen 7 und 8 dieses einzigartigen Verwaltungspalastes entdeckt worden¹¹.

Nach Özgüç sind bisher über 40 Räume dieser bisher gefundenen grössten Palastanlage der Hethiterzeit festgestellt worden.

Ich betrachte es als eine glückliche Aufgabe meines Leben, dass mein Kollege Herr Prof. Özgüç die Veröffentlichung und Bearbeitung dieser Textfunde zusammen mit den Hieroglyphensiegeln mir anvertraut hat. Dafür bin ich Herrn Prof. Özgüç zum besonderen Dank verpflichtet.

Ich beschäftige mich seit Anfang 1976 mit den Texten von Maşat - Höyük. Bisher konnten von mir alle Texte transkribiert und kopiert werden. Die Keilschriftedition wird zusammen mit der Bearbeitung der Maşat - Texte demnächst erscheinen.

Auf Grund einer intensiven Feuersbrunst war ein grosser Teil der Tontafeln sehr gut erhalten. Ein anderer Teil war durch eine enorme Hitze zu Schlacken verwandelt. Einige Tafeln waren miteinander verschmolzen. Von Mst. 88 a, b und c konnte ich Mst. 88 a trennen. Dadurch konnten wir die miteinander angeklebten Seiten von 88 a und 88 b für uns gewinnen.

¹⁰ Siehe T. Özgüç, *Excavations At Maşat Höyük And Investigations In Its Vicinity*, S. 49. Türk Tarih Kurumu yayınları V. Dizi - S. 38, Ankara 1978.

¹¹ Siehe T. Özgüç, a. a. O. Plan Nr. 2.

Durch den Zusammensturz des Palastes waren viele Tontafeln zu Stücken gebrochen und verstreut, und manche von ihnen waren in den folgenden Perioden und möglicherweise nach dem Verlassen von Maşat - Höyük als Siedlungsstätte verloren gegangen. Deshalb konnten wir trotz unserer Bemühungen bei vielen Bruchstücken die Zusatzstücke nicht feststellen und sie miteinander joinen. Nur die Bruchstücke Mşt. 95/97 und 75/99 konnte ich miteinander joinen und daraus eine fast ganze Tafel gewinnen.

Mit dem Wunsch, dem Leser einen Eindruck von dem Inhalt der Maşat - Texte zu vermitteln, habe ich die folgende Tabelle aufgestellt. Sie kann noch als vorläufig betrachtet, nach möglichen neuen Tontafelfunden erweitert und nach unseren weiteren Forschungen in Einzelheiten modifiziert werden.

A. Briefe (Auf 94 Tafeln 125 Briefe):

I. Tontafeln mit den Briefen der Majestät an die Beamten (Auf 45 Tafeln 64 Briefe):

1	Von der Majestät an	→	<i>Kaşšu</i> (75/12)
2	a) Von der Majestät an	→	<i>Kaşšu</i> (75/44)
	b) Von <i>Şurihi</i> -DINGIR ^{LIM} an	→	<i>Uzzu</i>
3	a) Von der Majestät an	→	<i>Kaşšu</i> (75/40)
	b) Von <i>Şurihi</i> -DINGIR ^{LIM} an	→	<i>Uzzu</i>
4	Von der Majestät an	→	<i>Kaşšu</i> (75/39)
5	Von der Majestät an	→	<i>Kaşšu</i> (75/21)
6	Von der Majestät an	→	<i>Kaşšu</i> (75/16)
7	Von der Majestät an	→	<i>Kaşšu</i> (75/70)
8	Von der Majestät an	→	<i>Kaşšu</i> (75/74)
9	Von der Majestät an	→	<i>Kaşšu</i> (75/51)
10	a) Von der Majestät an	→	<i>Gaşšu</i> (75/112)
	b) Von ^{GIS} PA.DINGIR ^{LIM} an	→	<i>Hi</i> mu-DINGIR ^{LIM}
11	Von der Majestät an	→	<i>Kaşšu</i> (75/105)
12	Von der Majestät an	→	<i>Gaşu</i> (75/23)
13	Von der Majestät an	→	<i>Gaşšu</i> (75/45)

- 14 Von der Majestät an → *Gaššu* (75/10)
- 15 Von der Majestät an → *Gaššu* (und) *Žilapiia* (75/11)
- 16 Von der Majestät an → *Kaššu* und
Žilapi[ia] (75/69)
- 17 a) Von der Majestät an → *Hulla*, *Kaššu* und
Žilapi [ia] (75/47)
- b) Von [*H*]ašammili an → [*Hulla*], [*Kaššu*]u und
Žilapiia
- c) Von *Hašammili* an → *Uzzu*
- 18 a) Von der Majestät an → *Kaššu* (75/61)
- b) Von *Pišeni*¹² an → *Kaššu* und *Pulli*
- 19 a) Von der Majestät an → *Kaššu* und *Pulli* (75/15)
- b) Von *Hašameli* an → *Uzzu*
- 20 Von der Majestät an → *Gaššu* [und *Pip*]appa (78/157)
- 21 a) Von der Majestät an → *Pulli* (75/20)
- b) Von *Šanda* an → *Uzzu*
- 22 a) Von der Majestät an → *Pulli* (75/14)
- b) Von DUMU.UD.XX^{KAM}
an → *Uzzu*
- 23 Von der Majestät an → *Pišeni* und *Kaššu* (75/116)
- 24 Von der Majestät an → *Pišeni* (75/18)
- 25 Von der Majestät an → *Tatta* und *Hulla* (75/13)
- 26 Von der Majestät an → *Himu-DINGIR*^{LIM} (75/115)
- 27 a) Von der Majestät an → *Himu-DINGIR*^{LIM} (75/43)
- b) Von ^{GIŠPA}.DINGIR^{LIM}
an → *Himu-DINGIR*^{LIM}
- c) Von *Tarhunmiia* an → ^{LÜ}BĒL MAD <KAL> TI
(BĒLU MAHRŪ)

¹² A. Goetze, JCS XI (1957) S. 56 Anm. 40 möchte diesen Namen *Kaššeni* lesen. Ihm schliesst sich K. K. Riemschneider an: Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients 1, Beiträge zur sozialen Struktur des Alten Vorderasien, Berlin 1971, S. 87. Goetzes Argumentation erscheint mir nicht zwingend.

- 28 a) Von der Majestät an → *Himu-DINGIR^{LIM}* (75/107)
 b) Von ^{GI}ŠPA.DI[NGIR^{LIM}] an → *Himu-DINGIR^{LIM}*
- 29 a) [Von der Majestät] an → *Himu-DINGIR^{LIM}* (75/101)
 b) Von ^{DI}ŠKUR-*mija* an → *Himu-DINGIR^{LIM}*
 (*BĒLU MAHRŪ*)
- 30 a) Von der Majestät an → *Himu-DINGIR^{LIM}* und
 ×-×-× [ ] (75/25)
 b) Von *Hašammeli* an → *Uzzu*
- 31 a) [Von der Majestät?] an → *Himu-DINGIR^{LIM}* (75/104)
 b) Von *Marešre* an → *Uzzu*
- 32 Von der Majestät an → *Himu-DINGIR^{LIM}* (75/117)
- 33 a) Von der Majestät an → [*Himu-DINGIR^{LIM}?*]
 (75/19)
 b) Von [*M*]*arešre* an → *Uzzu*
- 34 Von der Majestät an → [*Šard*]*umanni*, ×-×-×-×
 und [ ] ×-*uššūa* (75/68)
- 35 (Von der Majestät?) an → *Pipappa* (75/9)
- 36 a) [Von der Majestät] an → [*Himu-DINGIR^{LIM}?*] (75/8)
 b) Von *Hašammili* an → *Himu-DINGER^{LIM}*
 (*BĒLU MAHRŪ*)
- 37 a) Von der Majestät an → [ ] (73/79)
 b) Von [ ] an → [ ]
- 38 [Von der Majestät] an → [ ] (75/17)
- 39 a) [Von der Majestät] an → [ ] (75/100)
 b) Von *Hi*[*mmu-DINGIR^{LIM}?*]
 an → *Uzz[u]*
- 40 [Von der Majestät?] an → [ ] (75/96)
- 41 [Von der Majestät?] an → [ ] (75/95)
- 42 [Von der Majestät?] an → [ ] (75/26)
- 43 [Von der Majestät?] an → [ ] (75/73)
- 44 [Von der Majestät?] an → [ ] (76/86)
- 45 [Von der Majestät?] an → [ ] (76/1)

II. Briefe der Beamten an die Majestät (auf 6 Tafeln 6 Briefe):

- 46 Von ^DU-BĒLĪ an → die Majestät (75/113)
 47 Von Šarla-^DKAL an → die Majestät (75/110)
 48 Von Marija und Hapiri an → die Majestät (75/62)
 49 Von Duddu? und Atiun[a]?
 an → die Majestät (75/84)
 50 Von [Ati]una? an → die Majestät (75/2)
 51 Von Gašturraḥšeli an → die Majestät (75/76)

III. Briefe der Beamten untereinander (auf 23 Tafeln 32 Briefe):

- 52 a) Von GIŠPA.DINGER^{LIM} an → Himu-DINGIR^{LIM} (75/57)
 b) Von Tarhunmija an → Himu-DINGIR^{LIM}
 53 a) Von GIŠPA[.DINGIR^{LIM}?]
 an → Uz [zu?] (75/94)
 b) Von DUMU.UD.XX^{KAM}
 an → Uzzu
 54 Von Kaššu an → Himu-DINGIR^{LIM} (75/53)
 55 Von Gaššu an → Himue[lli?] (75/66)
 56 a) Von Himmu-DINGIR^{LIM}
 an → Huilli (75/42)
 b) Von ^DU-miia an → Ualyanu
 57 Von Ilali und Kašilti'den an → LU^{BĒL} <MA> ADKALTI
 und Huilli (75/60)
 58 a) Von Kikarša an → Taḥazzi-DINGIR^{LIM}
 (75/56)
 b) Von DINGIR^{LIM}-DUGULTI?
 an → ^DU-BĒLĪ
 59 Von Šarpa an → LU^{EN} MADKALTI, ✕-✕
 [ ] (und) ^DU-ni (76/52)
 60 a) Von Šarpa an → Zaldumanni und Huilli (77/1)
 b) Von (Tarhunmiia?) an → Pallanna und 'Manni

- 61 Von *Hull[a]* an → *Taḥazz[i-DINGIR^{LIM}?*
(75/71)
- 62 a) Von *Hull[a?]* an → *Himu-DINGIR^{LIM}* (75/78)
b) Von *Tarḥ[unmiia]* an → *Himu-DINGIR^{LIM}*
- 63 Von SUM.^{PU} an → *Himu-DINGIR^{LIM}* (75/49)
- 64 Von SUM.^{PU} an → *G[aššu?]* (75/24)
- 65 a) Von *Pulli* an → ^{PIŠKUR-BĒLĪ} (75/55)
b) Von ^{PU-miia} an → ^{PU-BĒLĪ}
- 66 Von *H[u]ll[a?]* an → [^{PIŠKUR-BĒLĪ}] (75/63)
- 67 Von *Šahurunuya* an → *Mešeni* und *Kaššu* (75/91)
- 68 Von UGULA NIMGIR
ERÍN^{MES} an → *Pallanna* und *Žartumanni*
(75/46)
- 69 Von UGULA NIMGIR
ERÍN^{MES}, ^{PU-mi-m[a?]} und
Pišeni an → *Kašš[š]u* (75/88c)
- 70 Von GAL LÚ.MESĪŠ an → *Kaššu* (75/51)
- 71 a) Von GAL LÚ.MESĪŠ an → *Kaššu* (75/111)
b) Von ^{PU-miia} an → *Uzzu*
- 72 Von GAL DUB.SAR an → *Gaššu* (75/67)
- 73 a) Von GAL DUB.SAR.
GIŠ an → *Gaššu* (75/97 × 75/99)
b) Von DUMU?.X[X^{KA}]^M
an → *Uzzu*
- 74 Von LÚSANGA an → *Kaššu* (75/52)

IV. Briefe fragmentarischen Zustandes, deren Absender unbekannt geblieben sind (4 Briefe)

- 75 Von [ ] an → *Kaššu*, *Žilapiia* und
[*Huilli*] (75/87)
- 76 Von [ ] an → *Kaš[š]u* und] *Pu[l]l[i]*
(75/88b)

- 77 Von [ ] an → *Uzzu* (75/93)
 78 Von × [ ] an → ^DKAL.GA [ ] (76/53)

V. Briefe z.T. fragmentarischen Zustandes, deren Empfänger z.T. unbekannt geblieben sind (auf 3 Tafeln 4 Briefe):

- 79 Von [EN-*t*] *araya* an → [ ] (75/65)
 80 Von [*Tarhunm*]*iia*? an → [*Himu*-DINGIR^{LIM}] (75/90)
 81 a) Von *Tarhu*[*um*]*iia* an → "Meinem lieben Vater, meinem Herrn, und meiner lieben Mutter, meiner Herrin"
 b) Von *Tarhummi*[*ia*] an → *Uzzu*

VI. Briefe fragmentarischen Zustandes, deren Absender und Empfänger unbekannt geblieben sind (auf 13 Tafeln 15 Briefe):

- 82 Von × [ ] an → × [ ] und
 × [ ] (75/85)
 83 a) Von [ ] an → [ ] (75/103)
 b) Von *Huilli* an → [ ]
 84 Von [ ] an → [ ] (75/120)
 85 Von [ ] an → [ ] (a und b Duplikate?)
 86 Von [*K*]*as*[*šu*] an → [ ] (75/106)
 87 Von [ ] an → [ ] (75/108)
 88 Von [ ] an → [ ] (73/78)
 89 Von [ ] an → [ ] (74/66)
 90 Von [ ] an → [ ] (74/65)
 91 Von [ ] an → [ ] (75/22)
 92 Von [ ] an → [ ] (75/98)
 93 Von [ ] an → [ ] (75/89)
 94 a) Von [ ] an → [ ] (75/72)
 b) Von DINGIR^{LIM}.MUL an → *Uzzu*

Abb. 1

Abb. 2

Abb. 3

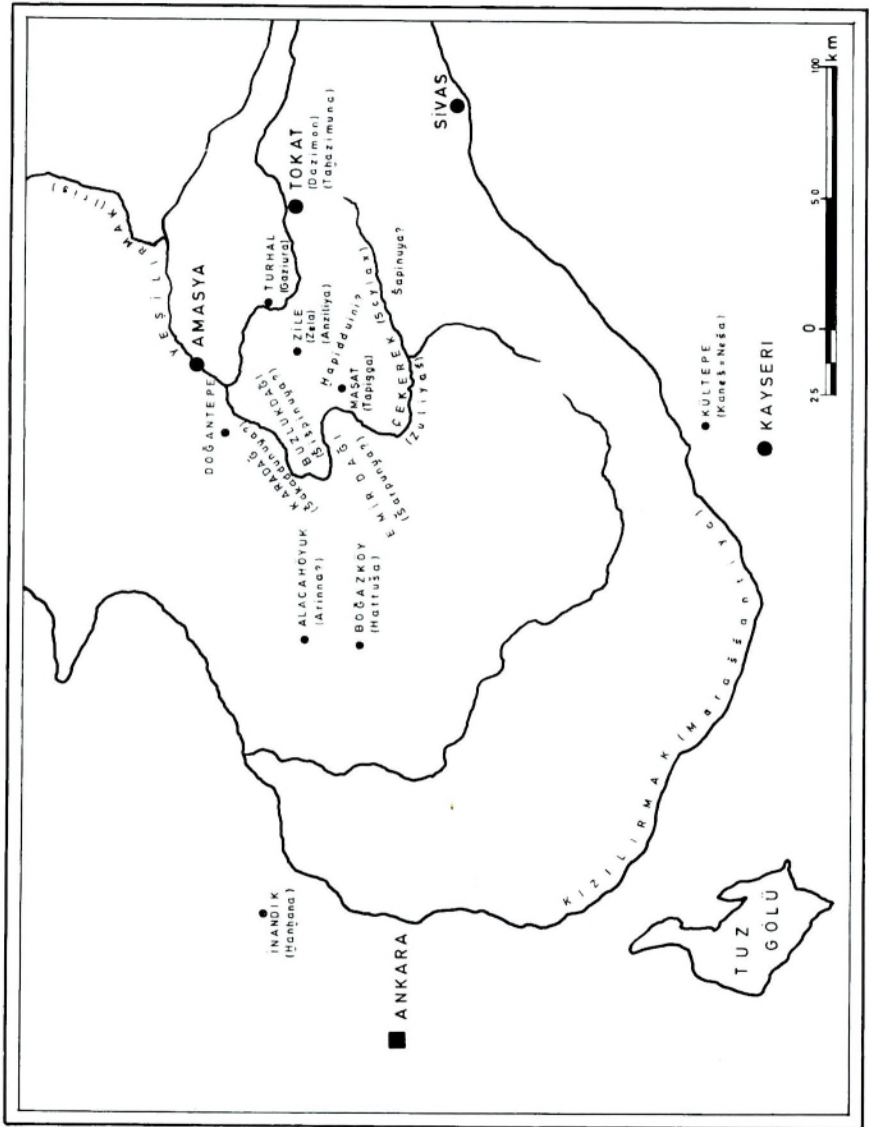

Abb. 4

Siegelabdruck des Grosskönigs Tuthaliya auf einer Tontafel aus Maşat-Höyük

Siegelabdruck des Grosskönigs Tuṭḫaliya auf einer Tontafel aus Maşat-Höyük

Abdrücke des Tabarna - Siegels aus Maşat-Höyük

Abdruck des Siegels des Šuppiluliuma I. aus Maşat-Höyük

B. Fragmente, deren Zuweisung zu den Briefen unsicher ist
(2 Fragmente):

- 95 (75/79)
- 96 (75/109)

C. Listen (17 Tafeln bzw. Tafelfragmente):

- 97 Personenliste (74/63).
- 98 Personenliste nach den Städten (75/114).
- 99 Personenliste nach den Häusern oder Gebäuden (75/77).
- 100 Personenliste nach den Häusern oder Gebäuden (75/27).
- 101 Liste der Geiseln (?) (75/50).
- 102 Soldatenliste, nach den Städten mit ihren Offizieren
(^{LÜ}DUGUD) und ihrem Getreide (75/88 a).
- 103 Liste von Beilen nach den Städten (75/119).
- 104 Liste von Sicheln, Beilen, Dolchen und Personen (75/48).
- 105 Liste von Beilen, Sicheln, Dolchen und Personen (75/92).
- 106 Liste von Geräten, Getreide, Personen und Städten (75/75).
- 107 Liste von Geräten und Kleidern (77/7).
- 108 Liste von Saatgut (75/59).
- 109 Liste von Saatgut (75/102).
- 110 Liste von Saatgut, das von verschiedenen Funktionären
gesät worden ist (75/58).
- 111 Liste von Ansiedlungen? (77/8).
- 112 Liste von Getränken, Broten und Ähnliches. Im Zusammenhang
mit Besiedlung und Hunger. Weibl. und männl. Namen werden
erwähnt (75/7).
- 113 Liste von Salz (75/54).

D.

- 114 Orakeltext (74/64).

Die Zahl der in den Jahren 1973-1978 auf dem Maşat - Höyük gefundenen Tontafeln beträgt 114. Wie auch aus den auf unserer Tabelle mitgeteilten Grabungsnummern ersichtlich ist, ist der grösste Teil der Tontafeln im Jahre 1975 entdeckt worden.

Was die Textgruppen der Maşat - Tafeln anbetrifft, so bestehen die meisten Texte aus Briefen. Neben wenigen Fragmenten, deren Zugehörigkeit zu den Briefen nicht sicher ist, sind eine Reihe von Listen und ein kleiner Orakeltext gefunden worden.

Fast die Hälfte der Briefe sind Texte, die die Majestät, d. h. der hethitische Grosskönig, zum grössten Teil wahrscheinlich in Hattuša, der Hauptstadt des Hethiterreiches, abfassen und an die hohen Beamten auf dem Maşat - Höyük entsenden liess.

Eine Reihe von Tontafeln enthält nach dem Brief der Majestät normalerweise nach einer Doppellinie einen zweiten, in seltenen Fällen einen dritten Brief. Die meisten dieser Briefe wurden wohl von den Schreibern, die in der Kanzlei in Hattuša beschäftigt waren, an den Schreiber oder an den Kommandanten auf dem Maşat - Höyük geschrieben. In seltenen Fällen haben auch höher gestellte Funktionäre nach dem Brief der Majestät an den Kommandanten auf dem Maşat - Höyük am Ende der Tontafel einen zweiten Brief geschrieben. Der Umstand, dass die Tontafeln mit den an die Majestät gerichteten Briefen danach nicht solche zweiten Briefe enthalten, unterstreicht den privaten Charakter dieser Briefe. Auch Tontafeln mit der Korrespondenz der Beamten untereinander enthalten manchmal solche Briefe.

Der Name des am meisten erwähnten Schreibers von Maşat - Höyük heisst *Uzzu*. Dass *Uzzu* ein Schreiber war, ergibt sich aus den Tafeln Mşt. 75/14 und 75/64 mit Sicherheit. Nach den Texten Mşt. 75/40 und 75/44 hatte *Uzzu* ein Haus und eine Familie in Hattuša. Ein anderer Schreiber, der auf dem Maşat - Höyük sein Amt ausübte, war wohl *Walıyanu* (Mşt. 75/42). Nach den Texten Mşt. 75/55, 75/56 und 75/63 dürfte es sich beim ^DU-*bēli*¹³ oder ^DIŠKUR-*bēli* auch um einen Schreiber gehandelt haben. Auch die auf dem Maşat - Höyük gefundenen Listen zeigen verschiedene Handschriften. Vorläufig weiss man aber nicht, ob diese Listen auf dem Maşat - Höyük vor-

¹³ Zu diesem Namen siehe Alp, *Florilegium Anatolicum*, *Mélanges offerts à Emmanuel Laroche*, Paris 1979, S. 29 Anm. 2.

bereitet sind. In der Kanzlei von Hattuša war wohl eine Reihe von Schreibern beschäftigt. Im Falle von *Tarhunmiya*¹⁴ und *Šanda* können wir mit Sicherheit sagen, dass es sich bei ihnen um Schreiber handelte. Aber auch bei *Šurihi-DINGIR^{LIM}*, *Marešre*, DUMU.UD. XX^{KAM} und *Haššameli* dürfte es sich um Schreiber beim Kanzleibüro in Hattuša gehandelt haben. Das Nebeneinanderstellen von Tontafeln mit denselben Schreibernamen erlaubt uns, die Handschriften der einzelnen Schreiber zu erkennen. Von diesen Texten ausgehend könnte man eine Reihe von Texten bestimmten Schreibern zuweisen.

Die Persönlichkeit, die von der Majestät am meisten Briefe erhält, ist *Kaššu*. Ihm folgt *Himuili*. Manchmal ist der Brief der Majestät an mehrere Funktionäre gerichtet. In der Korrespondenz zwischen dem Grosskönig und seinen Beamten, wie auch in den in Hattuša gefundenen Briefen üblich war, wird niemals der Name der Majestät mitgeteilt. Ebenso wenig erwähnt man die Titel der Funktionäre, wenn der Königsbrief an sie adressiert ist. Die Titel von *Kaššu* und *Himuili* erfahren wir bei anderen Gelegenheiten. Der Titel des ersteren lautet UGULA NIMGIR ERÍN^{MES} "(eine Art) Armeeeinspektor"¹⁵, des letzteren *bēl madgalti* (heth. *auriḫaš išḫaš*) "(eine Art) Militärgouverneur." Diese beiden hohen Beamten sind Zeitgenossen miteinander. Während der Amtssitz von *Kaššu* normalerweise Mašat - Höyük war, scheint *Himuili* von Zeit zu Zeit auch andere Orte zu besuchen.

Die Aufgaben des *bēl madgalti*, die sich aus den Mašat - Briefen schliessen lassen, passen sehr gut zu den Aufgaben dieses hohen Beamten, die man aus den *bēl madgalti* - Instruktionen aus Boğazköy feststellen kann, und ergänzen sie auf das Schönste. Deshalb muss man die *bēl madgalti* - Instruktionen¹⁶ mit einem Teil der Mašat - Briefe

¹⁴ Der PN *Tarhunmiya* wird in den Mašat - Briefen auch ideographisch ^{DU}-*mija* oder ^{DIŠKUR}-*mija* geschrieben. Dies liefert die Bestätigung der Richtigkeit der zum ersten Mal von mir vor einem Vierteljahrhundert ausgesprochenen Meinung, dass die luwische und die hethitische Lesung des Wettergottes *Tarḫu*, *Tarḫuna* oder *Tarḫunda* sei: The -N(N)-formations in the Hittite Language, Belleten XVIII Nr. 72, 1954, S. 410 Anm. 39.

¹⁵ Für das Sumerogramm für diesen Titel siehe H. G. Güterbock, Festschrift Heinrich Otten S. 74.

¹⁶ S. Alp, Belleten XI Nr. 43 (1947) S. 403 ff.; E. von Schuler, Hethitische Dienstanweisungen für höhere Hof- und Staatsbeamte S. 41 ff. (Archiv für Orientforschung Beiheft 10).

kombinieren. Das Bild einer befestigten hethitischen Garnisonstadt, das man aus den *bēl madgalti*-Instruktionen gewinnt, wird mit allen ihren Schönheiten in der III. hethitischen Schicht von Maşat - Höyük lebendig¹⁷.

Von den Briefen der Funktionäre, die von Maşat - Höyük an die Majestät gerichtet sind, sind ganz wenige auf dem Maşat - Höyük gefunden worden. Der Grund dafür ist vielleicht, dass man von den abgeschickten Briefen normalerweise keine Kopien aufbewahrt hat. Die Funktionäre müssen viele Briefe an die Majestät gerichtet haben. Dies kann man aus den im Wortlaut zitierten Resümees schliessen, die in den von der Majestät an die Funktionäre gerichteten Briefen mitgeteilt worden sind. Die wenigen auf dem Maşat - Höyük gefundenen Briefe der Funktionäre, die an die Majestät geschrieben sind, müssen kurz von dem Anbruch der Katastrophe auf dem Maşat - Höyük abgefasst worden sein. Man hatte vielleicht keine Zeit gefunden, diese Briefe abzuschicken. Daher möchte ich solche Briefe an das Ende der III. heth. Schicht von Maşat - Höyük stellen.

Je ein Brief von *Kaşšu* und *Himuili*, die an die Majestät geschickt worden sind, sind in Boğazköy gefunden und von H. G. Güterbock als KBo XVIII 54 und 132 veröffentlicht. Ob diese Briefe von Maşat - Höyük stammen und den gleichen Persönlichkeiten angehören, ist nicht sicher. Der Name *Kaşšu* ist auf der Boğazköy - Tafel ¹*Kaš-šu-ú* geschrieben, während er in den Maşat - Texten öfter entweder als ¹*Ka-aš-šu-ú* oder ¹*Ga-aš-šu-ú* und nur einmal als ¹*Ga-šu-ú* erscheint. Demgegenüber erscheint die öftere Namensschreibung von *Himuili* in den Maşat - Texten als *Hi-mu-DINGIR*^{LIM} wie in dem in Boğazköy gefundenen Brief.

Es fällt auf, dass die Namen der hohen Funktionäre *Kaşšu* und *Himuili* mit dem nördlichen Anatolien oder mit dem geographischen Gebiet, in dem sich Maşat - Höyük befindet, im Zusammenhang stehen¹⁸. Auch der Name eines anderen hohen Funktionärs *Žilapiya*

¹⁷ Siehe jetzt T. Özgüç, a. a. O. S. 49-68.

¹⁸ Vgl. E. Laroche, *Les Noms des Hittites*, Paris 1966, Nr. 361 und No. 538. Für *Himuili* siehe ausserdem G. Frantz - Szabó, *Reallexion der Assyriologie* IV. S. 414. Für die Stadt *Himmuya* siehe Hayri Ertem, *Boğazköy Metinlerinde Geçen Coğrafya Adları Dizini*, Ankara 1973 S. 48 und zuletzt H. Otten, *Reallexikon der Assyriologie* IV. S. 323 ff. Für den Berg *Kaşšu* siehe Ertem, a. a. O. S. 182.

hängt höchstwahrscheinlich mit dem heth. Namen des in der Nähe von Maşat - Höyük befindlichen Zile zusammen¹⁹.

In der Korrespondenz zwischen den verschiedenen Funktionären untereinander werden, wenn auch selten, manchmal die Titel erwähnt. Allerdings fehlen in diesem Falle oft die Namen der Titelinhaber.

Die Maşat - Briefe zeigen eine entwickelte Stufe des Briefstils. Der Anfang der Briefe ist nach einem bestimmten Schema vorbereitet. Wenn der Absender eine höher gestellte Persönlichkeit als der Adressat ist, so schreibt er seinen Namen vor dem Namen des Empfängers. Das ist der Fall bei den von der Majestät abgesandten Briefen²⁰. Dagegen wird die Majestät bei den an sie gerichteten Briefen immer an erster Stelle erwähnt. Unter den gleichgestellten Persönlichkeiten spielten vielleicht die Höflichkeitsregeln eine Rolle.

In den von der Majestät als Antwort an die Funktionäre geschickten Briefen wird oft, wie oben erwähnt, das Thema oder die Themen des vorher an die Majestät gerichteten Briefes resümiert, ja sogar im Wortlaut wiederholt und die Kenntnisnahme der Majestät mit der Mitteilung "ich habe es gehört" bestätigt. Diese Mitteilung bildet den charakteristischen Teil eines Majestätsbriefes. Darauf folgen die Stellungnahme und die Anweisungen der Majestät darüber, was gemacht werden muss. Die Majestätsbriefe kann man ihrem Stile nach leicht von den Briefen der Funktionäre trennen. Im Briefwechsel der Funktionäre unter sich spielen in der Einleitung die Begrüßung und die Mitteilungen der guten Wünsche eine wichtige Rolle. Dieser Teil fehlt gewöhnlich in den von der Majestät an die Beamten gerichteten Briefen.

Die Maşat - Briefe nehmen sowohl nach ihrer Zahl als auch nach ihrem Inhalt einen wichtigen Platz innerhalb der hethitischen Briefliteratur ein. Aus ihnen kann man wichtige Schlüsse sowohl über den inneren Aufbau und das Funktionieren des hethitischen

¹⁹ Das Element *Zila auch in dem Ortsnamen *Zilapuna*, Hayri Ertem, a. a. O. S. 166. Für dieses Element siehe jetzt S. Alp, *Belleken*, XLI, Nr. 164, S. 641 ff. = *Mélanges E. Laroche* S. 32 f. Für *Zela* in der klassischen Periode siehe zuletzt *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, 1976, S. 999.

²⁰ Vgl. H. Otten, *Mitt. d. Inst. f. Orientf.* IV (1956) S. 184 und L. Rost, zur gleichen Stelle S. 348.

Staates als auch über die historische Geographie des Maşat - Gebietes ziehen.

Unter den vielen in den Briefen behandelten Themen nehmen die Bewegungen der feindlichen Streitkräfte, ihre Beobachtung, die Wünsche nach Hilfstruppen, die Mitteilungen über ihre Entsendung, die Bearbeitung der Felder, die Aberntung des Getreides und der Weinberge, die Verpflichtungen *šaḫḫan* und *luzzi*, die Flüchtlinge, die Blinden, die Aufforderung an die Beamten, vor die Majestät zu kommen, die Strafdrohungen im Falle der Nichtbefolgung der Befehle der Majestät einen wichtigen Platz ein.

Einmal wird von einem Einfall der Kaskäer auf die hethitischen Erntefelder berichtet, nachdem ihnen die eigene Ernte durch eine Heuschreckenplage vernichtet worden ist.

Um einen Eindruck von den Maşat - Briefen zu vermitteln, lege ich hier einige Briefe in Transkription und Übersetzung vor:

Mşst. 75/45

Vs.	1 <i>UM-MA</i> ^D UTU St - <i>MA</i> <i>A-NA</i> ¹ <i>Ga-aš-šu-ú</i>
	2 <i>QÍ-BÍ-MA</i>
<hr/>	
	3 <i>ki-i-mu ku-it ŠA</i> ¹ <i>Mar-ru-ú-ya</i>
	4 <i>LÚ</i> ^{URU} <i>Hi-im-mu-ya ḥa-li-ia-tar ḥa-at-ra-a-eš</i>
	5 <i>pa-ra-a-ya-ra-an-kán ne-eḫ-ḫu-un</i>
	6 <i>na-an-mu tuḫ-pí-ia-az ḥa-at-ra-a-eš</i>
	7 <i>pa-ra-a-ya-ra-an-kán ne-eḫ-ḫu-un</i>
	8 <i>ki-nu-na-aš nam-ma Ú-UL ú-it</i>
	9 <i>ki-nu-n[a-a]n A-NA</i> ^{LÚ} SIG ₅ <i>pí-ra-an</i>
	10 <i>ḫu-i-nu-ut na-an MA-HAR</i> ^D UTU St
	11 <i>li-li-ya-aḫ-ḫu-u-an-kán</i>
u.R.	12 <i>u-ya-te-ed-du</i>
<hr/>	
	13 <i>ma-a-an Ú-UL-ma nu-za a-pé-e-el</i>
Rs.	14 <i>ya-aš-túl zi-ik da-a-at-ti</i>
<hr/>	
Vs.	1 Folgendermassen (spricht) die Majestät: Dem <i>Gaššu</i>
	2 sage!
<hr/>	

- 3 Was dies betrifft, dass Du mir über das Niederknien
 4 des *Maruṣa*, des Mannes von *Himmuṣa* folgendermassen
 geschrieben hast:
 5 "Ich habe ihn hinausgeschickt".
 6 Du schriebst mir in einem Brief (über) ihn:
 7 "Ich habe ihn hinausgeschickt".
 8 (Bis) jetzt ist er nicht wiedergekommen.
 9 Lasse ihn jetzt in Begleitung eines Unteroftiziers vor
 (mich)
 10 eilen. Er soll ihn eiligst
 11 vor die Majestät
 u.R. 12 herbringen.
-
- 13 Andernfalls wirst du seine
 Rs. 14 Schuld (auf Dich) nehmen.
-

Mst. 75/10

- Vs. 1 *UM-MA* ^DUTU^{SI}-*MA*
 2 *A-NA* ¹Ga-aš-šu-ú *QÍ-BÍ-MA*
-
- 3 *ma-a-aḥ-ḥa-an-ta ka-a-aš*
 4 *tup-pí-an-za an-da*
 5 *ú-e-mi-ia-az-zi*
 6 *nu MA-HAR* ^DUTU^{SI}
 7 *li-li-ṣa-aḥ-ḥu-u-an-zi u-un-ni*
 8 ¹*Mar-ú-ṣa-an-na*
 9 *LÚ* ^{URU}Ga-gad-du-ṣa
 10 *ú-ṣa-te ma-a-an Ú-UL-ma*
 u.R. 11 *nu-uš-ma-aš-ša-an*
 12 *ú-ṣa-an-zi*
 13 *a-pí-ia pé-e-di*
 14 *ta-šu-ṣa-aḥ-ḥa-an-zi*
-
- Vs. 1 Folgendermassen spricht die Majestät:
 2 Dem *Gaššu* sage!
-

- 3 Sobald dieser
 4 Brief dich
 5 erreicht,
 6 fahre eiligst
 7 vor die Majestät.
 8 Auch den *Maruua*,
 9 den Mann von *Gagadduua*
 10 bringe mit Dir her. Wenn nicht,
 11 wird man zu Euch
 u.R. 12 kommen,
 13 und (Euch) an Ort und Stelle
 14 blenden²¹.
-

Mst. 75/11

- Vs. 1 *UM-MA* ^D*UTU*^{sr}-*MA*
 2 *A-NA* ¹*Ga-aš-šu-ú*
 3 ¹*Zi-la-pi-ia* *QĪ-BĪ-MA*
-
- 4 *ma-aḥ-ḥa-an-ša-ma-aš ka-a-aš*
 5 *tup-pi-an-za an-da ú-e-mi-iz-zi*
 6 *nu ERĪN^{MES} an-da*
 7 *da-ru-up-pa-an-te-et*
 8 *ANŠE.KUR.RA^{HI.A}-ia-aš-ma-aš-kán*
 9 *ku-iš an-da*
 u.R. 10 *na-an MA-ḤAR*
 11 ^D*UTU*^{sr} *I-NA UD III^{KAM}*
 Rs. 12 *li-li-ua-aḥ-ḥu-u-an-zi*
 13 *ar-nu-ut-ten*
-

- Vs. 1 Folgendermassen spricht die Majestät:
 2 Dem *Gaššu* (und)
 3 dem *Zilapiya* sage!
-

²¹ Zur Strafe der Blendung in der alt- und mittelhethitischen Periode siehe H. Otten, *Mélanges E. Laroche*, S. 276.

- 4 Sobald dieser
5 Brief Euch erreicht,
6 führt die Soldaten

7-9 mit den dort bei Euch versammelten Wagenkämpfern
u.R. 10-13 in 3 Tagen vor die Majestät.

Mst. 75/69

- Vs. 1 *UM-MA* ^DUTUst-M[A]
2 *A-NA* ¹Ka-aš-šu-ú
3 ^Ú *A-NA* ¹Zi-la-pi[-ia]
4 *QÍ-BÍ-MA*
-

- 5 *ma-aḫ-ḫ* [a-a]n-ša-ma-aš
6 *ka-a-aš* tuḫ-pí-an-za
7 *an-da* ú-e-mi-iz-zi
8 *nu* *MA-HAR* ^DUTUst
9 *li-li-ya-aḫ-ḫu-u-an-zi*
10 *u-un-ni-iš-ten*
-

- u.R. 11 *ma-a-an* ^Ú-UL-ma
11 *nu-uš-ma-aš-ša-an*
13 *ú-ya-an-zi*
14 *a-pí-ia* pí-di
15 *ta-šu-ya-aḫ-ḫa-an-zi*
-

- Vs. 1 Folgendermassen spricht die Majestät:
2 Dem *Kaššu*
3 und dem *Zila*[pí]ya
4 sage!
-

- 5 Sobald
6 dieser Brief Euch
7 erreicht,
8-10 fahret eiligst vor die Majestät.
-

- u.R. 11 Wenn nicht,
 Rs. 12 wird man zu Euch
 13 kommen,
 14 und man wird (Euch) an Ort und Stelle
 15 blenden.

Mst. 75/15

- Vs. 1 [U]M-MA DUTUst-MA
 2 A-NA ¹Ka-aš-šu-ú
 3 Ū A-NA ¹Pu-ul-li QĪ-BĪ-MA
-
- 4 ki-iš-ša-an-mu ku-it
 5 ḥal-at-ra-a-eš ka-a-ša-ua-aš-ša-an
 6 ḥal-ki ^{HI.A}-aš ka-ru-ú a-ra-an-te-eš
 7 I-NA ^{URU}Qa-aš-qa-[m]a-ua ḥal-ki^{HI.A}-uš
 8 BURU₆^{HI.A} e-ez-za-aš-ta
-
- 9 nu-ua-aš-ma-aš-kán ŠA ^{URU}Ga-ši-pu-u-ra
 10 ḥal-ki ^{HI.A}-aš zi-ig-ga-an-zi
 11 ERÍN ^{MES.HI.A}-ma-ua-kán ANŠE.KUR.RA ^{HI.A}
 12 an-da NU.GÁL DUTUst-ma-ua
 13 ¹Kal-lu-un ^{LÚ}BE-EL ANŠE.KUR.RA
 14 ua-tar-na-aḥ-ta ANŠE.KUR.RA ^{HI.A}-ua-kán
 u.R. 15 pa-ra-a na-i ki-nu-na-ua
 16 ANŠE.KUR.RA ^{HI.A} na-ú-i
 Rs. 17 ku-iš-ki ú-iz-zi
-
- 18 nu ka-a-ša DUTUst
 19 ¹Kal-lu-un e-ep-pu-un
 20 nu ki-iš-sa-an me-mi-iš-ta
 21 XX ŠĪ-IM-DU ANŠER.KUR.RA ^{HI.A}-ua-kán
 22 [k]a-ru-ú pa-ra-a ne-eḥ-ḥu-un
-
- 23 ka-a-aš-ma-kán ¹Pa-a-ḥi-na-ak-ka-en-na
 24 EGIR-an-da pa-ra-a ne-eḥ-[ḥ]i
 25 na-aš ú-iz-zi

- 26 [U]M-MA ¹Ha-ša-am-me-li
 27 [A-N]A ¹U-uz-zu-u ŠEŠ.DÛG.GA-IA
 28-28 [QÍ-B]Í-MA

-
- o.R. 29 [tu-]el ku-it
 30 [NA-]AP-ŠA-DU a-pi-ia
 l.R. 1 nu-uš-ša-an NA-AP-ŠA-DU
 2 II?-na NA-AP-ŠA-TI an-da e-ep
 3 na-at-mu up-pi

-
- Vs. 1 Folgendermassen spricht die Majestät:
 2 Dem *Kaššu*
 3 und dem *Pulli* sage!

-
- 4 Was das betrifft, dass Du
 5 mir folgendermassen geschrieben hast: "Siehe,
 6 das Getreide ist schon reif.
 7 Im *Kaška*-(Gebiet) haben die Heuschrecken²²
 8 das Getreide (auf)gefressen.

-
- 9 Sie greifen Euer
 10 Getreide von *Gašipura* an.
 11 Hier sind keine Soldaten und Wagenkämpfer
 12 vorhanden. Die Majestät
 13 hat den *Kallu*, den Befehlshaber der Wagenkämpfer
 (mit den Worten)
 14 beauftragt: 'Führe die Wagenkämpfer
 u.R. 15 hinaus.' (Bis) jetzt
 16 sind noch keine Wagenkämpfer
 Rs. 17 angekommen."

-
- 18 Nun siehe, ich, die Majestät
 19 habe den *Kallu* ergriffen,

²² Für die heth. Lesung des Sumerogrammes BURU₆ siehe K.K. Riemschneider, Zu hethitisch *maša*- "Heuschrecke" KZ 90 (1976). Über Heuschreckenplage bei den Hethitern siehe A. Ünal, Naturkatastrophen in Anatolien im 2. Jahrtausend v. Chr., *Bulleten* XLI, Nr. 163 (1977) S. 447 ff.

20 und er sprach folgendermassen:
 21 "Zwanzig Gespann Pferde
 22 habe ich schon hinausgeschickt".

---

23 Siehe, den *Pahinakkae*
 24 schicke ich hinterher.
 25 Er kommt.

---

26 Folgendermassen spricht *Hašammeli*:
 27 Dem *Uzzu*, meinem lieben Bruder,
 28 sage!

---

o.R. 29 Von [Dein]en
 l.R. 30 [Se]elen, die dort sind,
 1 ergreife von diesen Seelen
 2 zwei (?) Seelen,
 3 und sende sie mir!

Mšt. 75/14

Vs. 1 *UM-MA* ^D*UTUŠI-MA*
 2 *A-NA* ¹*Pu-ul-li*
 3 *QÍ-BÍ-MA*

---

4 *ŠA ERÍN^{MES}-mu ku-it ut-tar*
 5 *ha-at-ra-a-eš na-at AŠ-ME*

---

6 *nu-za PA-NI* ^{LÜ}*KÚR pa-ah-ḥa-aš-nu-an-za*
 7 *e-eš ku-it-ma-an*
 8 *ERÍN^{MES} EGIR-an-da ú-iz-zi*

---

u.R. 9 *UM-MA* ¹*DUMU.UD.XX^{KAM}*
 10 *A-NA* ¹*Uz-zu-u*
 11 *ŠEŠ.DÚG.GA-IA QÍ-BÍ-MA*

R.s. 12 *PA-NI* ¹*Pu-ul-li-i-kán*
 13 *am-me-el aš-šu-ul*

- 14 *ḫal-za-i* GUD-*ia-ua-mu*
 15 *ku-in te-et*
 16 *nu-ua-ra-an-mu up-pi*
-

- Vs. 1 Folgendermassen spricht die Majestät:
 2 Dem *Pulli*
 3 sage!
-
- 4 Was das betrifft, dass Du mir über die Angelegenheit
 der Soldaten
 5 geschrieben hast, davon habe ich Kenntnis genommen.
-
- 6 Sei vor dem Feind vorsichtig,
 7-8 bis die Soldaten hinterher kommen.
-

- u.R. 9 Folgendermassen spricht DUMU.UD.XX^{KAM} :
 10 Dem *Uzzu*,
 11 meinem lieben Bruder, sage!
-

- Rs. 12 Vor *Pulli*
 13 lies meinen Gruss!
 14 "Sende mir
 15 das Rind,
 16 das Du versprochen hast."
-

Mst. 75/13

- Vs. 1 *UM-MA* ^DUTUst-*MA*
 2 *A-NA* ¹Ta-at-ta
 3 *Ü A-NA* ¹Hu-ul-la QÍ-B[Í-*MA*]
-
- 4 *ka-a-ša-mu* ¹Pi-še-ni-iš
 3 ^{URU}Ka-še-pu-u-ra-az ḫa-at-ra-a-[it]
 6 ^{LÚ}KÚR-*ya pa-an-ga-ri-it*
 7 *iš-pa-an-da-az ku-ya-pi* VI M[E ^{LÚ}KÚR]
 8 *ku-ya-pi-ma* VI ME ^{LÚ}KÚR i-a[t-ta-ri]

9 *nu-ua-kán hal-ki-uš*
 10 *ar-ḥa ua-ar-aš-ki-iz-zi*

---

u.R. 11 [*nu-u*]^s*ma-aš ma-aḥ-ḥa-an ka-a-aš*
 12 [*tu*]^p-[*p*]ⁱ*an-za an-da ú-e-m[i-i]z-zi*
 13 *nu I-NA URUKa-še-pu-u-ra*

Rs. 14 *ḥu-it-ti-ia-at-ten*
 15 *nu-uš-ša-an ma-a-an*
 16 *hal-ki-e-es a-ra-an-te-eš*
 17 *na-aš-kán ar-ḥa ua-ar-aš-ten*
 18 *na-aš-kán A-NA KISLAḤ pa-ra-a*
 19 *ar-nu-ut-ten*

---

20 *na-aš* ^{LÚ}*KÚR le-e [   ]*
 21 *dam-me-iš-ḥa-a-iz-zi [   ]*

---

22 *ka-a-aš-ma-aš-ma-aš tuḥ-pí Pi-še[-ni-ia-aš]*
 23 *uḥ-pa-aḥ-ḥu-un-pát*
 24 *nu-uš-ma-ša-at-kán*
 25 [*p*]ⁱ*ra-an hal-zi-[an-du]*

Vs. 1 Folgendermassen spricht die Majestät:
 2 Dem *Tatta*
 3 und dem *Hulla* sag[e]!

---

4 Siehe, *Pišeni* hat mir
 5 aus *Kašepura* geschrieben:
 6 “Der Feind marsc[h]iert mit grosser Menge
 7 in der Nacht, an einer Stelle sechshun[dert Feinde],
 8 an anderer Stelle vierhundert Feinde,
 9 und erntet
 10 das Getreide ab”.

---

u.R. 11 Sobald dieser Brief
 12 Euch erreicht,
 13 ziehet
 14 nach *Kašepura*.

- Rs. 15 Wenn das Getreide
 16 reif ist,
 17 erntet es ab
 18 und führet es
 19 zum Speicher.
-
- 20 Der Feind soll (ihm) keinen
 21 Schaden anrichten.
-
- 22 Siehe, ich habe Euch den Brief des *Pišeni*
 23 geschickt.
 24 Euch [soll man] ihn
 25 [v]orlesen!
-

Mšt. 75/43

- Vs. 1 *UM-MA* ^DUTU^{SL}-*MA*
 2 *A-NA* ^I*Hi-mu-DINGIR*^{LIM} *QĪ-BĪ-MA*
-
- 3 [*Š*]A ^{LÜ}KÚR *ku-it ut-tar*
 4 *ḥa-at-ra-a-eš* ^{LÜ}KÚR-*za-kán*
 5 *ma-aḥ-ḥa-an* ^{URU}*Ka-a-ša-ša-an*
 6 ^{URU}*Ta-ḥa-az-zi-mu-na-an-na*
 7 *zi-ik-ki-iz-zi na-at AŠ-ME*
-
- 8 *na-aš-ta a-pa-a-aš* ^{LÜ}KÚR *ku-ya-pi*
 9 *na-iš-ki-it-ta-ri*
 10 *nu-mu ḥa-at-re-eš-ki*
-
- u.R.
-
- Rs. 11 *UM-MA* ^IGIŠPA.DINGIR^{LIM}
 12 *A-NA* ^I*Hi-mu-DINGIR*^{LIM} ŠEŠ.DÛG.GA-*IA QĪ-BĪ-MA*
-
- 13 *ŠA* ^{GIŠ}GIGIR-*mu ku-it*
 14 *ŠA ANŠE.KUR.RA* ^{H.A}-*ia ut-tar ḥa-at-ra-a-eš*
 15 *nu ka-a-ša EGIR-an ti-ia-mi*
 16 *na-at-kán pa-ra-a ar-nu-mi*
-

17 A-NA BE-LÍ^{LÜ} BE-EL MA-AD-<KAL>-TI
 18 BE-LÍ-IA MAḪ-RI-IA QÍ-BÍ-MA
 19 UM-MA ¹Tar-ḫu-u-un-mi-ia AR-TE-KA-MA
 20 kat-ti-ti ḫu-u-ma-an SIG₅-in e-eš-du
 21 nu-ut-ta DINGIR^{MES} TI-an ḫar-kán-du
 22 nu-ut-ta pa-aḫ-ša-an-da-ru

o.R. 23 BE-LU-mu aš-šu-ul ḫa-at-re-eš-ki
 24 nam-ma-aš-ša-an A-NA É-IA
 25 [IG]I^{HI.A}-ya ḫar-ak

l.R. 1 ŠA BE-LÍ-m[a] ku-i-e-eš
 2 ^{LÜ.MES}TE-MI i-ia-an-da-a-r[i]
 3 na-aš-kán [a]m-mu-uk
 4 pa-ra-a na-iš-ki-m[i]

Vs. 1 Folgendermassen (spricht) die Majestät:
 2 Dem *Himuili* sage!

1 Was das betrifft, dass Du (mir) über den Feind
 4 geschrieben hast, wie der Feind
 5 *Kašaša* und
 6 *Taḫazzimuna*²³
 7 angreift, davon habe ich Kenntnis genommen.

8 Wohin jener Feind
 9 sich begibt,
 10 schreibe mir immer wieder (darüber).

u.R.

Rs. 11 Folgendermassen (spricht) *Hattušili*:
 12 Dem *Himuili*, meinem lieben Bruder, sage!

²³ *Taḫazzimuna* ist höchstwahrscheinlich der hethitische Name der Stadt *Dazimon* der Klassischen Periode, des heutigen Tokat. Früher hatten J. Garstang-O. R. Gurney, *The Geography of the Hittite Empire*, London 1959, S. 16, die hethitische Stadt *Kuruštama* in *Dazimon* lokalisiert.

13 Was das betrifft, dass Du mir über Kriegswagen
 14 und Wagenkämpfer geschrieben hast,
 15 siehe, ich werde (Dich) unterstützen
 16 und werde sie hinaussenden.

---

17 Dem Herrn, *bēl mad<gal>ti*,
 18 meinem ersten Herrn, sage!
 19 Folgendermassen (spricht) *Tarḫunmiya*, dein Diener.

---

20 Bei Dir soll alles in Ordnung sein!
 21 Dir sollen die Götter das Leben erhalten!
 22 Dich sollen sie schützen!

---

o.R. 23 (Mein) Herr, schreibe mir immer wieder Deinen Gruss.
 24 Ferner, richte Dein Augenmerk
 25 auf mein Haus.

---

l.R. 1 Die Boten, welche
 2 von (meinem) Herrn kommen,
 3 die schicke ich
 4 hinaus.

Mšt. 75/104

Vs. 1 *UM-MA* ^D*UTUŠT-MA*
 2 *A-NA* ¹*Hi-im-mu-DINGIR^{LIM} QĪ-BĪ-MA*

---

3 *ŠA ERÍN^{MES} GIBIL-mu ku-it*
 4 *ut-tar ḫa-at-ra-a-eš*
 5 *I ME ERÍN^{MES} GIBIL-ya-kán*
 6 *I-NA* ^{URU}*Ga-ši-ḫu-ra ša-ra-a*
 7 *tar-na-aḫ-ḫu-un na-at AŠ-ME*

---

8 *ŠA* ^{URU}*Ga-ša-ša-ma-mu*
 9 *ku-it ŠA* ^{GIS}*GĒŠTIN ut-tar*
 10 *ḫa-at-ra-a-eš nu EGIR-an ti-ia*
 11 *na-aš tuḫ-ša-an-du na-at le-e*
 12 *dam-mi-iš-ḫa-an-da-ri*

- 13 ŠA É DUTU^{ŠT}-ma-mu
 14 ku-it L^Uma-ni-ia-aḫ-ḫi-ia-aš
 15 EN-aš ut-tar ḫa-at-ra-a-eš
 16 ka-a-ya NU.GÁL
- u.R. 17 na-at ku-e-da-ni pi-di
 18 nu-uš-ma-aš ḫa-at-ra-a-i
- Rs. 19 na-at-kán kat-ta-an-da ú-un-ni-an-du
-
- 20 UM-MA ¹Ma-re-eš-re-e
 21 A-NA ¹Uz-zu-u ŠEŠ.DÜG.GA.ĪA
 22 QĪ-BĪ-MA kat-ti-ti ḫu-u-ma-an SIG₅-in
 23 e-eš-du nu-ut-ta DINGIR^{MEŠ}
 24 aš-šu-li pa-aḫ-ša-an-da-[r]u
-
- 25 ¹Ḫi-im-mu-DINGIR^{LIM}-iš-mu I GUD
 26 te-et nu-uš-ši ŠEŠ.DÜG.GA-ĪA
 27 EGIR-an ti-ia na-an-kán
 28 pa-ra-a ar-nu-ut
 29 na-an-mu up-pi
 30 u-ya-ad du-ya-ad-du
-

- Vs. 1 Folgendermassen (spricht) die Majestät:
 2 Dem *Himuili* sage!
-
- 3 Was das betrifft, dass Du mir
 4 über die Angelegenheit der neuen Soldaten geschrieben hast:
 5 "Hundert neue Soldaten
 6 habe ich oben in *Gašipura*
 7 gelassen", davon habe ich Kenntnis genommen.
-
- 8 Was das betrifft, dass Du mir
 9 über die Angelegenheit des Weinberges von *Gašaša*
 10 geschrieben hast, unterstütze (das).
 11 Man soll sie abernten. Es soll ihnen
 12 kein Schaden angerichtet werden.
-

- 13 Was das betrifft, dass Du mir
 14 über die Angelegenheit des Verwalters
 15 des Palastes der Majestät geschrieben hast,
 16 hier gibt es keinen (Verwalter).
 u.R. 17 An welchem Ort sie (vorhanden sind),
 18 schreibe ihnen (dorthin).
 Rs. 19 Sie sollen sie herabführen.

- 20 Folgendermassen (spricht) *Marešre*:
 21 Dem *Uzzu*, meinem lieben Bruder,
 22 sage! Bei dir möge alles in Ordnung
 23 sein! Dich mögen die Götter
 24 zum Heil schützen.

- 25 *Himmuli* hat(te) mir ein Rind
 26 versprochen. Mein lieber Bruder
 27 stehe ihm bei. Lasse es
 28 hinauskommen.
 29 Schicke es mir.
 30 (Gottes) Erbarmen soll (über Dich) kommen!

Mst. 75/64

- Vs. 1 A-NA BE-LÍ A-BI-DÜG.GA-IA Û A-NA BE-TI-IA
 [AM]A.DÜG.GA-IA
 2 QÍ-BÍ-MA UM-MA ¹Tar-ḫu-u[n-m]i-ia
 3 DUMU-KA-MA
-
- 4 MA-ḪAR BE-LÍ ḫ[u-]u-ma-an SIG₅-in e-eš-du
 5 nu-uš-ma-aš LI-IM DINGIR^{MES} TI-an ḫar-[ka]n-du
 6 nu-ut-ta ŠU^{HI.A}-uš a-ra-aḫ-za-a[n-d]a
 7 aš-šu-li ḫar-kán-du n[u-ut-t]a
 8 pa-aḫ-ša-an-da-ru
-
- 9 nu-ut-ta TI-tar ḫa-ad-du-l[a-ta]r
 10 in-na-ra-u-ya-tar MU^{HI.A} G [ÍD?.DA?]
 11 DINGIR^{MES}-aš a-ši-ia-u-ya-a[r]

- 12 DINGIR^{MES}-aš mi-ú-mar ZI-aš-[m]a (?)
 13 du-uš-ga-ra-ta-an-na pé-eš[-kán-du]
 14 nu A-NA DINGIR^{MES} ku-it ú-e-l[um-mar]
 15 nu-ut-ta a-pa-a-at pé-eš-kán-du
-

- u.R. 16 A-BI-D[ÛG.G]A-I₂A-mu aš-šu-ul
 17 [ḫa-at-re-e]š-ki
 18 [.....] ×-u-ua-an-ma
 19 [.....] IŠ-TU É.GAL^{LI(M)}
 Rs. 20 I-NA [...^{UR}]U²Ḫa-an-ḫ[a-na?]
 21 p₁i-i-e-er na-
 22 ma-aḫ-ḫa-an-ma ×[
 23 nu ku-it ma-aḫ-ḫ[a?]-
 24 ḫu-u-ma-an ḫa-aḏ-]
-

- 25 [UM-M]A ¹Tar-ḫu-un-m[i-ia]
 26 A-NA ¹Uz-zu-u ŠE[Š]. [DÛ]G.G[A]-I[A]
 27 [QĪ-B]Ī-MA DINGIR^{MES}-ta
 28 [aš-šu-l]i pa-aḫ-ša-an-da-r[u]
-

- 29 ki-i-kán tu_p-p₁i PA-NI Pa [l-l]a-an-n[a] BE-LĪ-I₂A? [
 30 ^{SALBE}-TI-I₂A SIG₅-in ḫal-za-i
 31 nam-ma-mu EGIR-pa aš-šu-ul
 32 ḫa-at-ra-a-an-du
-

- Vs. 1 Meinem Herrn, meinem li[ebe]n Vater und
 meiner Herrin, meiner lieben [Mu]tter,
 2 sage! Folgendermassen (spricht) Tarḫunmiya,
 3 Dein Sohn:
-

- 4 Bei meinem Herrn möge a[l]les in Ordnung sein!
 5 Tausend Götter sollen Euch das Leben erhalten!
 6 Dir sollen sie die Arme
 7 zum Heil herum halten. [Dic]h
 8 sollen sie schützen.
-

9 Dir sollen sie Leben, Gesund[heit],
 10 Rüstigkeit, l[ange] Jahre,
 11 Liebe der Götter,
 12 Sanftmut der Götter und Herzens-
 13 freude geben.

---

14 Was (Dein) Wunsch von den Göttern ist,
 15 sollen sie es dir geben.

---

u.R. 16 Mein l[iebe]r Vater, [schrei]be mir
 17 immer wieder (Deinen) Gruss,
 18 [. . . . .] die . . . .
 19 [. . . . .] aus dem Palast
 Rs. 20 in . . . *Han[ana]*?
 21 gaben sie . . [. . .]
 22 Als [. . . . .]
 23 . . . . .
 24 alles, Gesu[ndheit]?

---

25 [Folgen]dermassen (spricht) *Tarhunmi[ya]*:
 26 Dem *Uzzu*, meine[m] li[eben] Bru[der]
 27 sage: Götter mögen dich
 28 [zum Hei]l schützen.

---

29 Lies diese Tafel vor *Pallana*, meinem Herrn[und . . .?],
 30 meiner Herrin gut.
 31 Ferner sollen sie mir wieder (ihren) Gruss
 32 schreiben!

Die Datierung der Maşat - Texte

Der Name der in den Maşat - Briefen erwähnten Majestät (heth. DUTU^{sr} "meine Sonne") wird, wie in solchen Briefen üblich ist, gewöhnlich nicht genannt. Nur die Tafeln Mşt. 75/10 (Taf. 1) und Mşt. 75/39 (Taf. 2) weisen auf der linken Seite ihres oberen Randes je einen Abdruck eines Grosskönigssiegels auf. Diese beiden nicht gut erhaltenen Abdrücke stammen höchstwahrscheinlich vom gleichen Siegel. Deshalb können wir den auf dem einen Abdruck

fehlenden Teil von dem anderen ergänzen. In Abb. 1 lege ich eine kombinierte Zeichnung von diesem Siegel vor.

Im Mittelfeld der Siegelfläche auf der rechten Seite sieht man die Namensschreibung des *Tuthaliya* (^{HUR.SAG}Tu), links davon die Grosskönigshieroglyphe, weiter links davon fünf untereinander geschriebene Hieroglyphenzeichen, die wahrscheinlich die Namensschreibung der Königin wiedergeben. Bei der ersten Hieroglyphe von oben, die nicht gut erhalten ist, kann man einen Tierkopf erkennen (das Zeichen *sà*, Laroche Nr. 104), die zweite Hieroglyphe *tà* (Laroche Nr. 41), die dritte Hieroglyphe *tú* (Laroche Nr. 325), die vierte Hieroglyphe *he* (Laroche Nr. 215), die fünfte Hieroglyphe *pa* (Laroche Nr. 334). Links von dieser Hieroglyphenreihe ist auf dem Siegelabdruck bei der Tafel 75/10 (Taf. 1) die Hieroglyphe für die Grosskönigin in Spuren erkennbar. Auf dem Photo ist der obere Teil der Hieroglyphe für "gross" z.T. sichtbar. Wenn man bedenkt, dass die erste Hieroglyphe der Namensschreibung der Königin, mit dem ersten Zeichen der *Šaušga*, der hurritischen Lesung der *Istar* identisch ist, so könnte man den Namen der Königin auf diesem Siegel versuchsweise *Šatatuhepa* lesen. Man kennt jedoch bis jetzt keine Königin mit diesem Namen unter den hethitischen Königinnen. Wenn man die erste Hieroglyphe nicht berücksichtigt, so könnte hier, wie H. Otten denkt, *Taduhepa* vorliegen, die mit der als erste Gattin von *Šuppiluliuma* in Anspruch genommenen *Taduhepa*/*Duduhepa* identisch sein könnte. Diese *Taduhepa* könnte die *Tayananna* des *Tuthaliya*, des Vaters des *Šuppiluliuma* I. gewesen sein und in der ersten Regierungszeit dieses Königs weiter als *Tayananna* fungiert haben. Solange aber eine überzeugende Erklärung über das erste Zeichen nicht gegeben werden kann, bleibt dies nur eine Vermutung.

Im unteren Teil des Mittelfeldes sind die Keilschriftzeichen TI "Leben" und SAL.LUGAL "Königin" erhalten.

Auf Mst. 75/39 (Taf. 2) ist von der in Keilschrift geschriebenen Umrahmung vielleicht etwas mehr als ein Drittel erhalten. Die Inschrift dieses Teiles könnte ^{NI}A*^{NI}KIŠIB SAL.LUGAL G[AL] gelesen werden. Die erhaltenen Spuren der ersten zwei Zeichen sind nicht ganz klar.

Was die Verteilung der Hieroglyphen und die Keilschriftle-gende im unteren Teil des Mittelfeldes betrifft, so liegen die unserem

Siegel nächsten Stücke in den Abdrücken des *Tuthaliya*-Siegels Th. Beran, Die Heth. Glyptik von Boğazköy Nr. 203 und des *Šuppiluliuma*-Siegels Beran, a. a. O. Nr. 202 vor. Beran Nr. 203 hebt sich von *Tuthaliya*-Siegeln ab, die unter der Flügelsonne in der Mitte die Namensschreibung des *Tuthaliya* und auf beiden Seiten des Königsnamens symmetrisch die *tabarna* (?) - Zeichen (Laroche Nr. 277) und die Grosskönigshieroglyphen zeigen. Beran, a. a. O. S. 77 datiert dieses Siegel, das mit unseren Siegelabdrücken aus Maşat in die gleiche Periode zu datieren ist, in die Zeit des *Tuthaliya* IV., und das erwähnte *Šuppiluliuma*-Siegel in die Zeit des *Šuppiluliuma* II. In Bittel - Festschrift S. 77 ändert er seine Meinung und datiert das *Šuppiluliuma*-Siegel, Nr. 202, das im unteren Teil des Mittelfeldes eine Keilschriftlegende aufweist, in die Zeit des *Šuppiluliuma* I., lässt aber Siegelabdrücke des *Tuthaliya* Nr. 203, die wie unsere Siegelabdrücke aus Maşat - Höyük eine unterschiedliche Verteilung der Hieroglyphenzeichen und eine Keilschriftlegende im unteren Teil des Mittelfeldes aufweisen, in der Zeit des *Tuthaliya* IV. stehen. Nach meiner Ansicht müssen auch diese Siegel, die nicht eine sehr entwickelte Stufe zeigen, und mit ihnen die Tontafeln der dritten hethitischen Schicht von Maşat - Höyük, in die Zeit vor *Šuppiluliuma* I. datiert werden. Es ist sicher, dass *Tuthaliya* des Maşat-Siegels ein Vorgänger des *Šuppiluliuma* I. war. Diese Auffassung wird auch durch die Formen einer Reihe von Keilschriftzeichen unterstützt.

Die Formen einer Anzahl von den in den Maşat - Texten bezugten Zeichen stehen den Formen einer Reihe von Keilschriftzeichen der mittel - und althethitischen Periode²⁴ nahe.

Meine Datierung der Texte von Maşat - Höyük steht auch bestens im Einklang mit dem archäologischen Befund, da die meisten Texte in der dritten hethitischen Schicht entdeckt worden sind.

Auch die Abdrücke eines auf dem Maşat - Höyük im Jahre 1974 in der ersten hethitischen Schicht gefundenen *tabarna*-Siegels²⁵,

²⁴ Vgl. Chr. Rüster, Hethitische Keilschrift - Paläographie (Studien zu den Boğazköy - Texten 20) 1972; E. Neu - Chr. Rüster, Hethitische Keilschrift - Paläographie II. a. a. O. Nr. 21, 1975.

²⁵ Für die *Tabarna*-Siegel siehe H. G. Güterbock, Siegel aus Boğazköy I S. 47 ff.; K. K. Riemschneider, Mitt. d. Inst. f. Orientf. VI (1958) S. 323 ff.; Th. Beran, Die hethitische Glyptik von Boğazköy, Berlin 1967, S. 66 ff.; K. Balkan, a. a. O. S. 37 ff.

das von T. Özgüç in seinem kurzen Grabungsbericht von 1975 (Belleten XL Nr. 160 S. 707) erwähnt worden ist, sprechen zu Gunsten dieser Datierung. Dieses Siegel zeigt in seinem kleinen Mittelfeld die Keilschriftzeichen TI "Leben" und SIG₅ "Heil" und in der Umrahmung die Inschrift [^{NA} K]IŠIB *ta-ba-ar-na* LUGAL.GAL. Mit Recht hat Özgüç angenommen, dass der originale Siegelstock einer älteren (spätestens der dritten) hethitischen Schicht gehört haben muss als die Schicht, in der man die Bulle mit den Siegelabdrücken gefunden hat. Was das Mittelfeld angeht, liegen die nächstverwandten Stücke in den Siegeln Beran, Die Heth. Glyptik Nr. 156 und 157 vor. Sie gehören bestimmt der Periode vor *Šuppiluliuma* I. an. Auf Taf. 3 lege ich dieses Maşat - Siegel im Photo und in Abb. 2 in Zeichnung vor.

Um welchen *Tuthaliya* handelt es sich nun, von dessen Siegel die Siegelabdrücke auf Tafeln Mşt. 75/10 (Taf. 1) und Mşt. 75/39 (Taf. 2) stammen? Der auf diesem Siegel bezeugte und sonst mit dem ersten Element *sà* nicht vorkommende hurritische Name der Königin hilft uns nur z. T. zur Lösung des Problems. Hier kommt wohl kaum *Tuthaliya* in Frage, dessen Gattin *Nikalmati* war²⁶. Aber selbst dieses Problem kann nicht endgültig gelöst werden. Dieser *Tuthaliya* kann auch eine zweite Gattin gehabt haben, von der wir sonst nichts wissen könnten. Vielmehr könnte es sich vielleicht hier um *Tuthaliya*, den Vater des *Šuppiluliuma* I. gehandelt haben. Dass der Vater des *Šuppiluliuma* I. ein *Tuthaliya* war, wissen wir aus dem Siegelabdruck Mşt. 76/15. Über diesen Siegelabdruck wurde bereits von T. Özgüç in seinem an T. T. K. gelieferten Referat über die Grabung von 1976 (Belleten XLI Nr. 163 S. 619) berichtet. Hier lege ich diesen Siegelabdruck im Photo (Taf. 4) und in Zeichnung (Abb. 3) vor. Im Mittelfeld der Siegelfläche waren in dem nicht erhaltenen Teil

²⁶ Für die Vorgänger des *Šuppiluliuma* I. siehe zuletzt A. Kammenhuber, Orakelpraxis, Träume und Vorzeichenschau bei den Hethitern (Texte der Hethiter 7), Heidelberg 1976, S. 176 und 183; O. Carruba, Beiträge zur mittelhethitischen Geschichte I. Die *Tuthalijas* und die *Arnuwandas*, SMEA XVIII, Roma 1977, 137-174 II; derselbe, Die sogenannten "Protocoles de succession dynastiques" a. a. O. S. 175-195; W. Helck, Die Vorgänger König *Šuppiluliumas* I., Festschrift E. Edel Bamberg, 1979, S. 238-246; S. Heinhold - Kraemer - I. Hofmann - A. Kammenhuber - G. Mauer, Probleme der Textdatierung in der Hethitologie, TH 9, Heidelberg 1979, S. 63 ff., 260., 313 ff.

unter der Flügelsonne wohl die Hieroglyphen des *Šuppiluliuma*, KÜ.TÚL-*ma* geschrieben. Auf beiden Seiten der Namensschreibung stand je eine Grosskönigshieroglyphe, und unter der Namensschreibung sieht man in Spuren das Keilschriftzeichen TI "Leben". In beiden Umrahmungen lesen und ergänzen wir die Keilschriftlegenden: ^[NA] KÍŠIB ¹Šu-up-*pi-lu-l*i-u-*ma* LUGAL.[GAL KUR *Ha-at-ti* DUMU ¹Du-ut-*ha-li-i*a LUGAL.GAL U[R.SAG] "[Siegel des *Šuppiluli*]*uma*, [des Gross]königs [des Landes Hatti, des Sohnes des *Tuthaliy*]*a*, des Grosskönigs, des H [elden]."

Wie aus der vorausgehenden Tabelle zu schliessen ist, sind viele der Absender und der Adressaten der Maşat - Briefe Zeitgenossen miteinander. Die wenigsten von ihnen stehen bisher isoliert da. Daher glaube ich, dass die Tontafeln der dritten hethitischen Schicht von Maşat - Höyük mehr oder weniger der Zeitspanne eines Menschenalters, ca. 25-30 oder höchstens 50 Jahren entstammen. Es ist nicht ganz sicher, ob alle Tafeln der dritten hethitischen Schicht von Maşat - Höyük nur der Zeit von *Tuthaliya* angehören.

Die Datierung des grössten Teiles der Maşat - Tafeln in die Zeit vor *Šuppiluliuma* ist von grosser Bedeutung, da jene Zeit durch die Boğazköy - Texte schlecht vertreten ist. Die Urkunden aus Maşat helfen diese Lücke zu schliessen und liefern eine neue Grundlage für die Datierung mancher Texte, deren Zuweisung zu jener Periode noch nicht sicher ist.

Bisher habe ich die Personennamen *Tarhuntsiša* und *Palla*, von denen der erstere in dem früher gefundenen Maşat - Brief als Absender und der letztere als Adressat erscheinen, in den neu entdeckten Maşat - Briefen nicht belegen können. Es scheint, dass dieser Brief von einem anderen Ort nach Maşat - Höyük geschickt war. Der Abfassungsort war wahrscheinlich nicht Hattuša²⁷. Der in diesem Brief erwähnte *Hattušili* (Schreibung ^{GIŠ}PA.DINGIR^{LM}) ist wahrscheinlich mit dem in unseren Briefen einige Male bezeugten *Hattušili* die gleiche Persönlichkeit. Der in dem früher gefundenen Maşat - Brief erwähnte Personennamen *Atiuna* ist auch in den neu gefundenen Maşat - Briefen bezeugt. Auch hier könnte es sich um dieselbe Person gehandelt haben. Deshalb könnte der früher gefundene Maşat-

²⁷ Vgl. H. G. Güterbock, AÜDTCFD II (1944) S. 394.

Brief mit den Tafeln der dritten Schicht von Maşat - Höyük gleichzeitig sein.

Nach einer ersten Überprüfung konnte eine Reihe der Tontafeln, deren Zugehörigkeit nach ihrer Fundlage zur dritten hethitischen Schicht nicht sicher ist, von mir nach inneren Indizien der gleichen Fundgruppe zugewiesen werden. Unter den Tontafeln von Maşat - Höyük konnte ich bis jetzt keinen Text feststellen, der mit Sicherheit von der grossen Gruppe zu trennen und später zu datieren wäre. Meine Untersuchungen darüber sind allerdings noch nicht abgeschlossen.

Der hethitische Name von Maşat - Höyük: *Tapigga*

Eines unserer wichtigsten Probleme war die Feststellung des hethitischen Namens von Maşat - Höyük. Im Laufe meiner Untersuchungen konnte von mir in *Tapigga* der hethitische Name von Maşat gefunden werden²⁸. Die Gleichung Maşat = *Tapika* wurde in dem Buch G. F. Del Monte - J. Tischler, Die Orts- und Gewässernamen der hethitischen Texte, (Repertoire Géographique des Textes Cunéiformes 6), Wiesbaden 1978, S. 402 und auf der beigelegten Karte aus einem von mir im Februar 1978 im Seminar von Herrn Prof. Dr. Röllig an der Universität Tübingen gehaltenen Vortrag, allerdings wohl in der Eile ohne meinen Namen zu zitieren, übernommen. In demselben Beitrag konnte von mir in *Anziliya* der hethitische Name von Zile und in dem Flussamen *Zuliya* der hethitische Name des klassischen Scylax, des heutigen Çekerek, festgestellt werden. In derselben Untersuchung konnte ich in dem hethitischen Gebirgsnamen *Şakadunuua* den heutigen Karadağ, in *Şişpinuua* den heutigen Buzluk Dağı und in *Şarpunua* den heutigen Emir Dağı wahrscheinlich machen. Ausserdem konnte ich in dem gegenwärtigen Beitrag S. 48 Anm. 23 in dem Ortsnamen *Tahazzimuna* die hethitische Form des klassischen Ortsnamens *Dazimon* feststellen. Hinzu kommt, dass der Text Mşt. 1978/157 die Handhabe liefert, die Entfernung von *Şapinuua*

²⁸ Maşat-Höyük'te Keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığında Yukarı Yeşil-irmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında, Belleten XLI Nr. 164, 1977, S. 637-642 = Remarques sur la géographie de la région du haut Yeşil-Irmak d'après les tablettes hittites de Maşat-Höyük, Mélanges E. Laroche S. 29-35.

zu Maşat - Höyük als zwei Tagemärsche festzustellen. In Abb. 4 lege ich eine Karte des weiteren Gebietes um Maşat - Höyük vor, die auch die Ergebnisse meiner eigenen Untersuchungen auf dem Gebiet der hethitischen Geographie veranschaulicht. Damit ermöglichen die Texte von Maşat schon jetzt neben den wichtigen historischen Erkenntnissen beträchtliche Fortschritte auf dem Gebiet der historischen Geographie.

BITHYNIA, IONIA, KARIA'DA EPİGRAFI ARAŞTIRMALARI

ENDER VARINLIOĞLU

1978 yılının yaz aylarında üç ayrı tarihî bölgede epigrafik araştırma gezileri yaptım. Anadolu'nun özellikle batı kesimi geçen yüzyıldan bu yana yoğun biçimde tarihî araştırma alanı olmuştur. Uygarlıkların doğduğu yerlere büyük ilgi duyan Batılı bilim adamları, bu yüzyılın başlarında, Yunanistan'dan sonra adalarda ve Anadolu'nun batı bölgelerinde sürekli araştırma gezileri yapmışlardır. Ne yazık ki ülkemiz insanlarının bu tarih araştırmalarına katkısı çok az olmuştur. "Misak-ı milli" sınırları içinde kurulan Cumhuriyet'in ilk geliştirdiği kavramlardan biri, yüzyıllardır üzerinde yaşanmış bu toprakların uzak tarihini bilmek, araştırmaktır. Gerçekte uzak dediğimiz tarih hemen yakınımızda, bir çoğu toprağın yüzeyinde bugün de varlığını sürdürmektedir. Köylerde, kasabalarda, dahası kentlerde evlerimizin duvarlarında, tapınaklarımızın temelinde, dibek olarak kullanılan sütun dipliklerinde, eşikteki mezar stellerinde uzak geçmiş görebilmek için, bunlara Batılı gözüyle bakmamız gerekiyordu. Ne ki, çok yakın zamanlara değin içinde yaşadığımız; varlıklarını, yerlerini korumuş olan tarih kalıntılarının, şimdi de Batı turizminin etki alanına giren bu ülke insanlarının eliyle yerleri değiştirilmektedir. Tarihî yapıtlara mal gözüyle bakan kent-kasaba antikacıları, maniyeye dönüşmüş tutkuları ile defineciler yaz kış demeden dere tepe gezip antika aramaktadırlar. Geçen yazdan beri yazıt araştırmak için gittiğimiz köylere, tırmandığımız dağ başlarına, doğanın gizlediği dere yataklarına defineciler bizden önce uğramıştı.

Ülkemiz toprakları bir zamanlar Roma İmparatorluğunun hudutları içindeydi. Bugün bu dönemin tarih, coğrafyasıyla ilgili olarak Batıda kurulmuş bilimsel bir kuruluş vardır: Tabula Imperii Romani. Ülkemiz topraklarını da içine alan bu tarihî araştırmaya katkıda bulunmak için, Türk Tarih Kurumu'nda bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun bir üyesi olarak 1978 yaz aylarında Anadolu'nun batısında üç ayrı tarihî bölgede epigrafik ve topografik araştırma

gezileri yaptım. Bunlardan birincisi Bithynia bölgesidir. Bu bölge Bursa, Eskişehir illerinin bir bölümünü, Bilecik, İzmit, Adapazarı illerinin tümünü, Zonguldak ilinin kimi yörelerini kapsayan ve Bolu'ya dek uzanan genellikle dağlık, engebeli bir arazidir. Köln Üniversitesinden Dr. Sencer Şahin bu bölgede 1970 tarihinden beri araştırmalar yapmaktadır. 1977 yazından beri belirli süreyle bu araştırma gezilerine katılmaktayım.

Araştırma yaptığım ikinci bölge Ionia'da bir tarihî kent ve yakın çevresidir: Erythrai. Bu kentin yerinde şimdi Ildırı köyü vardır. İzmir'in Çeşme ilçesine bağlı bu köyde 1964 yılından beri Erythrai kazıları sürdürülmektedir.

Karia genel olarak Menderes Irmağının güneyinde, Dalaman çayına dek uzanan bölgenin tarihteki adıdır. Bu bölgede şimdi Muğla ilinin hemen hemen tümü, Denizli ilinin bir kesimi, Aydın ilinin bazı yöreleri vardır. Oldukça engebeli olan bu bölgede, eskiden olduğu gibi, köy, kasaba yaşamı egemendir.

11 Temmuz 1978 günü Köln Üniversitesinden Dr. Sencer Şahin'le birlikte Bithynia'da epigrafik araştırma gezisine çıktım. Önceki yaz Dr. Şahin'le birlikte bu bölgede 15 gün süren aynı nitelikte bir gezi yapmıştım¹. O zaman Nikaia (İznik) kentinin Roma dönemi sur kapılarından özellikle birinin üzerindeki yazıtların ıstampajlarını almıştık. Kentin doğuya açılan bu kapısı, eski Lefke kasabasına (Λεύκη, Λεῦκες, (Λεῦκα), şimdi Osmaneli) giden yolun başlangıcında olduğu için, bugün de Lefke Kapı adıyla bilinir. Lefke Kapı'nın kır yüzünde ve kente bakan yüzünde friz ve arşitrav üzerinde; kuzey, güney yan girişlerinin üzerinde, nişlerin altındaki frizlerde ve kapının sütunlarında yazıtlar vardır. Bu yazıtların tam olarak okunup çözümlenmeleri 200 yıldır epigrafistleri uğraştırmaktaydı. Özellikle kente bakan yüzdeki yazıtların bazılarının yan kısımlarını kapıya yanaşık olarak yapılmış Osmanlı dönemi surları örtmekteydi. Surların bu kısmının 1958 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün tavsiyesi ile Roma kapısından bir parça uzaklaştırılması, bu yazıtların okunmasında bir engelin daha aşılmasını sağlamıştı.

Lefke Kapı arşitrav ve friz yazıtları ilk olarak bu araştırma döneminde Dr. Şahin tarafından eksiksiz okundu. Bunun sonunda

¹ Sencer Şahin, *Bithynische Studien (Bithynia İncelemeleri)* (Almanca - Türkçe), Rudolf Habelt Verlag GMBH, Bonn 1978, s. 75 not 1.

kapının her iki yüzündeki friz ve arşitrav yazıtlarının birbirinin aynı olduğu ortaya çıktı. Ancak bundan sonra bu yazıtları kentin kuzeye açılan İstanbul Kapı'sı friz ve arşitrav yazıtları ile tam olarak karşılaştırma olanağı doğdu. Bu kapının da iki yüzünde – aslında – yazılar vardı. Ne ki, bu yazılar kapının yüzeyine madenden harflerle çakılmıştı. Şimdi bu harflerin çakıldığı yerde, taş üzerinde kalmış delik izleri vardır. Bu izlerin karşılığı harfleri saptayarak yapılan karşılaştırmada, kapının her iki yüzünde frizlerin üzerindeki yazıtların Lefke Kapı frizleri üzerindeki yazıtların ilk satırının aynısı olduğu görüldü².

Lefke kapıya yanaşık Osmanlı surlarının bir kısmının temizlenmesi, eskiden ancak bir kısmı okunabilen iki yazıtı daha gün ışığına çıkardı. Her iki yazıt da kapının yapımında parasal yardımda bulunmuş M. Plancius Varus'un onuruna yazılmıştı. Kuzey, güney yan girişlerinin üzerindeki bu yazıtların hemen üstündeki nişlerde, büyük bir olasılıkla, sözü edilen kişinin heykelleri duruyordu³.

1977 yazında yaptığımız bu gezide tarihî İznik kentinden başka, bu kentin batısında ve güneyinde kalan köylerde araştırmalarımızı sürdürdük. Karadeniz Ereğlisi'ne (Heracleia Pontica) yaptığımız 1 günlük gezi dışında, Sakarya ırmağının doğusunda kalan eski yerleşme yerlerine pek uğramamıştık. 1978 yazındaki araştırmalarımız daha çok tarihî Sangarios ırmağının doğusunda kalan köylerde yoğunlaştı. Araştırdığımız bu bölge Bilecik ilinin hudutları içindedir. Güneyde Phrygia ile sınır Söğüt ilçesinin köyleri, kuzeyde Gölpazarı ilçesinin köyleri, özellikle Gölpazarı - Bilecik karayolunun kuzey ve güneyinde kalan dağ köyleri araştırma yaptığımız alanlardır. Bu bölgeyle ilgili epigrafik buluntuların yayım çalışmalarını Dr. S. Şahin sürdürmektedir.

Epigrafik araştırma gezimin ikinci durağı olan Erythrai'da, kazı başkanı Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın izniyle çalışmalarımı sürdürdüm. 1977 kazı döneminde çıkarılmış ve bu dönem bulunan yeni yazıtların okunup ıstampajlarının çıkarılması, çevrede yazıt araştırmaları ile yoğun bir 20 gün geçti. Bilindiği gibi, Erythrai yazıtları H. Engelmann ile R. Merkelbach'ın 1972 yılında yayımladıkları 2 ciltlik *Die Inschriften von Erythrai und Klazomenai* (Bonn) adlı

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. S. Şahin, aynı eser, s. 75 v. d.

³ Sencer Şahin, aynı eser, s. 80-82.

kitapta toplanmıştır. Son iki yılda Erythrai kazılarında çıkan yazıtların bazıları yakın zamanlara değin yüzeyde oldukları için, bölgeyi gezen bilim adamlarınca görülmüş ve yayımlanmışlardır. Çalışmalarım sırasında bu yazıtları yakından görüp yayımlarıyla karşılaştırma olanağım oldu. Bunlarla ilgili bir kaç düzeltme yapmak için gerekli yayım çalışmalarımı sürdürmekteyim.

Burada kısaca değinmek istediğim ilginç bir yazıt parçası vardır. Bu yazıt, daha önce üç parçası bulunmuş, dört yüzü de yazılı olduğu sanılan, kurban kesme takvimiyle ilgili büyük bir taşın yeni (4.) parçasıdır. Birinci parçayı Wilamowitz 1909 yılında yayımlamıştır⁴. İkinci parçayı J. Keil 1910 yılında⁵, üçüncü parçayı da Plassart-Pickard 1913 yılında yayımlamıştır. Bu parçayı J. Keil aynı derginin 449. sayfasında tamamlamıştır⁶. Altmış dokuz yıl sonra 1978 yılında İldırı ilkokulunda bulduğumuz parça, 1909 yılında J. Keil'in Erythrai ilkokulunda gördüğünü söylediği taş değildir, bu tümüyle yeni bir parçadır⁷.

Karia bölgesinde yaptığım araştırmalar Muğla ilinin iki ilçesinin iki bucak ve çevresindeki köylerde yoğunlaştı. Bunlar Yatağan ilçesinin Turgut (eski adıyla Leyne, tarihi Lagina) bucağı ile Milas ilçesinin Ören (eski adıyla Gereme, tarihi Keramos) bucaklarıdır. Turgut bucağında Hekate tapınağının içinden ve çevresinden dinsel nitelikli bir kaç yazıt okuyup ıstampajlarını aldım. Turgut bucağında İlyas Bey camiinin kuzey ve güney duvarlarında kullanılmış parça parça yazıtlarla, bucağın evlerinden birinde bulduğum küçük boyda bir şükran steli, ortaokulun deposunda saklanan bir meclis kararı bucağın yazıt bakımından oldukça verimli bir nokta olduğunu göstermektedir. Turgut'un kuzeyinde kalan köylerde -Zeytin, Kırıklar, Gökgedik, Turgutlar, Hacıbayramlar, Hisarardı'nda- yazıt izine raslamadım. Zeytin'de bir evin duvarında gördüğüm Bizans döneminden mermer

⁴ Wilamowitz, *Nordionische Steine* (Abhandl. preuss. Akad. 1909), s. 48-56, Nu. 12.

⁵ J. Keil, *Jahreshefte des österreichischen archäologischen Institutes*, 13, 1910, Beiblatt 34, Nu. 5.

⁶ Plassart - Picard, *BCH*, 37, 1913, s. 246 ve 449.

⁷ Erythrai kazılarında çıkan yazıtların yayımını Dr. Sencer Şahin yapacaktır. Bu yazıtların bazılarını yayımlamam için bana izin veren Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'a, bu çalışmalarımda beni yüreklendiren Dr. Şahin'e burada teşekkür etmeyi borç bilirim.

plâkanın çevredeki hıristiyan mezarlarından çıktığını köylülerden öğrendim. Taşkesik'te üstten kırılarak girilmiş iki odalı mezar kurularıyla değer oldukça iyi durumda antik yapıttır.

26 Eylül'de başladığım Karia araştırmaları gezimde, Milas - Turgut arasında sık sık uğradığım bir başka tarihî kent Stratonikeia'dır (Eski Hisar, Eski Şar). Bu kentte yapılan kazıları Prof. Dr. Yusuf Boyosal yönetmektedir. Kentin, kuzeyden geçen karayoluna yakın kapısının yanında yapılan kazıdan çıkan yazıtları okuyup ıstampajlarını aldım⁸.

Tarihî Keramos kenti Kerme körfezi üzerinde, kıyından 3-4 kilometre içeride kurulmuştur. Bu kentin tarihî ile ilgili çok az şey bilmekteyiz. Bize ışık tutacak, bu kentle ilgili çok az yazıt yayımlanmıştır. Hicks'e göre, bu yazıtlar en eski İ. Ö. 2. yy. a değin gitmektedir⁹. Oysa 1930'larda Akropol'ün hemen altında (Bakıcak) teras üzerindeki bir tapınağın yıkılan taşları arasında bulunan arkaik baş, bu kentin tarihînin elimize geçen en eski belgelerinden biridir¹⁰. Kent 1950'lerden sonra, bir kömür şirketinin iskele kurmak için tarihî kalıntıları kullanmasıyla, büyük ölçüde yıkılmıştır.

Keramos yazıtları 19. yy. ın ortalarında yayımlanmaya başlamıştır. E. Falkener "Garrimay" de (Gereme, Ören) iki yazıt kopye etmiş, H. Henzen 1852'de bu yazıtları yayımlarken, Garrimay'nin Aphrodisias (Geyre) yakınlarında bir yerin adı olduğunu sanmıştır¹¹. E. L. Hicks 1890'da Keramos'tan 15 yazıt yayımlarken¹², H. Henzen'den habersiz olarak 6 ve 7 numaralarda onun 1 ve 2 numaralarda yayımlamış olduğu yazıtları da yayımlamıştır. Böylece H. Henzen'in Aphrodisias yakınlarında bildiği Garrimay'nin Gereme (Keramos) olduğu ortaya çıkmıştır. 1924 yılında A. Maiuri 3 yeni yazıt yayımlamıştır¹³. Louis Robert 1935'te, Keramos'ta köylülerin bulduğu arkaik baştan söz ederken, bölgede yazıt toplandığını da söyler¹⁴.

⁸ Bu yazıtları yayımlamam için izin veren Prof. Dr. Y. Boyosal'a teşekkür ederim.

⁹ E. L. Hicks, *JHS* 11 (1890), s. 112.

¹⁰ L. Robert ve P. Devambeş, *AJA* 39 (1935), s. 341-351.

¹¹ H. Henzen, *Annales Inst. Corresp. Arch.*, 1852, s. 135, 136: "Garrimay, prope Aphrodisiadem."

¹² Hicks, aynı eser, s. 109-128.

¹³ A. Maiuri, *Annuario*, IV-V (1924), s. 473-475.

¹⁴ L. Robert, aynı eser, s. 341-342. L. Robert 1935 yılına değin yayımlanmış Keramos yazıtları ile ilgili bibliyografyayı s. 341 not 2'de vermektedir.

Bu makalede bir yazıt örneği vardır. 1955 yılında G. Bean 3 yeni yazıt yayımlar¹⁵. Son olarak 1971 yılında G. Bean Keramos'tan 1 yazıt daha yayımlar¹⁶.

1978 yazında Ören'de 24 yazıt okuyup ıstampajını aldım. Bunların büyük bir kısmını Ören'de -duvarlarda, tarlalarda, evlerin avlusunda- buldum. Ören halkı evlerindeki, tarlalarındaki yazıtları okuyup kopya etmem için bana yardımcı oldular. Ören'in batısındaki Türk-evleri'nden iki yazıt kopyesi aldım. Bunlardan bir tanesi gene Ören ovasından gelmişti. Ören'den sonra kıyıda batıya giderseniz, yol Çökertme'de biter. Çökertme'de antik çağdan büyükçe bir sunak taşıyla karşılaştım.

Türk-evleri'ne giderken dik kayalığın yüzünde kaya mezarları vardır. Bu mezarlardan az sonra gene sağda, çalıkların, makilerin arasında, Körme Körfezine bakan bir teras üstünde çokgen taşlardan örülmüş duvarın gerisinde tonozlu, birden çok odalı bir mezar vardır. Türk-evleri'nden sonra yolun sağında, gene çokgen taşlardan örülmüş, dikdörtgen biçimde yüksek bir yapı vardır. Bu yapıdan sonra, bu kez yolla deniz arasında kalan çok dar kıyı şeridinde antik çağın taşlarının da kullanıldığı, bir kısmı denize dökülmüş, ne olduğu pek anlaşılmayan, harçlı geç dönem (Bizans?) yapıtları vardır¹⁷. Türk-evleri arazisinde bulduğum ikinci, yuvarlak taşın (yazıtlı taşın) buradan geldiğini öğrendim¹⁸.

Milas'tan Ören'e giden stabilize yol Beçin, Sek, Çakıralan, Dereköy, Pinar'dan geçer. Pinar'dan sonra yol, Kumluca köyünün içinden geçerdi. Şimdi bu köy, yolun sağında kalmaktadır. Bu köyde blok taşlardan yapılmış büyükçe bir yapı kalıntısından başka bir yapıt yoktur. Bu yapı antik yolun karakollarından birinin geride bıraktığı kalıntı olmalıdır¹⁹. Çünkü, bu yapıdan bakıldığında, Kera-

¹⁵ G. Bean ve J. M. Cook, ABSA, 1955 (50), s. 142-143.

¹⁶ G. Bean, Turkey Beyond Meander, 1971, s. 57.

¹⁷ W. R. Paton, J. L. Myres, JHS IV (1895), s. 197: "Some distance west of Keramos is a watch - tower of beautiful polygonal masonry and a little west again of this is a site near the sea with brick work of Roman or Byzantine times."

¹⁸ Hicks, aynı eser, s. 119: "...about four miles west of Keramos, there are considerable ruins of Byzantine structure, into which ancient marbles have been built." W. R. Paton'un bulup E. L. Hicks'in yayımladığı bu taşı gördüm. Taş aynı yerde, damda yuvarlak taş olarak kullanılıyordu.

¹⁹ W. R. Paton ve J. L. Myres, aynı eser s. 191. "On the ridge between the Kartal Déré and Pirnari, south of the latter."

mos kentinin hemen doğusunda başlayan yalıyarın tepesindeki benzer bir yapının durduğu yeri görme olanağı vardır. Ören bucağının girişinde, sel yatağında; şimdi köylülerin dedelerinin bile anımsamadığı antik bir köprünün kalıntısı vardır. Bu köprünün bacalarının en altındaki blok taşlar bugün de suyun geldiği yönde durmaktadır. Karşı kıyıda, Kumluca yönünde antik yolun izlerini kayalarda görebiliriz.

Ören'deki bütün yazıtları gördüğümü sanmıyorum. Önümüzdeki yaz aylarında araştırmalarımı sürdüreceğim. Evlerinde, tarlalarında, bahçelerinin duvarında yıllardır okunmadan kalmış taşların yayımlanıp değerlendirildiğini gören Ören halkı, bildikleri başka yazılı taşları da anımsayacaklardır.

1978 yazında yaptığım araştırma gezisi İzmir Arkeoloji Müzesi'nde kısa bir süre çalışmayla son buldu. Amerika Birleşik Devletlerinden Sn. Francis Piejko'nun bir uyarısı üzerine, Erythrai yazıtları arasında yayımlanmış olan²⁰, kral Antiokhos'la ilgili 4 parça yazıtı yeniden okuyup, ıstampajlarını aldım. Konuyla ilgili yayımı Sn. Piejko yapacaktır.

Bu araştırma gezisinin gerçekleşmesine parasal katkısıyla destek olan Türk Tarih Kurumu'na teşekkür etmeyi borç bilirim.

²⁰ H. Engelmann ve R. Merkelbach, aynı eser, Nu. 30

BEGINNINGS OF LEADERSHIP : MUSTAFA KEMAL'S FIRST VISIT TO LIBYA, 1908.

RACHEL SIMON

Mustafa Kemal's role during the Turkish - Italian war (1911-12) is well known; He was the commander of the front near Derna, in 'Ain al - Mansur. Enver Bey, who was the commander of the whole of Cyrenaica, stayed at the same camp. In the Presidential Archives in Ankara there are documents written by Mustafa Kemal during the war. In addition, there appeared contemporary journalistic descriptions and photographs of the Derna front. Later on, quite a few people described Mustafa Kemal's role there and his confrontations with Enver Bey. The area and its problems were not new to him.

Mustafa Kemal's first visit to Libya was a short one and had more than a military aspect. He was sent there by the Committee of Union and Progress (CUP) at the end of September 1908, to investigate the reasons for political and military insubordination in Libya and was ordered to strengthen the Young Turks' status there. The descriptions of this visit are based to a great extent on Mustafa Kemal's memoirs as published posthumously.¹ Contemporary docu-

¹ Afetinan, "Atatürk'ü dinledim: Trablusgarp'ta Hürriyete Karşı İsyân," *Belleken*, vol. 8, no. 31, (1944), pp. 387-401. This article was republished in her book *Atatürk'ten Hâtıralar*, Ankara, 1950, pp. 65-83. The following references will be from the latter. Biographies that mention this visit are: Lord Kinross, *Atatürk. The Rebirth of a Nation*, London, 1964, pp. 31-33; Y. H. Bayur, *Atatürk. Hayatı ve Eseri*, Ankara, 1963, pp. 31-34; J. Bénoist - Mechin, *Le Loup et le Léopard. Mustafa Kemal ou la Mort d'un Empire*, Paris, 1954, pp. 110-111; A. F. Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk. Okul ve Genç Subaylık Hatıraları*, İstanbul, 1967, pp. 144-145; H. Froembgen, *Kemal Atatürk. A Biography*, New-York, 1937, p. 61; D. von Mikusch, *Mustafa Kemal. Between Europe and Asia. A Biography*, London, 1931, pp. 73-74; I&M. Orga, *Atatürk*, London, 1962, pp. 30-31; C. H. Sherrill, *A Year's Embassy to Mustafa Kemal*, New - York, 1934, pp. 27-28; H. C. Armstrong, *Grey Wolf; Mustafa Kemal*, London, 1945, pp. 19-20; C. Erikan, *Komutan Atatürk*, Ankara, 1972, pp. 81-83; J. Mélia, *Mustafa Kemal*, Paris, 1929, p. 15; "Atatürk," *İslam Ansiklopedisi*, vol. I, p. 721; Be - Se, "Türkiye Cumhuriyetinin Bânisi Ata'mızın Hayatı, Hizmetleri ve Ölmez Eserleri," *Hayat Tarih Mecmuası*, vol. 7, no. 74, (1956), p. 141.

ments shed new light on his mission. Their authors were impressed by the character of this, to them yet unknown, young officer: they were aware of some of his virtues and realized the great future in store of him.

The situation in Libya at the time was troublous, which was nothing new. The Ottomans conquered Tripoli in 1551 and later took other positions, yet their rule in this area, renowned for its part in sea piracy, was quite nominal. Between 1711-1835 the real rulers of Libya were members of the house of Karamanli. In the second Ottoman period there (1835-1911) the area was divided most of the time to the provinces of Tripolitania and Cyrenaica, that were governed separately. During the Hamidian period, the Ottoman army in Libya shrank from about 8400 men in 1890 to about 5000 in 1911 and their equipment was old. On the other hand, although many local inhabitants were armed, they did not add to the military capacity of the area, since they were not recruited, and at times were even a threat to the government. As in other remote and tribal areas, the Ottomans did not manage to mobilize the local population. Indeed, one of the major conflicts between the government and the local population, at the late Hamidian period, was caused by the government trying to change this situation and to enforce general conscription, that was accomplished only in 1911.

Some governors tried to introduce modernization to Libya, but generally the population was reserved and reluctant to accept innovations. During that period, many Young Turks and political suspects, who seemed dangerous to the régime, were exiled to Libya. Many of them were not in prison, and served there in the administration and the army, or were teachers, physicians and merchants. They tried to implement their political, social, cultural and economic ideas all over the country, and quite succeeded in their educational efforts. Later events seemed to indicate, that theirs was not of a lasting influence. The last governor of Tripolitania at the Hamidian period was Receb Paşa (1904-1908), who was also the military commander of Tripolitania and Cyrenaica. Being thought of as dangerous to the régime, he was removed to this remote province in 1896, at first only as a military commander. Receb Paşa was very helpful to other exiles and encouraged their modernizing efforts. The population was fond of him and saw him as a benign and understanding governor. His

close contacts with the Young Turks emerged most clearly, when exiles in Europe tried to launch a coup d'état, with him at the command. The plan did not materialize due to negligence not his fault.²

The reactions in Libya to the Young Turks' revolution (23. 7. 08) went through a number of phases. This was due mainly to misunderstandings, concerning the meaning of the changes and their implication on Libya. Personal grievances also played an important part in the change of attitude towards the revolution. On the night of the 26. 7. 08 thousands of people - Turks as well as Arabs - demonstrated in Tripoli in favour of the restoration of the 1876 Constitution and the general amnesty. They carried slogans blessing the Sultan, the Constitution, Justice and Liberty, showing rejoicing and enthusiasm.³ The mood changed quickly, when the population realized, that some of the developments were not to their liking. First and foremost: the amnesty was not general, as they had thought, but only for political offences. Thus in Tripoli, all those who were set free, were not local inhabitants but exiled prisoners. The local prisoners and their relatives, who had all expected a general amnesty, were disappointed and considered this a breach of promise. On the 7. 8. 08 a prisoners' mutiny broke out in Tripoli and they almost escaped, but the guards' shooting checked them.⁴ Another misconception was in the meaning of "Liberty," which the population understood as something near to anarchy. In addition, they did not approve of "Equality" that included non-moslems.⁵ The Young Turks in the administration of

² S. Story, (ed.), *The Memoires of Ismail Kemal Bey*, London, 1920, passim; F. Ahmad, *The Young Turks*, Oxford, 1969, p. 176; G. W. Swanson, *Mahmud Şevket Paşa and the Defence of the Ottoman Empire*, Ph. D. thesis, Bloomington, 1970, pp. 150-151; PRO, Alvarez to Lowther (Ambassador at Istanbul), Tripoli, 12. 9. 08, F. O. 195/2271; N. S. "Redgeb Pacha," *RMM*, vol. 6, no. 9, (1908), pp. 154-157. Prof. N. Slousch was in Cyrenaica when the revolution broke, but reached Tripoli only after Receb Paşa left.

³ PRO, Alvarez to Lowther, Tripoli, 27. 7. 08, no. 48, F. O. 195/2271; N. Slousch, "Le nouveau régime turc et Tripoli," *RMM*, vol. 6, no. 9, (1908), (henceforth: Slousch), p. 54; L. C. Feraud, *Annales tripolitaines*, Tunis, 1927, p. 443.

⁴ PRO, Alvarez to Lowther, Tripoli, 9. 8. 08, no. 53, F. O. 195/2271; Slousch, p. 55; *The Jew*, (a Hebrew weekly in London), vol. 12, no. 25, 27. 8. 08, p. 3; Undated and unsigned report by Mordekhay Hacoheh in Genazim Archive, Tel-Aviv, Slousch Collection, file 109-A.

⁵ *The Jew*, loc. cit.

Tripolitania started to see themselves in a strong position after years of harassment and began to abuse political opponents in the army and the local government.⁶ It is quite probable, that the local population was aware of the behaviour of the new régime's members towards the old guard, and this strengthened the people's permanent negative attitude to government officials.

After the revolution, representatives of CUP in Istanbul (Talat, Cavid and Rahmi) induced Kamil Paşa, the Grand Vezir designate, to elect Receb Paşa as Minister of War and at last the Sultan agreed.⁷ Notice on the appointment reached Tripoli on 6. 8. 08 and three days later the governor left town. He did not manage to serve in his new role, because he died on the 16. 8. 08, shortly after his arrival in Istanbul. The first reaction in Tripoli to the appointment was of rejoicing. Many people: Turks, Arabs and Europeans alike came to congratulate the governor on his advancement, hoping he would continue to act in favour of Libya.⁸ But the pleasure was short-lived when it became known, that Receb Paşa intended to leave as acting governor his former secretary (and at that time the Mutessarif of Jebel Garbi), Bekir Sami Bey, whom the population hated. In the past they had tried to no avail to kick him out of the province, but Receb's protection prevented this.⁹ The popular resentment of this appointment was tremendous. On 8. 8. 08 more than 3000 people demonstrated against it near the Municipality and later moved on to the main mosque, named after Ahmed Paşa Karamanli, just opposite the Government House. The people protested against a telegram, sent by the Young Turks of Tripoli, claiming that the whole population had approved of the appointment of Bekir Sami Bey as acting governor, though nobody was asked about it. In their excitement the local inhabitants called for the total removal of Young Turks from the province. They had even attacked an official who tried to

⁶ Alvarez, loc. cit. note 4; ASD (Archivio Storico e Diplomatico, Roma), Saman to MFA, Tripoli, 7. 8. 08, Tel. no. 2442, SP, pac. 5.

⁷ Ahmad, pp. 20-21.

⁸ Alvarez, loc. cit. note 4; *The Jew*, loc. cit.; G. Castellini, *Tunisi e Tripoli*, Torino, 1911, pp. 196-197 gives a different view.

⁹ ASD, Bernabei to MFA, Tripoli, 28. 9. 07, no. 1377/493, SP, pac. 5; Slousch, pp. 56-57; Orga, p. 30; A. M. Sforza, *Esplorazioni e prigionia in Libia*, Milano, 1919, pp. 155-156.

calm them down, and was saved only thanks to the intervention of the Mayor of Tripoli, Hasuna Paşa Karamanli. Many delegations were sent to the governor, demanding that he change his mind regarding his deputy. They also urged him to take away with him all the Young Turks. Receb Paşa had to capitulate: General Muhammed Ali Sami Paşa, chief of staff of the army unit of Tripoli, was appointed as acting governor. The governor himself left quietly early on 9. 8. 08 morning, without any ceremony and took with him, at his own expense, between 198-250 exiles.¹⁰ The news of these occurrences must have reached Istanbul no later than the middle of August 1908, when Receb Paşa and the exiles arrived there.

Tripoli was not the only place in Libya and in the empire, that was not too happy with the changes.¹¹ The mood in Benghazi was not sympathetic from the very beginning. The governor Galib Paşa read aloud to his men the telegram, announcing the restoration of the Constitution and said it was a favour one should be grateful for. The news spread immediately in town, but only Young Turks demonstrated in honour of the event.¹² The Arabs of position were reserved and suspicious. They did not feel great confidence in the stability of the Constitution and considered the reversion to the former state of things possible. These notables regarded with disapproval the licence of speech and the tendency to insubordination caused by the sudden fall of autocratic régime.¹³ Although no specific examples were given, it is probable, that the attitude in Benghazi, being more traditional and secluded, due to its remoteness and the influence of the Senussia and the bedouins, was really more opposed to the revolution. In addition to that, the governor of Cyrenaica was an indolent person, who did not belong to the Young Turks, though he was not against the Constitution. R. Fontana, the British consul in Benghazi, commented on the governor's character: "The Mutessarif of Benghazi is well-meaning, but weak and even anaemic in will.

¹⁰ Slousch, p. 57; N. Slousch, "À Tripoli," *RMM*, vol. 6, (1908), p. 272.

¹¹ E. Kedourie, "The Impact of the Young Turk Revolution in the Arabic-speaking Provinces of the Ottoman Empire," *Arabic Political Memoires and Other Studies*, London, 1974, pp. 124-161 (on Libya: pp. 130-132, 139, 145-146).

¹² PRO, Fontana to Lowther, Benghazi, 20. 8. 08, 21. 12. 08, nos. 16, 25, F. O., 195/2271,

¹³ PRO, Fontana to Lowther, Benghazi, 7. 9. 08, no. 17, F. O., 195/2271.

With the Arabs he has little influence, and over the Turkish Officials he seems to have no particle of Authority. His promises are mostly unfulfilled, and even the simplest duties which he could well perform without risk of opposition he seems inclined to shirk. And he evinces no zeal for duties the performances of which would elicit approval from friends and enemies alike, because such performances may appear arduous or require his personal attention. Nevertheless he is regular in his attendance at the Government House and has, apparently, plenty to do. But he does nothing really thoroughly."¹⁴ This governor was very careful not to act in a way, that might incriminate him, would this régime fall. Thus, for example, he did nothing to improve education in Benghazi, in contrast to the energetic educational activities of the Young Turks in Tripoli right after the revolution.¹⁵ These consular reports show popular resentment of the revolution in Benghazi, but no marked resistance. In the village of Zliten near Tripoli, people attacked the local governor and shot at him, but he escaped.¹⁶ Although actual political violence was limited, the tense political situation gave cause to apprehension.

The Central Committee of CUP decided to act swiftly to improve the political situation in Libya. The fact that so many Young Turks were thrown out of the province must have alerted the Committee. Being a remote province, with a weak administration, a small army and an armed turbulent society, many of whom more loyal to their own tribal and religious chiefs than to the government, the danger of a rebellion and separation was an acute one. The Central Committee sitting in Salonica decided to send there staff - adjutant (erkan-i harp kolağası) Mustafa Kemal on a mission of investigation. He arrived in Tripoli at the end of September 1908.¹⁷

In his memoirs¹⁸ Mustafa Kemal mentioned his belief, that some members of the Committee had wanted him out of the way

¹⁴ PRO, Fontana to Lowther, Benghazi, 21. 12. 08, no. 25, F. O., 195/2271.

¹⁵ Ibid. On the educational activities see: PRO, Alvarez to Lowther, Tripoli, 26. 6. 10, F. O., 160/27; ASD, Pestalozza to MFA, Tripoli, 24. 6. 10, no. 734/306, SP, pac. 7; N. S., "L'Enseignement de la langue turque à Tripoli," *RMM*, vol. 6, (1908), p. 153.

¹⁶ PRO, Alvarez to Lowther, Tripoli, 17. 10. 08, no. 65, F. O., 195/2271; *The Jew*, loc. cit.

¹⁷ PRO, Alvarez to Lowther, Tripoli, 9. 10. 08, no. 63, F. O., 195/2271.

¹⁸ Afetinan, pp. 65-76; see note I and C. T. Karasapan, *Libya, Trablusgarb, Bingazi ve Fizan*, Ankara, 1960, p. 206; C. Kutay, "Trablusgarb'da bir avuç kahraman," *Tarih Sohbetleri*, vol. 4, Istanbul, 1967, p. 52.

and that was the reason for this dangerous mission. He hesitated, but then decided, that the task was an important one and he should go. In Tripoli he discussed the political-military situation in the province with Ibrahim Paşa, who was in command of the army. It became clear to Mustafa Kemal, that the Military on the spot did not intend to take any steps against the rebellious crowd, who held the town. At last he decided to meet the opposition in their stronghold in the main mosque. He went there alone, accompanied only by a reliable translator. Meeting the ringleaders he realized, that these were officials afraid of losing their positions; He promised them, that the Government had no intention of firing them. Later on Mustafa Kemal talked to one of the leaders, an old and respected sheikh. Through this conversation he grasped, that CUP had already sent three other men on a similar mission as his, bearing identical terms of reference. His assumption that CUP wanted him out of the way became stronger and his desire to prove his ability increased. He demanded to be treated in his own right and not due to CUP's backing. The sheikh saw he could rely on Mustafa Kemal's word and agreed to release the former investigators, who were imprisoned. Mustafa Kemal turned his attention also towards the crowd, who gathered around. He called them his brothers in faith and thus evoked in them the connecting sentiment they understood best. He emphasized the power of the new régime, based on internal unity. Mustafa Kemal promised, that this power would be used only to protect the State and called upon the people to unite their powers and efforts in favour of the Empire.

The British and the Italian consuls in Tripoli reported only on Mustafa Kemal's public appearances, which they attended. In addition, they had personal talks with him and thus came to know him better. They merely alluded to the rebellious atmosphere, which is stressed in the memoirs. Political awareness grew and in Tripoli Turks and Arabs began to organize political parties. Mustafa Kemal associated himself naturally with the Constitutionalists. The British consul J. Alvarez reported on the activities in Tripoli of "a representative of the Salonica Committee of the Young Turkey party, in the person of Adjutant Kemal Bey"¹⁹:... "As was to be expected, he

¹⁹ Alvarez, loc. cit. note 17.

has found a great deal of ignorance as to the policy pursued by the Salonica Committee of Union and Progress and its objects, and a still greater confusion of ideas as to its principles. His mission has therefore been to a large extent of an educational character and in a number of conferences he has endeavoured to dissipate such unfounded notions as that of the Constitutionalists being fundamentally opposed to the union of the Khilafet (Caliphate) and the Sultanate or to the Sacred Law etc.”²⁰ Alvarez spotted two main reasons for the people’s unrest: lack of information, which caused misunderstandings of CUP’s motives and actions; anxiety about the state of religion and traditional concepts of State and Society. Piacentini, the acting Italian consul in Tripoli reported, that Mustafa Kemal met with many Arabs and announced to them the benefits of the constitution. He explained the programme of the Young Turks and called upon all the inhabitants of Turkish Africa to unite their efforts towards the social and cultural regeneration of their country (“la patria”), that was liberated from slavery after 32 years.²¹ Here again Mustafa Kemal stressed the feeling of unity that should prevail among the compatriots and urged them to march towards progress.

The British consul observed some of Mustafa Kemal’s qualities, that became famous in his later career. After telling at the beginning of his report that the “mission has therefore been to a large extent of an educational character,” Alvarez continued to describe Mustafa Kemal’s way with the people: “He is an eloquent and fluent speaker, as I can testify, having heard him expound the principles and objects pursued by his party with remarkable lucidity, some five days ago, when he was enthusiastically applauded by a large audience representative of every class of the population.”²² From the twenties onwards, Mustafa Kemal was a renown speaker, convincing his audience, who were always eager to listen to his clear and absorbing reasoning. Even at this early stage, his public in Tripoli, who possibly was not all fluent in Turkish (Mustafa Kemal used a translator for Arabic), was convinced by his arguments and enjoyed listening to him. Years later Mustafa Kemal saw himself as the people’s educator, explaining

²⁰ Alvarez, loc. cit. note 16.

²¹ ASD, Piacentini to MFA, Tripoli, 18. 10. 08, no. 940/394, SP, pac. 5.

²² Alvarez, loc. cit. note 16.

to them the necessity of changes and difficult situations, teaching the masses rudimentary knowledge. This quality was already noticed during his visit to Tripoli.

After a private conversation between Mustafa Kemal and the British consul, the latter commented: "He called on me the other day and I had the opportunity of observing that he was very silent and of a reserved disposition. He gave me the impression, which I trust will be confirmed later on, of an energetic character and resolute temper, both of which may eventually be required, should certain anarchical tendencies, which I have observed locally, continue."²³ Alvarez noticed in 1908, that Mustafa Kemal, who was an exciting speaker and conversationalist, was at the very same time a solemn and reticent personality. The consul was confident, that thanks to his guest's special nature, he was bound to play a major role in the future.

This visit had some influence on the political life in Tripoli. "Since Kemal Bey's arrival... the two parties of *Muttehidyn* (sic) and *Watania* have coalesced and now form one designated *El Ittehad El Watany* or Patriotic Union. Neither the Progressists or Patriotic Unionists probably come up to the standard required of them by the Liberal Modernism of Salonica, but consideration will doubtless be taken of the facts that political parties of any kind are complete novelties in Tripoli, that politically speaking this country stands on a different footing towards the Empire in comparison with the European and Asiatic dominions of the Sultan and consequently Ottoman national feeling requires development locally."²⁴ From the consular reports it seems, that Mustafa Kemal was satisfied with the progress of events in Tripoli and some of the leading personages were reacting favourably to his suggestions. In the public meeting, mentioned above by Alvarez, Mustafa Kemal "has been ably seconded by Sheikh Ali Hayat Efendy, (the chief clerk of the shari'a court in Tripoli) the leader of the Progressists, who has made himself conspicuous by his outspoken denunciation of the evils of absolutism on the same occasion, and the necessity for common action on behalf of Progress on the part of all Ottomans, irrespective of differences of race, religion or language.

²³ Alvarez, loc. cit. note 17.

²⁴ *Ibid.*

Such an avowal of Liberalism, unprecedented on the part of an Ulema here, has, I am informed, greatly excited the reactionary Ulema, who talk of unfrocking him or of depriving him of his post. . . .”²⁵ Winning over an influential local religious personage was an important achievement for CUP, even though Alvarez suspected, “that personal hatred or pique has largely entered into the formation of the parties.”²⁶ This is quite probable, by reason of the local set-up, but does not diminish the value of the feat. Some inhabitants did not think, that Mustafa Kemal had a sweeping success. Many years later Dr. Muhammad Fu’ad Shukri commented in his biography of the Libyan nationalist leader Beshir as-Sa’dawi, that the latter deeply hated CUP, believing that it wanted to destroy the Caliphate and many other Libyans shared the same view. According to him, the Committee had tried to attract them to the party and for this purpose they sent Mustafa Kemal to Tripoli, but he had no success: the people continued to regard the Young Turks as idolaters. Only influential religious figures from the Madaniya confraternity made them change their minds towards CUP.²⁷ It appears from contemporary reports, that CUP’s grasp over Tripoli was strong from the beginning. It seems that Shukri’s impression was biased due to political developments and the long time that had elapsed. Another person had greater faith in the prospects of positive changes, thanks to this visit. Mordekhay Hacoheh, a Jewish teacher and scholar, was concerned about law and order in Tripoli, when he commented in a Hebrew London weekly: “We hope that thanks to the emissary of the Young Turks, who came here to investigate the affairs, truth will prevail. In addition to that, the peace and security of the population will increase, due to policemen stationed in the streets of the town to ensure order.”²⁸ As mentioned in a later description, Mustafa Kemal was ordered to reorganise the local militia as well,²⁹ and it seems that Hacoheh refers to these activities.

²⁵ Alvarez, loc. cit. note 16.

²⁶ Ibid.

²⁷ Muḥammad Fū’ad Shukrī, *Milād dawlat Libīa al-ḥadītha*, Cairo, 1957, vol. 2, p. 423.

²⁸ *The Jew*, vol. 12, no. 40, 10. 12. 08, p. 16.

²⁹ Amīn Muḥammad Sa’īd, *Sīrat Muṣṭafa Kamāl bāshā*, Cairo, 1922, p. 6.

On the morning of the 19. 10. 08 the soldiers of the garrison of Tripoli took an oath of allegiance to the Constitution. On the same day Mustafa Kemal left by boat to Benghazi, to continue his mission of inquiry into the general situation and the prospects of the Constitutional Party there.³⁰ He arrived in Benghazi accompanied by two civilians.³¹ According to his memoirs,³² a friend who stayed there, Dr. Mustafa Şevket, urged him to investigate the area and welcomed him on his arrival. Later on he met the chief of the local police Hüseyin Bey, the Mutessarif Galib Paşa and the military commander Arif Bey.³³ Mustafa Kemal realized very soon, that the real power lay in the hands of the tribal sheikh Mansur, who had many armed men under his command. Since the officials did not dare to fight sheikh Mansur, Mustafa Kemal decided to act: he commanded a fake military manoeuvre, in which the troops encircled the sheikh's residence and he capitulated. Before that, Mustafa Kemal managed to pacify the soldiers, who had risen from the ranks (*alaylı*) and feared that he was looking for faults in their actions. He reassured them, that this was not the case and succeeded to gain their respect and trust.

Fontana, the British consul in Benghazi, described what must be the first and interim phases of the above mentioned occurrences. His report was sent about six to eight weeks afterwards and has some inaccuracies. On his arrival Mustafa Kemal was greeted according to protocol: "Early in October a young Turkish Major belonging to the Committee of Union and Progress at Salonica, accompanied by two civilians, arrived at Benghazi. They were met at the landing-stage by the Mutessarif, accompanied by the Military band, and were treated with great consideration and respect."³⁴ This is in some

³⁰ Piacentini, loc. cit. note 21; Alvarez, loc. cit. note 16; PRO, Alvarez to Lowther, Tripoli, 21. 10. 08, no. 66, F. O., 195/22 71.

³¹ Fontana, loc. cit. note 14. Mustafa Kemal was not a Major at the time and he arrived in Benghazi at the later part of October. Kedourie, p. 146, cited from this document the part referring to the visit, without identifying the investigator. He did not mention the visit to Tripoli.

³² Afetinan, pp. 77-83; Kinross, pp. 32-33.

³³ On Arif Bey see: ASD, Bernabei to MFA, Benghazi, 4. 8. 08, no. 753/277, SP, pac. 5.

³⁴ Fontana, loc. cit. note 14.

contrast to the memoirs, which gave the visit a more private character. Afterwards Mustafa Kemal began looking into the political affairs of the town: "They at once started reorganising the existing Young Turks' Club, which they criticised as composed exclusively of Turkish Officials and a few officers, and not including representative members of the great Arab Community at Benghazi; and they remodelled it into a Committee or Club affiliated to the Committee of Union and Progress at Salonica, and working upon similar lines at a similar programme. Two Arab Notables, Emhaishi Pasha and Regeb Ali Yussef, were induced to join this Club, and the Mutessarif was elected as its President."³⁵ In Benghazi as in Tripoli, Mustafa Kemal saw his political role as a double one: To correct the political programme of the local Young Turks by amalgamating it with CUP's doctrines; Making it an Ottoman movement and not a secluded Turkish Club, including only Government people without any local inhabitants. After reorganising the Club politically and getting into it some Arabs of influence, Mustafa Kemal decided to launch a propaganda campaign in favour of the Club by calling large meetings and addressing them, as he had done in Tripoli as well. His difficulties in Benghazi were greater than in Tripoli, because the area was more secluded and the people more religious and traditional in their thoughts and behaviour. It is quite probable, that for some of them the political and social changes were too quick and they could not acknowledge any authority except the old one, they were accustomed to. "The Major meanwhile called together a meeting of the influential Arab Notables with the object of expounding the programme and political aims of the Committees at Salonica and Constantinople, and their efforts to obtain the loyal cooperation of all the various races and creeds in the Ottoman Empire, owing allegiance to the Sultan, to ensure the consolidation of liberty and the peaceful development of the new Constitution.

As soon as the Major has concluded his preliminary remarks, an elderly Arab rose and requested permission to speak. He said that the Arabs recognised three Authorities, viz. God, the Prophet, and the Sultan, or Khalif. And he asked whether the Major or his colleagues had any letter of recommendation from the latter, or other

³⁵ Ibid.

credentials to shew that his Imperial Majesty recognised and approved of their mission. The answer being in the negative, the Arab declared that he and his friends were unable to recognise that mission as a serious one, and the meeting was dissolved.

After reorganising to the best of their ability the Young Turks' Club at Benghazi, the Major and his two companions started on their return journey. Their efforts to reconcile the Arab Notables and the careless Arab people to the ideas of the Young Turks seem to have failed, although their efforts to that end were not unskilfully directed. One of the foremost Arabs at Benghazi afterwards informed me that the Arab Notables and leaders in general looked askance upon the proceeding of the Young Turks, that they recognised only the Sultan in his quality as Khalif as their legitimate ruler, and that they shunned participation in the proceedings of a Club where their very presence might later on be imputed to them as a crime."³⁶

This sounds like a big failure, but it seems that on other occasions the success was greater. It should be remembered, that influential Arabs did participate in the local CUP's activities and that the Benghazi delegates to parliament were from that party.³⁷ Fontana did not mention any other event from Mustafa Kemal's stay in town, neither did he comment on the latter's character. The only personal view he gave was by reporting that "their efforts to reconcile the Arab Notables and the careless Arab people to the ideas of the Young Turks . . . were not unskilfully directed," which sounds as a typical British consular understatement to describe Mustafa Kemal's efficient and energetic treatment to promote the Young Turks' status among the inhabitants. His task in Benghazi was harder than in Tripoli and as a result the outcome less successful. CUP continued to have a special sentiment for Libya, perhaps because many of its members had had long years of sufferings and hopes there. The Committee tried to improve conditions there, but at the very same time reverted to a policy pursued by the old régime: Libya continued to be a land of exile, this time for the "Enemies of the Constitution."

³⁶ Ibid.

³⁷ Ahmad, pp. 87, 173; ASD, Mayor to MFA, Istanbul, 7. 5. 11, no. 1922/568, SP, pac. 24; PRO, Adviser on internal affairs to HC, Egypt, Cairo, 10. 5. 15, no. 340/25, F. O., 141/653.

It is always interesting to try to trace the inner development of a celebrity and to follow the way his personality was formed. At times it is amazing to notice, that quite a few of a person's characteristics were already felt at a very early stage. There are not many primary sources on Mustafa Kemal's early life and even though many of the later descriptions are correct, they might be blurred by admiration and forgetfulness or rivalry. Every piece of contemporary evidence adds to the better understanding of his personality. Already in Libya he was noted for his qualities as an organiser, orator and teacher as well as for his solemnity and reserve. He was to put the political life in Libya in some order and discipline. It might even be assumed, that later contacts between Ottomans and Libyans during the war benefitted from these relations.

ÖNDERLİĞİN BAŞLANGIÇ YILLARI : MUSTAFA KEMAL'İN LİBYA'YI İLK ZİYARETİ, 1908

RACHEL SIMON

Çeviren: TÜTEN ÖZKAYA, Ph. D.

Mustafa Kemal'in Türk - İtalyan savaşında (1911-12) oynadığı rol iyi bilinmektedir; Derne yakınında Ayn el Mansur'da cephe Kumandanıydı. Tüm Berka (Sirenayka) vilâyetinin Kumandanı Enver Bey aynı cephede bulunuyordu. Ankara'daki Cumhurbaşkanlığı Arşivleri'nde, savaş sırasında Mustafa Kemal'in eliyle yazılmış belgeler bulunmaktadır. Ayrıca zamanın gazetelerinde Derne cephesi hakkında bilgi veren yazılar ve fotoğraflar çıkmıştır. Daha sonra, Mustafa Kemal'in cephedeki rolünden ve Enver Bey'le olan anlaşmazlıklarından pek az kimse söz etmiştir. Bu bölge ve sorunları Mustafa Kemal için yabancı değildi.

Mustafa Kemal'in Libya'yı ilk ziyareti kısa süreliydi ve askerî yanı sıra başka bakımdan da önem taşıyordu. Siyasal ve askerî başkaldırının nedenlerini incelemek üzere, 1908 yılının Eylül ayı sonunda İttihad ve Terakki Cemiyeti'nce Libya'ya gönderilmiş ve aynı zamanda Genç Türkler'in buradaki durumunu güçlendirmesi buyrulmuştu. Bu ziyarete ilişkin bilgiler, Mustafa Kemal'in, ölümünden sonra yayımlanan anılarına büyük ölçüde dayalıdır¹. Zamanın

¹ Afetinan, "Atatürk'ü dinledim: Trablusgarp'ta Hürriyete Karşı İsyân", *Bellekten*, Cilt. 8, No. 31, (1944), ss. 387-401. Bu yazı şu kitabında yeniden yayımlanmıştır: *Atatürk'ten Hâtıralar*, Ankara, 1950, ss. 65-83. İlerdeki alıntılar bu kitaptan verilecektir. Bu ziyareten söz eden biyografî kitapları şunlardır: Lord Kinross, *Atatürk. The Rebirth of a Nation*, London, 1964, ss. 31-33; Y. H. Bayur, *Atatürk. Hayatı ve Eseri*, Ankara, 1963, ss. 31-34; J. Bénoist - Mechin, *Le Loup et le Léopard. Mustafa Kemal ou La Mort d'un Empire*, Paris, 1954, ss. 110-111; A. F. Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk. Okul ve Genç Subaylık Hatıraları*, İstanbul, 1967, ss. 144-145; H. Froembgen, *Kemal Atatürk. A Biography*, New York, 1937, s. 61; D. von Mikusch, *Mustafa Kemal. Between Europe and Asia. A Biography*, London, 1931, ss. 73-74; I & M. Orga, *Atatürk*, London, 1962, ss. 30-31; C. H. Sherrill, *A Year's Embassy to Mustafa Kemal*, New York, 1934, ss. 27-28; H. C. Armstrong, *Grey Wolf; Mustafa Kemal*, London, 1945, ss. 19-20; C. Erikan, *Komutan Atatürk*, Ankara, 1972, ss. 81-83; J. Mélia, *Mustafa Kémal*, Paris, 1929, s. 15; "Atatürk", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt. I, s. 721; Be - Se, "Türkiye Cumhuriyetinin Bânisi Ata'mızın Hayatı, Hizmetleri ve Ölmez Eserleri", *Hayat Tarih Mecmuası*, Cilt. 7, no. 74, (1956), s. 141.

belgeleri, Mustafa Kemal'in bu görevine yeni bir ışık tutmaktadır. Belgelerin yazarları, henüz tanımadıkları bu subayın kişiliği ile etkilenmişler, kimi erdemlerini sezmişler ve kişiliğinde büyük bir geleceğin saklı olduğunu anlamışlardır.

O sırada Libya'da durum karışıktı; bu ise pek alışılmamış bir şey değildi. Osmanlılar 1551'de Trablusgarp'ı, daha sonra öteki yerleri ele geçirdiler, ancak deniz korsanlığıyla ün yapmış olan bu bölgedeki yönetimleri her bakımdan yalnız ismen vardı. 1711-1835 yıllarında Libya'yı gerçekte, Karamanlı ailesinden gelen kimseler yönetiyordu. İkinci Osmanlı döneminde (1835-1911) bu bölge çoğu zaman Trablus ve Berka vilâyetlerine ayrılmıştı ve ayrı ayrı yönetiliyordu. Abdülhamit döneminde, Libya'daki Osmanlı ordusunun gücü 1890 yılında yaklaşık 8400 kişiden, 1911 yılında 5000 kişiye düştü; ordunun araç ve gereçleri de eskiydi. Öte yandan, çok sayıda yerel halk, silahlandırılmış olmasına karşın, bu bölgenin askerî gücüne bir katkıda bulunmuyordu, çünkü bunlar askere alınmış güçler değillerdi ve zaman zaman hükümete karşı tehlike bile yaratıyorlardı. Öteki uzak ve aşiretlerin yaşadıkları bölgelere gelince, buralarda Osmanlılar yerel halkı silah altına almayı becerememişlerdi. Gerçekten, Abdülhamit döneminin sonlarında, Hükümet ile yerel halk arasında başlıca anlaşmazlıklara, hükümetin bu durumu değiştirme çabaları ve genel askerliği zorunlu kılması - ki bu ancak 1911 yılında gerçekleştirilebilmişti - yol açmıştı.

Kimi mutasarrıflar Libya'ya yenilikler getirmeye çalıştırlarsa da, halk genel olarak yenilikleri benimsemek için ilgi ve istek göstermiyordu. O devirde rejim için tehlikeli görülen çok sayıda Genç Türkler ve siyaset adamları Libya'ya sürgüne gönderilmişti. Çoğu tutuklu değildi; burada yönetim işlerinde ve orduda görev yapıyorlar ya da öğretmen, doktor ve tüccar olarak iş görüyorlardı. Siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik görüşlerini tüm ülke yüzeyinde yaymaya çalışıyorlar ve eğitimsel çabalarında gerçekten başarı gösteriyorlardı. İzleyen olaylar, etkilerinin sürekli olmadığını gösterir gibiydi. Abdülhamit döneminde, son Trablus Mutasarrıfı, aynı zamanda Trablus ve Berka vilâyetlerinin Kumandanı olan Recep Paşaydı (1904-1908). Rejim için tehlikeli görülerek, önce yalnız Kumandan olarak, 1896 yılında bu uzak Vilâyete gönderilmişti. Recep Paşa öteki sürgünlere büyük yardım gösteriyor ve onların devrimci çabalarını destekliyordu. Halk onu pek çok seviyor, iyi yürekli ve anlayışlı

bir Mutasarrıf olarak görüyordu. Avrupa'da sürgünde bulunan Genç Türkler, onun emrinde bir Hükümet darbesi gerçekleştirme girişiminde buldukları zaman, Genç Türkler'le yakın ilişkileri bütün açıklığıyla ortaya çıktı. Bu tasarı, onun kusuru olmayan bir ihmâl yüzünden gerçekleşmedi².

Libya'da, Genç Türk Devrimi'ne (23. 7. 08) karşı gösterilen tepkiler birkaç evreden geçmiştir. Bunun başlıca nedeni, değişikliklerin anlamına ve Libya'ya getirdiklerine ilişkin yanlış anlamalardır. Devrim'e karşı tavır değişmesinde, kişisel sıkıntı ve güçlükler de önemli rol oynamıştır. Türkler'le birlikte Araplar'dan oluşan binlerce kişi, 1876 Anayasası'nın geri getirilmesi ve genel af çıkarılması için 26. 7. 08 gecesi Trablusgarp'ta bir gösteri yaptılar. Sevinç ve büyük coşku içinde, Padişahı, Meşrutiyeti, Adalet ve Özgürlüğü kutsayan sloganlar taşıdılar³. Bu ruh durumu çok geçmeden değişti; halk kimi gelişmeleri beğenmedi. Her şeyden önce, af bekledikleri gibi genel nitelikte değildi; yalnız siyasal suçluları kapsıyordu. Böylece, Trablusgarp'ta salıverilenlerin tümü, yerel halk değil, ancak buraya sürülmüş olan tutuklulardı. Genel af bekleyen tüm yerel tutuklular ve yakınları düş kırıklığına uğradılar ve bu davranışı, sözünden dönme olarak nitelediler. 7. 8. 08 günü Trablusgarp'ta tutuklular ayaklanması başgösterdi; ancak nöbetçilerin ateş açmasıyla, tutukluların kaçmaları önlenemedi⁴. Başka bir yanlış anlama ise "özgürlük" sözcüğünde yatıyordu; bu

² S. Story, (ed.), *The Memoires of Ismail Kemal Bey*, London, 1920, çeşitli yerlerde; F. Ahmad, *The Young Turks*, Oxford, 1969, s. 176; G. W. Swanson, *Mahmud Şevket Paşa and the Defence of the Ottoman Empire*, Ph. D. (Doktora) tezi, Bloomington, 1970, ss. 150-151; PRO (İngiliz arşivi), Alvarez'den Lowther'e (İstanbul'da büyükelçi), Trablusgarp, 12. 9. 08, F. O. (İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgeleri), 195/2271; N. S. "Redgeb Pacha", *RMM* (Revue du monde musulman), Cilt. 6, no. 9, (1908), ss. 154-157. Prof. N. Slousch, ihtilâl patlak verdiğinde Bingazi'de bulunuyordu ve ancak Recep Paşa gittikten sonra Trablusgarp'a geldi.

³ PRO, Alvarez'den Lowther'e, Trablusgarp, 27. 7. 08, no. 48, F. O., 195/2271; N. Slousch, "Le nouveau régime turc et Tripoli", *RMM*, Cilt. 6, no. 9, (1908) (İlerde yalnız Slousch olarak geçecektir), s. 54; L. C. Feraud, *Annales tripolitaines*, Tunis, 1927, s. 443.

⁴ PRO, Alvarez'den Lowther'e, Trablusgarp, 9. 8. 08, no. 53, F. O., 195/2271; Slousch, s. 55; *The Jew* (Londra'da İbranice yayımlanan haftalık dergi), Cilt. 12, no. 25, 27. 8. 08, s. 3; Mordekhay Hacoheh tarafından yazılan ve Genazim Arşivi'nde bulunan tarihsiz ve imzasız bir rapor, Tel-Aviv, Slousch Koleksiyonu, dosya 109—A.

sözcük halka anarşiye yakın bir anlam ifade ediyordu. Ayrıca, gayrimüslimleri içine alan “eşitlik” kavramını uygun bulmuyorlardı⁵. Trablus vilâyeti yönetiminde bulunan Genç Türkler, yıllar boyu süren tedirginsizlikten sonra kendilerini güçlü bir durumda görmeye başlamışlar ve ordu ve yerel yönetimdeki siyasal düşmanlarına saldırılarda bulunmaya girişmişlerdi⁶. Büyük bir olasılıkla, yerel halk, yeni rejim üyelerinin eski rejim üyelerine karşı davranışını görüyor ve bu davranışları, halkın hükümet yetkililerine karşı sürekli olarak olumsuz tavır almalarını güçlendiriyordu.

Devrim’den sonra, İstanbul’daki İttihad ve Terakki Cemiyeti temsilcileri (Talat, Cavit ve Rahmi), Sadrazamlığa getirilen, ancak henüz göreve başlamamış olan Kâmil Paşa’yı, Harbiye Nazırı olarak Recep Paşa’yı seçmesi için ikna etti ve sonunda Padişah da bu kararı uygun gördü⁷. Atama yazısı 6. 8. 08’de Trablusgarp’a ulaştı ve üç gün sonra Mutasarrıf kentten ayrıldı. Yeni görevinde hizmet etme olanağı bulamadı, çünkü İstanbul’a geldikten kısa bir süre sonra 16. 8. 08 günü öldü. Bu atama Trablusgarp’ta önce büyük bir sevinç yarattı. Türkler, Araplar ve Avrupalılar olmak üzere birçok kişi, Libya’nın çıkarları doğrultusunda iş görmeye devam edeceği umuduyla, Mutasarrıfı terfi etmesinden dolayı kutlamaya gelmişlerdi⁸. Ancak bu sevinç kısa sürdü, çünkü Recep Paşa’nın, Mutasarrıf Vekili olarak kendi yerine, halkın nefret ettiği eski mektupçusu Bekir Sami Bey’i (o sırada Mutasarrıf olarak Cebel-i Garbi’de bulunuyordu) bırakma niyeti öğrenildi. Geçmişte onu Vilâyetten kovmaya çalışmışlarsa da, Recep Paşa’nın koruması yüzünden bu işi başaramamışlardı⁹. Halkın bu atamaya karşı kızgınlığı büyüktü. 8. 8. 08 tarihinde 3000’i aşkın kişi, önce Belediye binası yanında, daha sonra Hükümet Konağı’nın tam karşısında bulunan ve Karamanlı Ahmet Paşa adını taşıyan büyük camiye giderek bu atama kararına karşı gösteri yaptı. Trablus-

⁵ *The Jew*, adı geçen dergi.

⁶ Alvarez, adı geçen dosya, not 4; ASD (Archivio Storico e Diplomatico, Roma), Saman’dan MFA’ya, Trablusgarp, 7. 8. 08, Tel. no. 2442, SP. pac. 5.

⁷ Ahmad, ss. 20-21.

⁸ Alvarez, adı geçen dosya, not 4; *The Jew*, adı geçen dergi; G. Castellini, *Tunisi e Tripoli*, Torino, 1911, ss. 196-197, değişik bir görüş getiriyor.

⁹ ASD, Bernabei’dan MFA’ya, Trablusgarp, 28. 9. 07, no. 1377/493, SP, pac. 5; Slousch, ss. 56-57; Orga, s. 30; A. M. Sforza, *Esplorazioni e prigionia in Libia*, Milano, 1919, ss. 155-156.

garp'taki Genç Türkler'ce gönderilen ve Bekir Sami Bey'in Mutasarrıf Vekili olarak atama kararının, tüm halk tarafından - gerçekte hiç kimsenin düşüncesi sorulmadan - uygun görüldüğünü ileri süren telgrafi protesto etti. Heyecana gelen yerel halk, Genç Türkler'in tümünün Vilâyetten uzaklaştırılmasını istedi. Kendilerini yatıştırılmaya çalışan bir memura saldırıda bile bulundular. Bu memur, ancak Trablusgarp Belediye Reisi Karamanlı Hasûne Paşa'nın aracılığı sayesinde kurtarıldı. Mutasarrıfa, vekili hakkındaki kararını değiştirmesi istemiyle birçok delegasyonlar gönderildi. Bu delegasyonlar ayrıca, Mutasarrıf'ın tüm Genç Türkler'i beraberinde götürmesi için ısrar ettiler. Recep Paşa rıza göstermek zorunda kaldı. Trablusgarp ordu birliğinin Kurmay Başkanı General Muhammed Ali Sami Paşa Mutasarrıf Vekili olarak atandı. Mutasarrıf ise, 9. 8. 08 sabahı erkenden, hiçbir tören yapılmadan Vilâyetten sessizce ayrıldı ve 198-250 kadar sürgünü, tüm giderleri ödeyerek, beraberinde götürdü¹⁰. Bu olaylara ilişkin haberler, Recep Paşa ve sürgünlerin İstanbul'a geldikleri en geç 1908 yılının Ağustos ayı ortasında İstanbul'a ulaşmış olmalıdır.

Libya ve İmparatorluk içinde, değişiklikten pek hoşlanmayan tek yer Trablusgarp değildi¹¹. Bingazi halkı da, değişikliklere karşı en baştan beri olumsuz tavır almıştı. Mutasarrıf Galip Paşa, Anayasa'nın geri getirildiğini bildiren telgrafi halka yüksek sesle okudu ve bunun şükranla karşılanması gerekli bir lütuf olduğunu belirtti. Haber kentte hızla yayıldı, ancak yalnız Genç Türkler bu olayın onuruna gösteri yaptılar¹². Arap ileri gelenleri çekingen ve kuşkulu davranıyorlardı. Meşrutiyet'in sürekliliğine ilişkin büyük bir güven beslemiyorlar ve eski duruma dönüşün olanaklı olduğunu düşünüyorlardı. Bu Arap eşrafı, istibdat rejiminin aniden çöküşünün yol açtığı konuşma özgürlüğünü ve başkaldırı eğilimini hoşnutsuzlukla karşılıyorlardı¹³. Somut örnekler verilmemekle beraber, uzaklığı ve Senusiler'le Bedeviler'in etkisi yüzünden, daha geleneksel ve dışa kapalı

¹⁰ Slousch, s. 57; N. Slousch, "À Tripoli", *RMM*, Cilt. 6, (1908), s. 272.

¹¹ E. Kedourie, "The Impact of the Young Turk Revolution in the Arabic-speaking Provinces of the Ottoman Empire", *Arabic Political Memoires and Other Studies*, London, 1974, ss. 124-161 (Libya hakkında: ss. 130-132, 139, 145-146).

¹² PRO, Fontana'dan Lowther'e, Bingazi, 20. 8. 08, 21. 12. 08, no. 16, 25, F. O., 195/2271.

¹³ PRO, Fontana'dan Lowther'e, Bingazi, 7. 9. 08, no. 17, F. O., 195/2271.

olan Bingazi'deki tavrın, gerçekten Devrim'e çok daha karşı olması olasıdır. Ayrıca, Berka Mutasarrıfı Genç Türkler'den olmamakla beraber Meşrutiyet'e düşman da olmayan tembel bir kişiydi. Bingazi'deki Britanya Konsolosu R. Fontana, Mutasarrıf'ın kişiliği hakkında şöyle bir yorum yapıyordu: Bingazi Mutasarrıfı, "iyi niyetli olmakla beraber zayıf iradeli ve hatta cansız bir kişiydi. Araplar arasında az bir etkiye sahip olduğu ve Türk memurları üzerinde hiçbir yetkisi bulunmadığı görünüyordu. Verdiği sözleri çoğu kez yerine getiriyordu ve engelleme tehlikesi bulunmaksızın rahatlıkla yerine getirebileceği en kolay görevlerden bile kaçınma eğiliminde görünüyordu. Dost ve düşmanlarının onayını sağlayacak türden görevleri yerine getirmek için hiçbir istek göstermezdi, çünkü bu tür görevler güç gelebilir ya da kişisel dikkatini gerektirebilirdi. Bununla beraber Hükümet Konağı'na düzenli olarak giderdi ve görünüşte, yapılacak bol bol işleri vardı. Ancak hiçbir işi gereği gibi yapmazdı"¹⁴. Mutasarrıf, bu rejim çöktüğü takdirde suçlu görülmemesi için çok tedbirli davranıyordu. Nitekim, örneğin, Devrim'in hemen ardından Genç Türkler'in Trablusgarp'ta yürüttükleri enerjik eğitimsel faaliyetlerin tersine olarak, Bingazi'de eğitim alanına yenilik getirmek için hiçbir şey yapmıyordu¹⁵. Konsolos'un bu raporları, Bingazi'de halkın Devrim'e karşı duyduğu kızgınlık dışında, belli bir direnme durumunun varlığını göstermiyordu. Trablusgarp'a yakın Zliten köyünde, halk, yerel yöneticiye karşı silahlı bir saldırıda bulundu, ancak yönetici kaçarak canını kurtardı¹⁶. Siyasal şiddet eylemleri gerçekte az sayıda olmakla beraber, siyasal durumun gergin oluşu korku veriyordu.

İttihad ve Terakki Cemiyeti Merkez Komitesi, Libya'daki siyasal durumu düzeltmek için ivedilikle harekete geçmeyi kararlaştırdı. Çok sayıda Genç Türk'ün Vilâyet dışına kovulmuş olduğu gerçeği, Komite'yi uyarmış olabilir. Zayıf bir yönetime, küçük bir orduya ve hükümetten çok kendi aşiret ve dinsel reislerine bağlı bulunan silahlanmış huzursuz bir halka sahip uzak bir Vilâyet olması nede-

¹⁴ PRO, Fontana'dan Lowther'e, Bingazi, 21. 12. 08, no. 25, F. O., 195/2271.

¹⁵ Aynı dosya. Eğitimsel faaliyetler için bk.: PRO, Alvarez'den Lowther'e, Trablusgarp, 26. 6. 10, F. O., 160/27; ASD, Pestalozza'dan MFA'ya, Trablusgarp, 24. 6. 10, no. 734/306, SP, pac. 7; N. S., "L'Enseignement de la langue turque à Tripoli", *RMM*, Cilt. 6, (1908), s. 153.

¹⁶ PRO, Alvarez'den Lowther'e, Trablusgarp, 17. 10. 08, no. 65, F. O., 195/2271; *The Jew*, adı geçen dergi.

niyle, ayaklanma ve İmparatorluk'tan kopma tehlikesi ciddi olarak başgöstermişti. Selânik'te toplanan Merkez Komitesi, durumu gözden geçirme göreviyle Erkân-ı Harp Kolağası Mustafa Kemal'i Libya'ya göndermeyi kararlaştırdı. Mustafa Kemal, 1908 yılının Eylül ayı sonunda Trablusgarp'a geldi¹⁷.

Anılarında¹⁸, Mustafa Kemal, kimi Cemiyet üyelerinin kendisini yanlarından uzaklaştırmak istemeleri nedeniyle bu tehlikeli göreve getirildiğine ilişkin inancını belirtmiştir. Önceleri duraksamakla birlikte, daha sonra bunun önemli bir görev olması nedeniyle gitmek zorunda olduğu hakkında kararını verdi. Trablusgarp'ta Vilâyetin siyasal ve askerî durumunu, Liva Kumandanı İbrahim Paşa ile görüştü. Mustafa Kemal, ayaklanan ve kenti elinde bulunduran halka karşı, askerî birliklerin, buldukları yerlerde herhangi bir önlem alma niyetinde olmadıklarını iyice anladı. Sonunda, karşıt grubla, karargâhları olan büyük camide görüşmeye karar verdi. Oraya, beraberinde yalnız güvenilir bir çevirmen olduğu halde tek başına gitti. Grubun elebaşları ile görüştüktan sonra bunların, görevlerinden atılmaktan korkan memurlar olduklarını gördü. Hükümetin, kendilerini işten çıkarma düşüncesi bulunmadığına dair söz verdi. Daha sonra Mustafa Kemal, grup önderlerinden yaşlı ve saygıdeğer bir şeyhle görüştü. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin daha önce benzer görevle ve aynı yetki mektubuyla kendisi gibi üç kişi daha göndermiş olduğunu bu görüşme sayesinde öğrendi. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nce, yanlarından uzaklaştırılmak amacıyla buraya gönderildiğine dair tahmini güçlendi ve yeteneklerini kanıtlama isteği daha da şiddetlendi. Kendisine, İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı bir kişi olarak değil, sorumluluklarının bilincinde bağımsız bir kişi olarak davranılmasını istedi. Şeyh, Mustafa Kemal'in sözlerine güvenebileceğini anladı ve daha önce Cemiyet tarafından gönderilmiş ve tutuklanmış olan görevlileri salıvermeye razı oldu. Mustafa Kemal, çevresinde toplanan halka da dikkatini çevirdi. Onlara din kardeşleri olarak seslenerek, çok iyi anladıkları ortak kardeşlik duygusu uyandırdı. İçte birliğe dayalı yeni rejimin gücünü vurguladı. Mustafa Kemal,

¹⁷ PRO, Alvarez'den Lowther'e, Trablusgarp, 9. 10. 08, no. 63, F. O., 195/2271.

¹⁸ Afetinan, ss. 65-76; bk.: not I ve C. T. Karasapan, *Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Ankara, 1960, s. 206; C Kutay, "Trablusgarp'ta bir avuç kahraman", *Tarih Sohbetleri*, Cilt. 4, İstanbul, 1967, s. 52.

bu gücün ancak Devlet'i korumada kullanılacağına dair söz verdi ve halkı, İmparatorluğun yararı için güç ve çabalarını birleştirmeye çağırdı.

Trablusgarp'ta bulunan Britanya ve İtalyan konsolosları, ancak Mustafa Kemal'in halk önünde yaptığı ve kendilerinin de hazır buldukları konuşmalar hakkında bilgi vermişlerdir. Ayrıca, Mustafa Kemal ile özel konuşmalar yaparak, kendisini daha yakından tanıma olanağını elde etmişlerdi. Anılarında önemle üstünde durulan ayaklanma durumundan ancak üstü kapalı olarak söz ediyorlardı. Trablusgarp'ta siyasal bilinçlenme güç kazanıyordu; Türkler ve Araplar siyasal partiler oluşturmaya başlamışlardı. Mustafa Kemal, doğal olarak, kendisini Anayasacı olarak gösteriyordu. Britanya Konsolosu J. Alvarez, "Genç Türk Partisi Selânik Komitesi'nin temsilcisi olarak Kolağası Kemal Bey'in..." Trablusgarp'taki faaliyetleri hakkında rapor veriyordu¹⁹. "Beklenildiği gibi, Selânik İttihad ve Terakki Cemiyeti'nce izlenen politika ve amaçları konusunda koyu bir bilgisizlik, ilkeleri hakkında ise ondan da koyu bir düşünce karmaşası gördü. Bu nedenle görevi büyük ölçüde eğitimsel bir nitelik taşıyordu ve yaptığı çok sayıda konuşmalarda, Anayasacılar'ın, temelde Hilâfet ile Saltanat'ın birliğine ya da Şeriat'a, v.s. karşı olduğuna dair asılsız düşünceleri ortadan kaldırmaya çalışıyordu"²⁰. Alvarez, halkın tedirginliğine yol açan başlıca iki neden olduğunu belirtiyordu: İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin hareket ve faaliyetleri konusunda yanlış anlamalara neden olan bilgi yoksunluğu; dinin durumu ve geleneksel Devlet ve Toplum kavramları hakkında duyulan kaygı. Trablusgarp'taki İtalyan Konsolos Vekili Piacentini, Mustafa Kemal'in birçok Arapla görüşüğünü ve onlara Meşrutiyet'in yararlarından söz ettiğini bildirmiştir. Genç Türkler'in programını açıklamış ve 32 yıllık bir tutsaklıktan kurtulmuş olan ülkelerinin toplumsal ve kültürel kalkınması ("La patria") uğruna çabalarını birleştirmeleri için Türk Afrikası'nın tüm halkına çağrıda bulunmuştu²¹. Bu noktada, Mustafa Kemal, yurttaşlar arasında egemen olması gerekli birlik duygusunu yeniden vurguluyor ve gelişme doğrultusunda ilerlemelerinde ısrar ediyordu.

¹⁹ Alvarez, adı geçen dosya, not 17.

²⁰ Aynı dosya, not. 16.

²¹ ASD, Piacentini'den MFA'ya, Trablusgarp, 18. 10. 08, no. 940/394, SP, pac. 5.

Britanya Konsolosu, Mustafa Kemal'in, sonraki meslek yaşamında tanınmış kimi özelliklerine dikkat çekmiştir. Raporunun başında "görevin böylece büyük ölçüde eğitimsel nitelikte olduğunu" anlattıktan sonra, Alvarez, Mustafa Kemal'in halkı inandırıcı yeteneğini tanımlamaya devam ediyordu: "Beş gün kadar önce, Partisince izlenen ilke ve amaçlara dair dikkat çekici açıklıkla yaptığı konuşmasını dinledikten ve her sınıf halk temsilcisinin yer aldığı geniş seyirci topluluğu tarafından coşkuyla alkışlandığını gördükten sonra, onun etkili ve akıcı üslupla düşüncelerini dile getiren bir konuşmacı olduğuna tanıklık edebilirim"²². Yirmi yaşlarından itibaren, Mustafa Kemal, açık seçik ve etkili muhakemesini dinlemek için daima istekli olan dinleyicilerini inandırıcı güce sahip, tanınmış bir konuşmacıydı. Türkçe'yi çok iyi bilmedikleri olası olan (Mustafa Kemal Arapça çevirmenden yararlanıyordu) Trablusgarp halkı, önderliğinin bu ilk evresinde bile tartışmaları sonunda, O'nun düşüncelerini benimsiyorlar ve konuşmalarını zevkle dinliyorlardı. Yıllar sonra Mustafa Kemal kendisini, değişiklikler gereksinmesini ve güç durumları açıklayan, halk kitlelerine temel bilgiler veren bir halk öğretmeni olarak görüyordu. Bu özelliği, Trablusgarp'a yaptığı ziyareti sırasında dikkati çekmiş bulunmaktadır.

Mustafa Kemal ile arasında geçen özel bir konuşmadan sonra Britanya Konsolosu şu yorumu yapmıştır: "Geçen gün bana uğramıştı ve kendisinin çok sakin ve az konuşan bir ruh durumu içinde bulunduğuna dikkat etme olanağını elde etmiştim. Bende, daha sonra doğrulanacağına inandığım, enerjik ve kararlı mizaca sahip bir kişi izlenimi bıraktı. Dikkatimi çeken bazı yerel anarşik eğilimler sürdüğü takdirde, bu iki özellik ergeç gerekli görülebilir"²³. 1908 yılında Alvarez, ateşli bir konuşmacı olan ve söyleşiden hoşlanan Mustafa Kemal'in aynı zamanda ciddi ve az konuşan bir kişiliğe sahip olduğuna dikkati çekmiştir. Konsolos, konuşunun özel kişiliğe sahip olması sayesinde, ilerde kesinlikle önemli bir rol oynayacağından emindi.

Bu ziyaretin, Trablusgarp'ın siyasal yaşamı üzerinde oldukça önemli etkisi olmuştur. "Kemal Bey'in gelişinden beri... Muttehidyn (aynen alınmıştır) ve Watania adlı iki ayrı parti birleşti ve

²² Alvarez, adı geçen dosya, not 16.

²³ Aynı dosya, not 17.

şimdi “El İttihad El Watany” ya da Vatan İttihadı adı altında tek parti oluşturmaktadır. Ne Terakkiciler, ne de Vatan İttihadçıları, Selânik’li Özgürlükçü Modernistler’in kendilerinden bekledikleri belirli düzeye belki de erişemediler. Bununla beraber, her türlü siyasal partilerin Trablusgarp’ta bütünüyle yeni şeyler olduğu gerçekleri kuşkusuz gözönünde tutulacaktır. Siyasal bakımından, bu ülke, Padişahın Avrupa ve Asya’daki vilâyetlerine kıyasla, İmparatorluk içinde ayrı bir yer tutmaktadır ve sonuç olarak Osmanlı ulusal duygusu yerel olarak gelişmeye gereksinme göstermektedir”²⁴. Konsolos’un raporlarından, Mustafa Kemal’in, Trablusgarp’ta olayların gelişmesinden hoşnut kaldığı ve önerilerine, kimi önemli kişilerce olumlu tepki gösterildiği anlaşılmaktadır. Yukarıda Alvarez’in sözünü ettiği halka açık toplantıda, Mustafa Kemal’e “Şeyh Ali Hayat Efendi ustalıkla yardımcı olmuştur. Trablusgarp’taki Şeriat Mahkemesi’nin Başkâtibi olmakla beraber istibdat rejiminin zararları, ırk, din, dil ayrımı yapmaksızın tüm Osmanlılar’ın Terakki adına ortak tavır alma gereksinmesini sözünü sakınmaz biçimde açıklamasıyla dikkati çekmiş bir Terakkici önderdi. Burada ulema arasında benzeri görülmemiş bu tür Özgürlükçülük itirafı, bana bildirildiğine göre, sarığından ya da görevinden yoksun bırakılmasını söyleyen gerici ulemayı pek çok heyecanlandırmıştı. . .”²⁵ İleri gelen yerel bir din adamının dostluğunu kazanmak, Alvarez’in, “kişisel nefret ya da kırgınlığın partilerin yapısına geniş ölçüde girdiğinden”²⁶ kuşku duymasına karşın, İttihad ve Terakki Cemiyeti için önemli sayılabilecek bir başarı sayılmaktadır. Alvarez’in bu düşüncesi, yerel durumun gereği olarak pek olasıdır, ancak elde edilen başarının değerini azaltmaz. Kimi halk, Mustafa Kemal’in pek başarılı olduğunu düşünmüyordu. Uzun yıllar sonra Dr. Muhammed Fuad Şükrü, Libya ulusal önderi Beşir - es - Sâdavi’nin biyoğrafisinde, bu önderin, İttihad ve Terakki Cemiyeti’ne karşı derin bir nefret duyduğunu, çünkü bu Cemiyet’in Hilâfeti yıkmak istediğine inandığını ve birçok Libyalı’nın da aynı görüşü paylaştıklarını belirtiyordu. Fuad Şükrü’ye göre, İttihad ve Terakki Cemiyeti kendilerini Partiye çekmeye çalışmış ve bu amaçla Mustafa Kemal’i Trablusgarp’a göndermiş, ancak Mustafa Kemal

²⁴ Alvarez, adı geçen dosya, not 17.

²⁵ Aynı dosya, not 16

²⁶ Aynı dosya.

hiç bir başarı elde edememiştir, çünkü halk Genç Türkler'i putperestler olarak görmeye devam etmiştir. Ancak, Madaniya Kardeşlik Cemiyeti'nin ileri gelen dinsel kişileri, İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne karşı beslenen bu tür düşünceleri değiştirebilmişti²⁷. Zamanın raporlarında görüldüğü gibi, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Trablusgarp'taki etkisi en baştan beri güçlüydü. Siyasal gelişmeler yüzünden ve aradan uzun zaman geçmiş olduğundan, Şükrü'nün izlenimleri, görüldüğü gibi, tarafsız olmaktan uzaktır. Başka biri ise, bu ziyaret sayesinde, olumlu yönde değişiklikler yapılacağına ilişkin büyük inanç besliyordu. Musevi öğretmeni ve bilgini Mordekhay Hacoheh, Trablusgarp sokaklarında güvenliğin sağlanması konusunda duyduğu kaygıyı, Londra'da İbranice yayımlanan haftalık dergide şu sözlerle anlatıyordu: "Buraya olayları gözden geçirmek üzere gelen Genç Türk temsilcisi sayesinde, gerçek ve doğrunun egemen olacağını umuyoruz. Ayrıca, düzeni sağlamak üzere kent sokaklarına polisler yerleştirilerek, halkın barış ve güvenliği arttırılacaktır"²⁸. Daha sonraki bir yorumda söz edildiği gibi, Mustafa Kemal'e ayrıca yerel milis kuvvetlerini yeniden düzenlemesi buyrulmuştu²⁹. Hacoheh'in bu faaliyetlerden söz ettiği anlaşılmaktadır.

Trablusgarp'taki garnizon askerleri 19. 10. 08 sabahı Meşrutiyet'e bağlılık antını içtiler. Aynı gün Mustafa Kemal, genel durumu ve Meşrutiyet Partisi'nin bu bölgeden beklediklerini inceleme görevini sürdürmek üzere bir gemiyle Bingazi'ye yola çıktı³⁰. İki sivil kişiyle birlikte Bingazi'ye geldi³¹. Anlarında belirttiğine göre³², burada oturmakta olan arkadaşı Dr. Mustafa Şevket, kendisini karşıladı ve bölgeyi gözden geçirmesi için ısrar etti. Daha sonra yerel polis Müdürü Hüseyin Bey, Mutasarrıf Galip Paşa ve alay Kumandanı Arif

²⁷ Muḥammad Fū'ad Shukrī, *Milād dawlat Lībīa al-ḥadītha*, Kâhire, 1957, Cilt. 2, s. 423.

²⁸ *The Jew*, Cilt. 12, no. 40, 10. 12. 08, s. 16.

²⁹ Amīn Muḥammad Sa'īd, *Sīrat Muḥtafa Kamāl bāshā*, Kâhire, 1922. s. 6.

³⁰ Piacentini, adı geçen dosya, not 21; Alvarez, adı geçen dosya, not 16; PRO, Alvarez'den Lowther'e, Trablusgarp, 21. 10. 08, no. 66, F. O., 195/2271.

³¹ Fontana, adı geçen dosya, not 14. Mustafa Kemal o sırada henüz binbaşı değildi ve Ekim ayının sonlarına doğru Bingazi'ye geldi. Kedourie, s. 146, ziyarete ilişkin bilgi, yazarının kimliği belirtilmeden bu belgeden alınmıştır. Trablusgarp'a yapılan ziyaretten söz etmemiştir.

³² Afetinan, ss. 77-83; Kinross, ss. 32-33.

Bey'le tanıştı³³. Mustafa Kemal, gerçek yetkinin, emrinde çok sayıda silahlı kişinin bulunduğu, aşiret reisi şeyh Mansur'un elinde bulunduğunu çok kısa zamanda anladı. Hükümet yetkilileri şeyh Mansur'a karşı çıkmaya cesaret gösteremediklerinden, Mustafa Kemal harekete geçmeye karar verdi. Düzmece bir askerî manevrada, askerî birlikler şeyhin evini sardı ve şeyh teslim oldu. Harekete geçmeden önce Mustafa Kemal, "alaylı" saflarından gelen ve hareketlerinde kusur bulunmasından korkan askerleri yatıştırmayı becerdi. Onları böyle bir şeyin söz konusu olmadığına inandırarak, saygı ve güvenlerini kazanmayı başardı.

Bingazi'deki Britanya Konsolosu Fontana, yukarda sözü edilen olayların ilk ve aralıklı evrelerinin nasıl olmak gerektiğini açıklamıştır. Raporu olaylardan yaklaşık 6-8 hafta sonra gönderilmiştir ve kimi eksiklikleri içermektedir. Mustafa Kemal protokole uygun olarak karşılandı: "Selânik İttihad ve Terakki Cemiyeti'nden genç bir Türk binbaşı, beraberinde iki sivil olduğu halde Ekim ayı başında Bingazi'ye geldi. Askerî bando eşliğinde iskelede Mutasarrıf tarafından karşılandılar ve büyük bir ilgi ve saygı gördüler"³⁴. Bu sözler, ziyarete daha az resmî bir hava veren anılarındaki bilgiden biraz değişiktir. Daha sonra Mustafa Kemal kentin siyasal olaylarını incelemeye başladı. "Yalnız Türk yetkilileriyle birkaç subaydan oluşmasından ve Bingazi'deki geniş Arap toplumunun temsilci üyelerini içine almamasından ötürü eleştirilen Genç Türk Kulübü'nü hemen yeniden örgütlemeye giriştiler. Selânik İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı ve aynı çalışma programını izleyen bir cemiyet ya da kulüb durumuna getirerek değişik bir biçim verdiler. Arap eşrafından Emhaysî Paşa ve Recep Ali Yusuf olmak üzere iki kişinin bu Kulüb'e katılması sağlandı ve Mutasarrıf Kulüb'ün Başkanı seçildi"³⁵. Trablusgarp'ta olduğu gibi, Bingazi'de de Mustafa Kemal aynı anda iki siyasal görevi bulunduğunu gördü: yerel Genç Türkler'in siyasal programını, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin doktrinleri doğrultusunda düzeltmek; Kulübü, yerel halktan hiç kimseyi içine almadan yalnız hükümet görevlilerinden oluşan ve dışı kapalı bir Türk Kulübü yerine, Osmanlı faaliyet yeri durumuna getirmek. Kulübü siyasal

³³ Arif Bey hakkında bilgi için bk.: ASD, Bernabei'den MFA'ya, Bingazi, 4. 8. 08, no. 753/277, SP, pac. 5.

³⁴ Fontana, adı geçen dosya, not 14.

³⁵ Aynı dosya.

bakımdan yeniden örgütledikten ve içine kimi Arap unsurlarını aldıktan sonra Mustafa Kemal, Trablusgarp'ta yapmış olduğu gibi, büyük toplantılar düzenleyerek ve halkın önünde konuşmalar yaparak Kulüb lehinde bir propaganda kampanyası başlatmayı kararlaştırdı. Bingazi'de, Trablusgarp'ta olduğundan daha büyük güçlüklerle karşılaştı, çünkü bu bölge dışı daha kapalı ve halkı, düşünce ve davranışlarında, din ve geleneklerine daha çok bağlıydı. Siyasal ve toplumsal değişikliklerin kimilerine, çok ivedilikle gerçekleştirilmiş gibi görünmesi ve alışılmış otoritenin dışında başka hiç bir otorite tanımamaları pek olasıdır. "Bu arada Binbaşı, Selânik ve İstanbul'daki Cemiyetlerin program ve siyasal amaçlarını açıklamak, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan türlü ırk ve dinden tüm insanların içten desteğini elde etmek ve Padişaha bağlı kalarak, özgürlüğün sağlanması ve yeni Anayasa'nın barışçı yolda geliştirilmesi uğrunda harcadıkları çabaları anlatmak amacıyla, Arap eşrafını toplantıya çağdı.

Binbaşı giriş sözlerine son verince, yaşlı bir Arap hemen ayağa kalktı ve konuşmak için izin istedi. Araplar'ın, Allah, Peygamber ve Padişah, yani Halife olmak üzere üç otorite tanıdıklarını söyledi. Ve, Binbaşı ya da meslekdaşlarının, görevlerinin Padişah hazretleri tarafından bilindiğini ve onaylandığını göstermek için Padişah'tan beraberlerinde bir tavsiye mektubu ya da başka tür itimat mektupları getirip getirmediğini sordu. Verilen yanıt olumsuz olduğundan, yaşlı Arap, kendisinin ve arkadaşlarının bu görevi ciddi bir görev olarak kabul edemeyeceklerini bildirdi ve toplantı dağıldı.

Bingazi'de Genç Türk Kulübü'nü, ellerinden gelen en iyi biçimde yeniden örgütledikten sonra, Binbaşı ve iki arkadaşı dönüş yolculuğuna çıktılar. Arap eşrafını ve ilgisiz Arap halkını, Genç Türkler'in düşünceleri ile uzlaştırma çabalarının - amacı doğrultusunda ustalıkla harcanmasına karşın - başarısızlıkla sonuçlandığı görünüyordu. Bingazi'de ileri gelen Araplar'dan biri, Arap eşrafının ve önderlerinin, Genç Türk faaliyetlerine genel olarak güvensizlikle baktıklarını ve yasal hükümdarları olarak yalnız Halife'yi Padişah kabul ettiklerini ve sonradan suçlanabileceklerini düşünerek kulübün faaliyetlerine katılmaktan kaçındıklarını sonradan bana bildirmişti"³⁶.

Bu büyük bir başarısızlık gibi görünmekle beraber, başka durumlarda daha büyük başarılar elde edildiği görünmektedir. İleri gelen

³⁶ Fontana, adı geçen dosya, not 14.

Araplar'ın, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin yerel faaliyetlerine katıldıkları ve Parlâmento'daki Bingazi delegelerinin bu Cemiyetten oldukları anımsanmalıdır³⁷. Fontana, Mustafa Kemal'in kentteki yaşantısı ile ilgili başka hiç bir olaydan söz etmemiş ve Mustafa Kemal'in kişiliği hakkında da yorum yapmamıştır. "Arap eşrafını ve ilgisiz Arap halkını Genç Türkler'in düşünceleri ile uzlaştırma çabalarının... ustalıklı harcanmasına karşın" diyerek yalnız bir kez kişisel görüşünü belirtmiştir. Bu sözler, Genç Türkler'in halk arasında tutulmalarını sağlamak amacıyla, Mustafa Kemal'in etkili ve enerjik davranışını tanımlayan Britanya Konsolosu'nun, gerçek durumu olduğundan daha az vurgulayan anlatım tarzı gibi görünmektedir. Bingazi'deki görevi, Trablusgarp'ta olduğundan daha güçlü ve bu nedenle sonuç daha az başarılıydı. İttihad ve Terakki Cemiyeti, birçok üyesinin uzun yıllar bu ülkede acılar çektiklerinden ve umut beslediklerinden olsa gerek, Libya'ya karşı özel duygular beslemeyi sürdürmüştür. Cemiyet burada durumu düzeltmeye çalışmakla beraber, aynı zamanda eski rejimin izlediği politikaya geri dönüş yaptı: Libya yine sürgünler ülkesi olmaya devam etti; yalnız bu kez sürülenler "Meşrutiyet düşmanlarıydı".

Tanınmış bir kişinin ruhsal gelişmesini ayrıntılı olarak incelemeye çalışmak ve kişiliğinin oluştuğu evreleri izlemek daima ilginçtir. Kişinin bazı karakter özelliklerinin, henüz çok erken bir evrede belirlendiğini görmek zaman zaman şaşırtıcıdır. Mustafa Kemal'in yaşamının ilk yılları hakkında çok sayıda ana kaynaklar bulunmamaktadır. Son zamanlarda ortaya çıkan tanımlayıcı yazıların çoğu doğru olmakla birlikte, hayranlık, unutkanlık ya da yarışma duygularıyla bulanıklaştırılmış olabilirler. O devre ait her kanıt parçası, O'nun kişiliğini daha iyi anlamamızda yardımcı olur. Daha Libya'da bulunduğu sırada, ciddiyeti ve az konuşması yanı sıra, örgütçü, konuşmacı ve öğretmen olarak nitelikleri dikkati çekiyordu. Libya'daki siyasal yaşamı bir düzene ve disipline sokacaktı. Bu ilişkilerin sonradan, savaş sırasında, Osmanlılar ile Libyalılar arasındaki ilişkiler bakımından yararlı olduğu bile varsayılabilir.

³⁷ Ahmad, ss. 87, 173; ASD, Mayor'dan MFA'ya, İstanbul, 7. 5. 11, no. 1922/568, SP, pac. 24; PRO, HC'nin içişleri danışmanı, Mısır, Kâhire, 10. 5. 15, no. 340/25, F. O., 141/653

GELENEKSEL TÜRK KÜTÜPHANECİLİĞİ'NİN TOPLUMSAL - EKONOMİK YAPISI'NA YAKLAŞIMDA METODOLOJİ VE KAYNAK SORUNU

ÖZER SOYSAL

Konu'nun Çözümlemesi. Türk Kütüphaneciliği'nin doğuş ve gelişimi, ne bir bütün olarak ne de kendisini oluşturan çeşitli öğeler yönünden, bugüne değin tarihsel akışı içinde incelenmiş değildir. Bu nedenledir ki 'kütüphane kurumu'nun Türk Toplumunda toplumsal - ekonomik yapı bakımından yaşadığı evrime ışık tutan inanılır verilerden yoksunuz. Geleneksel kütüphanelerimizi simgeleyen başlıca ve kesin bilgi, bunların İslâmiyet'in 'devlet dini' durumuna gelişi (X. Yüzyıl)'nden sonra ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük ekonomik güce eriştiği XVI. Yüzyıl boyunca, giderek, yaygın bir 'vakıf kuruluş' niteliği kazanmasıdır. Bu nitelik, dizgeli bir sınıflaması daha yapılmış olmamakla birlikte, 'vakıf kurumu'na ilişkin oldukça kabarık belge topluluğu ve konuyla ilgili yazın'dan izlenebiliyor. Yeni Türk Devleti'nin kuruluşuna bağlanan dönemde ise, 'kütüphane', 'vakıf yoluyla oluşma' niteliğini artık büyük ölçüde yitirmiş bulunuyordu. Ancak, bu çok uzun sürede 'vakıf girişi', genellikle, Kütüphanecilik yaşamımızın tek 'itici gücü' olarak kalır. Ne var ki, gerek kütüphane'nin nensel varlığını oluşturan öğelerin içyüzü gerekse tinsel dokusunda giderek kendini gösteren değişim ayrıntılarıyla saptanmadıkça, biraz önce anılan niteliğin, yalnız başına bu 'kurum'u somut biçimde tanımlama olanağı vermediği ortadadır.

Yukarıda ana çizgileriyle belirlenen durum, Türk Kütüphanecilik Yazını'nın ilk elde tarihsel - monografik çalışmalara duyduğu büyük gereksinmeyi ortaya koyar, sanırız. Bu tür çalışmalarda, kanımızca, önce 'kütüphane kurumu'nun hem nensel ve toplumsal yapısı, hem de söz konusu yapıya özgü niteliklerde olagelmış değişikliği irdeleme zorunluğu vardır. Gerçekten, geleneksel kütüphanelerimizin konumyerleşme, örgütlenme, yönetim, koleksiyon, personel, malvarlığı gibi başlıklar altında birimleştirilebilecek nensel - ekonomik dokusu şimdije değin araştırma konusu yapılmadığı gibi, 'kütüphane'nin

bir 'toplumsal kuruluş' olarak benimsediği çalışma yöntemi, kitleye karşı davranış ve hizmet anlayışı'nın ne olduğu, bu arada, tüzel durumu ile devlet - kütüphane ilişkisi'nin gelişimi de daha aydınlanmamıştır.

Kütüphaneciliğimizin bir 'meslek' ya da 'kamu hizmeti' olarak bugün yaşadığı bunalımın nedenleri araştırılırken, çağdaş ve görünür etkenlere eğilmeden önce, O'nun nasıl oluştuğu, daha açık bir deyişle, tarihsel nitelikleri anlaşılmalı gerekir. Bu oluşum ya da nitelikler ayrıntılarıyla ortaya konmadıkça 'kütüphane kurumu'nun ne Türk Toplumundaki gelişim ve işlevi, ne de bugün karşılaştığı sorunlar konusunda tutarlı bir eleştirme yapılabilir. Çünkü, toplumsal gereksinim sonucu olan ve yine bu gereklerden etkilenegelmiş bir kurumu, dokusal niteliklerindeki değişim gözlenmediği sürece, sağlıklı biçimde değerlendirilmiş sayamayız.

Nitekim tarihsel yapı ve nitelikleriyle bunun günümüze dek gelen etkisi nedense gözden kaçtığı içindir ki, Çağdaş Türk Kütüphaneciliği, ilk bakışta, nensel öğelerindeki yetersizlik yüzünden kısır kalmış bir girişim izlenimi verir. Bununla, ('görünür olgular' biçiminde de adlandırabileceğimiz) 'nensel etkenler'deki yoğunluğun, bunalımı yaratan asıl nedeni uzun süre gölgelediğini söylemek istiyoruz. Örneğin, bir 'kamu görevi' olduğunun onanmasına karşın, 'kütüphane hizmeti'nin devlet ve yönetim örgütü içinde kendine özgü bir içerik -temel ilke ve amaçlar dizgesi- ve tüzel taban'dan yoksun; bütünleşmesi zorunlu diğer hizmet kesimlerinden kopuk durumda kalışı, aynı nedenle ilgi çekmemiştir. Sözü edilen boşluğun yarattığı en belirgin sonuçlar arasında, Kütüphaneciliğimizin, daha, toplumsal yapıdaki yer ve işlevi kesinlikle saptanmamış bir girişim; yasal dayanağı olmayan bir kamu hizmeti kimliği taşıması gösterilebilir. Üstelik, üniversite düzeyi bir eğitim erginliğine erişmişken Kütüphaneciliğin 'mesleksel' ya da 'bilimsel' niteliği kuşkuyla karşılanagelmekte ise, yine anılan eksiklik üzerinde önemle durmak gerekecektir. Özetlenirse, Çağdaş Kütüphaneciliğimizin sorunlarına neden ve çözüm yolları aranırken yapılacak yorum ve değerlendirmelerde O'nun geleneksel yapısından yansıyan özellikleri de gözönüne almak zorunluğu vardır.

Amaç ve Sınırlama. Türk Kütüphanecilik Girişimi'ni tanım ve değerlendirmede ön koşul, bu girişimi, yaşadığı evrim'e yön veren etkenler bakımından incelemektir. Her toplumsal girişim gibi, Kütüp-

haneciliğin evrim doğrultusunu da toplumsal yapıyı etkileyen olaylar çizer. Ancak, evrimin oluşumu izlenirken, nedenle sonuç arasında sağlıklı bir bağlantı kurmak ve dönüm noktalarını doğru saptamak gerekir. Seçtiğimiz örnekte, sözü edilen neden - sonuç ve dönüşüm çemberini çizerken, Cumhuriyet Yönetimi'ne geçişi, ön gördüğü 'kökten değişiklik yüzünden', Kütüphaneciliğimiz için de bir yenileniş gereği, kesin bir dönüm noktası almış bulunuyoruz. Çünkü, böyle bir değişiklik, toplumsal yapının öbür öğeleriyle birlikte, kütüphaneleri de zorlayacaktı. Soruna bakış açısı bu olunca, yakın dönem Türk Tarihi'nin bizim için en ilgi çekici gelişmeleri, başta kütüphane kurumu'nun tüzel - yönetsel yapısına yeni bir öz ve biçim veren 'Tevhidi Tedrisat Kanunu' (3 Mart 1924) olmak üzere, 'Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Sıddi...' (30 Temmuz 1925) ve kütüphanelerimizin materyal gücünü kökten etkileyen 'Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki...' (1 Kasım 1928) ne ilişkin yasalardır. Yine bu nedendir ki, devrim gereği'nin bir başka ürünü olan 1961 Anayasası, benimsediği 'sosyal devlet' anlayışı ve saptadığı 'kalkınma yöntemi' ile, diğer toplumsal girişimler gibi, kütüphanecilik olgusu'na da yeni bir doğrultu çizmiştir. Öyleyse, Türk Kütüphaneciliği'nin Cumhuriyet'ten önce ve sonraki dönem olmak üzere başlıca iki aşamada incelenmesi, 'toplumsal oluşum'un doğasındaki 'süreklilik' gerçeğine ters düşen (öznel) bir davranış değil, O'nun tarihsel evrimini vurgulayan etkenlerden doğan zorunluk gereğidir.

Toplumsal, siyasal ve kültürel tarihimizin gerek İslâmiyet'in kabulünden önceki yaklaşık onüç, gerekse X. Yüzyıl'dan Osmanlılar'ın ortaya çıkışı (XIII. Yüzyıl sonu)na değin gelen üç yüzyıllık bölümü, Türk Kütüphaneciliği'nin aydınlanmamış dönemleri arasında yer alıyor. Kütüphane kurumu'nun Türk Tarihi'nin bu iki ana bölümündeki durumu, ne monografik ne de bibliyografik nitelikte araştırmaya konu olmuştur. İslâmiyet öncesi dönem (M. Ö. III.-M. S. X. Yüzyıl)'e yönelik özgün çalışmalar bakımından başta Arkeoloji ve Filoloji olmak üzere Sanat Tarihi, Tarih ve bunlara yardımcı diğer bilimlerin metodoloji ve kaynaklarına yaklaşım zorunluğu yanında, X. Yüzyıl'ı izleyen dönem kütüphaneleri ile ilgili ve 'klasik' sayılabilecek bilgi de şaşırtıcı ölçüde dağınıktır. Bununla birlikte İslâmiyet'ten önce ve sonraki dönemler için, bir başlangıç olarak, ilkin 'bibliyografik dökümler' hazırlanması kaçınılmaz görünüyor.

'Cumhuriyet Öncesi Dönem Türk Kütüphaneciliği' irdelenirken, başlıca, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşuna dek geçen sürede Kütüphaneciliğimizin toplumsal - ekonomik yapısına egemen olmuş niteliklerin saptanması gerekecektir. Toplumsal - ekonomik yapı üzerindeki araştırmada ise duyarlık, 'kütüphane kurumu'nun belirtilen dönemde oluşum, tür ve dağılım yönünden gösterdiği özelliklerle devlet - kütüphane ilişkisi, yönetim'in bu kurum'a bakış açısındaki değişim ve kütüphane hizmeti'nin kamu görevi durumuna dönüşümü noktalarında yoğunlaşıyor. Konu'nun böyle bir kapsam uyarınca gelişip sınırlanışı, belirtilen noktaların, Kütüphaneciliğimizin geleneksel yapı ve nitelikleri ile bunun günümüze olan etkisini tarihsel akış içinde ve organik nedenlere bağlayarak açıklama olanağı vermesi, bir başka deyişle, 'kütüphane kurumu'na ilişkin diğer öğelere göre, öncelik taşıması sonucudur. Öte yandan, anılan tartışma noktaları, meslek yazını için, ileride bağımsız araştırma konuları olarak geliştirilebilecek yeni kavram ve sorunlarla özellikle kütüphanecilik planlaması yönünden yararlı olabilecek bir takım veriler yansıtıcı niteliktedir. Gerçekten, Türk Kütüphaneciliği'ni tarihsel ya da 'niteleyici' (tavsifi) görüş açısından inceleyen çalışmalarda, 'kütüphane' sorunu, öteden beri, 'nensel öğe'leri yönünden ele alınarak irdelenir. Oysa, toplumsal - ekonomik yapı'ya özgü tarihsel nitelikler değerlendirilmeden 'nensel yapı'yı oluşturan öğeleri yetersiz ya da güçlü kılan nedenler anlaşılamayacağı gibi, 'konu'yu, öze götüren gerçekçi bir görüşle yorumlama ve çağdaş sorunlar için tutarlı çözüm yolları bulma olanağı da çokluk yitirilmiş olur.

Varsayım. Toplumsal - ekonomik yapı'nın incelenişinde, yarı 'biçimsel' (kütüphane kurumu'nun oluşumu, türleşme ve dağılım eğilimi), yarı 'öznel' (devlet - kütüphane ilişkisi, yönetim'in bu kurum'a bakış açısındaki değişim ve kütüphane hizmeti'nin kamu görevi kimliği kazanışı) olmak üzere iki boyutlu bir çıkış noktası seçilmesi, dayandığımız varsayım'ın doğal sonucu idi. Söz konusu varsayım şu görüşü içerir: Kütüphane, bir toplumsal kuruluştur. Kimi toplum gereksinmelerini karşılama düşüncesiyle doğmuş ve çeşitlenmiş; kendine özgü bir konum - dağılım güdümü (strateji) ve giderek değişen koşullara göre yeni bir oluşum biçimi kazanmıştır. Yaygın bir 'toplumsal kuruluş' ve yüzyıllar boyu kuşaklar arası düşün bağıntısını kuran tek 'kitlesele iletişim aracı' durumunda kalışı nedeniyle,

devletin O'na karşı bir tutumu olması, bu tutumun da toplum yapısındaki dalgalanmadan etkilenmesi gerekir. Çağdaş Türk Kütüphaneciliği'nin sorunları, tarihsel gelişim doğrultusundaki bu özellikler algılanmadan salt günümüz koşullarının yetersizliğine bağlanırsa, ortaya çok yüzeysel bir sonuç çıkacaktır. Çünkü, bugünkü biçimlenişte, Kütüphaneciliğimizin geleneksel dokusunda saklı boşluk ve uyumsuzlukların payı yadsınamaz; toplum, yörüngesine oturdukça da olumsuz etkisini öteden beri duyuragelen etkenlerde belirginleşme görülür. Bu belirtiler, 'kütüphane kurumu'nun 1963'ten başlayarak, planlı kalkınma'da başlıbaşına bir yatırım konusu durumuna gelişile durulaşma olanağı bulacak ve Kütüphaneciliğimizin toplumsal-ekonomik yapısındaki bunalım dış'a yansıyacaktır.

Metodoloji ve Tarihsel Yöntem Açısından Kaynak Sorunu. Kütüphanecilikte, bilimsel araştırma gereği, kendini niçin ve nasıl duyurdu? Bu sorunun yanıtı, ilkin, Kütüphanecilik girişimi'nde sezmiş ve kavrayış düzeyi bakımından alınan aşamanın bilinmesini zorunlu kılar. Tarihsel gelişimine bakılırsa, Kütüphanecilik, uygulamalı yanı ağır basan bir biçimsel 'teknik bilim' olarak ortaya çıktı. Konunun uzmanları, uzun süre, yalnızca kütüphanelerin iç örgütlenmesi, kitap koleksiyonlarını seçim ve düzenleyiş yöntemi, katalogların oluşturulması ile ilgilendiler. Gerçekte, bunlar, derinliğine bilimsel genellemelere gerek göstermeyen bir takım işlemsel sorunlardı¹. Bu yüzden Kütüphaneciliğin gelişim dönemlerinde O'nun hem düşünsel dokusu hem de diğer bilimlerle olan ilişkisi sorunu karanlıkta kaldı.

Geçmişin kütüphanesini 'bir çeşit kapalı dizge' biçiminde tanımlayan Çağdaş Kütüphaneciliğin ünlü kuramcısı Jesse H. Shera da, buna benzer bir görüşü² savunur: Kütüphanecilik, toplumun kitapları nasıl kullanacağı konusunda gelişigüzel bazı varsayımlardan çıkarılmış bir uygulama, bir teknikler dizgesi halinde gelişti ve bunlar önemini sürdürdüğü sürece uygulayıcılar Kütüphaneciliğin düşünsel içeriği üzerine pek seyrek eğildiler. Duruma, bugünkü

¹ O. S. Çurabian, "Librarianship in the System of the Sciences," Tr. by A. Thompson. Paper Presented at the 36 th Session of IFLA General Council (Committee on the Library Theory and Research), Moscow, USSR, September 1970. *Libri* 21 (4, 1971), 336. s.

² Jesse H. Shera. *Sociological Foundations of Librarianship* (Bombay, Asia Publishing House, 1970), 29, 90. s.

koşullar açısından ve bölgesel bir yaklaşımla bakarsak yine görülecektir ki, günümüzde konunun bilimsel nitelik ya da mesleki yeterliğini tartışılan toplumlar da, kütüphanelerinde işlek bir bibliyografik denetim ve teknik hizmetler dizgesi kuramamış, bu nedenle sorunu salt 'materyal düzenlemesi' ölçeğinde algılayan Türkiye, Hindistan, Mısır, Pakistan, İran... gibi gelişmekteki ülkelerdir.

Siyasal görüş ve toplumsal düzen anlayışı ayrı da olsa Kütüphanecilik olgusu'nun biçimlenişini yorumlayanlar, yukarıda belirlenen niteliği vurguladıktan sonra, toplumsal - ekonomik yapı değişikliği, bilimsel - teknik gelişim ve birey'in artan bilgi edinme isteği sonucu, daha kapsamlı ve etkin bir kütüphane hizmetine olan gereksinimin giderek yoğunlaştığı görüşünde birleşir. Bu birleşme, özellikle, Kütüphanecilik akımındaki düşünsel evrimin doğrultu ve sonuçlarını ortaya koyma yönünden ilgiye değer. Daha somut bir anlatımla, Kütüphanecilik, toplumsal oluşum, ekonomik ve kültürel etkinliğin genel yasalarına bağlı olarak geliştiğine göre, bir 'uygulama' ya da 'teknik işlemler dizgesi' olmaktan çıkıp 'dışa dönük hizmet'in kapsam ve iç yüzü, özetle, kütüphane kurumu'nun toplumsal dinamik ve sorunlarına bağlı bir bilim niteliği kazanmış demektir. Üzerinde durduğumuz evrim'in metodoloji açısından taşıdığı önem ise ortadadır. Çünkü, kütüphane kuramı'nın toplumsal varsayımları ile metodolojik temel, sorun ve özelliği gibi, çoğu kez araştırma yöntemlerini de, işte bu bilimsel sınır içinde saptamak gerekecektir. Daha belirgin anlamıyla denebilir ki, başlangıçta öznel izlenimlere dayalı görüş ve yöntemlerin egemen olduğu Kütüphanecilik, bir nesnel - betimleyici (tasvirî) aşamadan sonra, günümüzde, kuramsal evrimi çözümleyici - deneysel düzeye ulaşmış bir bilime dönüşür.

Ancak, bu noktada, Kütüphaneciliğin kuramsal yapısına ilişkin dolayısıyla metodoloji yönünden önem taşıyan kimi ayrıntılara eğilmeyi yararlı görürüz. Sözü edilen ayrıntıların başında, Kütüphaneciliğe özgü kuramsal yapının çok sınırlı oluşu gelir. Kuramsal gelişim konusunda izlenecek yol araştırılırken ortaya iki seçenek çıkıyor: Başka bilimlerden kavramsal örnekler almak, uyarlamak ya da, Kütüphanecilik Bilimi için kendine özgü bir kuram oluşturmak. Yakın günlere dek yapılmış çalışmalar, genellikle, ilk yoldan yararlanmış ve Toplumsal Bilimler'den herhangi birinin kuramsal tabanına oturur. Gerçekte, kütüphane sorunlarından pek çoğunun daha köklü ve ayrıntı bilincine varmış Toplumsal Bilimler'den soyut-

lanarak incelenmesi de gerekmez³. Nitekim, bir hizmet dizgesi olan kütüphane'nin nasıl işlediği ya da işlemesi gerektiğini anlamada ön koşul, kütüphanelere yönelik davranışı etkileyen iç ve dış güçleri seçip - tanımaktır. Bu güçler ise yalnızca 'Toplumbilim', 'Toplumsal Ruhbilim', 'Siyasal Bilimler', 'Organizasyon Teorisi' ve diğer alt bilimlerin sezgi ve araştırma güdümleri gözönünde tutularak kavranabilir. Görülüyor ki, Kütüphanecilikte taze çözümlemelere götürücü yeni yollar açılması ve izlenecek tutumların kanıtlara dayalı bilgiler üstüne oturtulması, kütüphane'nin, 'teknik ve işlemsel görüşlere daha az önem veren'⁴ davranışsal bir bağlam içerisinde ele alınmasına bağlıdır. Toplumsal - Davranışsal Bilimler'in kavramsal örneklerini kullanmak bu bakımdan zorunlu olduğu gibi, anılan örnekleri tümüyle gözden irak tutarak Kütüphaneciliğe özgü bir düşünsel temel oluşturma çabası da, kanımızca, başarı sağlamaz.

Biraz önce Kütüphanecilik araştırmalarında günümüze değin diğer bilimlere ilişkin kavramsal örneklerden yararlandığı ve bu alandaki çalışmaların genellikle Toplumsal Bilimler'den birisinin kuramsal tabanına oturduğunu söylemiş, üstelik, Toplumsal - Davranışsal Bilimler'in kavramsal örnekleri değerlendirilmeksizin Kütüphaneciliğe özgü bir düşünsel alt - yapı yaratılamayacağını belirtmiştik. Nitekim Shera, *Kütüphaneciliğe özgü düşünsel temeli arayış biçimi* ile bunun güçlü bir örneğini vermiş bulunuyor. Konuya, '*Kütüphaneciliğin bilim olup olmadığı değil, ne tür bilim olduğunun araştırılması*' gerektiği önerisiyle giren Shera, *kuramını*, 'felsefi' bir bilim olan Epistemoloji'den esinlenerek, ancak ona karşıt doğrultuda oluşturduğu, Toplumsal Epistemoloji'ye dayamıştır. Epistemoloji, en yalın anlamda, '*bilgi üzerine bilgi*'ye yönelik ve sadece birey'in bilgi ile olan ilişkisini araştıran bir bilimdir. Margaret E. Egan ve Jesse H. Shera'nın yazın'a 'Toplumsal Epistemoloji' adıyla geçirdiği bilim⁵

³ Mary Lee Bundy - G. Araghi Wasserman. *Reader in Research Methods for Librarianship* (Washington, D. C., Microcard Editions, 1970), 87. s.

⁴ Bundy - Wasserman, *Anılan kitap*, 88. s.

⁵ Konuyla ilgili olarak, Shera'nın adı daha önce anılan kitabı (85, 107, 108. ss.) ile şu çalışmalara bkz.: Margaret E. Egan - Jesse H. Shera, "Prolegomena to Bibliographic Control," *Journal of Cataloging and Classification* (ALA) 5 (2, 1949), 17. s.; Jesse H. Shera - Margaret E. Egan (ed.) *Bibliographic Organization*, Papers Presented before the Fifteenth Annual Conference of the Graduate Library School, July 24-29, 1950. (Chicago, Univ. of Chicago Pr., 1951), VI. s.; "Information Storage and

ise, toplumsal yapı içinde her biçimdeki 'iletmiş düşünce' (ya da bilgi kümesi) nin oluşumu, akışı, bütünleşme ve tüketilişi, özellikle de, 'bilginin toplum üzerindeki etkisi'ni konu edinir. *Kütüphanecilik*, bilgi üretim ve tüketimi'nin en yoğun ölçüde gerçekleşmesini amaçlayan bir iletişim biçimi olduğu, toplumsal bilinci oluşturma araçlarından birisi olan *kütüphane işlemi*'nin yasa, öge, yapı ve niteliğini araştırdığı için, 'Toplumsal Epistemoloji' ile arasında kendiliğinden bir bütünleşme vardır. Çünkü kütüphaneci, 'kayda geçmiş' bilgi ile toplumsal etkinliğin karşılaştığı kesimde bulunur, ve ilgisi, *kültürün yazılı -ya da başka biçimdeki- kaydı* ile bu 'kaydın' (insanoğlunun doğruluğuna inandığı, o'nun bireysel ve toplu davranışını düzenleyip yöneten) imge üstüne yaptığı etkide toplanır⁶. İşte bu doğal bağlantıyla 'Toplumsal Epistemoloji', Kütüphaneciliğe, öteden beri aradığı 'kendine özgü düşünsel alt -yapı'yı sağlar. Böyle bir köke bağlı *kütüphane kuramı* Toplumsal Bilim durumuna gelir ve koşulların öngördüğü araştırma yöntemini kullanır. Kütüphaneciliğe özgü düşünsel dokuyu örerken, O'nun bilimsel yöntemine çekirdek olacak varsayımlara da ışık tutan 'Toplumsal Epistemoloji', Toplumsal - Davranışsal Bilimler'in Kütüphanecilik araştırmaları için taşıdığı büyük önemi de yansıtmaktadır.

Dayandığı temel ve gelişme koşullarının özelliğinden de anlaşıldığı üzere, Kütüphanecilik alanındaki çalışmalar, çoklukla Toplumsal Bilimler'in araştırma yöntem ve tekniklerini uygulamıştır⁷. Toplum-

Retrieval: Libraries," *International Encyclopedia of the Social Sciences* (1968), 7. C., 314. s.: Ronald C. Begne. *Libraries and Cultural Change* (London, Clive Bingley, 1970), 244-252, 253-257. s.

⁶ Shera, *International Encyclopedia*. . . , Anılan yer. Kaynak: Kenneth E. Boulding. *The Image: Knowledge in Life and Society* (Ann Arbor, Univ. of Michigan Pr., 1956).

⁷ İlgisi bakımından, burada, Illinois Üniversitesi Kütüphanecilik Okulu'na bağlı "Library Research Center'in "Kütüphanecilikte Araştırma Yöntemleri" üzerine 1963'den beri düzenlediği konferansları anmayı yararlı gördük. Bunlardan ilki, kütüphane araştırmalarında sayılsal, durum belirleyici, bibliyografik, tarihsel. . . . yöntem ve sorunlar; ikincisi (1967), Eğitim, Siyasal Bilimler, Ruhbilim, v. b. bilimlerin araştırma metodolojisi uzmanları ve kütüphane sorunlarına araştırma kuramı uygulamış kütüphanecilerce ele alınmış ölçme ve değerlendirme sorunları; üçüncüsü (1970), kütüphane araştırmalarında özellikle tarihsel ve bibliyografik yöntemleri konu edinmişti. Geniş bilgi için bkz.: Guy Garrison (issue ed.) "Research Methods in Librarianship," *Library Trends* 13(1, 1964); Herbert Goldhor (ed.) *Research Methods in Librarianship: Measurement and Evaluation* (Urbana, University of Illinois Graduate School of Library Science, 1968); Roland E. Stevens (ed.) *Research*

bilim, Eğitim, Antropoloji, İstatistik, Ekonomi, Ruhbilim, Filoloji, Tarih gibi bilimlerde başvurulan 'durum belirleme' (survey), 'nitelleyici', 'sayılsal', 'bibliyografik', 'tarihsel' ve bir ölçüde 'deneysel' yöntem, bunların başlıcalarını oluşturur. Son yıllarda, gerek bilimsel ve teknik alandaki bilgi/yayın patlamasını daha sıkı denetim altına almak için kimi kütüphanelerde başlatılan teknolojik donanma, gerekse çok sayıda birimi kapsar biçimde örgütlenmiş, 'kütüphane dizgeleri oluşturulmasından doğan sorunlar yüzünden 'matematikselsel' yöntemlere karşı bir süredir gösterilen yaklaşımın da gelecekte yoğun bir uygulamaya dönüşmesi beklenebilir.

Türk Kütüphaneciliği'ni tarihsel bütünlüğü içinde inceleyecek bir çalışma, doğaldır ki sonuçta, O'nun Cumhuriyet Dönemi'ne hangi koşullar altında geldiğini saptamayı amaç tutar. Kütüphanecilik sorunu'nu, bu 'hizmet'in biçimsel yapısına ilişkin ve gerçekte 'neden' değil 'sonuç' sayılabilecek birtakım 'öge'ler yerine gösterdiği toplumsal-ekonomik nitelikler açısından eleştirmeye yönelik çalışmalar ise, kuşkusuz, kütüphane'nin tüzel dokusu ile birlikte 'kurum' olarak içinde yer aldığı bütünün toplumsal ve siyasal yaşam doğrultusuyla da ilgilenecektir. Böyle bir ilgi alanı, özgün belge ya da araştırma niteliği taşıyan kaynakların dizgeli olarak incelenmesini gerektirir. Nitekim, konumuz açısından da bireşime, yalnızca, vakıf kütüphanelerin oluşum ve işleyiş düzenini saptayan belgelerle toplumsal ve siyasal tarihimizin eğitim - kültür örgüsünü etkilemiş olaylarını belgeleyen kaynakların, seçilip - tanındıktan sonra, çözümleme ve eleştirisi yapılarak varılabilir. Anılan aşamalarda görülecektir ki, Geleneksel Kütüphaneciliğimizi tarihsel yöntem yardımı ile araştıracağız, özellikle ilk elden kaynaklara ulaşım ve onları değerlendirme işinde önemli engellerle karşı karşıyadır. İncelemelerimiz sırasında, sadece Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi 'Vakıf Kayıtlar Kütüğü'ne geçirilmiş vakfiye ve vakfiye yerini tutan 'ferman', 'kayd-ı hâkani', 'hüccet' 'ilâm-ı şer'î' gibi belgelerin sayısı otuz bini aşmaktaydı. Vakfiye ya da yerini tutacak herhangi bir belgeden yoksun, yalnız 'şahsiyet kaydı' (vâkıf'ın adı) olup 'mevkufâtı'nın neleri içerdiği çoğu kez bilinmeyen vakıflara ilişkin kayıtların ise, yukarıda verilen sayıdan daha büyük

Methods in Librarianship: Historical and Bibliographical. Papers Presented at the Conference... March 1-4, 1970 (Urbana, University of Illinois Graduate School of Library Science, 1971).

bir toplama ulaştığını belirtelim. Öte yandan, “doğu monarşileri tipinde kuvvetle merkezîyetçi devletlerden sonuncusu olan Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet arşivleri büyük bir kısım itibariyle muhafaza edilmiş yegâne Türk - İslâm devleti bulunması”⁸, Türkiye ve Türk egemenliği altında kalan bölgelerde ‘kurumlaşmayı yönlendirmiş’ toplumsal - ekonomik oluşumlar üzerinde çalışacaklara her ne kadar geniş olanaklar verirse de, kanımızca, bu durum genelleştirilemez. Örneğin:

1) İmparatorluk'ta, “orijinal vakfiye nüshalarının devlet arşivinde bulundurulması usul ittihaz edilmeyerek bunların mütevellîlerin elinde muhafaza edilmesi, arşivlerdeki resmî defterlerde sadece bazı muahhar kopyelere tesadüf olunması, bazı vakıfların -tesisinden asırlarca sonra- ibraz edilen ve vusuk derecesi asla ilmi bir surette tetkik edilmemiş olan bir takım vakfiyelere istinat ettirilmesi...”⁹ sonucu, geleneksel kütüphane kurumu'nu, güvenilir vakfiyelere dayalı ve her yönü ile belirgin bir nensel gerçek olarak saptama olanağı önemli ölçüde yitirilmiştir. Öyle ki, işlevi gereği Türkiye'nin en zengin vakıf belgeleri koleksiyonunu içermesi beklenen Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki özgün vakfiye sayısı sadece 401'i bulur.

2) ‘Epigrafik’ belge gibi kullanılabilir kütüphane (yapım-onarım) yazıtları genellikle yitik ya da yıkın durumdadır¹⁰.

⁸ Ömer Lütfi Barkan, “Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi,” *Türkiyat Mecmuası* X(1951-53), 7. s..

⁹ Fuad Köprülü, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihî Ehemmiyeti,” *Vakıflar Dergisi* I(1938), 4. s.

¹⁰ Seyrek olmakla birlikte vakfiye içeriğini tümüyle ya da özetleyerek veren, kimi de, ‘kuruluş’un sadece ‘saptanıp kütüklenmesini’ sağlayıcı nitelikteki yazıtlara: Burûciyye Medresesi (670 H., Sivas), Âtuf Efendi (1155 H., İstanbul), Necib Paşa (1193 H., Tire), Hacı Selim Ağa (1196 H., İstanbul), Zeynel - Zâde Hacı Ali Efendi (1212 H., Akhisar), Karaosman - Zâde Hacı Hüseyin Ağa (1221 H., Manisa), Mehmed Vâhid Paşa (1227 H., Kütahya), Karaosman - Zâde Hacı Eyüp Ağa (1246 H., Manisa), Çelebi - Zâde Hacı İsmail Ağa (1280 H., Demirci) kütüphanesindekiler örnek gösterilebilir. Öte yandan, Konya’da “Şeyh Sadr üd-din Kunevî Camii bitişğinde bir kütüphane bulunduğu 673 H. tarihli yazıtı ve elde kalan kitaplarının vakfiye kayıtlarından anlaşılmaktadır”. Bkz.: Zeki Oral, “Kitap Kitâbeleri,” *Anıt* I(1, 1949), 5. s. Zeki Oral’ın bir başka incelemesinde ise, Burdur’da 1232 H.’de Sadrazam Derviş Mehmet Paşa, 1304 H.’de Sa’dan - Zâde Hacı İsmail Ağa eliyle yaptırılmış kütüphanelere ilişkin yazıtlar üzerine kısa bilgi verilir. “Mevcut Vesikalara Göre Burdur Kütüphaneleri ve Kitap Vakfiyeleri Vesikalari,” *Türk Tarih Kurumu* (TTK) *Bellelen* XXIV(94, 1960), 233, 234. s. Ayrıca, “Kemura - Zâde Seyfû'd-din

3) 'Resmî kayıt' niteliği taşımak yönünden tarih araştırmalarında özel önemi olan 'şer'îye sicilleri'nin "vakıf müesseseleri, bunlara ait vakfiyeler; bunların yıllık hesapları, vakıf binalarının tamirine ait keşif defterleri, vakıf müesseselerine tayin edilen kimselere ait duruşmalar..."¹¹ı saptadığı biliniyor¹². "Gerek tevcihler, gerekse vakfiye kayıtları, vakfa ait alacak davaları, vakıf mukataaları ve gerekse tamirler dolayısıyla bu defterlerde zikri geçen cami, medrese, muallimhane, imaret, türbe, zaviye,... adları, halen ayakta olsun veya olmasın, eski sanat âbidelerinin mevcudiyetini ortaya koymaktadır". Üstelik, bu kaynaklardan, arasına, yazıtsız anıtların yapılış ve onarım tarihleri de çıkarılabilir¹³. Ne var ki, söz konusu defterlerin sayısı, "İslâm hukukunun doğuşundan ve bunun tatbik yeri olan şer'îye mahkemeleri'nin kuruluşundan beri geçen onüç buçuk yüzyıllık zamana nisbetle pek azdır". 1958'de yaklaşık 6200'ü toplanan bu

Fehmî bin Ali: Saray Bosna'da Ebniye-i Hayriyyenin Musavver Târihi, 1 - Hünkâr Câmi-i Şerifi," kn. *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmûası (TOEM)* 2(12, 1327), 774-776. ss.; Ahmed Tevhîd [Ulusoy] "Bursa'da Umur Bey Câmii Kitâbesi," *TOEM* 3(14, 1328), 865-872; Namdar Karatay, "Bursa'da Omurbey Vakıfnamesi ve Yeni Bulunan Mühim Bir Vesika," *Uludağ - Bursa Halkevi Dergisi* - (35, 1941), 15-20; Kâzım Baykal. "Kitâbeler," *Bursa ve Anıtları* 'Bursa et ses Monuments' (Bursa, Aysan Matbaası, 1950), 199-200. ss.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı (oğlu), "Vahit Paşa Kütüphanesi 1227 H./1812 M.," *Bizans ve Selçukiyelerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında Kütahya Şehri* (İstanbul, Maarif Vekâleti, 1932), 129-133. ss. bkz.

¹¹ M. Çağatay Uluçay, "Manisa Şer'îye Sicillerine Dair Bir Araştırma," *Türkiyat Mecmuası* X(1951-53), 291. s.

¹² *Şer'îye sicilleri'nin yanı sıra, devlet işleri üzerine çıkarılan fermanların kütüklendiği mühimme defterleri'nin değerini de belirtmek gerekir. Örneğin Uzunçarşılı, Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü'ndeki 150 dizi no. lu mühimme defteri'nin 91. s. da yer alan, 'Belgrad Muhafızı El-hac Pîr Mustafa Paşa'ya 1156 Receb (1743 Eylül) tarihiyle gönderilmiş fermandan şunları aktarıyor: "... Darüccihad Kale-i Belgrad'da... bina ve inşây-ı hümayunum olan kütüphane-i hüsvâneme vaz' için mukaddema irsal olunan kütüb-i nefise-i mevkufe bermücbib-i defter selâmetle vasıl olup kütüphaneye vaz'olunduğu tarafından tahrir olunmuş..." İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *Osmanlı Tarihi* (Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1956), IV. C., 1. ks., 328. s, dipnot: 4. Ayrıca, *A. g. k.*, 328. s. daki 1 no. lu dipnot'la Ahmet Refik. *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı* (1553-1591) İkinci Basım (İstanbul, Maarif Vekâleti, 1935), 37. s. bkz.*

¹³ Halit Ogan. *Ankara'nın 1 Numaralı Şer'îye Sicili...* (Ankara, DTCF., 1958), XII. s.

siciller, “Osmanlı Devleti’nin sadece son 4-5 yüzyılları”¹⁴ nı kapsıyordu. Çeşitli nedenlerden kaynaklanan yıkım yüzünden “defterler arasında tarih itibariyle bir çok boşluk bulunduğu gibi, muahhar olanlar eskilere nisbetle daha çoktur¹⁵.” Buna karşın, ‘şer’iye sicilleri’nden, uzun sürede ve düzenli bir çalışma ile, geleneksel kütüphanelerimizin özellikle sayı ve dağılışı üzerine belli dönemlere ilişkin dökümler elde edilebileceği görüşündeyiz¹⁶. Ama, Tarih’e dayanak olabilecek belgelerde içerik ve süre bakımından ortaya çıkan boşluğun, araştırmacının Tarih alanına yardımcı bilimler ve bu arada ‘metin eleştirisi/Diplomatik’ yoluyla gerçeğe ulaşma olanağını büyük ölçüde kısıtladığı da ortadadır.

¹⁴ Ongan, V. s. Yukarıdaki toplamın, şer’iye sicilleri’nin müzelere aktarılış sırasında kimi kurumlarca yanlışlıkla gönderilen “Nizamiye mahkemelerine ait ilâm ve zabıt defterleriyle eski Adliye Nezâreti’nden gönderilen tamimler, ayrıyat ve harç defterleri, ilmühaber dosyaları, senet ve mukavele defterlerini” de kapsadığını, yalnız İstanbul Müftülüğü’ndeki defterlerin bu sayı içinde bulunmadığını yine Ongan (V, VI. s., dipnot: 2, 4)’dan öğreniyoruz. Müftülük Arşivi’ndeki 8866 defterin ilişkin oldukları mahkemelerle bugün buldukları müzelere göre dağılımı için, bkz.: Nazmi Sevgen, “Şer’i Mahkemelerin Sicil Hazinesi,” *Belgelerle Türk Tarihi* (44, 1971), 16-18. ss.

¹⁵ Ongan, *Anılan kitap*, VIII. s. Nitekim, Ankara’ya ilişkin 319 şer’iye sicilinde yer alan 151 vakfiyeden 141’i de 1583 (991 H.)’ten sonraki dönem olgularını yansıtıyordu. Bkz.: Halit Ongan, “Ankara Şer’iye Sicillerinde Kayıtlı Vakfiyeler,” *Vakıflar Dergisi* V (1962), 213-222. ss.

¹⁶ ‘Her türlü vakıf tesislerin kuruluş şart ve gayelerine göre işleyiş tarzlarını ve malî durumlarını gözden geçirerek yolsuzlukları meydana koymak için yapılmakta olan teftiş ve tescil işlerini hâvi’ Vakıf Tahrir Defterleri de bu amaçla kullanılabilir. İstanbul evkafına ilişkin üç defterden birisi olup Ömer Lütfi Barkan ve Ekrem Hakkı Ayverdi’nin birlikte yayınladıkları ‘Tahrir Defteri’ bunun canlı örneğidir. Bkz.: *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, 953 (1546) Târlhli* (İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1970), 12, 132, 269, 395, 906, 975, 1035, 1137, 1186, 1220, 1417, 1681, 1701, 2004, 2025, 2492, 2515 sıra no. lu vakıflar. Öte yandan, “vasiyet, miras v. b. konularda kadı’nın bu işlerde ihtisas sahibi memuru olan kassâm’ın önünde, miras kalmış olan malların sayımı, . . . ve kıymetlerinin takdiri suretiyle hazırlanan” muhalledât listeleri’nin Kütüphanecilik Tarihimiz için taşıdığı önemi ayrıca vurgulamakta yarar bulduk. Barkan’ın konuyla ilgili araştırmasında: “Kadı sicilleri içinde dağınık halde ve bazı büyük şehirlerde (ayrı seriler teşkil edecek şekilde) müstakil defterler halinde tertip ve muhafaza edildiğini” belirttiği bu belgeler, kişi malî koleksiyon ya da kütüphanelerle bunların içeriğini saptama yönünden zengin bir kaynak niteliği gösterir. Örnekler: Ömer [Lütfi] Barkan, “Edirne Askerî Kassâm’ına Âit Tereke Defterleri (1545-1659),” *Türk Tarih Kurumu Belgeler* III (5-6, 1966), 1, 2, 28, 148, 260, 269, 313, 368, 373, 378, 380, 387-388, 395, 396, 407, 421, 429. s..

4) Kaynak zenginliği bir yerde tartışmasız onaylansa bile, resmî ya da kişisel arşiv¹⁷, kütüphane ve müzelerimizdeki belgelerin sınıflandırılmış dökümlerini veren bibliyografik araçların yokluğunu¹⁸, kaynaklardan yoğun ölçüde yararlanmayı önleyen en güçlü engel saymak yanlış olmaz. Bir başka araştırma nedeniyle de belirlendiği gibi, “anılan kurumlardaki materyalin basılı kataloglarının az ya da hiç olmayışından ötürü,” araştırmacılar, bilimsel çalışmalarında gerekli belgelerin tümünden yararlanamamakta; “belge azlığının değil bibliyografik kontrol yetersizliğinin güçlükleriyle uğraşmak zorunda”¹⁹ kalmaktadır. Kaldı ki, çalışmanın niteliğini, “toplu katalog, bibliyografya ve indekslerin yetersizliği yüzünden” aranan belgeleri bulmada karşılaşılan zorluk ölçüsünde, araştırmacının çoğu kez yöneteceği kütüphane, müze ya da arşivde konuyla ilgili belgelerin varlığını önceden saptama olanağı bulamayışı da etkiler. Türk toplumsal, ekonomik ve siyasal yaşamına mal olmuş olay, kuruluş ve kişileri, sık sık, bağlı olduğu dönem ve ortamın koşullarından sıyrıp bugünkü davranış ve değer ölçüleri içinde inceleme yanlılığına düşülmesinde, sezgi - kavrayış eksikliği ile birlikte, büyük olasılıkla, özgün kaynaklara yeterince ulaşma olanağı bulamayışın da payı vardır. Öyleyse, Kütüphanecilik Tarihimiz ile ilgili belgelerden güvenle ve çabuk yararlanılabilmesi, özgün kaynak niteliğindeki ‘şer’iye sicilleri; vakfiyeler; üstünde ‘vakıf kaydı’, ‘kütüphane (yer yer vakıf) mührü’, ‘temellük kitâbesi’ ya da kütüphanenin denetimine ilişkin ‘tescil yazı ve mühürleri’ taşıyan kitap v. b. ile ‘lâyıha, takrir, rapor, talimatname, nizamname ve kanunlar’ başta olmak üzere, oldukça çeşitli ve o öl-

¹⁷ Osmanlı Arşivi’nin kapsamı ile bugün karşı karşıya bulunduğu sorunlar kn.: Turgut Işıksal, “Arşivlerimizin Durumu ve Problemleri,” *Türk Kültürü* (119, 1972), 36-47; Feyyaz Gürkan, “Millî Eğitim Bakanlığı Arşivleri,” *Türk Kültürü* (41, 1966), 446-452. ss. bkz. Kütüphaneciliğimize ilişkin kaynakların toplandığı kişisel koleksiyonlara ise, A. Süheyl Ünver’in oluşturduğu arşivle Muallim M. Cevdet İnanç’ın derleyip İstanbul Belediye Kütüphanesi’ne bağışladığı belgeler örnek verilebilir. Bunlardan, şimdi İ. Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü Ünver Arşivi’nde yer alan Kâmil Kepecioğlu Defteri ile Şeyhülislâm İsmet Bey - Zâde Ârif Hikmet Bey’in İ. Ü. Merkez Kütüphanesi İbnül Emin Mahmud Kemâl İnal Kısmı (no.: 2466, 2475)’ndaki notları Balkanlar, Muallim Cevdet’in belge ve kayıtları İstanbul’da kurulmuş vakıf kütüphaneler üzerine bilgiyi içerir.

¹⁸ Osman Ersoy, “Şer’iye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru,” *A. Ü. DTCF. Dergisi* XXI (3-4, 1963), 33. s..

¹⁹ Ersoy, *Anılan yer*.

çüde dağımık diğer belgelerin seçimi, sınıflanması ve gerektiğinde metin eleştirisine gidilip değerdendirilmesini öngörür. Buna dayanarak, Kütüphaneciliğimizin varlığını çoktandır gereksindiği *Bilimsel Araştırma Planlaması* yapılırken, süre ve küme çalışması isteyen *Belge İncelemeleri*'ne öncelik tanınması gerektiğini kesinlikle söylemeliyiz.

Raporlar :

SİLİFKE VE DOLAYLARINDA YAPILAN TOPRAKÜSTÜ ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR RAPORU (1978)

Prof. Dr. SEMAVİ EYİCE

Türkiye'nin güneyinde Silifke ve çevresinde yaptığımız topraküstü arkeolojik inceleme ve araştırmalara 1972 yılında başlanarak, her yıl (yalnız Kıbrıs harekâtı yüzünden 1974 yılı hariç kalmak üzere) buradaki çalışmalar sürdürülmüştür. Şimdiye kadar bu bölge ve bunun bilhassa Taşlık Kilikya (*Cilicia Thracheia*) denilen kesimi pek çok araştırmacı tarafından görülmüş olmakla beraber, bugüne kadar yayınlanan yazıların bu bölgenin tarihî ve arkeolojik anıtlarını yeteri kadar ortaya koyamadığı ve hatta pek çok eserin hiç dikkati çekmediği ve dolayısıyla tanıtılmadığı ortaya çıkmaktadır. Güney Anadolu'nun bu bölgesi üzerinde inceleme gezileri yapan ve gördüklerini birçok hallerde eski eserleri de ihmal etmeksizin yazan P. de Tchihatcheff¹ veya F. Schaffer² gibi coğrafyacılar ile hemen her şey ile ilgilenen, F. Beaufort³, W. M. Leake⁴, C. L. Irby⁵ ve daha başkaları gibi seyyahları bir tarafa bırakacak olursak, bu bölgede en çok kitabe toplayıcıların (epigrafist) çalıştıkları dikkati çeker. Yalnız bu seyyahların arasında, Fransız V. Langlois'nın, bu bölgeyi ilk olarak çok ayrıntılı biçimde kitabeleri ve eski eserleri ile inceleyip yayımlayan

¹ P. de Tchihatcheff, *Lettre sur les Antiquités de l'Asie Mineure adressée à M. Mohl*, "Journal Asiatique" 5. seri, IV (1854) bilhassa s. 114-138; ay, yaz., *Reisen in Klein Asien und Armenien 1847-1863, Itinerare redigirt und mit einer neuen Construction der Karte von Kleinasien von H. Kiepert*, "Petermanns Geographische Mittheilungen-Ergänzungsband", IV (1865/67) Heft 20.

² F. X. Schaffer, *Cilicia*, "Petermanns Mittheilungen - Ergänzungsheft, no. 141," Gotha 1903; ay, yaz., *Archäologisches aus Kilikien*, "Jahreshefte d. Oest. Arch. Instituts" V (1902) s. 106-111.

³ F. Beaufort, *Karamania or a brief Description of the South Coast of Asia Minor and of the remains of Antiquity*, London 1808, 2. baskı; Almancası, 1821.

⁴ W. M. Leake, *Journal of a Tour in Asia Minor*, London 1824; yeni tıpkıbası m1, Hildesheim 1976

⁵ C. L. Irby ve J. Mangles, *Travels in Egypt and Nubia, Syria and Asia Minor, during the years 1817 and 1818*, London 1823.

seyyah olarak özel bir durumu vardır⁶. Bu arada XIX. yüzyılda pek aranan, güzel çizilmiş ve basılmış gravürler ile süslü büyük albümler yayınlamak düşüncesiyle, yanlarında ressamı ile gelen yabancı meraklıları da unutmamak gerekir. Bu tür yayınların en başında Leon de Laborde'un Türkiye'de yaptığı geziye dair büyük eseri gelmektedir. Bu albümün Silifke ve dolaylarına ait büyük boydaki levhaları, buralardaki eserlerin 150 yıl önceki durumlarını başarılı, güzel tablolar halinde gözler önüne sermekte, onları eski görüntüleri ile yaşatmaktadır⁷. Kitabe toplayıcıların en önemlisi ise İngiliz Th. Bent'dir⁸. Bölgede 1890 yılında at üstünde dolaşan Bent, bugün bile ulaşılması zor yerlerde pek çok eser tesbit etmiş, bunları raporunda kısaca anlatmış veya sadece anmış, kopyalarını çıkardığı kitabeleri ise işlemek üzere bir epigrafist'e, E. L. Hicks'e vermiştir⁹. Bu bölgede etraflı araştırmalar Alman ve avusturyalı bir grup tarafından aynı yıllarda ele alınmış, önce R. Heberdey ve A. Wilhelm, Kilikya'nın bu kısmında geniş çapta bir tarama yaparak pek çok ören yerini görmüşler, kitabe kopyalarını derlemişler, bazı anıtların krokilerini çıkarıp resimlerini almışlardır¹⁰. Sonraları bu işler, E. Herzfeld¹¹ ile A. Wilhelm ve J. Keil tarafından İlk Dünya savaşından önceki ve hemen sonraki yıllarda sürdürülmüştür¹². Bu gruptan S. Guyer ile E. Herzfeld, Silifke yakınındaki önemli bir ören yeri olan Meryemlik ve daha doğudaki Korykos üzerinde

⁶ V. Langlois, *Voyage dans la Cilicie et dans les montagnes du Taurus exécuté pendant les années 1852-1853*, Paris 1861, özet olarak Türkçesi, *Eski Kilikya*, çev. M. Rahmi Balaban, Mersin 1947.

⁷ L. de Laborde, *Voyage en Orient : Asie Mineure et Syrie*, Paris 1837, 1862, 2 büyük cilt. Bu bölge cilt I'dedir.

⁸ J. Th. Bent, *Explorations in Cilicia Tracheia*, "Proceedings of the Royal Geographical Society" XII (1890) s. 445-463; ay. yaz. *A Journey in Cilicia Tracheia*, "Journal of Hellenic Studies" XII (1891) s. 206-224 ve lev. 12.

⁹ E. L. Hicks, *Inscriptions from Western Cilicia*, "Journal of Hellenic Studies" XII (1891) s. 225-273.

¹⁰ R. Heberdey ve A. Wilhelm, *Reisen in Kilikien, ausgeführt 1891 und 1892 im Auftrage d. Kaiserl. Akademie d. Wiss. in Wien*, "Denkschriften der Akad. 44" Wien 1896.

¹¹ E. Herzfeld, *Eine Reise durch das westliche Kilikien im Frühjahr 1907*, "Petermanns Mitteilungen" LV (1909) s. 25-34 ve 1 harita.

¹² J. Keil ve A. Wilhelm, *Vorläufiger Bericht über eine Reise in Kilikien*, "Jahreshefte der Oest. Arch. Institut" XVIII (Beiblatt) Wien 1915, s. 5-60; J. Keil, *Die korykischen Grotten in Kilikien*, "Wiener Blätter für die Freunde der Antike", V, Heft 3 (1928) s. 50-53.

çalışmışlar, gerek bu yerlerdeki Hıristiyan çağı dinî yapıları gerek Korykos ve Kızkalesi gibi askerî yapılar hakkında yayınladıkları büyük eser, önemli bir yayın olarak tanınmıştır¹³. J. Keil ile A. Wilhelm ise bölgedeki gezileri sırasında derledikleri kitabeler ile beraber pek çok anıtı, yapıyı tanıtan ayrıca büyük bir kitap yayınlamışlardır¹⁴. Bu arada Miss Gertrude L. Bell de 1906 yılında, yine at üstünde aynı yerleri dolaşmış ve Korykos, Akkale, Kanlıdivan denilen ören yerleri ile buralardaki eski kalıntılara dair ilk bilgileri veren yazılarını bir gezi raporu halinde tanıtmıştır¹⁵.

Son yıllarda aynı bölgede başka araştırmacılar tarafından da dolaşarak, tek eserler veya bir topluluğa dair çalışmalar yapılmıştır¹⁶. Bunların içinde en önemlileri, eski adı Elaiussa - Sebaste olan Ayaş'da M. Gough'un yaptığı kazılar¹⁷, G. Forsyth'ın Kanlıdivan'daki IV. no. lu basilika üstündeki incelemesi ve bir gezi raporu¹⁸, A. Machatschek'in Korykos ile Ayaş çevresi nekropollerindeki mezar anıtlarına dair monografyası¹⁹, O. Feld'in gezilerinde gördüklerine dair notları ve raporları²⁰ ile H. Hellenkemper'in kaleler hakkındaki büyük

¹³ E. Herzfeld ve S. Guyer, *Meriamlık und Korykos, Zwei Ruinenstätte des Rauhen Kilikiens*, (Monumenta Asiae Minoris Antiqua, II) Manchester 1930.

¹⁴ J. Keil ve A. Wilhelm, *Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien* (Monumenta Asiae Minoris Antiqua, III) Manchester 1931

¹⁵ Gertrude L. Bell, *Notes on a Journey through Cilicia and Lycaonia*, "Revue Archéologique" 4. seri (1906) s. 7-36 ve 385-414.

¹⁶ Birinci Dünya savaşından günümüze gelinceye kadar bu bölge ile ilgili daha birçok ufak yayın olmakla beraber bunlardan sadece en önemlileri burada gösterilmiştir.

¹⁷ M. Gough, *A Temple and Church at Ayaş (Cilicia)*, "Anatolian Studies" IV (1954) s. 49-64, lev. III-VI.

¹⁸ G. H. Forsyth, Jr. *An Early Byzantine Church at Kanlı Divane in Cilicia*, "De Artibus Opuscula XL - Essays in Honor of Erwin Panofsky" New York 1961, s. 127-137, lev. 38-45; ay. yaz. *Architectural Notes on a trip through Cilicia*, "Dumbarton Oaks Papers" XI (1957) s. 223-236, lev. ve 12.

¹⁹ A. Machatschek, *Die Nekropolen und Grabmäler im Gebiet von Elaiussa Sebaste und Korykos im Rauhen Kilikien* (Österr. Akademie d. Wiss. - Denkschriften, 96) Wien 1967.

²⁰ O. Feld, *Bericht über eine Reise durch Kilikien*, "Istanbuler Mitteilungen" XIII-XIV (1963-64) s. 88-107, lev. 43-52; ay. yaz., *Beobachtungen an Spätantiken und Frühchristlichen Bauten in Kilikien - Bericht über eine Reise*, "Römische Quartalschrift" LX (1965) s. 131-143, lev. I-VIII; ay. yaz. ve H. Weber, *Tempel und Kirche über die Korykischen Grotte (Cennet - Cehennem)*, "Istanbuler Mitteilungen" XVII (1967) s. 254-278, lev. 35-38.

çalışması²¹ ve G. Dagron'un bu bölgenin yeni raslanan bazı kitabelerine dair araştırmasıdır²².

Silifke ve çevresindeki başlıca ören yerlerini, 1964 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki öğrencilerimizden bir grup ile yaptığımız gezide görmüştük. Temmuz ayı içinde yapılan bu inceleme gezisinde Konya üzerinden Adana'ya inmiş, buradan da Silifke'ye geçmiştik. Bölgeyi sadece tanımak gayesiyle yapılan bu ilk gezimizde, dikkatimizi en fazla çeken husus, Silifke - Mersin kıyı şeridinde sıralanan eski kalıntıların çokluğu, ören yerlerinin zenginliği oldu. Beraberimizde getirdiğimiz, evvelce bu bölgede yapılmış incelemelere dair yayınlar ile yerinde yaptığımız karşılaştırma ise, bu araştırmalarda eksik hatta hatalı taraflar bulunduğunu gösterdi. Silifke ve çevresinde etraflı bir araştırma yapmayı tasarlamış fakat tasarımızı gerçekleştirilememiştik.

1971 yılının Ocak ayında Silifke'den aldığımız iki yazı bu bölgede etraflı bir çalışma yapma için bize gayret verdi. Silifke Kaymakamı Necdet Uçan bizi bu eserleri incelemeye davet ediyor. Silifke Müzesi asistanı Özdemir Koçarda bu bölgedeki bir yer hakkında verdiği bir rapor ile buranın önemini hiçbir şüpheye yer vermeyecek surette ortaya koyuyordu. Bu yazılar bizi hızlandırmaya kâfi geldi. 1972 yılı yazındaki inceleme gezimizi Silifke'ye yaptık. Ve bu çevrenin eski eserlerini araştırmaya giriştik. Bizleri buraya çağıran Necdet Uçan ve Özdemir Koçar başka yerlere atandıklarından artık Silifke'de değillerdi. Fakat müze görevlisi ve bölgeyi çok iyi tanıyan Mehmet Belen bu ilk çalışmalarımızda bize çok büyük yardımlarda bulundu. Onun sayesinde, araç sağladıktan başka yolu olmayan birçok yerlere de onun rehberliği ile ulaşabildik.

Bu etraflı inceleme bize, burada şimdiye kadar hiç görülmemiş veya yeteri kadar üzerinde durulmamış pek çok eski eserin varlığını göstermişti. Bir program çerçevesi içinde bölgeyi tarayarak çokluğu

²¹ H. Hellenkemper, *Burgen der Kreuzritterzeit in der Grafschaft Edessa und im Königreich Kleinarmenien* (Geographica Historica, I) Bonn 1976.

²² G. Dagron, *Inscriptions de Cilicie et d'Isaurie*, "Belleten" VLII, sayı 167 (1978) s. 373-420, lev. I-VIII; ay. yaz. *Les études byzantines*, "L'archéologie et l'histoire de l'art à l'Université de Lyon II, enseignements et recherches - L'information de l'Histoire de l'art" XVIII (1973) s. 163-167, bu yazı görülmedi, özeti için bkz. "Byzantinische Zeitschrift" LXVII (1974) s. 509.

Ortaçağa ait olan bu eserleri derlememiz yerinde olacaktı. Ancak bunun için de, rasladığımız yapıların plânlarını çizecek bir mimarın yardımcılığını gerekli görüyorduk. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi asistanlarından Yük. Müh. Mim. Dr. Yılmaz Önge, yaz tatilinin bir kısmını bizimle geçirmeği kabul ederek 1973 yılındaki araştırmalarımıza katıldı. O yılki çalışma kampanyamız yapıların fotoğraf ve ölçülerinin alınıp plânlarının çizilmesine ayrılmıştı. Elde edilen bu ilk malzeme, 1973 yılı Eylülü sonlarında Ankara ve İzmir'de düzenlenen Onuncu Uluslararası Klâsik Arkeoloji Kongresinin İzmir'de yaptığı toplantıların birinde bir bildiri olarak sunuldu. Ancak çalışmalar henüz bitmediği için, bu kongrenin bildiriler kitabına metni verilmedi. Sadece *İlgi* dergisinde renkli 8 resimle süslü türkçe ve ingilizce bir makale yayınlandı²³.

1974 yılında Kıbrıs çıkartması yüzünden bu bölgedeki araştırmalarımıza ara vermek zorunda kaldık. 1975'de yeniden başlayan çalışmalarımız, her yıl yaz sonlarına doğru bu bölgede yaptığımız incelemeler ile sürdürülmektedir. 1975 yılındaki kampanyada yine Dr. Yılmaz Önge bize yardımcı olmuştur. 1976'dan itibaren ise Mim. İ. Birol Alpay, plân çizme işini üzerine aldı. Uzman Münevver Keşoğlu, asistan Mehmet İ. Tunay, eski öğrencimiz müze asistanı ve fotoğrafçı Nedret Bayraktar'dan meydana gelen devamlı ekibimiz, İ. Birol Alpay'ın Edebiyat Fakültesi asistan kadrosuna geçmesi ile tamamlanmış oldu. 1972 yılında beraberimizde beş öğrenci bulunuyordu. 1978'de de tekrar beş öğrenciyi inceleme bölgemize götürdük. Başlangıçta çok dar imkânlar ile yapılan çalışmalar 1975'den itibaren Türk Tarih Kurumu ve 1976'dan itibaren Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun sağladıkları maddî destek ile yapılmaktadır²⁴. Bu bakımdan her iki kuruluşa da teşekkürlerim sonsuzdur.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarımız merkez Silifke olmak üzere Doğu'da *Lamas* (= *Limonlu*) çayı, Batı'da ise *Kargıncık* (veya *Dana* veya *Manavat*) adası hizası arasında kalan bölgede toplanmıştır.

²³ Semavi Eyice, *Tariht zenginlikleriyle Silifke yöresi*, "*İlgi - Shell Dergisi*" 10. yıl (1976) sayı 24, s. 6-11, 8 resim ile; ingilizcesi, *An Archaeological Treasure House: The Silifke District*", aynı derginin ingilizce baskısı.

²⁴ Bu çalışmalar ile ilgili olarak, Ankara'da "Türk Tarih Kurumu" ve "Anadolu Medeniyetleri Müzesi" ile İstanbul'da "Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu" ve "İstanbul Arkeoloji Müzesi"nde konferanslar verildikten başka, Paris'de "Sorbonne Üniversitesi" ile "Collège de France"da da konuşmalar yapılmıştır.

Bu iki sınır arasında kalan bölge taranmakta kuzeyde en yukarı noktayı *Uzuncaburç* (= *Diokaisareia*) teşkil etmektedir. Bu sınırlar içinde kalan arazideki çalışmalarımız, dağlık bölgede olduğu gibi adalarda da yürütülmüş ve çoğu erişilmesi güç yerlerdeki pek çok eski yapı bulunarak bunların resimleri çekilmiş, ölçüleri alınmış, mimari ve sanat özellikleri araştırılmıştır. Bunun için de aynı yerlere birden fazla defa, hatta bazen yaya olarak gitmek, eldeki bilgileri tamamlamak için gerekli olmuştur. Buluntuların en ilgi çekici tarafı Toroslarda Ortaçağ içlerinde o toprakların verdiği ürünler ile yaşayan geniş bir yerleşmenin varlığı ve dolayısıyla kıydan kuzeye çıkan bir takım yolların bulunduğunu göstermesidir. Ayrıca raslanan yapıların genellikle çok iyi durumda harabeler halinde oluşu, bunları Sanat Tarihi bakımından değerli anıtlar durumuna sokmaktadır. Silifke ve dolaylarında ekibimiz ile 1972 yılından beri sürdürdüğümüz ve pek iltifat görmeyen bir araştırma türü olan "topraküstü arkeolojisi", bölgenin tarihi coğrafya, iktisad tarihi ve sanat tarihi bakımından daha iyi tanınmasını sağlayacaktır.

Bu bölgede yaptığımız çalışmalarda önce eski yayınlardan ve oralarda yaşayanlardan varlığını öğrendiğimiz öğren yerlerine ve tek kalıntılara erişilmeğe çalışılmıştır. Ancak bunun yanısıra daha kolaylıkla gidilebilen veya etraflı olarak yayınlanmış yerlere de gidilerek buralardaki anıtlar tekrar gözden geçirilmiştir. Bu ikinci grup çalışmalarda bazı özel durumlar ile karşılaşıldığını da belirtmek isteriz. Nitekim çok yakın tarihlere gelinceye kadar eski eser bakımından zengin bir eski şehir kalıntısı olan *Korasion* şehri, kalıntıların bolluğu bakımından *Çokören* adı ile tanınırken, son yıllarda yoğunlaşan bir yerleşme neticesinde ortadan hemen hemen yok olmuştur. Bugün *Susanoğlu* adı ile büyükçe bir yerleşme yeri durumuna giren *Korasion*'da, evvelce varlığı belirtilen yapıların çoğunu bulmak mümkün olmamıştır. Ayakta kalabilen tek tük bazı yapılar da etraflarını saran evlerin arasında kaybolmaktadır. Tarih içinde önemli bir yeri olan *Elaiussa - Sebaste* şehrinin ise üç bakımdan yakın bir gelecekte arkeolojik özelliklerinin çoğunu kaybedeceğini sanıyoruz. Burada eski yapıların ve çok değerli mezar anıtlarının bulunduğu yerde genişleyen *Ayaş* kasabası bir taraftan eski eserlere zarar verirken bir taraftan da antik *Elaiussa - Sebaste*'nin ilk kurulduğu yer olan ada (şimdi kara ile birleşmiş bir tepe)'nin ve etrafının dikenli tellerle çevrilerek bölündüğü ve buralarda tatil "site"leri kurulmak istendiği görül-

müştür. Nihayet tehlike, güney Anadolu'nun kıyı bölgesinde pek çok yerde karşılaşılan, kum yığınlarının eski yapıları örtmekte oluşudur. Bugün *Elaiussa - Sebaste*'nin ada kısmında olan birçok büyük yapıları kalın bir kum örtüsü altında kalmış veya kalmaktadır. Burada Hıristiyan çağına işaret eden basilika'nın kum yığınlarının dışında kalabilmiş sadece bir apsis parçasını görmek mümkündür. Yoğun yerleşme Silifke ilçe merkezinde de eski *Seleukia*'nın eserlerini yok edecek veya örtecek bir biçimde gelişmektedir²⁵. Aynı durum çok tehlikeli olmamakla beraber bir dereceye kadar eski *Diokaisareia* şimdiki *Uzuncaburç*'da da görülebilir.

Çalışmalarımızda bu ötedenberi bilinen ve eski eserleri hakkında yayınlar yapılmış olan yerleri tekrar gözden geçirerek, bizi ilgilendiren yapıları bir daha inceleyip, bunların fotoğraflarını çekip, gerekenlerin rölövelerini çıkarırken, bir taraftan da etraflı yayınlara konu olan yerleri eski yayınlarla karşılaştırmalar yaparak dolaştık. Uzuncaburç yolunda antik *Olba (Ura)* ile deniz kıyısındaki *Korykos (= Gorgos)* bu hususta bize önemli bilgiler sağladılar. Herzfeld ve Guyer'in kitabında çok etraflı olarak işlenen Korykos şehri Antik çağ ve Bizans devri yapıları ile Korykos kalesi ve önündeki adacıktaki *Kızkalesi*'nde yaptığımız incelemelerde, önceki araştırmacıların gözlerinden kaçmış pek çok ayrıntı bulmamız mümkün oldu. Bu yüzden de yayınlanmış plânlarda bazı düzeltmeler, topografik krokilerde tamamlamalar yapmamız gerekti.

Silifke ve dolaylarındaki topraküstü arkeolojik araştırmalarımız yukarıda belirttiğimiz sınır içinde kıyı şeridinde gerek Silifke'nin batısında gerek doğusunda yapıldığı gibi, bu kıyıda bazı ıssız adacıklara da çıkılarak bunlar da etraflı surette gözden geçirilmiştir. *Boğsak adası* bilhassa eski eser zenginliği bakımından şaşırtıcıdır. Bu sivri ve çorak adacık üzerinde bir çok kilise, ev, sarnıç ve mezarın bulunması, burada yoğun bir yerleşmenin Ortaçağ içinde varlığını belli etmiştir. *Küçük ada* denilen kayalık ise, çok ufak bir kara parçası olmasına rağmen üstünde geç Antik çağa ait bir villâ'nın bulunması bakımından ilgi çekici idi. Buna karşılık daha batı'daki *Dana* (veya *Manavat* veya *Kargıncık*) *adası* denilen oldukça büyük bir ada eski eser bakımından hayli fakir çıktı. Yabancıların *Provençal adası* olarak adlan-

²⁵ Silifke'nin şehir olarak tarih içindeki gelişmesi asistanımız Mim. Birol İ. Alpay tarafından doktora çalışması olarak işlenmektedir.

dırdıkları ve üzerine çıkmaksızın, burada pek çok yapılar, kiliseler ve hatta kale olduğunu yazdıkları bu güzel adada belirli büyük bir kalıntı topluluğu ile karşılaşmadı. Ancak kuzey kıyısında bazı yapı izleri ile çok yıkık durumda bir basilikanın kalıntısı bulundu. Bunların ölçüleri alınarak plânları çizildi.

Silifke'nin batısında kıyıda bu şehrin Osmanlı devri boyunca limanı olan *Aklıman* veya *Ağalımanı* kalesi üzerinde durulmuş, bir Türk devri eseri olan bu askerî mimarî eseri incelenmiştir. Burada Hıristiyan çağı veya Antik çağ izleri bulunmamıştır. Fakat kalenin önündeki şimdiki dar bir berzahla adanın en yüksek noktasında çok yıkık bir basilika kalıntısı bulunmuştur. Yine Silifke'nin batı tarafında evvelce Herzfeld ve Guyer'in kazı yaparak etraflıca yayınladıkları eskiden *Meryemlik* denilen ören yerinde *Hagia Thekla* ziyaret yerinde ufak bazı tamamlayıcı bilgiler elde edilmiştir. Bu arada hıristiyanlarca çok önemli bir ziyaret yeri olduğu bilinen buradaki yapıların tarihçelerine ışık tutacak bir yayın da yapılmıştır²⁶. Batı'daki araştırmanın en verimli eseri, denize ve boğaza hâkim bir yerde kurulan *Tokmar kalesi* olmuştur. Tam bir plânı çıkarılan bu kale çok iyi durumdaki duvarları ve burçları ile dikkati çeker. Bu kaledeki çalışmalarımız sırasında, zeminde rastladığımız Ortaçağa ait çanak - çömlek parçaları arasında insan figürleri olanların bulunması, yerin önemine işaret etmektedir.

Silifke'nin doğusunda yukarıda belirtildiği gibi *Korasion*, *Korykos* ve *Elauissa - Sebaste* gibi evvelce yayınlanmış yerlerdeki inceleme ve araştırmalarımızın ancak ayrıntılar üzerinde olmasına karşılık, *Cennet - Cehennem* obruğu içinde ve etrafındaki Bizans devri kalıntıları, kuzeyde *Hasan Aliler* köyündeki büyük basilika, *Korykos* kuzeyindeki başka bir basilika incelenmiş ve bunların rölöveleri çıkarılmıştır. *Korykos* kuzeyindeki basilika mimarî bakımdan ilgi çekici olduktan başka, buradan Toroslar'ın Akdeniz'e bakan tepelerinde yer yer yükselen Antik çağ gözetleme kulelerinden birinin yanına kadar gitmek mümkün olmuştur. Yine burada, bugün kullanılan yolun yakınında Roma çağına ait muntazam taş döşeli bir yolun bulunması kıydan kuzeye çıkan, bilinenlerin dışında bir takım yolların daha varlığını göstermesi bakımından önemlidir.

²⁶ G. Dagron, *Vie et miracles de Sainte Thècle* (Subsidia Hagiographica, 62) Bruxelles 1978.

Elaiussa - Sebaste'nin az doğusunda en önemli incelememiz, *Lamas* (= *Limonlu*)'nun doğusunda olan *Akkale*'de yapılmıştır²⁷. Tarsus - Silifke yolu ile kıyı arasında kalan yerde olan bu büyük yapı topluluğu şimdiye kadar yabancı araştırmacıların dikkatini çekmekle beraber, hiç kimse burası ile yeteri kadar ilgilenmemiştir. Burada Roma devrine ait bir saray olduğunu sandığımız çok geniş bir yapıdan başka, büyük bir sarnıç, bir hamam ile bir de üzüm ezme presi yapısı bulunmuştur. Bu sarayın kesinlikle denize bağlantısı olduğu söylenerek yapılan araştırmada, gerçekten kıyıda yukarıdan gelen bir su kanalı ile bir çeşmeden başka, kaya içine oyulmuş küçük bir liman ve iki ayrı gemi çekme yeri bulunmuştur. Bütün bu tesislerin ayrı ayrı ölçüleri alınarak, rölöve çizilmiştir. Ayrıca büyük bir obruk etrafında kurulmuş olan *Kanytelleis* veya *Kanytelideis* (= *Kanlıdivan*) şehrinin yapıları üzerinde çalışılarak bunlardan dördüne dair bir makalemiz yayınlanmıştır²⁸.

Çalışmalarımızın en zor kısmı kıyıda gerilerde Toros'larda tepelerde ve Akdenize inen akarsu yatakları ile vadilerde yapılanlarıdır. Buralarda köyler çok seyrek olduğundan, geceleri kalma imkânı bulunmamakta ve su bulunmadığından, beraberinde su taşımak da gerekli olmaktadır. Buralardaki bazı ören yerlerine motorlu araçlarla yaklaşmak mümkün ise de çoğuna yürüyerek gitmek zorunda kalınmıştır. Nitekim *Ayaş* kuzeyindeki *Çatık Ören* denilen ören yerine aşağıdan üç saatlik yukarıdan ise bir saatlik bir yürüyüş ile ulaşmak kabildir. *Yenibağçe* deresi kenarındaki *Karakabaklı* ören yerine ise ancak üç saatlik bir yürüyüşle gidilebilmekte; dönüş için ise bir o kadar daha vakit harcamak gerekmektedir. Kıyının arkasındaki bu bölgede, evvelce yetersiz olarak yayınlanan *Canbazlı köyü*'ndeki basilikasının, yardımcılarımız tarafından bütün ölçüleri dikkatle alınarak rölövesi çıkarılmıştır²⁹. Bugün Anadolu'da bilinen

²⁷ Ankara'da 1976'da toplanan VIII. Türk Tarih Kongresinde sunulan bildirimiz bu eser hakkındadır, *Elaiussa - Sebaste (Ayaş) yakınında Akkale*, Kongre bildirileri (basılmakta). Yine *Akkale* hakkında yabancı dilde bir yazınız Prof. Dr. F. W. Deichmann için hazırlanan *Armağan* kitabında yer alacaktır.

²⁸ Semavi Eyice, *Kanlıdivan basilikaları (bir önçalışma)*, "Anadolu Araştırmaları" IV-V (1976/77) s. 411-442, 28 resim ve plan ile; almanca özeti, *Die Basiliken von Kalıdivan*, "Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft - Deutsche Orientalistentag" (basılmakta).

²⁹ Semavi Eyice, *La basilique byzantine de Canbazlı, en Cilicie* "Zographie - In Memoriam Prof. Rodojic" X (1979) basılmakta.

erken Hıristiyan devri yapılarının en iyi korunmuş olanlarından birisini teşkil eden bu yapı, sanat tarihinde önemle yer alabilecek bir örnektir. *Yenibahçe* deresi vadisini karşılıklı tutan *Takkadın* ile karşısındaki *Barakçı* kaleleri gerek plân, gerek inşa devri, gerek yapı tekniği bakımından çok değişik eserler olarak karşımıza çıktılar. Şimdiye kadar hiçbir araştırmacının yanına kadar gitmediği *Barakçı kalesi* kapalı bir kitle teşkil eden plânı ile olduğu kadar Hellenistik çağa inen duvar tekniği ile de dikkati çekmektedir. Bütün bu eserlerin resimleri alınarak, plânları çıkarıldığı gibi, Yenibahçe deresini sınırlayan tepelerde sayıları pek çok olan eski yerleşme yerlerindeki evler, kiliseler ve mezar anıtları üzerinde de durulmuştur. Çok zengin malzeme veren bu arkeolojik buluntuların hemen hemen çatı hizasına kadar sağlam bir durumda olmaları, bu topraküstü arkeolojik araştırmalarımızın en zevkli ve yorgunluğu unutturucu tarafını teşkil etmiştir. Bütün bu bölgede, en ıssız yerlerde bile karşılaşılan büyük taşlardan yontulmuş kapı sövelerinin görülmesi de buralarda Geç Antik çağda çiftlik evlerinin varlığını belli etmektedir. Ayrıca önemli bir buluntu da bazen evlerin yanlarında, bazen ise tek olarak karşılaşılan kayadan yontulma üzüm veya zeytin preslerinin çokluğudur. Böylece bu bölgenin o yüzyıllarda şarap ve yağ yapımıyla uğraştığı tahmin edilebilir. Bir yerleşme yerine bağlı olmaksızın arazide tek başına olan mezarlar da ayrıca dikkate değer bir özelliktir. Bazen bu mezarların hemen yanında bir de üzüm ezme presi bulunmaktadır. Böyle bir üzüm presi yanındaki lâhdin kapağına işlenmiş olan üzüm salkımı rölyefleri, sahibinin işi hususunda hiçbir şüphe bırakmamaktadır. Bütün yerleşme yerlerinin uzağında Mezitkale denilen yerde tek başına rasladığımız, çok iyi durumda kalmış mabet biçimindeki büyük ve güzel bir mezar anıtı ise şaşırtıcı bir örnek sayılabilir.

Kıyının kuzeyindeki dağlık bölgede, vadilerde onbeş kadar çeşitli yerleşme yeri bulunmuş, köylülerin *Meydan*, *Barakçı*, *Sinekkale*, *Işkkale*, *Aşağı Dünya*, *Karakabaklı*, *Ovacık*, *Takkadın*, *Pashı*, *Mezgit*, *Çatıkören*, *Tapureli*, *Yanıkhan*, *Emirzeli*, *Öküzlüklü*, *Hacı Ömerli* olarak adlandırdıkları bu yerlerde ve bunların çevrelerinde belirli bir adı olmayan arazilerde tek tek pek çok sivil yapı (çeşitli tiplerde evler) ve dinî yapılar ile mezarlar bulunmuş ve bunların çoğunun rölöveleri çıkarılmıştır. Bu buluntular Anadolu'nun İlkçağ sonları ve Ortaçağ içlerindeki ev mimarisi hakkında çok zengin bilgi sağlamaktadır.

Hıristiyan yapı sanatı bakımından ise bu bölge dinî binalarının, buraya has bazı özelliklere sahip oldukları görülmektedir. Bilhassa birçok basilikalarda apsisin iki yanında ileri taşkın büyük birer mekânın varlığı dikkati çeker. Bu küçük yerleşme yerlerinin hiçbirinin eski adını bulmak mümkün olamamıştır.

Silifke ve dolaylarında yaptığımız topraküstü arkeolojik araştırma ve incelemelerde yukarıda gösterilen sınırlar içinde çalışmalar yapılmış ve resim malzemesi ile rölövelerin eksiksiz olması için aynı yere birkaç defa gidilmiştir. İncelemelerde elde edilen plân ve rölöveler kürsümüz asistanı mimar İ. Birol Alpay tarafından çizilmiş ve 1978 yılında elde edilenler ise çizilmektedir. Şüphesiz bunların hepsi olmasa bile bir kısmı, yayınlanmadan önce bir defa daha yerinde kontrol edilecektir. Ayrıca elimizde bu araştırmalardan 2000 kadar renkli dia, ve 3500 kadar siyah - beyaz foto bulunmaktadır. Bu bölgeye dair şimdiye kadar yayınlanmış bütün yazıların da orijinal olarak bulunamayanları, xerox - kopya olarak elde edilmiştir. Merkez Silifke olmak üzere *Lamas* (= *Limonlu*) çayı ile *Manavat* adası arasındaki bölgenin taranması suretiyle yapılan çalışmalar hiç bir zaman tamam olmayacaktır. Nitekim 1978 yılı araştırmaları sırasında son günlerde *Kızılören* adında büyük bir ören yerinin daha varlığını çok uzaklardan dürbünle fark edebildik. Yanına gidip yakından görmemiz mümkün olmadı. İkinci bir kalıntı topluluğu ise eski yazarların *Topaların çeşmesi* dedikleri yer dolaylarında idi. Adlar değişmiş olduğundan bu ören yerini bulamamıştık. 1978 yılı kampanyasının son günü bir tesadüfle burasını da uzaktan tesbit edebildik. Bunları da 1979 yılı programı içinde görmeği ve incelemeği düşünüyoruz. Buralarda kıyı şeridinde olduğu kadar dağlık bölgede bütün Türk devri boyunca önemli ve yoğun yerleşmenin olmayışı ve ancak göçebe aşiretler kışlak olarak yaşadığından, eski eserlerde onlara zarar veren tahriplerin olmamasının sebebidir. Son yıllarda artık durum değişmekte kıyılarda başlayan yerleşmeler içerilere de yayılmaktadır. Silifke ve dolaylarında yaptığımız topraküstü arkeoloji incelemelerinin bu bakımdan çok önemli olduğuna inanıyoruz.

SİLİFKE VE DOLAYLARINDA YAPILAN TOPRAKÜSTÜ ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR RAPORU (1979)

Prof. Dr. SEMAVİ EYİCE

Silifke ve çevresini 1972 yılından beri İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde kürsümüz yardımcıları ve öğrencilerimizden meydana gelen küçük bir ekip ile araştırmakta ve incelemekteyiz. Bu yıl yaptığımız çalışmalarda, evvelce yapılan bazı araştırmaların elde edilen sonuçlarını kontrol ettikten başka, başlıca dört konu üzerinde durulmuştur. Bu dört konu şu surette özetlenebilir:

1. *Kanlıdivan*

Silifke - Mersin yolu üstünde, ana yoldan 3 km. içeride bir obruk etrafında kurulmuş önemli bir ören yeri olan Kanlıdivan eskidenberi tanınan ve kalıntıları bilinen küçük bir şehirdir. Burası hakkında hazırladığımız etraflı bir yazımız bir kaç yıl önce yayınlanmıştı. Bu yıl yaptığımız çalışmalarda buradaki küçük yerleşme yerini bir daha inceleyerek, asistan - mimar Birol Alpay tarafından bir şehir plânı çizilmiştir.

2. *Devecili örenyeri*

Kanlıdivan örenyerinin kuzeyinde yaya olarak bir buçuk saatlik bir yürüyüşle erişilen Devecili örenyerinde şimdiye kadar hiç bir yerli veya yabancı yayında bahsi geçmeyen küçük bir yerleşme yeri bulunmuştur. Çevre araziye hâkim bir sırtın üstünde ve denizi uzaktan gören bir arazide kurulan bu yerleşme yerinde oldukça büyük bir basilikanın varlığı bunun bir Bizans kasabası olduğunu isbatlamaktadır. Bu yerleşme yerinde belirli bir planı olan ve duvarları hayli yüksek olarak duran evler de bulunmaktadır. Bu evlerden bir tanesi güneye bakan cephesi ve bu cephedeki pencereleri ile bölgenin profan mimari özelliklerine sahip bulunmaktadır. Bu yerleşme yerinin küçük bir de nekropolü olduğu kalan lâhitlerden ve kaya içine oyulmuş mezarlardan anlaşılıyor. Bu mezarlar arasında bir tanesi küçük

bir anıt biçiminde yapılmış olması bakımından dikkati çeker. Antik yapılar andıran bu mezar anıtının gerçekte bir Hıristiyan mezarı olduğu alınlık taşını süsleyen bir haçtan anlaşılmaktadır. Bu ören yerine arkadan dolanarak giderken raslanan pres ve doğrudan doğruya vâdiye inerken karşılaşılan kayadan oyulmuş sarnıçlar, bu sırtın toprağının evvelce verimi sağlamak üzere işlenmiş olduğunu belli eder.

3. Kızılören

Yenibahçe deresi vadisinin doğu tarafında Paslı'nın güneyinde Kızılören denilen bir yerleşme yeri ile daha karşılaşılmıştır. Hiç bir araştırmacının şimdiye kadar görüp, incelememiş olduğu bu yerde ölçüleri pek büyük olmayan bir basilikanın varlığı burada da Bizans çağında yaşandığını belli eder. Etrafta ise hayli çok sayıda ev kalıntıları görülür. Bunlardan bir kaç muntazam plânlara sahiptirler. Ayrıca bu evlerden biri önüne sonradan eklenen bir kule ile dikkati çekmektedir. Bu evlerin duvarlarında değişik taş örgü tekniklerinin kullanılmış olması, burada antik çağdan itibaren yaşanmış olduğunu gösterir. Bu yerleşme yerinde bir nekropol ile karşılaşılmamış olmakla beraber, kapağında Hıristiyanlık âlameti olan haçla süslü bir lâhit bulunmuştur.

4. Gökkale

Silifke'den Uzuncaburç'a giden yolun batısında Çaltı - Bozkır köyüne giden yoldan yürüyerek yarım saatte ulaşılan Gökkale denilen yerde de küçük bir yerleşme ile karşılaşmıştır. Yabancı araştırmacıların sadece uzaktan dürbünle görerek varlığını bir kaç kelime ile belirttikleri bir yer de ilk olarak tarafımızdan incelendi. Çalılar arasına yer yer raslanan muntazam taş döşeli yol kalıntıları buranın evvelce çevredeki şehirlere bağlantısı olduğuna işaret eder. İlgi çekici olan husus bu derecede ufak bir yerleşmenin bu kadar muntazam bir yola sahip oluşudur. Gökkale adı verilen yerleşme yerine yaklaşırken yamaçta bir kaç lâhid görülür. Solda ise bir evin kalıntıları vardır. Fakat esas önemli olan, sırtın hâkim bir noktasında etrafa ve uzaktaki denize harikulade bir manzaraya sahip olan iki katlı başka bir evdir. Önünde taş döşeli bir avlu bulunan bu iki katlı ev çok iyi durumda kalmıştır. Balkonlu ve ikiz pencereci güney cephesi bölge eski ev mimarisine uymaktadır. Yakınında büyük bir lâhit,

arkasında ise başka ev kalıntıları vardır. Bunlardan birinin içindeki bir kapı lentosunda bir haçın bulunması bu yerleşme yerinin de Bizans çağına ait olduğunu gösterir. Etrafda raslanan lâhit ve kayadan oyulmuş mezarların kapaklarında da haçlar işlenmiştir. Burada ayrıca yine kayadan yontulmuş büyük bir pres (zeytin veya üzüm?) in de varlığı dikkati çekmektedir.

1979 yılında yaptığımız araştırmalarda yukarıda kısaca belirtilmiş olan ören yerleri incelenmiş, bunların vaziyet plânları çıkarılmış yapıların ayrı ayrı ölçüleri alınarak plân ve rölöveleri için gerekli notlar alınmıştır. Ayrıca bu yapıların renkli ve siyah - beyaz fotoğrafları çekilmiştir. Bu buluntular şu hususları ortaya koymaktadır:

a) Silifke gerisinde Toroslarda şimdiye kadar burada çalışan araştırmacıların göremedikleri daha pek çok yerleşme yerleri bulunmaktadır. Ancak yaya erişilebilen bu küçük yerleşme yerlerinde sadece zamanın harap ettiği çok sayıda yapı ile karşılaşılır.

b) Bu yerleşme yerleri arasında şimdiye kadar bilinenlerin dışında bir takım ikinci derecede yollar da uzanmaktadır. Bu yolların tanınması güney Anadolu'nun tarihi coğrafyası bakımından değerlidir.

c) Bugün hiç veya pek az hayat olan bu yerlerde evvelce yaşayan insanların tarımdan faydalandıkları anlaşılmaktadır. Suyu çok sayıda sarnıçlar yapmak suretiyle sağlayan bu insanlar, bıraktıkları çok sayıdaki preslerde ya zeytin veya üzüm ezmek suretiyle yağcılık veya şarapçılık ile geçiniyorlardı.

d) Rasladığımız çok sayıdaki evler, güney Anadolu'nun Bizans çağındaki profan mimarisi hakkında açık bir bilgi verecek kadar zengindir. Bunların plân ve rölöveleri asistanım mimar Birol Alpay tarafından çizilmektedir.

1979 yılı çalışmaları sırasında Erdemli müzesinde bulunan bazı eşya üzerinde durularak bunların konumuzu ilgilendirenleri etraflı surette incelenmiştir.

Çeviriler :

İSVEÇ'TE TÜRKOLOJİ *

GUNNAR JARRING

Ruşa'dan çeviren: TÛTEN ÖZKAYA, Ph. D.

İsveçliler'in çeşitli Türk halkları ile ilk ilişkileri çok eski çağlarda başlar. Daha Vikingler devrinde İsveçliler'in, Güney Rusya ile - Volga Irmağı'nın suladığı ve kuşkusuz, daha doğuya doğru uzanan bölgeyle ticarî ilişkileri vardı¹. Birçok doğulu ve İlkçağ yazarlarınca aşağı yukarı güvenilir bir takım bilgiler verilmekle beraber, bu devre ilişkin hiç bir belge saklanmamıştır. XVI. yüzyıldan başlayarak İsveç, Kırım Tatarları ile sürekli temaslara geçmiştir. İsveç Kralının bir Tatar heyetini Stockholm'de (1579) kabul edişi, bu temaslara ilk kanıtı olmuştur². Bu temaslara kimin önyak olduğunu saptamak güçtür. Ancak şurası muhakkak ki, İsveçliler ve Kırım Tatarları, Rus devletinin giderek daha çok artmış olan gücüne karşılık, askerî-siyasal işbirliği sayesinde bir güç oluşturmak gibi ortak çıkar gütmüşlerdir. İsveç ile Kırım arasındaki diplomatik ilişkiler yavaş yavaş daha çok canlanmış ve karşılıklı heyet ziyaretleri, o devir için, yeterince düzenli bir nitelik taşımaya başlamıştı.

* Sovetskaya Tyurkologiya. 3 (1977), ss. 94-102.

¹ 1940 yılına dek İsveç'te Türkoloji alanında yapılan çalışmalar şu kitapta ayrıntılı olarak incelenmektedir: *K. V. Zetterstéen. Turkiska studier i Sverige* (Fransızca özet: Sur les études turques en Suède), Lychnos'ta basılmıştır. Lärdomshistoriska samfundets årsbok. 1941. Uppsala, 1941. Bundan başka şu kitaplarda bu konuda bilgi verilmektedir: *T. J. Arne. De äldre förbindelserna mellan Sverige och Turkiet* (Hävd och hembygd. 2. 1927); *Walther Björkman. Die schwedisch - türkischen Beziehungen bis 1800.* (Festschrift Georg Jacob. . . . 1932); "Schwedisch - türkische Beziehungen seit 1800" (Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen. Jahrg. 35. Abt. 2. Berlin, 1932); "Die Beziehungen zwischen Schweden und der Türkei" (Orientalia Suecana 9. 1960); *G. Jarring. Uygurovedenie v Şvetsii.* (Uygurca üzerine inceleme. 2. Alma - Ata, 1970); *A. Dilâçar. İskandinav Yurtlarında Türkoloji* (Dil yazıları. 1) Ankara, 1974; *Lars Johanson. Turkiska språk.* (Humanistisk forskning. Stockholm, 1975: 1); *G. Jarring. Swedish Relations with Central Asia and Swedish Central Asian Research.* (Asian Affairs. Vol. 61: 3. London, 1974).

² *K. V. Zetterstéen. De krimiska tatarernas diplomatiska korrespondens med den svenska regeringen.* (Kungl. Humanistiska Vetenskapssam - fundet i Uppsala. Årsbok, 1952).

1637 yılı ile XVIII. yüzyılın başı arasındaki dönemde Kırım Tatarları ile yapılan diplomatik yazışmalardan oluşan çok sayıda malzeme³ İsveç devlet arşivinde saklanmıştır. Tatar - İsveç işbirliği, 1709'daki ünlü Poltava savaşının ardından son bulmaktadır. XVIII. yüzyıl boyunca Türkiye ile ilişkiler gelişmekte ve güçlenmektedir. Rålamb başkanlığındaki heyetin İstanbul'a yaptığı ziyaret (1657-1658), bu İsveçli diplomatın tuttuğu ayrıntılı günce sayesinde büyük bir ün yapmıştır⁴.

Daha XVI. yüzyılda, Uppsala Üniversitesi'nde (1477'de kurulan) çeşitli Doğu dilleri ile birlikte İbranice, Haldi dili, Suriye dili ve Arapça okutulmaktaydı. İbranice'ye ek olarak, kısa bir süre sonra Arapça da yardımcı dil olarak öğretilmeye başladı. O devirde, İsveç Doğu Bilimine Kutsal Kitapla ilgili teolojik bir akım egemendi; bu nedenle Türkçe öğrenime, daha sonraları kazandığı ölçüde bir önem henüz verilmemişti. Ancak 1730 yılında Uppsala Üniversitesi'nde Türkçe dersleri okutma sorunu ortaya atılmaktadır. Bu konuda resmî bir karara varılmış olmakla beraber, bu karar uygulamaya aktarılmıştır. Aynı yıllarda, Lund Üniversitesi'nde de Türkçe'ye karşı bir ilgi doğdu. Üniversite kütüphanesine çok sayıda Türkçe kitaplar satın alındı. İstanbul'a gidecek İsveç heyeti için gerekli çevirmenler yetiştirme sorunu ile gerçekte karşı karşıya kalındığı 1742 yılında ise, Sven Johan Munthe öğrencilere, "Osmanlı sarayında" konuşulan dilleri öğretmekle görevlendirildi. Poltava'da yenilgiye uğraması üzerine XII. Karl'ın Türkiye'de beş yıl kalışı (1709-1714), İsveç dış politikasını, Rusya'ya karşı bir birlik oluşturmak amacıyla Türkiye ile sıkı ilişkileri geliştirme doğrultusunda yönlendirmiştir. İsveç dış politikasındaki bu yeni tutumu gözönüne alarak, Doğu dillerinin üniversite düzeyinde öğretilmesi için dersler düzenlendi. Jacob Jonas Bjoernstahl ve Matthaeus Norberg gibi tanınmış doğu bilginleri yanı sıra, Uppsala ve Lund kentlerindeki birçok üniversite profesörü kendilerini Türkçe öğretimine adanmışlardır. Lund Üniversitesi'nde Doğu dilleri Profesörlüğüne getirilmiş olan J. J. Bjoernstahl, 1779 yılında öldü. Yerine geçen M. Norberg, Lund Üniversitesi'nde faali-

³ K. V. Zettersteen. Türkische, tatarische und persische Urkunden im Schwedischen Reichsarchiv verzeichnet und beschrieben. Uppsala, 1945; G. Jarring. Gustaf II Adolf och tatarerna på Krim. (Ny militär tidskrift. 5. Stockholm, 1932).

⁴ Claes Rålamb. Diarium under resa till Konstantinopel 1657-1658. Utgivet... genom Christian Callmer. Stockholm, 1963 (Historiska handlingar, 37: 3).

yette bulunduğu süre içinde, Türkiye tarihi ve filolojisi üzerinde inceleme ve araştırmalar yapmış; Cihannüma'yı çevirmiş ve "Türkiye Devletinin Yıllıkları" nı yayımlamıştır⁵.

Lund Üniversitesi'nin doğu bilginlerinden olan Arapça bilgini Karl Johann Tornberg de Türkiye üzerine bilimsel araştırma ve incelemeler yapmıştır. Devrinde kuşkusuz olarak büyük yankı yapan kitabında, Türkçe ile İsveç dili arasında benzer öğeleri ortaya çıkararak tarihci Sven Lagerbring'den de söz etmek gerekir⁶. S. Lagerbring, esas itibariyle, Farsça'dan Türkçe'ye alınmış malzeme üzerinde yaptığı karşılaştırmalı araştırma ve incelemeleri sayesinde, belirtmiş olduğu benzer öğeleri ortaya çıkarabilmiştir.

XII. Karl'ın Türkiye'de kalışı, İsveçliler'in yalnızca bu ülkeye değil, tüm Orta Doğu'ya karşı duydukları ilginin büyük ölçüde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Kralın Bender'deki karargâhı, İsveçliler'in doğuya yaptıkları bilimsel seferlerin düzenlendiği bir merkez durumuna geldi. Bu seferler sırasında ele geçirilen önemli malzemeler bugüne dek tümüyle işlenmeden ve yayımlanmadan kalmıştır⁷. Poltava savaşından sonra Batı Sibirya'nın değişik yerlerine ve her şeyden önce, bilimsel seferlerin hareket noktası olan Tobolsk'a sürgüne gönderilen İsveçli savaş tutsaklarınca gerçekleştirilen araştırma ve inceleme faaliyetleri çok daha büyük bir önem taşımaktadır. Bu araştırmacılar arasında Philipp Johann Strahlenberg, Johan Gustaf Renat, J. Chr. Schnitscher ve Peter Schönström, en tanınmış kişilerdir⁸. Moğol halkları ve her şeyden önce Kalmuklar'la temasları, Orta Asya Türk halkları hakkında çok sayıda malzeme toplamalarına olanak vermiştir. J. G. Renat, bugünkü Çin vilâyeti Sin-ciyanğ (Sinkiang) topraklarında yaşayan halklara ilişkin ayrıntılı bilgi vermiştir; F. J. Strahlenberg ve P. Schönström ise, Ebülğazi Bahadır Han'ın tarihsel yapıtlarını, o devrin İsveçli ve Avrupalı bilim adamlarına tanıtmış-

⁵ "Gihan Numa, geographia orientalis, ex turcico in latinum versa a Matth." Norberg. P. 1-2. Lund, 1818; "Turkiska rikets annaler sammandragne ur dess egna urkunder". D. 1-4. Christianstad Hernösand, 1822.

⁶ Bref till Cancellie Rådet och Riddaren, Herr Joh. Ihre om Svenska och Turkiska Språkens likhet. Lund (1764).

⁷ E. Wrangel. Den första svenska Orientexpeditionen och Cornelius Loos teckningar i Nationalmuseum. (Karolinska förbundets årsbok. 1932).

⁸ G. Jarring. Svenskt kulturarbete i Österled. (Svenska folket genom tiderna. Vårt lands kulturhistoria i skildringar och bilder. Band 5. 1939).

tır⁹. F. J. Strahlenberg, çizmiş olduğu dillerin karşılaştırmalı tablolarında, ayrıca "Avrupa ve Asya'nın Kuzey ve Doğu Bölümleri" (1730) adlı büyük yapıtında, Tatarca, Çuvaşça ve Yakutça gibi Türk dillerini de tanımlamıştır. F. J. Strahlenberg'in genç meslektaşı Charles Schulman, Obi kollarından Biya ırmağında bulunan Eski Türkçe yazıtların, 1721'de kopyelerini çıkarmıştır.

Böylelikle, İsveç Türkolojisi, yalnızca ayrı ayrı Türk dillerini araştırıp incelemekle kalmamış, bütün Türk dilleri İsveçli dil bilginlerinin araştırma ve inceleme konusu olmuştur.

F. J. Strahlenberg'in ilk İsveçli Türkolog olarak tanınması gerekir¹⁰. Tatar - Çuvaş - Yakut dillerinin sözcük malzemesini karşılaştırmalı olarak inceleyen bilgin, büyük yapıtında, aynı zamanda, Türk dili ile çeşitli Avrupa dilleri ve her şeyden önce Almanca arasında benzer özellikleri saptamaya çalışmaktadır¹¹. Almanca ile karşılaştırmada vardığı sonuçlarda, düş gücünün büyük payı bulunması nedeniyle, bu incelemeleri önemli bir bilimsel değer taşımamaktadır. İsveç Türkolojisi tarihinin değerlendirilmesinde, öğretmenlik faaliyetini temel ölçüt alırsak, ilk Türkolog sanınının, L. Johanson'un doğru olarak belirttiği gibi, XVIII. yüzyılın sonunda Uppsala Üniversitesi'nde Türkçe dersleri okutan Gustaf Peringer-Lillieblad'a verilmesi gerekir¹².

İstanbul'da görevli İsveçli diplomatlar (XVIII. yüzyıl) Türkoloji araştırmaları ile oldukça çok uğraşmışlar ve birçok küçük yapıt yayımlamışlardır. Örneğin, Carl Fredrik von Höpken ve Edvard Carleson, Türkiye'de İbrahim Müteferrika tarafından basılmış ilk kitapları İsveç kitaplıklarına kazandırmak için oldukça büyük çaba harcamışlardır. 1768 yılından başlayarak İstanbul'daki İsveç Misyonu'nda çevirmen olarak görev yapan Mouradgca d'Ohsson adında bir Ermeni, 1795 yılında İsveç uyrukluğuna geçmiş ve Türkiye'de İsveç Ortacılığı'ne atanmıştı. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Genel Tablosu" (Tableau Général de L'Empire Othoman) (1787-1820) başlıklı ünlü üç ciltlik yapıtını, kuşkusuz olarak, İsveç Türkoloji araştırmaları arasında saymak gerekir.

⁹ "Philologiae turcicae fundamenta." 2(1964), s. 385.

¹⁰ Dilâçar, yukarıda adı geçen yazısında bu düşünceyi belirtmiş bulunmaktadır (s. 218).

¹¹ Strahlenberg. Das nord-und östliche Theil von Europa und Asia, s. 129 v. d.

¹² Johanson. Turkiska språk, s. 21.

Sonradan en büyük İsveçli tiyatro yazarı olarak tanınan August Strindberg, Stockholm Kraliyet Kitaplığı'nda görev yapmakta olduğu 1870 yılları sonunda, Doğu Bilimi üzerinde araştırma ve incelemeler yapmaya başladı. Bu araştırmalar, A. Strindberg'in Türkoloji ile ilgili sorunlara ilgi duymasına neden oldu¹³. Sibiry'a'daki İsveçli savaş tutsaklarının bilimsel ve kültürel faaliyetleri dikkatini çekmekteydi. "İsveçli Savaş Tutsaklarının Poltava'dan Sonraki Yazgısı Hakkında Notlar" dan sonra, Strahlenberg, Renat, Ambjörn Molin ve öteki bilgilerin yapıtlarının daha derin olarak incelemesine geçti. A. Strindberg, ayrıca, Ebülğazi Bahadır Han ve tarihsel yapıtı hakkında küçük bir kitap yazdı ve 1889 yılında Stockholm'de toplanan Doğu bilginlerinin Kongresine adadı¹⁴. A. Strindberg'in bu kitabı, yüzyılın sonunda Orta Asya'da uzun bir yolculuk yapan araştırmacı Sven Hedin ile şiddetli tartışmaların ortaya çıkmasına yol açtı. Hedin'in Lop-nor sorununu ele alış biçimi, 1910'da A. Strindberg'in acımasız eleştirisine uğramıştır¹⁵. Bunun üzerine S. Hedin, Rusya'da bulunan İsveçli savaş tutsaklarının bilimsel araştırmalarını daha ciddi olarak incelemek zorunda kalmıştır. İncelemelerde vardığı sonuçları, 1917'de "Güney Tibet" başlıklı büyük kitabının ilk bölümünde yayımladı. Bu yapıt Türkoloji alanında çok sayıda ilginç malzeme içermektedir¹⁶.

1924 yılında Orta Asya'ya yeniden ilgi duyulması dolayısıyla, geçmişte doktor - misyoner görevinde bulunmuş olan Gustaf Raquette'in Lund Üniversitesi'ne Türkoloji doçenti¹⁷ atanması üzerine, Türkoloji, İsveç yüksek okulunda bir bilim dalı olarak okutulmaya başladı.

¹³ A. Strindberg. Samlade skrifter. D. 4. (Kulturhistoriska studier) Stockholm, 1912; W. A. Berendsohn. Strindbergs östasiatiska studier. (Samfundet Örebro Stads-och Länsbiblioteksvänner. Meddelande Nr. 27, 1959); Rudolf Levental'in İngilizce çevirisi: "The Oriental Studies of August Strindberg (1849-1912)" (Central Asian Collectanea. No. 5 Washington D. C. 1960).

¹⁴ "Notice sur le manuscrit de la première traduction de la Chronique d'Abul - Ghâsi - Behâder." Stockholm, 1889.

¹⁵ Strindbergsfejden. 465 debattinlägg och kommentarer utg. av Harry JÄRV. 1968.

¹⁶ Ayrıca bkz., s. 246-261. The Maps of Strahlenberg and Renat.

¹⁷ Kısa bir biyografi ve bibliyografik bilgiler, yazarın şu yapıtında yer almaktadır: "Gustaf Raquette and Qasim Akhun's letters to Kamil Efendi. Ethnological and folkloristic materials from Southern Sinkiang edited and translated with explanatory notes." Lund, 1975 (Scripta minora. 1975-1976: 1).

İran ve Hint filolojisi bilgini Hannes Sköld, İsveç'te Türkoloji araştırmalarının gelişmesine etkin biçimde katkıda bulunmuş en önde gelen bilginler arasındadır. 1925 yılında Lund Üniversitesi'nde Orta Asya Enstitüsü kurulmuş, ancak olanaksızlar yüzünden çok kısa bir süre faaliyette bulunabilmişti. Bununla beraber Sköld, İran lehçelerini yerinde incelemek üzere Pamir'e bilimsel bir gezi yapmayı başardı¹⁸. Taşkent'te bulunduğu sırada Özbekçe üzerinde araştırma ve incelemeler yapmış, ancak bu alandaki çalışmaları bugüne dek yayımlanmamıştır.

1933 yılında bu satırların yazarı, Raquette gibi, Lund Üniversitesi'nin Türkoloji Kürsüsü'nde doçent oldu. Böylece, Raquette'in emekliye ayrıldığı 1937 yılına dek, dört yıl boyunca, Lund Üniversitesi'nde Türkoloji alanında faal olarak çalışan iki araştırmacı bulunmaktaydı. İkinci Dünya savaşının başlamasıyla, yazar, diplomat olarak görev yapmak zorunda kaldı. Böylece Lund Üniversitesi'nde Türkoloji üzerinde yapılan araştırma ve incelemelerin yirmi yıllık dönemi sona ermiş ve bundan sonra bu alandaki bilimsel araştırma ve incelemeler tümüyle durmuştur.

Uppsala Üniversitesi'nde, Herman Almkvist (1839-1904), K. V. Zatterstéen (1866-1953), Frithiof Rundgren (1921) gibi kimi Sâmi dilleri bilginleri ve ayrıca Türkolog Walther Björkman (1896) Türkçe dersler okutmaktaydılar. 1971 yılından başlayarak, Uppsala Üniversitesi, "Türkoloji" dersini düzenli olarak okutmak hakkını elde etmiştir. Yine 1971 yılında Türkolog Lars Johanson, Türkoloji Kürsüsü'ne doçent olarak atandı.

Stockholm Üniversitesi'nde de değişik zamanlarda Türkçe'ye başlangıç dersi okutulmuş, ancak öğrenciler sınavları Uppsala Üniversitesi'nde vermişlerdi.

İsveçli Türkologlar arasında, dil öğretimi ile yoğun bilimsel araştırma ve inceleme faaliyetlerini beraber yürüten bilginlere ayrı bir yer vermek gerekir. Osmanlı - Türk diplomasisi üzerinde araştırma ve incelemeler yapmış (1880) ve iki kitap yayımlamış olan, Sâmi dilleri ve Arapça bilgini Herman Almkvist bu bilginler arasına gir-

¹⁸ H. Sköld. *Materialien zu den iranischen Pamirsprachen*. Lund, 1936 (Acta Reg. Societatis humaniorum litterarum Lundensis. 21).

mektedir¹⁹. Yerine geçen ve yine Sâmi dilleri ve Arapça bilgini olan K. V. Zatterstéen, Osmanlı - Türk ve Tatar diplomasisi üzerinde inceleme ve araştırmalar yapmıştır. Türk tarihçisi Akdes Nimet Kurat (1903-1971) ile birlikte "Türkçe Belgeler"²⁰ başlıklı büyük bir kitap yayımlamıştır. Ancak, İsveç koleksiyonlarında bulunan Doğu el yazmalarının kopyeleri ile birlikte Osmanlı - Türk ve yeni Uygur edebiyatını ayrıntılı olarak incelemesi sayesinde çok büyük bir üne kavuşmuştur²¹. K. V. Zatterstéen'in "Anasını Babasını" başlıklı yapıtı ilginç bir filoloji sorunu üstünedir.²²

Johannes Kolmodin²³ (1884-1933), bilimsel faaliyetlerine Sâmi dilleri bilgini olarak başladı. Daha sonra, Türkiye'ye ve her şeyden önce XII. Karl devrinde, Türk - İsveç ilişkilerinin incelenmesine ilgi göstermeye başladı. J. Kolmodin, İstanbul'daki İsveç Misyonu'nda bulunduğu uzun bir süre aralıksız olarak bu konuda ve aynı zamanda Türk edebiyatı üzerinde araştırma ve incelemeler yaptı. Ancak, herhangi önemli bir yapıt yayımlamadı.

1951 yılından başlayarak bilimsel faaliyetlerini Uppsala'da sürdüren Walther Björkman, Türk - İsveç ilişkilerini incelemekten başka, Türkoloji alanında da çalışmalar yapmıştır. "Türkler Devrinde Bu-da" başlıklı yapıtı ile birlikte başka yapıtlar da yayımlamıştır²⁴.

¹⁹ *H. Almkvist. Ein türkisches Dragoman-Diplom aus dem vorigen Jahrhundert* (Skrifter utg. af Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala III: a); *Nacht-rägliche Bemerkungen zum Türkischen Dragoman-Diplom. Uppsala, 1894 - 1895.*

²⁰ *Türkische Urkunden herausgegeben und übersetzt von A. N. Kurat und K. V. Zetterstéen. Uppsala, 1938. (Monografier utgivna av K. Humanistiska Vetenskaps - Samfundet i Uppsala. 1).*

²¹ *Zetterstéen. Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Universitätsbibliothek zu Uppsala verzeichnet und beschrieben. 1-2. Uppsala, 1930-1935.*

²² "Le Monde Oriental." 14. 1920.

²³ *Biyografiye ve bibliyografyaya ilişkin ayrıntılı bilgi için yazarın şu yazısına bkz.: "Johannes Kolmodin i Svenskt biografiskt lexikon." h. 103 (1976).*

²⁴ "Ofen zur Türkenzeit" (Hamburgische Universität. *Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandskunde. Bd. 3. Reihe B. Bd. 3. Hamburg, 1920*); "Aus der altanatolischen Literatur" (*Orientalia Suecana 10. 1965*); "Die altosmanische Literatur. Die klassische - osmanische Literatur." (*"Philologicae turcicae fundamenta." 2. 1964*).

Uppsala Üniversitesi'nde Sâmî dilleri Profesörü Frithiof Rundgren yapıtlarında, karşılaştırmalı incelemeler²⁵ yapmakta, ayrıca Türkoloji ile ilgili ayrı ayrı sorunları ele almaktadır²⁶. Sanskrit ve karşılaştırmalı dilbilimi Profesörü Stig Wikander, Altay dillerinden alınan sözcükler ve dil akrabalığı sorunlarını iki ayrı yapıtında²⁷ ele alarak işlemiştir. Bundan başka, Osmanlı edebiyatı hakkında genel bir inceleme kitabı yazmıştır.

Björn Kollinder (1894), Uppsala Üniversitesi'nde Fin-Ugor dilleri Profesörü olarak uzun yıllar çalışmış, ayrıca Türkoloji alanında çalışmalar yapmıştır. "Devlet Türkçesi'nin Sesbilgisi Üzerine Araştırmalar"²⁸ başlıklı kitabında, Türkçe'nin sesbilgisi özelliklerini incelemiştir. Kollinder'den önce Karl Bernhard Wiklund (1868-1934) "Orta Asya Coğrafya Adlarının Transkripsiyonu" başlıklı yapıtında, Türkoloji ile ilgili ayrı ayrı sorunlara yönelmiştir²⁹. Uppsala Üniversitesi'ndeki Türkoloji araştırmalarının tablosunu tamamlamak için (Lars Johanson'un yapıtları aşağıda incelenmektedir), Türkoloji ile ilgili sorunları araştırmış ve İvo Andri'ć'in yapıtlarından birinde³⁰ Türkçe sözcükleri incelemiş olan İslav filolojisi uzmanı Gun Bergman'dan da (1916-1971) söz edilebilir.

Gustaf Raquette, Doğu Türkistan'da doktor - misyoner olarak faaliyetlerinin başlangıç döneminde, Türkistan'da ilk kez olarak, ders kitapları yazmak, Kutsal Kitabı çevirmek, almanaklar yayımlamak gibi dilbilimine ilişkin pratik sorunlara çözüm getirmeye uğraşmıştır. Bu çalışmalar için Kâşgar ve Yarkent'te konuşulan yeni Uyğurca'yı tam anlamıyla bilmek gerekmektedir. Önce, fonetik yazımla, "Yar-

²⁵ Bkz. bibliyografya: *Johanson. Aspekt im Türkischen* (1971), 1959, 1960, 1961 b, 1963 och 1968 a.

²⁶ *Teyze und Čičä. Bemerkungen zu den türkischen Verwandtschaftsnamen* (Oriens. 15. 1962); "Turcica" (*Orientalia Suecana*. 16. 1967).

²⁷ *Yeri gelmişken belirtelim, Chichenitzá. An Altaic name* (*Studia linguistica* 25, 1972; *Varzohara* (*Acta Orientalia* 34. 1972); *Maya and Altaic* (*Ethnos* 1967, 1970, *Orientalia Suecana* 19-20, 1970-72); *Turkisk litteratur* (*Utomeuropeiska litteraturer*. Stockholm, 1966).

²⁸ *Reichstürkische Lautstudien*. Uppsala, 1939. (Uppsala Universitets årsskrift 1939: 1).

²⁹ *Transcription of Geographical Names in Central Asia*. (Sven Hedin, *Central Asia*, 1899-1902, vol. 2, p. 647-660).

³⁰ *Gun Bergman. Turkisms in Ivo Andri'ć's Na Drini čuprija examined from the points of view of literary style and cultural history*. Uppsala, 1969. (*Acta Universitatis Upsaliensis. Studia slavica Upsaliensis*. 11).

kent ve Kâşgar Bölgelerinde Şimdi Konuşulan ve Yazılan Doğu Türk Lehçesine İlişkin Bugünkü Bilgilerimiz Hakkında”³¹ başlıklı bir metinler kitabını, birkaç yıl sonra ise, “Sözlüklü, Uygulamalı ve Kuramsal Doğu Türkçe (Uygurca) Grameri 1-3”³² başlıklı büyük bir yapıtı yayıma hazırlamıştır. Daha sonra Kâşgar ve Yarkent lehçelerinden “İngilizce - Türkçe (Uygurca) Sözlük”³³ yayımladı. G. Raquette, bu yapıtlarında Kâşgar ve Yarkent lehçelerinden de söz etmekle birlikte, örnek gösterdiği dil malzemesinin, daha çok Sin-ciyang vilâyetinin tüm güney bölümünde kullanılan standart edebiyat dili olduğu görülmektedir. Fonetik yazımla verdiği metinlerde (“Tahir ile Zühre Öyküsü”³⁴) G. Raquette, yeni Uygur edebiyat dili hakkında bir takım ek bilgiler vermekte ve olgular göstermektedir. G. Raquette tarihsel bir Kâşgar Vakıfnamesi (yine fonetik yazımla) yayımlamış ve böylece Doğu Türkistan’daki İslam yönetim sistemine ilişkin ve o zamana dek hemen hemen bilinmeyen bilgileri bilim alanında kullanılır duruma getirmiştir³⁵.

Raquette’in İstanbul’da yaptığı inceleme ve araştırmaların sonunda “Türkçe’de Vurgu Sorunu”³⁶ başlıklı yapıtı ortaya çıkmıştır. Yeni Uygurca ile paraleller kuran bilgin, Türkçe’de karmaşık vurgu sorunlarını ele almaktadır. Daha sonra G. Raquette, İsveç dilinde yazdığı birçok yazılarda kimi Orta Asya sorunlarını, ayrıca Doğu Türk toponimisini, Doğu Türkistan tarihini, geniş oylumlu bir inceleme yazısında ise İslam tarihini ele almıştır³⁷.

³¹ A Contribution to the Existing Knowledge of the Eastern-Turkestan Dialect as it is spoken and written at the present time in the Districts of Yarkand and Kashgar. (Journal de la Société finno-ougrienne 26: 5. Helsingfors, 1909).

³² Eastern Turki Grammar. Practical and Theoretical with Vocabulary. (Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen. Jahrg. 15-17. Abt. 2. Berlin, 1912-1914).

³³ English-Turki Dictionary based on the Dialects of Kashgar and Yarkand. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 23: 4. Lund, 1927).

³⁴ Täji bilâ Zohra. Eine osttürkische Variante der Sage von Tahir und Zohra. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 26: 6. Lund, 1930). Şu yapıtıma da bkz.: “Wörterverzeichnis zu G. Raquettes Ausgabe von Täji bilâ Zohra (Lund, 1930). Lund, 1967. (Acta Universitatis Lundensis. Sectio 1: 4).

³⁵ Eine kaschgarische Wakf-Urkunde aus der Khodscha-Zeit Ost-Turkestans. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 26: 2. Lund & Leipzig, 1930).

³⁶ The Accent Problem in Turkish. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 24: 4. Lund, 1929).

³⁷ Några turkiska geografiska namn i Centralasien (Svensk geografisk årsbok. Lund, 1928); Birçok yazı şu kitapta yer almaktadır: “På obanade stigar.” Stockholm, 1917; Muhammeds religion. Stockholm, 1935.

Bu satırları yazanın yayınlarına gelince, çoğunun esasını 1929-1930 ve 1935 yıllarında Orta Asya'nın ayrı ayrı bölgelerinde, mahallinde yapılan araştırma ve inceleme malzemesi oluşturmaktadır. "Doğu Türkçesi Seshilgisi Üzerinde İncelemeler"³⁸ başlıklı doktora tezini (1933) bu yayınların başlangıcını oluşturmuştur. "Doğu Türkçesini Öğrenmeye Yarayan Gereçler. Öykü, koşuk, atasözü, bilmece vb."³⁹ başlıklı yapıtında, Kâşgar, Taşmalık, Yarkent, Guma, Kuça ve Hotan'ın folklor ve etnoğrafya malzemesine yer verilmiştir. Bunun ardından "Orta Asya Masalı" (Lund, 1973)⁴⁰ başlıklı bir Kâşgar folklor metni yayımlanmıştır. 1964 yılında yayımlanan "Doğu Türkçe (Uygurca) İngilizce Lehçe Sözlüğü"⁴¹ni, yukarıda andığımız yapıtların son bölümü olarak saymak gerekir. Yazarın Doğu Türk bölgesi üzerine yayımladığı küçük yapıtları arasında, "Meyvalar Cengi-Ceḡ-i-Mİve"⁴², bir Kâşgar munâzarası, ayrıca "Doğu Türklerinde Hayvanları Çağırma ve Kovma Ünlemleri"⁴³ ve Satuk Buğra Han ile ilgili olarak güney - batı Taklaman'da bulunan kutsal mezarlar sistemini inceleme yazısı⁴⁴ adlandırılabilir.

Orta Asya toponimisi iki ayrı yapıtında incelenmiştir. Birinci yapıt, "Orta Asya'daki Türkçe Yer Adları Üzerine Birkaç Not"⁴⁵, "tam bir tümce oluşturan adlara" büyük bir yer ayrılmıştır. D. M. Farquhar ve E. Norin ile birlikte yayımladığımız ikinci yapıt "Coğrafya Adları İndeks"⁴⁶, "Sven Hedin'in Orta Asya Atlasında"

³⁸ Studien zu einer osttürkischen Lautlehre. Lund, 1933.

³⁹ Materials to the Knowledge of Eastern Turki. Tales, Poetry, Proverbs, Riddles, Ethnological and Historical Texts from the Southern Parts of Eastern Turkestan with translation and notes. 1-4. Lund, 1946-1951. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 43: 4, 44: 7, 47: 3-4).

⁴⁰ A Tall Tale from Central Asia. (Scripta Minora Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis. 1972-1973 3:).

⁴¹ An Eastern Turki-English Dialect Dictionary. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 56. Nr. 4).

⁴² The Contest of the Fruits. An Eastern Turki Allegory. Lund, 1936. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 32. Nr. 4).

⁴³ Zurufe an Tiere bei den Osttürken. (Die Welt des Islams. Sonderband, 1941).

⁴⁴ The Ordam-Padishah-System of Eastern Turkistan Shrines. (Hyllningsskrift tillägnad Sven Hedin. Stockholm, 1935).

⁴⁵ Some Notes on Central Asian Turkic Place Names. (The Bulletin of the Geological Institutions of the University of Uppsala. Vol. 40. Uppsala, 1961).

⁴⁶ Index of Geographical Names. (Reports from the Scientific Expeditions to the North-Western Provinces of China under the leadership of Dr. Sven Hedin -

gösterilen Türkçe coğrafya adları incelenmiştir. Giriş bölümünde ise Orta Asya toponimisi üzerine kimi ilke görüşleri anlatılmıştır.

Özbek dili alanında, Özbekistan'da Kılıç'ta⁴⁷ ortaya çıkarılan metinler ve ayrıca, Kuzey Afganistan'da 1935 yılında bulunan bir dizi Özbekçe metinler⁴⁸ işlenmiş ve yayımlanmıştır. 1937 yılında yayımlanan yazılarımdan birinde, Afganistan'daki Türk oymaklarının yayılım yerlerinin tablosunu çizme girişiminde bulunulmuştur⁴⁹. Afganistan ile ilgili adı geçen metinlere ek olarak, "Bir Özbek'in Doğduğu Yer ve Özellikleri Hakkında Görüşü"⁵⁰ başlıklı kısa bir yazım vardır.

Yukarıda belirtildiği gibi, Türk - İsveç ilişkilerinin tarihi İsveçli Türkologların daima dikkatini çekmiştir. Kolmodin ve Zetterstéen bu konu üzerinde özellikle yoğun çalışmalar yapmışlardır. Kolmodin'in ölümünden sonra bu satırların yazarı, onun topladığı Türkçe tarih malzemesini yenibaştan incelemek ve işlemekle görevlendirildi. Bu durum, İstanbul arşivlerinde bir süre inceleme yapmama olanak sağlamıştır. Bu çalışmalarda vardığım sonuçlar, "Türkiye Arşivlerinde Yapılan Araştırmalar. İlk Bildiri"⁵¹ başlıklı yazımda açıklanmıştır.

İsveçli Türkologların geleneğini şimdi Lars Johanson (1936) gerektiği gibi sürdürmektedir. Sosyal inceleme ve araştırmalar yapan Devlet Danışma Kurulu'nda Türk dilbilimi üzerinde yapılan bilimsel çalışmalara günümüzde başkanlık etmektedir. 1971 yılında yayımlanmış olan "Türkçe'de Fiil Aspekti"⁵² başlıklı monoğrafisi, yapıtlarının

---

The Sino-Swedish Expedition - Publication 49. I. Geography. 3. Sven Hedin Central Asia Atlas. Memoir on Maps. Vol. II. Stockholm, 1967).

⁴⁷ The Uzbek Dialect of Qilich (Russian Turkestan) with Texts and Glossary. Lund, 1937. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 33 Nr. 3).

⁴⁸ Uzbek Texts from Afghan Turkestan with Glossary. Lund, 1938. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 34. Nr. 2).

⁴⁹ On the Distribution of Turk Tribes in Afghanistan. An attempt at a Preliminary Classification. Lund, 1939. (Lunds Universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd. 35. Nr. 4).

⁵⁰ An Uzbek's View of his Native Town and its Circumstances. (Ethnos, 1939).

⁵¹ Arkivforskningar i Turkiet. En preliminär rapport. (Karolinska Förbundets årsbok, 1939).

⁵² Monoğrafinin tam olarak başlığı: "Aspekt im Türkischen. Vorstudien zu einer Beschreibung des Türkeitürkischen Aspektsystems. Uppsala, 1971. - Bkz.: P. İ. Kuznetsov. Aspekt i aksional v turetskom yazıke. (L. Johanson'un monoğrafisinin ayyımlanışı ile ilgili olarak, - "Sovetskaya Tyurkologiya," 1975, No. 3).

en büyüğü ve en önemlisidir. Bunu, her şeyden önce sözdizimi (sentaks) sorununu daha çok yapısal bir görüşle ele alan birçok yazıları izlemiştir⁵³. L. Johanson'un tüm yayınları çağdaş Türk edebiyatı üstünedir⁵⁴.

İsveç Türkolojisi'nden söz ederken, Sin-ciyanğ'daki Kâşgar İsveç Misyonerliği'nin basımevinde uzun yıllar boyunca yapılan çalışmaları anmadan geçmek olanaksızdır. Bu basımevinde yayımlanmış tamamıyla dinsel nitelikteki edebiyatı bir tarafa bırakırsak, yeni Uygurca basılmış tüm yapıtların, bilimsel bakımdan ilginç olduklarını kuşkusuz olarak kabul etmek gerekir. Bu yayınlar arasında türlü ders kitapları, ayrıca dilbilimi kitapları bulunmaktadır. Faaliyette bulunduğu son yıl (1938'de kapanmıştır), Kâşgar'daki geçici devrim hükümetinin verdiği görevi yerine getirmek üzere basımevinde gazete ve broşürler basılmıştır⁵⁵. Basımevinde faaliyet gösteren yazarlardan, G. Raquette'in yanı sıra, Gustaf Ahlbert ve Sigfrid Mön'den ayrı ayrı söz etmek gerekir. Magnus Bäcklund (1866-1903), yeni Uygur dilbilgisine büyük ölçüde katkıda bulunmuş bir misyonerdir. Taklaman belgelerinin sahte nüshalarının ortaya çıkarılmasındaki rolü herkesçe bilinmektedir⁵⁶.

Son olarak, İstanbul İsveç Bilim Enstitüsü'nün 1962'de faaliyete geçtiğini belirtelim. Bu satırların yazarı, Enstitü'nün başkanlığına getirilmiştir. Enstitü görevlileri, Türkiye ile uzaktan yakından ilgili tüm karmaşık sorunları incelemekte ve araştırmaktadır. Enstitü kendi ürünlerini yayımlamaya başlamış bulunmaktadır⁵⁷.

⁵³ Sprachbau und Inhaltssyntax am Beispiel des Türkischen (Orientalia Suecana 22. 1973); Zur Syntax der alttürkischen Kausative (ZDMG, Suppl. 2, 1974); Some remarks on Turkic "Hypotaxis" (Ural-altaische Jahrbücher 47. 1975); Zum Präsenz der nordwestlichen und mittelasiatischen Türksprachen (Acta Orientalia, Havniae 37. 1976); Das tschuwaschische Aoristthema (Orientalia Suecana. 23-24, 1976).

⁵⁴ Örneğin, "Om min penna hade kraften"... Aspekter på den samtida turkiska litteraturen (Artes. 1975: 2. Stockholm).

⁵⁵ Basımevi yayınlarının bibliyografyasını hazırlamaktayız. Yazarın şu yazısına bkz.: Swedish Relations with Central Asia and Swedish Central Asian Research, s. 265.

⁵⁶ R. Hoernle. A Collection of Antiquities from Central Asia. (Journal of the Asiatic Society of Bengal. P. 1. Extra - Number 1. 1899).

⁵⁷ 1976 yılı sonunda, Enstitü yılının ilk fasikülü "Meddelanden I" başlığıyla yayımlanmıştır.

Konferanslar :

TRUVA'NIN DÜŞMESİNDEN İ. Ö. V. YÜZYILIN
SONUNA KADAR ANADOLU VE İTALYA
ARASINDAKİ İLİŞKİLER*

Prof. Dr. GIUSEPPE NENCI

Bayanlar, Baylar,

Beni çok onurlandıran bu fırsattan yararlanarak, bu çatı altında, meslektaşım Akurgal'ın, Anadolu ile İtalyan yarımadasının Arkaik çağdaki ilişkileri üzerinde konuşmam hakkındaki önerisini kabul ederken, bu konferansın kısa olan ve dilinizi bilmemem nedeniyle daha da daralacak olan süresi içinde, sınırları belirlenmiş bir konuya değinmenin mi, yoksa taşıdığı bütün güçlüklerle rağmen, sorunu kendi bütünlüğü içinde ele almanın mı daha yerinde olacağını sordum kendi kendime. Dikkatinizi bu ilişkilerin bazı göze batan noktaları ve bunların gelecekte araştırılabilecekleri biçim üzerine çekmek niyetiyle ikinci yolu seçtim. Bu arada hem cüretli hem de eksik görünebilecek şeyler için daha şimdiden beni bağışlamanızı diliyorum.

İki yarımadayı, Anadolu ve İtalyan yarımadalarını gözönüne alacak olursak, onların bu Akdenizliliklerinde çarpıcı bir biçimde ortaya çıkan şey, onların Avrupa ve Asya'daki kendi kara parçalarıyla olan bağlantılarının binlerce yıl süren göçlerin doğal varış noktasını temsil edecek biçimde olmasıdır. Bunun sonucu olarak, buraya gelen ve deniz karşısında duraklayan çeşitli ulus ve uygarlıklar bu yarımadalarda üstüste birikmişlerdir. Karşılarında bulunan adalar ise, çok yakın olmaları nedeniyle, daha sonraları, bütün Grek düşünce geleneğinde asıl kara parçasına en yakın adaların o kara parçasına ait olduğu kanısını belirleyen son bir geçiş noktasını temsil etmişlerdir. Bu Grek halklarının sanki Asya toprağının kıyılarından dolaşarak denizden geldiği, iç kesimlerde yaşayan halklara karşı ürkek oldukları, Sinop, Kizikos (Erdek), Foça, Milet ve başka merkezlerin başlangıçta yarımadalar üzerinde kurulmuş ve daha sonra, durum daha uygun olduğu zaman, daha yukarılarda yeniden

* Bu konferans 16 Mayıs 1978'de Türk Tarih Kurumu'nda verilmiştir.

kurulmuş olmalarından anlaşılmaktadır. Böylece, Asya kıyısındaki Grek kolonisi olan birçok kentin yer adları biliminde (Toponomastiğinde) olduğu gibi denizden gelen ve denizde yaşayan birinin ruhuna ihanet etmektedir: Fok balıklarının kenti anlamına gelen Foça ve dalgalı kent anlamına gelen Cuma'da olduğu gibi.

Yüzyıllar boyu İtalyan ve Anadolu yarımadalarına inmiş olan toplumlar için deniz onların topraklarının ve tutkularının sonunu ve doğal sınırını oluşturmuştur. Tarım ve hayvancılıkla uğraşmış olan toplumlar her iki yarımada da oturmuş olanların çekirdeğini oluşturmuşlardır. Bu yarımada arasında, Minos ve Miken uygarlıkları zamanından beri, denizi, kendileriyle Akdeniz'e açılan öteki kimseler arasında doğal bir ilişki yolu ve balıkçılık, gemicilik, ticaret gibi denizle ilişkili olan ekonomiyi en uygun ekonomi olarak görmeye itilmiş kimseler tarafından oturulmuş olan Grek dünyası bu iki yarımada arasında, Akdeniz aracılığı ile atılmış olan doğal bir köprüdür sanki. Bu durum yarımada da yaşam Grek halklarının tarım ve hayvancılıkla ilgili tecrübelerinin eksik olmasından ileri gelmemiştir, çünkü tam tersine en arkaik Grek töresi Hesiodos'da görüldüğü gibi, toprağı seven, denize, yeni ürünler, fakat onlarla birlikte yeni geleneklerde getirdiği için uzaktan gelen yeniliklere güvenmeyen, köylüye özgü bir töredir. Daha sonraki zamanlarda bile, Yunanistan'da, bu töreden iz kalmıştır. Öyle ki "Toprağı güvenilebilir, denize güvenilemez" atasözü, Yedi Bilgelerden, PiHaco di Lesbos'a atfedilmekteydi. Ve bütün Grek tarihi, antik, aristokratik köylü ve tutucu töre ile yeni kuşakların denizci, demokratik, ticarî töresi arasındaki çelişkide görülebilir. Böylece, kendi toprakları içerisinde ideal olarak kapalı olan iki dünyanın doğal araçları olan ve büyük halk tabakalarının isteksizliğinden denizi bir yol gibi görmeye erişen Grekler, iki yarımada arasında, uzak dünyalar arasında aracı olmanın (kaldı ki Akdeniz'de, Fenikelileri saymazsak, yalnızca onlar aracı olmuşlardır) büyük yararını görmüşlerdir.

İster yazımsal, ister arkeolojik ve dilbilimsel temeller üzerinde olsun, bugün tam olarak belgelendirebileceğimiz bu ilişkiler hakkında Grekler ancak daha sonra eleştirici bir bilince sahip olmuşlar ve ancak daha sonra orada Storiografik (tarih yazımıyla ilgili) bir düşüncüyü uygulamışlardır. Bu da 5. yüzyılda Asyalı bir Yunanlı olan, Atina'da yaşamış İtalya'dan Turi'ye geçmiş, Halikarnas (Bodrum)'lı Herodot, bu üç yüreği ile, onları birleştiren Grek birliği içinde de

olsa, üç yurdunu simgeleştirmek istemiş gibi, yapıtında Grek Batının Asya Yunanistanına borçlu olduğu şeyi ve iki dünyayı hangi ilişkilerin birleştirmiş olduğunu her fırsatta vurgulamayı değerli saydığı zaman ortaya çıkmıştır. Ve aşağı yukarı aynı yıllarda Peloponez savaşı sırasında, Sicilya seferinde görev almış olan Atinalıların gözü ile batıyı görme olanağına kavuşan, bir başka büyük tarihçi, Tuki-dides, antik tarih yazımında, Truva savaşından sonra, bir Anadolu halkının Sicilya'da Erice ve Segesta'da yerleşmiş ve Eymosların kökenini oluşturmuş olduklarını bize ilk söyleyen kişi olmuştur. Sicilya'nın Dorik Grek uygarlığı hesabına, Batıda görev almış olan Atinalıların Salento'daki Messapi ve Sicilya'daki Elymoslar gibi Helenleşmiş ancak Grekleşmemiş halklar arasında müttefik aramaları da bir rastlantı değildir. Herodot ve Tukidides'in 5. yüzyılı kapatan tarih yazımı ile ilgili görüşleri tarihsel batı düşüncesinin Anadolu halkları ile İtalyan yarımadası arasındaki ilişkileri gözönüne aldığı ilk dönemi gösterirler. Ve bununla ilgili olarak, Grek geleneğinde, en eski anının hangisi olduğunu yani Truva savaşından sonra Eymosların Sicilya'ya gelişini (ki bu aşağı yukarı İ. Ö. 1240 yıllarıdır) de belirtirler.

Hangi yapıda olmuştur bu ilişkiler? Deniz yoluyla yapılan tam ve gerçek göçlerden, Anadolu kıyıları ile İtalyan yarımadası arasında çizilmiş kesin rotaların belirlenmesine, bugün arkeolojik araştırmaların en küçük parçalarını ve belki de, yalnızca bu karşılıklı ilişkinin en gereksiz ve ekonomik açıdan en küçük yönünü temsil eden şeyi yeniden saptadıkları bu rotalar boyunca yapılan ürün alışverişine kadar gidilmektedir. İtalya'ya gelen Anadolu ürünü seramikle, Anadolu'ya gelen İtalyan ürünü seramiği hatırlatmak istiyorum. Bilindiği gibi, iki yarımada arasında kuşkusuz en anlamlı alışverişi oluşturan bozulabilen mallar ya da tüketim malları herhangi bir iz bırakmamışlardır.

Yönlerinin bir tek ve Anadolu yarımadasından İtalyan yarımadasına doğru olduğunu belirledikten ve deniz yolu ile yapılan göçlerin, ulaştıkları bölgelerde önem ve göçmenlerin yüksek kültür düzeyine bağlı olarak üstünlük kazanmaya yönelik olsalar bile küçük topluluklardan öteye geçemediğini ekledikten sonra, göçler çerçevesi içinde üç önemli dönemin var olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, yukarıda değindiğimiz Anadolu halkının Batı Sicilya'ya yaptıkları göç dönemi; arkasından, belki 8. yüzyılda, Lidya'dan yapılan göçlerle

Etrurio'ya yerleşmiş olan halkların dönemi ve son olarak, Pers basısından yılmış olan Foçalılardan bir bölümünün zoraki göçü. Bunlar Foça'dan İtalya'da Velia'ya ve Marsillia'ya, Rodano ırmağının ağzına kadar gitmişlerdir. Kesin olan bir durum var: ister az ister çok gemilerle olsun, bilinen kıyılar dışında mallar ve ailelerle birlikte yolculuk edilmemekteydi. Bu nedenle, Eymos halkının Batı Sicilya'ya yönelmiş olmalarını düşünmek akla yakın gelmektedir, çünkü Anadolu tüccarları ile Sicilya arasında daha önceden ilişkilerin kurulmuş olması gerekiyordu; tıpkı, Etruria'ya geçmiş olan bir bölüm Tirrenli'nin kuşkusuz Anadolu gemicilerinin de bildikleri bir bölgeye yönelmelerinin kesin olduğu gibi. Sonra Foçalıların Marsilya'ya gitmiş olmaları, uzun süredir Rodano ırmağının ağzına kadar gidip geldikleri için, bilinen bir şeydi. İşte bu nedenle, bütün grupların göçlerini göz önüne almak istediğimiz zaman bile, bu göçten daha önceleri, belirli rotaların sürekli olarak izlenmiş olması konusuna dönmek zorundayız. Kaldı ki bu rotalar izlenmemiş olsaydı hiç kimse en değerli şeylerini bilinmeyen denizlere emanet etmezdi. Anadolu'yu İtalyan yarımadasına bağlayan rotalar bugün bilinmektedir. Ve ilk kez, İ. Ö. 1500 ve 1300 yılları arasında Minos ve Miken çağlarında Anadolu'ya gelmiş olan Grekler tarafından çizilmiş olan rotalardır. Grekler, Girit ve Rodos aracılığı ile, Güney Anadolu ve özellikle Caria ile ilişkiler kurmuşlardır (Tarihçi Eusebio tarafından bize kadar aktarılmış olan denizi yönetme yasasında, Anadolu halkları arasında Caria'lıların denizin hâkimi olarak takdim edilen tek toplum olması rastlantı değildir).

Şimdi bu rotalar tam olarak belirlenebilir, biri, Rodos'tan başlayıp Fenike ve Kuzey Afrika kıyılarını dolaşarak Cebeli Tarık'a varıp İspanya kıyılarından yukarı çıkarak Rodano'ya kadar ulaşan güney rotası, öteki, yine Rodos'tan başlayarak, Girit, Messenia'da Pelo, Lencade, Corcira, Iapizio Burnu (Messapi), Reggino Burnu, Doğu Sicilya'da Selinunte'ye kadar giden, orada biri Lipari ve İtalyan kıyılarına yönelmek, öteki Beyaz Burun yakınlarında güney rotası ile birleşmek üzere ikiye ayrılan kuzey rotası olmak üzere iki tanedir. Grek geleneği içinde, Giritlilerin bu yolu izleyerek Sicilya'ya ulaştıkları, kesinlikle bir Miken rotası olan kuzey rotasının, görerek yapılan kıyı denizciliğinde görüş noktalarını temsil eden ve ayrıca, kendilerini oluşturan kalkerli taşları nedeniyle, kesin olarak tatlı su varlığını da belirten bir dizi beyaz yüksek burunlar sayesinde

bugün de belirlenebileceğini sanıyorum. Kesinlikle Anadolu kokan yazıtları bugün Segesta (ki burası bütünü ile kazılması gereken ve bize bu konuda çok şey söyleyebilecek olan bir yerdir) grafiklerinde kolayca tanınabilen Elymos halkının varış noktası olan Batı Sicilya, bu kuzey rotasında çok önemli bir noktayı oluşturur. İki rotanın birleştikleri düğüm noktasıdır. Aslında Sicilya'yı dolaşarak İtalya'ya doğru yol almakta iken kendini Kartaca'da bulan kazazede Eneas, Anadolu halklarının varış noktası diyebileceğim, Akdeniz denizciliğinin bu düğüm noktası diyebileceğim, Akdeniz denizciliğinin bu düğüm noktasının simgesidir birazcık ta. Kaldı ki Eneas'ın kendi de Truva'dan gelmiyor muydu? Segesta'ya gelince, bilindiği gibi, Segesta grafiklerinde italis bir dil görmek isteyenler eksik olmamasına rağmen, ben, Elynoslara ait yeradları (bilimi) ile, Ligurya bölgesi ve küçük Asya gibi uzak ortamlar arasındaki bağlantı (ki bu Durante tarafından da belirtilmiştir) nedeniyle de, Küçük Asya'da yaygın olan *Elamos* tamlayanının incelenmesini esas olarak görüyorum. Elymos dilinin, Truva kökeni ile birlikte, bir "Junganatolische Herkunft" (Genç Anadolu kökenine) de sahip olduğunu savunan Schmoll'un tezinin buradan kaynaklandığını sanıyorum, çünkü Segestallılarda bunun öyle bir yeri vardır ki, Romalılarla birlikte Kartacalılara karşı koydukları zaman, Ambrosini'nin de gözlemlediği gibi, her ikisi de Truva kökenli sayıldıkları için, Roma'da *immunitas* (dokunulmazlık) hakkını elde ettiler. Ve Elymos halkının adında var olan *-uman*, *-uma* son eki sadece Anadolu yeradlarında yaygın değildir, ayrıca, Kapadokya kökenli olarak, öte yandan başka son ekler gibi, soybaşı sayılan kent ya da kişilerden geldiğini belirtmek için, kaynaşmış bir son ek olarak Hititçede de, *-umna*, *-um(ma)*, biçimleri ile karşılaşmaktadır. Ve hatta Ambrosini'nin de gözlemlediği gibi, Elymos sözcüğünün böyle bir bölümünü tercih edersek, *-mo*, son eki bile Anadolu tipi yapılarla karşılaştırmadan kurtulmaz; çünkü Kapadokya'daki kişi ve yeradlarında *-ma* son ekini buluyoruz. İşte bu nedenle, sunulan ve kuşkusuz arttırılması mümkün olan bilgilerin sınırları içerisinde, Elymos dili Anadolu tipi bir dil olarak iralanmaktadır (karakterize edilmektedir).

Bununla birlikte rotalar özel bir neden olmaksızın izlenmezler, ve önce Minos ve Miken Grekleri, daha sonra Rodoslular, Miletliler ve Foçalılar, yüzyıllarca bu yolları (rotaları) izlediklerine göre, bu rotaların başlangıçta hangi nedenle izlendiği ve yüzyıllar boyu,

hangi nedenlerden ötürü terkedilmediklerini kendi kendimize sormamız gerek. İşte bu yüzden izlenen bu rotalar Anadolu ile İtalyan yarımadası arasındaki ilişkilerin ana (temel) sorunu olarak ticari ilişkiler sorununu ortaya koymaktadır. Seramik, bu kısa bilginin ışığı altında bize çok şey söyleyebilir, ancak, başka araştırma yollarının gelecekte daha verimli biçimde aşılabileceğini mümkün görüyorum. İzinizle bunlardan birkaç tanesini belirteyim. Birincisi kendini denize adanmış kimselerin doğal ürünü olan şeyler temsil edilmektedir. Ve bu bilgilerin ışığı altında, dikkatinizi, büyük ölçüde verimli, fakat aynı ölçüde büyük ustalık isteyen bir balık avı tipine, tonbalığı avına çekmek isterim. Antik kentlerin, kendilerini, bu ürünlerin kazandıkları ünü onlara sağlıyan kentler olarak göstermek istemişçesine, kendi ürünlerinin bazılarını sağladıkları önemden ötürü parasal simgelerin varlığına bakarak karar vermemiz gerekirse ton balığı simgesinin Grek paraları arasında, Kizikos (Erdek), Sicilya'daki Solunto ile Cadice paralarında görüldüğünü belirtmek yararlı olacaktır. Her ne kadar bunları Kizikos'ta İ. Ö. VII-VI. yüzyıl paralarında, Cadice ve Solunto'da ise sadece İ. Ö. III. yüzyılın yarısından itibaren buluyorsak ta. Fakat ton balığı avı, Kizikos (Erdekli)'lu balıkçıları, değişik mevsimlerde, İstanbul boğazına benzer, aynı balığın avlanabildiği, Messina ve Cebeli Tarık boğazları gibi başka boğazlar aramaya yöneltmiş olabilir. Ve belki de Kizikos'la bağlantılı olan Aristeia Proconneso efsanesinin, Herodot'un belgelediği gibi, Metaponto'da ve başka kaynaklardan öğrendiğimiz gibi Sicilya'da yeniden yaşamasının nedeni işte budur. Ve Greklerin koloni kurmak için yaptıkları bir çok seçimin temelinde, belirli tiplerdeki balık avı için uygun kıyı noktaları aramada belirlenen bir devamın olduğu, özellikle, ilk yerleşme merkezlerinin her zaman bir balıkçı yerleşme merkezi olduğu belgelenen Güney Rusya'daki Grek kentlerinde yapılan arkeolojik araştırmalarla doğrulanmıştır. Antik çağlardaki balıkçılık ve tuzlama ve saklama işlemleri aracılığı ile, elde edilen ürünlerden yararlanma üstüne yapılacak daha dikkatli bir araştırma Anadolu halkları ile Batı arasındaki ilişkiler konusunda da daha fazla bir şeyler söyleyebilir bize. Balıkçılığın yanısıra, üretimi tek ellerde bulunan ürünlerin de yeniden değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu ürünler arasında, bana öyle geliyor ki Anadolu halkları için, derilerin tabaklanmasında kaçınılmaz ve antik dünyada tabaklanmış ve ham derinin nasıl kullanıldığı düşünülürse, en önemli ürün olan

şapın özel önemi vardır. Foça'nın bunca talihli olmasının temelinde hiç kuşkusuz, boyacılıkta ve tabaklama işinde pekiştirici madde olarak kullanılan şap yatmaktadır ve unutmuyalım ki, 13. yüzyılda Cenovalılar şapını işletmek için Foça'yı fethediyorlardı. Ancak 1455 yılında Foça Türkler tarafından fethedildiği zaman İtalya'da, Toskana'daki Val di Cecina ve Tolfa şap madenleri işletilmeye başlanmış ve bu madenler geçen yüzyıl boyunca da işletilmişler ve kromla tabaklamanın başlaması şapın üstünlüğüne son vermiştir. Ve unutmuyalım ki Floransa'daki Banca Medicea'nın güçlenmesine katkıda bulunan durumlardan biri de bu bankanın Depositeria Pontificia (Papalık Deposu)'nun yöneticisi ve şap tekelinin ortağı olmasıdır. Benim görüşüme göre, belki de şap Anadolu ürünleri arasında, Batı ile Batı dışındaki ülkelerle alışveriş yollarını daha sürekli olarak belirleyen ürün olmuştur: Herodot'a göre, Tartesso'ya kadar gidip ticaret yapan aynı Foça lılar, 6. yüzyılın ikinci yarısında, Amasi döneminde, Nil nehrinin ağzında Naucrati'deki ortak Grek tapınağını yapmış olan kimselerdi. Bu durumda hatırlatmak isterim ki, Foça'lıların bu, kendileriyle birlikte başka Greklerin de alış - veriş için geldikleri bir bölgede tapınak yapma girişimi, Foça'lıların, benim görüşüme göre, Lazio (Latium)ya girişleri sırasında Tiber nehri ağzında yaptıkları her şey ile benzersiz bir karşılık bulmaktadır.

Tarihçi Livius Servius Tullius döneminde, geleneğin Asya kentleriyle birlikte yapılmış olduğunu belirttiği, ünlü bir Efesli Diana tapınağı bulunduğunu söylüyordu (ben bunun Latium'da olduğuna inanıyorum) Böylece Tullius'un girişimi öyle bir sonuç verdi ki Latinler ve Romalılar Roma'da ortak bir Diana tapınağı yaptılar ve böylece Roma'nın merkezliğini yasallaştırdılar.

Efes'li Artemis kültürünü Latium'a kim getirmişti? Kesinlikle Foça'lılar, onlarla birlikte ve onlardan sonra ise Naucrati'de olduğu gibi, başka Asya kentlerinden gelmiş olanlar. Böylece, yakın zamanlarda, Arkaik dönemdeki Latium ve Grek dünyası hakkında Roma'da yapılmış olan toplantıda da açıkça ortaya çıktığı gibi, birkaç yıl öncesine kadar, durumun gerektirdiği bütün önlemlerle birlikte alınması gereken yıllıkçı (kronolojik - annolistik) bir gelenek olarak görülebilen şey arkeolojik araştırma ile olağanüstü bir biçimde kanıtlanmıştır.

Son yıllardaki buluşlar, son zamanlarda söylenildiği gibi "Greklerin Latium ve Etruria'ya en eski girişleri ile ilgili olarak, İ. Ö.

8. yüzyıldan itibaren Grekler ile Orta İtalya halkları arasındaki ticarî ilişkiler hakkında yeni varsayımlar ileri sürecek kadar'' köklü değişiklikler yapmıştır. Nitekim, sadece son dönemdeki Orta Korent Geometrik stilinin bir çeşit *kytyle*'si olup 8. yüzyılın ikinci çeyreğine ait olduğu sanılan, Cuma nekropollerinde bulunmayıp özellikle Pithekusai (Ischia) nekropollerinde ortak olarak bulunan Aetos 666 kupası değil, fakat (aynı zamanda) Anzio'dan fazla uzakta bulunmayan bir yer olan Satrico'nun protokorent seramikleri Eneas'ın *heroon* adlı yerinden, Lavinio'dan gelen orta protokorent'in *Oinochoe*'si, kısa süre önce Lazio'da kazılmış bir başka yer olan Decima'nın orta protokorent malzemeleri, 8. yüzyılın ikinci çeyreğinde başlamak üzere Tiber vadisinde yapılan euboik (Eubealıların yaptığı) bir ticaretin Roma'daki tanıklarıyla birlikte, Asya'nın Grek kentlerinden gelen denizciler tarafından ortaklaşa yapılmış olan küçük bir tapınağın Latium'da, Servius döneminde, ün kazanmış olabileceğinin de kanıtlarıdır. Bunlar arasında, başarı kazanmış olan kùltten (Strabone Roma'da tapınılan Efes'li *ksoanon*'dan söz ediyordu), yani Efes'li Artemis kùltünden de anlaşılacağı gibi, Foçalılar önemli bir yer edinmiş gibi gözükmektedir ve onların kendi kùltlerini yaymaya yönelik çabaları kuşkusuz bütün Akdeniz'de belgelenmiştir. Bunun için Iberik sahillerine kadar bütün Akdeniz'e yaydıkları onca Artemis başını düşünmek bile yeter. Ve kuşkusuz Pugliese Carratelli'nin de belirttiği gibi, Foçalıların Batı Akdeniz'e müdahalesi çeşitli sorunlar ortaya çıkaran bir olaydır. Küçük Asya'daki öteki Grek kentleri Foça'ninkinden daha önemli ve daha yaygın bir ticarî faaliyet içerisindeydiler. Buna rağmen uzak Batı'nın zengin topraklarının ününe böylesine güçlü bir biçimde kapıldılar. Foçalıların kolo oluşturma girişimleri, "tarihî kolonizasyon" sırasında belirlenmiş olan Grek koloni bölgesinin dışındaki bölgelere yönelmişti. Bütün İyonyalılar içinde sadece Foçalılar ve Teo'lular daha zararlı olmuşlar, Perslere tabi olmaktansa sürgüne gitmeyi yeğlemişlerdir. Birçoğu, Marsilya yolu üzerinde Korsika'da, belki de, sanılacağı gibi, bütünüyle hoş karşılanmayan bir biçimde değil, fakat Etrüsk kentlerine açık bir meydan okuma ile kurulmuş olan bir koloniye gitmiştir. Ancak bu seçimlerin nedenlerini anlamamıza Foçalıların gösterdiği faaliyetin benzersizliği ve uygunluğu yardım etmektedir. (Çünkü) onlar, kolonici öteki Greklerden farklı bir ruhla, kendilerini hep maden arama işlerine vermişlerdir. Ancak

şunu da ekleyeyim ki, oldukça değerli bir ürün olan şapı tekel düzeni içinde ihraç edebildikleri için bu yüksek düzeyli ticareti yapabilmişlerdir.

Foça'nın yanısıra, onunla ilgili antik gelenek fazla açık olmadığı için daha az ilgi çeken bir başka Asya kenti daha var ve dikkatinizi bunun üzerine çekmek istiyorum: Onu Ege'ye ve Batı'ya doğru uzatmak istermiş gibi görünen yarımada üzerine kurulmuş olan Knidos kentidir bu. Batı'da ilişki ve koloni kurma çabalarında Knidosluların oynadığı rol bütünü ile ortaya çıkarılması gereken bir şey olarak kalmaktadır hâlâ. Ben yalnızca onların Adriyatik'te, ki burada Corcyra Nigra'nın kurulması Knidoslulara borçlu olunan bir şeydir, ve özel haklardan yararlanmış gibi göründükleri Taranto'daki varlıklarını hatırlatmak isterim. Ayrıca, Korent ile Corcyra arasındaki savaş döneminde (sirasında), Korent tiranı Periandros'un Lidya kralı Aliatte(s)'e armağan olarak gönderdiği 300 Corcira'lı çocuğun kurtarılmasına önyak olanların, Samos'lularla birlikte Knidos'lular olduğunu da unutmuyalım (Herodot 3,48). İtalyan ve Anadolu yarımadaaları Anadolu'da yerleşmiş Grek halkları aracılığı ile bir kez daha birbirlerine yakın olmuşlardı. Ve yine unutmuyalım ki antik geleneğe göre Lipari adası birlikte hareket eden Rodos'lular ve Knidos'lular tarafından kolonize edilecektir. Buna karşılık Latium'da, gelecekte büyük ölçüde hesaba katılması gereken başka halkların varlığı da eksik değildir. Latium'daki Sant' Omobono tapınağı, bugün, mikro Asya kaynaklı süsleme şemalarının Latium'da yayılması sorununu ortaya çıkarmaktadır. Aynı biçimde, Roma'daki Boario Forumu'nun arkaik tapınağının pişmiş toprakları (terrakotaları) bu etkilerin Roma muhitinde bulunmuş olan son tanıklarındır. Ve bu durum 6. yüzyılda Tirren denizi kıyılarını istila etmiş olan bir trafik akımı sayesinde olmuştur. Son olarak La Sommella'nın da gözlemlemiş olduğu gibi, "üretim merkezi olarak Samos kentinin önerildiği önemli sayıdaki İyon kupalarının (ionische Kleinneisterschalen), yakın zamanlarda Lavinium, Gravisca ve Roma Omobono'da belgelenen varlığı bu durumda özel ilgi çekmektedir. Ve böyle bir üretim merkez(i), sadece ticarî sektörün yorumu için değil aynı zamanda, Boario Forumunun daha önce anılmış olan pişmiş topraklarını iralayan (karakterize eden), mikro - asya kaynaklı tipik kültürel ve sanatsal unsurların yayımı için de anahtar olabilecek midir? Sadece bunu değil, aynı zamanda, Tiren denizi Gravisca'da

yapılan son kazıların da kanıtlayacağı gibi, Samoslular'da 6. yüzyılın ikinci yarısında Foçalılarının üstüne çıkacak olan, terim belki abartılmış olacak ama, bir deniz yönetimi bilgisinin varlığı sorununu da ortaya koyacaktır.

Kuşkusuz, İtalyan kıyılarındaki bu mikroasya kaynaklı malzemenin her zaman daha güçlü olan varlığı, ülkelerimizin arkeolog ve tarihçileri arasında daha yoğun bir işbirliğini her zamankinden daha gerekli kılmaktadır.

Pyrgi'nin Cere için ifade ettiği anlamın aynısını Etrüsk Tarquinia' için ifade etmiş olan ve bugünkü Clementino limanının yerinde bulunan, bir liman, Rutilio Namaziano'nun Tiren denizi kıyısı boyunca yaptığı yolculuk döneminde (İ. S. 415-418) malarya (sıtma) yüzünden terkedilmiş bir yer olan Gravisca'da yapılan kazılar, bu Etrüsk kentinde İyonyalılar tarafından Hera'ya sunulmuş ve İ. Ö. 6. yüzyılın başından 3. yüzyılın sonuna kadar kullanılmış olan bir tapınak ortaya çıkarmıştır. İlk kazıların bilançosu oldukça etkileyicidir: bir salonda iki metrelik bir kalınlık üzerine yapılmış bir sunak Attik ve İyon seramiklerinin tam ve gerçek bir örneğini temsil etmekte, başka bir Grek (örneğin Korent ya da Laconia) seramiğinin bulunmayışı ile çelişmektedir. Ayrıca Etrüsk seramiği hemen hemen yok gibidir, buna karşılık, aşağı yukarı Etruria'da ilk bulunanlar olup bir zamanlar kullanılmış olan 1500'den fazla lamba vardır. Son olarak, Attik ya da Grek - Asya tipi vazolar üzerinde Hera'ya sunulmuş İyon alfabesi ile yazılmış yazıtlar vardır.

Kuşkusuz, verilecek cevap ne olursa olsun, Asya'da yaşayan Grek halklarının Cere'den iki adım ötede olan Etrüsk kıyıları ile Alalia savaşı sırasında bile yoğun bir ticari faaliyet içinde oldukları kesin gibi gözükmemektedir. Morel'in de belirttiği gibi, bu durum bizi, değişik halk ve kentler arasındaki bu ilişkilerin tarihini değerlendirmede son derece tedbirli olmaya sevk etmektedir. Bu nedenle, Tiren denizinin arkaik çağdaki tarihinde, etnik bloklar olarak anlaşılan büyük göçler arasında, bir araya gelme olasılığını hesaba katmadan yalnızca bir dizi büyük çarpışmalar görmekten vazgeçmemiz gerekecek. İşte bu Gravisca kazısı, bu ilişkilerin tarihini değerlendirirken kullanılacak olan tedbirle ilgili olarak metodoloji açısından büyük bir derstir ve meslektaşım Arias a Cavallino ile, Puglia'da gerçekleştirilen (gerçekleştirdiğimiz) kazılar bunu doğrulamaktadır.

Burada, Salento'da da, antik gelenek, Taranto ile Salento'nun Iapisi (Messapi) halkı arasında en azından İ. Ö. 6. yüzyılın ilk yarısından 5. yüzyılın sonuna kadar kesinlikle, aralıksız süren bir savaştan söz etmektedir. Bu yazınsal geleneğin, temelleri üzerinde çağdaşlar ya Salento'nun, Grek dünyası ile yerli dünya arasında olduğu var-sayılan muhalefeti gördükleri için, her türlü Grek etkisine kapalı olduğunu ya da bu etkinin, ortaya çıkmaya başladığı zaman, sadece Taranto aracılığı ile oluştuğunu savunmuşlardır. Şimdi Cavalino (Lecce)'da son on yılda ve Otranto'da son iki yılda yapılan kazılar, Salento ve onun güney burnu yani Iapigio burnunun Corcira'dan Sicilya'ya doğru deniz yolculuğu yapan herkes için zorunlu bir yavaşlama noktası –ki bu Miken çağından beri böyledir– olması nedeniyle, Salento'nun güney ve kıyı kentlerinin, her çağda, Grek denizcileri ile sıkı alışveriş ilişkileri içinde olduğunun daha önceden anlaşılabilceğini ve anlaşılması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu ilişkiler sadece İakonialı kimselerin İ. Ö. 8. yüzyılda Taranto'yu kurmalarından önce başlamakla kalmamış, fakat Iapizio (Messapilerin) ların yaşamlarını sürdürebilmek için Taranto'ya karşı savaştıkları uzun yıllar boyunca da sürmüştür. Bu durum şimdi, Iapizio kentlerinde, protogeometrik iapizio seramiğinin yanısıra, İ. Ö. 8. yüzyıldan başlamak üzere Korent seramiğinin de bulunmasının bir sürpriz olmadığını göstermektedir. Ve yine bu durum, ne barbar adıyla anılan dünyanın ne de Grek adıyla anılan dünyanın, antik kaynaklarının telkini ile, rahibi ile global olarak her zaman savaş ya da barış içinde olan birleştirici, dayanışma sağlayıcı ya da muhalif bir şey olarak görülmesi gerektiğini doğrulamaktadır. Kaldı ki biz, her çağda, en şiddetli çarpışmalar sırasında bile, zaman zaman aynı rahipler arasında, bazı ilişki ve alışverişlerin eksik olmadığını da biliyoruz. Ekonomik ve kültürel yaşamın çoğu zaman kendine özgü bir canlılığı vardır ve kendine siyasal yaşamın izin vermiyeceği yollar bulur. Bu nedenle, Grek halkları ile Salento'daki Iapigio halkı arasında olanlar hakkında edinilen tecrübe ile ilgili olarak ta, Gravisca dersi, özel durumlar için büyük bir dikkat gösterilmesine, Mannes (Mani) gibi, iyilik ve kötülüğün güçlerine her türlü karşı çıkıştan kaçınmaya bir çağrı olarak görülmelidir: çünkü Grek tarihi, çoğu kez, bir çarpışmalar tarihi olarak sunulmaktadır bize.

Fakat Anadolu ve İtalyan yarımadalarını bir araya getiren bu durum, platonik bir hayal uğruna, Akdeniz gölünün kıyılarını bir

kumaşın kenarı gibi süslemeyi amaçlamış olan Grek kolonilerinin derinlemesine bir nüfuz (etme) için yetenekli olmadıklarını gösteren bir olaydır. Kaldı ki, toprakla ilgili tutkuları da olmadığı için, İtalya'daki gibi bir sonuçla, Anadolu'da da, Trakyalıların, Kimmerlerin, Şiilerin büyük saldırılarına ya da Pers egemenliğine yeterince güçlü bir biçimde karşı koyamamışlardır. Ve yine kaldı ki Grekler, değişik kültürlerin bu büyük araçları olmaksızın, ne Anadolu ne de İtalyan yarımadası aradaki büyük uzaklığa rağmen ilişki kurmalarını sağlayan bu çeşit kültür biçimlerini yaşamış olurlardı. Ancak Anadolu dünyasını İtalyan yarımadasınıninkine bağlayan bir başka neden daha var: En gelişmiş sanat ve uygarlık biçimleri batıya Anadolu yarımadasından gelmiştir ve paranın doğduğu bu bölgenin, Grek adalarından gelerek kıyılarına yerleşmiş, Anadolu'nun denizi sevmedikleri gibi, iç kesimlere girmeyi sevmeyen kimselerin aracılığı ile ve kendine özgü olmayan bir eğilimle ticarete açılması rastlantı değildir. Değişik yaşam ve uygarlık biçimlerinin bir araya gelmesi Anadolu'nun kıyı kesimlerinde başlamıştır: Anadolu kuralları arasında Midas efsanesi bilinen bir şeydir, ama belki de evrensel olarak en çok bilineni ünlü Krezus'tur. Dokunduğu her şeyi altına dönüştüren bu adamla ilgili olan efsane, ticaret uğruna tarımı ihmal eden kimseye karşı köylüce bir protesto ve bir cezalandırmayı simgeleyebilir. Ancak Anadolu'dan Batı'ya yapılan göçler, zorunlu göçlerdir, çünkü buradaki yaşam düzeyi daha yüksektir. Hem o kadar yüksektir ki Grekler kendilerini Anadolu'dan yani Lidyalılar ya da Lidyalılarla daha sıkı ilişkiler içinde bulunan Asyalı İyonyalılardan gelen efemineleşmiş yaşam biçimlerinden söz eder gibi "truphe" (efeminelik) ve "abrosyna (cıvıklık) den söz edecekleridir. Ve, Anadolu'daki uygarlık düzeyinin, göç edilen yerlere göre ne kadar yüksek olduğunu doğrulamak için, Toscana'daki (Etrüsk) gücü ile ilgili efsanenin bu aydınlatıcı bilginin ışığı altında olduğunu söyleyerek bitirmek isterim. Nitekim gelenek bakımından en eski bilgi kaynağı, şöyle demektedir: Anadolu'da çıkan bir kıtlık sırasında (sürekli depremler ve ondan az olmayan periyodik kıtlıklar sözkonusu olduğunda, eski kaynaklarda Anadolu hep Ege bölgesiyle birlikte anılır) Lidyalılar göç edecek grubu seçmek için zar attılar: Tirreno kaybetti ve İtalya'ya göç etti. Ancak daha sonra, Tirreno'nun göç ettiğini, ancak bunu zar oyununda kaybettiği için değil, kazandığı için yaptığını söyleyen bir gelenek doğdu. Çünkü, artık, kıskanılacak duruma gelmiş, terkedil-

len ve bu arada Perslerin eline geçen yurttan daha güzel olan bir yurdun partiyi kaybetmiş birine düşmesi olanaksız görünmekteydi. Söz Etruria'dan açılmışken Pugliese Cartelli'nin dediği gibi: "Etrüsk uygarlığının kaynağı ile ilgili eski ve hâlâ canlı olan *iddiayı* yeniden ele almanın ne zamanı ne de yeri: bununla birlikte polemik yaratma korkusu olmaksızın, villanova toprağı üzerinde, ya demir madenciliğinde uzman (siderürji uzmanı) ya tüccar ya da serüvenci, ama hepsi de orta İtalya'dakinden daha eski ve daha ince bir kültürün mensubu olan aşu ya da maya'ların varlığından söz edilebilir artık. O kadar ki Greklerinkine benzeyen bir Tirren kıyılarını kolonileştirme sürecini düşünmek bile denenebilir. Ve Etruria, Anadolu'daki Milet'le bağlantılı olan Sibari aracılığı ile, İyon ticareti için önemli bir ihraç yeri olacaktır. Milet ile Sibari arasındaki bağ, Milet ile Korent arasındaki andlaşma sayesinde, ancak İ. Ö. 7. yüzyılın sonunda, Sibari yolunu Milet ticaretine açacak olan bağdır. Bu ise, Siri'nin yıkılmasından sonra, 560 yılına doğru, Etruria yoluna İyon ticaretine açacaktır. Milet ile Sibari, yani bir İyon kenti ile adı bugün bile çok yüksek bir kültür düzeyi ile eş anlamlı olan bir Magna Grecia kenti arasındaki bağdan söz ediliyordu. Sibari Krotonyalılar tarafından fethedildiği zaman, Herodot'un anlattığı gibi "İki kent aralarında, bildiğim herhangi bir kenttekenden daha fazla konukseverlik zincirleriyle birbirine bağlı oldukları için bütün yetişkin Miletli başlarını kazımışlar ve büyük yas gösterileri düzenlemişler" idiyeler çok derin bir bağ söz konusu olmalıydı. Ve yine Herodot Persler karşısında bağımsızlıklarını yeniden kazanmak için Asyalı Greklerin en büyük girişimini temsil eden İyon isyanının sonunda, Miletin Perslerin elinden olan yıkılışından söz ederken, ne yazık ki Sibarililerin yıkılmış olan kentlerinden sürülmüş ve darımadığı oldukları için, Miletliyle uygun bir sevgi gösterisinde bulunamadıklarını hatırlatır.

Ve Anadolu dünyası ile İtalyan yarımadası arasında, bir kez daha Grekler aracılığı ile sağlanmış olan, sağlam bir bağın bu anısı ile sözlerimin sonuna yaklaşıyorum.

Anadolu'ya ait sanatsal, kültürel, ekonomik tecrübeler ile, başlangıçta Anadolu mirasının zenginliğini Batı'ya götürmeye, daha sonra, Grekliğin altın çağlarında ise, Grek gelişmesinin zenginliğini yeniden, henüz Perslerin egemenliği altına girmemiş olan, Anadolu'ya getirmeye yönelik olan Grek aracılıklarının Asya topraklarındaki, bu

karişımından Anadolu halkları, ister en eski tabakadan, ister Elenize, ister Elen olsunlar, kendi kaderlerinin doğuşunu görecekler ve Perslerin egemenliği altına girdikleri zaman bütün güçlükleri farkedeceklerdir. Çünkü Asya topraklarındaki en gelişmiş kentler Grek, yani yaşadığı yeri kendi vatanı sayan bir halkın kentleri idi. Buna karşılık Persler Asyanın iç kesimlerinden geldikleri için, Grek olsun ya da olmasın Asya topraklarında yaşayan herkesin bağımlılığını öngören ülke kavramını da birlikte getiriyorlardı. Pers savaşları aslında hükümlanlığı anlamadaki bu iki değişik biçim arasındaki çatışmanın bir sonucudur.

Ve Pers savaşları ile, Asya dünyasının kendi içine kapanacağı ve Grek dünyasının batıda yer arayacağı ölçüler içerisinde Doğu ile Batı arasındaki bir ilişkiler dönemi 5. yüzyılda böyle sona eriyordu. Ancak, bu ilişkiler döneminin, daha sonra, İskender'in fethi ile, daha fazla olarak Roma'luların fethi ile, Anadolu yarımadasında, bu kez, Batının kültürel tecrübelerinin üstün bir katkısı ile ırılanmış yeni bir (ozmoz) geçişim içinde yeniden açılması gerekiyordu.

Anadolu ve İtalya, söylediğim gibi, Asya topraklarında yerleşmiş Greklerin aracılığı olmasaydı, belki de, Asya'nın Romalılarca fethedilmesinden önce aralarında hiç ilişki kuramayacaklardı. İçindeki arkeolojik belge zenginliğinin bize, ülkelerimizin antik tarihinin değerli yanlarını tanıtmayı her zamankinden daha fazla vadettiği iki bölgedir. Antik uygarlıklar dönemleriyle ilgili olarak bazı araştırma alanlarında da bugün birbirlerine bağlı gördüğüm iki bölge olduğunu söylememe de izin veriniz. Meslektaşım Akurgal ve öğrencileri geçmişte hiç görülmeyen bir biçimde, yalnızca Grek dünyasının değil, fakat pregrek Anadolu halklarının da bağımsız ve özgün biçimler içinde neler yaratabildiklerini göz önüne serebildiği ve yine aynı grup Grek Asya'nın (Asya'daki grekleşmenin) bazı yaratılarının, salt bu çok zengin kültürel humus (toprak)'a katıldıkları (geldikleri) için öyle olabildiklerini ortaya koyabildiği gibi, bizde de arkeolojik araştırma, Grek kolonicilerinden önce ya da onların varlığı sırasındaki antik İtalya'nın uygarlıklarının özel yanlarını ortaya koymak amacıyla, Grekleri üstün ve benzersiz bir örnek olarak görmüş olan bir klasisizmin ön yargılarından kurtulmaktadır.

Buradan da, koloni olayı ile ilgili olarak, içinde grek - barbar ilişkisi hakkındaki tipik biçimde helen merkezli olan görüşün eriyip

yok olduğu, alanla veren arasındaki ilişkide olduğu gibi genel bir görüş doğmaktadır. Bunun da amacı daha uygun ve global, çağdaş antropolojik araştırma ile aynı hedefe yönelik yalnızca yencilerin değil yenilenlerin sesini de duyabilecek kadar duyarlı bir görüşe ulaşmaktır. Yine bu tutumdan, antik tarih hakkında, Grekler arasında en açığı olan Herodot'un, ister Grekler ister barbarlar tarafından yapılmış olsun, büyük ve hayranlık verici yapıtların öykülerinden söz ederken, onları her şeyden önce, insanlar tarafından yapılmış şeyler, insanlığın tarihi olarak gördüğü için, belirtebildiğine benzer bir görüşe götüren bir araştırma doğmaktadır.

Nekroloji :

ORD. PROF. ÖMER LÛTFİ BARKAN

1902 — 1979

Dr. MAHMUT HASAN ŞAKİROĞLU

1979 yılında aramızdan ayrılan bilim adamları arasına Ömer Lûtfi Barkan üstadımız da katıldı. Türk İktisat Tarihi araştırmalarının gerçek önderi ve *doyen*'i sayılan Barkan, Türkiye'nin toplum yapısını ve yeniçağ tarihi boyunca geçirdiği sosyal evreleri incelemek için birinci el kaynak belgeler üzerinde çalışmış ve yol göstermiş bir kişi idi. Esas öğrenimi felsefe ve toplumbilim alanlarında iken 1933 yılında atandığı İstanbul Üniversitesi'nde yepyeni konular üzerine eğilmek yoluyla kendisine yeni bir alan açmıştı. Araştırmaları ve yayınlarında genellikle XVI. ve XVII. yüzyıl konuları daha büyük bir ağırlık taşıyor görünüyor ise de, Türkiye ve onun komşularının sosyal yapısı ve toprak düzeni en iyi incelediği konulardandı. İlk araştırmalarında Türkiye tarihi ile yakından ilgili ülkelerin toprak statülerini incelemişti. Bu sırada memleketimizde toprak sorununun tarihsel evrimini ana belgelerden incelediği için, yapılmak istenen çalışmalara bilimsel yöntemlerle ışık tutmak istemişti. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerindeki sorunları çeşitli araştırmalarında ele almış, kendisini bu yolda uyaran Fuad Köprülü'nün görüşlerini belgeler yoluyla sağlamlaştırma yoluna yönelmiştir. Bu dinamik dönemin yöneticilerini kişi olarak değil de onları yaratan koşulları ve bu olanakları nasıl kullandıklarını, bu dinamizmi yaratanların kimler olduğunu çok iyi gözlemlerle izlemiş ve şaşırtıcı sonuçlara varmıştır. Türk gelişmesinin geçici istilâlarla değil, fakat yeni yurt edinen ve bu yeni yerleri benimseyen yaratıcı kişiler tarafından gerçek olduğunu ilk kez Barkan ortaya koymuştur. Bu genişlemenin yarattığı insan sorununun nasıl düzenli bir yerleştirme siyaseti ile devam ettirildiği ve yapılan sürgünlerin ıssız yerleri nasıl şenlendirdiği, devletin işlenmeyen topraklarının nasıl ürün verir duruma getirildiği, yerleşme alanları arasında boş kalan yerlerin çalışkan kişiler tarafın-

dan nasıl mamur hale getirildiği Barkan tarafından ortaya konmuştur. Bu yerleştirme kuruluş yıllarında Rumeli topraklarında olduğu kadar Anadolu topraklarında da uygulanmış ise de çağdaş kroniklere yansımayan yönler, birinci el belgeler aracılığı ile sonraki kuşaklara aktarılmış ve bu bilgiler ancak Barkan gibi bir araştırmacının eliyle bilimsel bir hüviyet kazanmıştır. Bu düzenli yerleşmelerin çağ koşulları değiştikçe koşut durumlarla değişik bir karaktere bürünmesi ve yarattığı sorunlar gene Barkan tarafından incelenmiş, kuruluş, ve yükseliş dönemlerinde önemli bir dinamizm sağlayan timar sisteminin bir bozulma dönemine girdikten sonra devletde yarattığı etkiler ve bu sarsıntının atlatılması için alınmak istenen önlemler, yapılmak istenen kanun düzenlemeleri, Tazminat dönemindeki girişimleri de incelemek, toprak sorununun her dönemini ve Türkiye Cumhuriyeti dönemine kadarki evrelerini incelemek Barkan sayesinde gerçekleştirilmiştir.

Ömer Lütfi Barkan adı, yayınına giriştiği bir dizi Kanunlar kitabı ile sıkı sıkıya bağlıdır. İstanbul'daki Başbakanlık Arşivi'nde, Ankara'daki Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün *Kuyûd-ı Kadîme* adlı belgeliğinde saklı Tapu - Tahrir defterlerinin baş taraflarında yazılı bulunan sancak kanunnameleri'nin diğer kayıtlarla karşılaştırılmalı bir yayını düzenli tarzda üstadımız tarafından gerçekleştirildi. Türk iktisat, hukuk, ekin, toplumbilim ve hatta budunbilim ve halkbilimine ait sayısız konular içeren bu defterlerin değerleri ve kapsadıkları konular Barkan tarafından bilimsel bir havaya kavuşmuştu. Kitabına aldığı metinleri kendine göre bir seçme ile yayınlayan üstadın bu anısal yapıtı başka araştırmacılar tarafından ancak bazı detaylar için ele alınabilir. Bugün sınırlarımız dışında kalan bazı ülkelerin tarihlerine ve sosyal durumlarına ait kıymetli kayıtlar bu defterlerde bulunmaktadır. Böyle geniş kapsamlı konuları içeren belgelerin yayını elbette zor olacaktı. Bir tek satırının çözümü için uzun araştırmaların yapılması gereken bu metinlerin yayını, ülkemizde eksikliği duyulan *corpus* (külliyat) yayın geleneğinin tek güzel örneğidir. Bu defterlere daha önceleri eğilen araştırmacılar değişik bir yol izleyen Barkan, yakın ilgi duyduğu toprak sorunları ve vakıfların Türk toplum ve iktisat yaşamı içindeki yerlerini sıkıca inceleyen bir kişi olarak göze çarpmaktadır. Bu kadar çok defter ile ilgi kuran üstadımızdan örnek olacak bir yayın yıllarca beklendi. Yıllar süren araştırmaların ve verilerin son bir ürünü olarak beklenen

“Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri” yaşamı sırasında bir türlü bitmedi. Her kendisine başvurana bir iki konu kaldı diye yanıt veren üstadın bu konuları bir türlü bitmek bilmedi. Türkiye’den ayrılmış ülkelerin tarihi ile ilgilenenlerin ilk inceledikleri kaynaklar arasında bulunan tapu - tahrir defterleri üzerinde nedense Osmanlı İmparatorluğunun ana toprağı Anadolu ile ilgili bir tek düzenli defter yayını bulunmamaktadır. Bu eksikliğin giderilmesi için otuziki yıl önce bir girişim yapılmış olmakla beraber üstadımızın bu yayını yıllarca beklendiğı için çok kişi önce yayınlama cesaretini kendisinde bulamadı. Ancak bazı kent tarihleri üzerinde çalışanlar kendi yörelerini aydınlatan bazı detaylar üzerinde durabildiler. Bu defter dışında, en cesaret edilemeyecek bir konu olarak İstanbul’a ait 1546 tarihli bir vakıf tahrir defterinin yayını gerçekleştirildi. Büyük bir imparatorluğa başkent olan İstanbul, sinesinde barındırdığı yapıtlarla ülkenin her tarafıyla ilgili olduğu için, her arayanın kendisine konu bulacağı yanında, İstanbul’un türkleşmesinde gösterilen çabalara ve buna yapılan katkıları düzenli olarak ortaya konmuş, kurulan vakıfların nitelikleri ve faaliyetleri bu kitapta ele alınmıştır. Karşı laştığı çetin sorunları nasıl başarıyla çözümliyebileceğini gösteren Barkan, vakıfların diğer yönlerinin nasıl inceleneceğini sonraki kuşaklara örnek olarak ortaya koymuştur. XVI. yüzyıl anamalcı gelişme döneminin Türk topluma olan etkisi ve yarattığı sorunlar ana belgeler aracılığı ile Barkan tarafından incelenmiştir. Bu döneme ait belgelerle bu dönemde faizin oynadığı rol ve bunun umulmayan bir zümre, Yeniçeriler eliyle yürütülmesi ve hatta faiz ile para veren vakıf kuruluşların açığa çıkarılmasıdır. XVI. yüzyıl Akdeniz dünyasında meydana gelen olağanüstü gelişme ve bunun yarattığı yeni düzen sorunu Fransa’da F. Braudel tarafından Akdeniz ülkeleri belgeliklerine göre incelenmişti. Bu görüşün Türkiye’de tanınması ve yayılması Barkan tarafından gerçekleştirildiği gibi, bu gelişmenin Türk belgelerine nasıl yansıdığı gene onun tarafından ortaya konmuştur. Türkiye’deki fiyat hareketleri başlıklı araştırması uzun yılların ürünü olan ve örneği çok az görülen veciz araştırma türündendir. Galiba Hüdavendigâr defteri yayınının önsözünde gerçek belgeleri ortaya koymak arzusundaydı. Fakat imaretler ve onların mutfaklarında pişen yemekler için yapılan ödemelerle saray adına alınan malzemelere yapılan ödemeler yoluyla vardığı sonuçlar çok çeşitlidir. Buralara alınan malzemenin arasında bulunan hububat, meyva ve sebze

isimleri bile büyük bir titizlikle incelenmiş, asli yazılışları, bugünkü kullanım şekilleri birer birer aydınlığa kavuşturulduğu gibi, pişen yemeğin gramı ve kişiye verilen miktar bile dikkatden uzak tutulmamış, böylece paranın Türk toplumuna yaptığı etkiye değinmiştir. Bu tarz hesaplarda gösterdiği ciddiyeti Osmanlı bütçeleri üzerinde de başarıyla uygulamıştır ki, devletin maddî gücünü yansıtırma yanında en akla gelmeyecek bir konuda, bir elçiye yapılan masraf, bir gümrükten sağlanan gelir, bir kalede bulunan yeniçeri sayısı, hatta bir gemi için alınan ve kullanılan malzeme gibi Osmanlı tarihi ile ilgilenen herkesin ummadığı bir yerde, beklemediği malzemeye karşılaşacağını ortaya koymuştur. Üstadımızın makalelerinin başlığına bakarak yargıya varmak doğru değildir. Yayınladığı ve bazan fotokopisini verdiği belgelerden, bir yörenin, bir malzemenin ve hatta bir topluluğun durumu hakkında umulmadık bilgiler sağlanır. Bunun yakın örneklerini Edirne Askeri Kassam Dafterlerinin yayını yanında Süleymaniye Camii yapımına ait belgelerin yayınında da görürüz. Her bir satırın açıklanmasına en büyük dikkatin gösterildiği bu yayınlarla Türk toplumunun XVI. yüzyıldaki durumu hakkında bilgilerimiz çoğalmaktadır.

Böyle yoğun bir bilim ortamında gördüğümüz üstadın yaşamı çok faaldi. İktisat Fakültesinin çeşitli yönetim kademelerinde görev alan üstadımız, Türkiye, Balkanlar ve Orta - Doğu sorunlarını ilgilendiren toplantıların vaz geçilmez bir üyesi idi. Sevimli konuşma üslûbu ile en ağır konularda bile kendisini saatlerce dinleten üstadın bu vasıfları kendisine en yakın bulunan kişiler tarafından daha detaylı olarak açıklanmalıdır. Biz buraya onun yaşam öyküsünü 11.12.1978 tarihli *Hürriyet* gazetesinden alıyoruz:

Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan 1902 yılında Edirne'de doğdu, ilk ve orta öğrenimini burada yaptıktan sonra Edirne Muallim Mektebini bitirdi. Üç yıl ilkokul öğretmenliği yaptı. 1923 yılında İstanbul'da açılan Orta Öğretmen Okulu'nda bir yıl okuduktan sonra İstanbul Darülfununun Edebiyat Fakültesi'ne ve Yüksek Muallim Mektebine girdi. Fakültenin felsefe bölümünü 1927 yılında bitiren Barkan, lise öğretmeni yetiştirilmek üzere Strasburg Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne gönderildi. Bu fakültede de genel felsefe, sosyoloji ve psikoloji sertifikaları ile Hukuk Fakültesinden "İktisadi İlimler Yüksek Etüd Diploması" alarak ikinci bir lisansı tamamlayıp 1931'de yurda döndü ve Eskişehir Lisesi felsefe öğretmenliğine atandı.

Üniversite reformu sırasında 1933 yılında İstanbul Üniversitesi Türk İnkılâp Enstitüsü Doçentliğine atanan Barkan, 1937'de İktisat Tarihi ve İktisadî Coğrafya Kürsüsü Doçentliğine geçti. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Toprak Meseleleri" adlı bir tezle 1939'da doçentlik sınavını vererek 1941'de Profesörlüğe, 1957 de de Ordinaryüs Profesörlüğe yükseldi. Bu sırada İktisat Tarihi Kürsüsü Başkanlığı da yapan Ord. Prof. Dr. Barkan, Edebiyat ve Fen Fakültelerinde sürekli olarak Türk İnkılâp Tarihi Profesörlüğü yaptı. 1941'den sonra 6 yıl kadar da Hukuk Fakültesi'nde Türk Hukuk Tarihi dersleri okuttu.

1950'de Türk İktisat Tarihi Enstitüsü'nü kuran ve Fakülte Mecmuasının İktisat Tarihi sayılarının yayınlanmasında çaba harcayan Ord. Prof. Dr. Barkan 1973'de emekliye ayrıldı.

Strasburg Üniversitesi tarafından 1943'de "Şeref Doktoru" ünvanı verilen Ord. Prof. Dr. Barkan 1968'de Yugoslavya'nın Belgrad Akademisine "muhabir üye" seçildi. Konferanslar vermek üzere Paris Üniversitesi'ne, Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan'ın Tarih Enstitülerine uzunca sürelerle davet edildi. 1940 yılından beri Türk Tarih Kurumu'nun aslı üyesi, 6 yıldan beri de Milletlerarası Orientalistler Birliği'ne bağlı "Osmanlı ve Osmanlı Öncesi Tarih Komitesi"nin başkanıydı.

* * *

Bu derlememize 1973 yılında başlamıştık. Saydığımız bazı araştırmacıların yapıtlarını bir araya getirmek için yaptığımız bu çalışmamızın bazı notlarını yayınladık. Bir yaşam boyu durup dinlenmeden değerli belgeler toplayan ve araştırmalar yapan Barkan için de bir derlemeye girişmiştik. Bu fikrimizi kendisine açtığımız zaman sevimli tebessümü ile kıvancını bildirmişti. Arzumuz, Hüdavendigâr Defteri veya Süleymaniye cildinin ikincisinde bir şükran borcu olarak yapıtlarının düzenli bir listesini yapmaktı. Ancak onun arkasından bir nekroloji vesilesiyle yayınlayabildik. Son şeklini kendisine gösteremediğimiz bu derlememizde bazı tereddütlerimize yanıt vermişti. Bazı konularda beni uyaran arkadaşlarım Dr. Özer Ergenç ve Dr. Zeki Arıkan'a bu satırlarda teşekkürü borç bilirim.

* * *

Bu derlemeyi yaparken taradığımız kaynakçalar.:

1 — Bakla, Leman, *İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası* (1933-1963), İstanbul 1966. T. C. İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü. Yayın No. 1156.

2 — Erciyas, Rıdvan Bülent, *Yirmi Senelik Türk Hukuk Bibliyografyası*, 1935-1954, İstanbul 1956. Müşterek Yayınlar S. No. 5.

3 — Aynı yazar, *Türk Hukuk Bibliyografyası 1955-1957 (Yirmi Senelik Türk Hukuk Bibliyografyasına Ek)*. Ankara 1959, Müşterek Yayınlar Serisi No. 10.

4 — Fındıkoğlu (Ziyaeddin Fahri), *Türkiyede İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı*, İstanbul 1946, S. 93 ve 114-118.

5 — Ötügen, Adnan - Türker Acaroğlu, *İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası 1933-1945*, Ankara 1947, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları No. 50, Kütüphanecilik Kursu Çalışmaları No. 2

6 — (Velidedeoğlu), Hıfzı Veldet, F. H. Saymen, S. Dıblan, S. Özçelik, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyeleri ve Yardımcılarının Yayınları*. 1933-1947, İstanbul 1948. İstanbul Üniversitesi Yay. 354. Hukuk Fakültesi No. 82.

Yabancı dildekiler için *Index Islamicus* taranmıştır.

Üstadımızın yayınları 1935 yılı sonundan itibaren başlamaktadır. Bu tarihten önceki yayınlarını kendisine sorduğumuz zaman "bir gazetede ehemmiyetsiz bir kaç makale" diye yanıt vermişti. Çeşitli zamanlarda bazı gazeteler üzerinde yaptığımız taramalarda bir makalesine rastlamadık.

Derlememizin akışı içinde bazı ay isimleri hakkında kullanılan eski şekillerini aynen koruduk. Daha iyi anlaşılması için burada bir açıklama yapmayı uygun gördük :

Teşrin (Birinciteşrin, I. Teşrin, Teşrini evvel) = Ekim
(İkinciteşrin, II. Teşrin, Teşrinisani) = Kasım

Kânunuevvel - Birincikânun = Aralık

Kânunusâni - İkincikânun = Ocak

Ömer Lûtfi Barkan için yaşamı sırasında bir armağan kitabı hazırlama girişimleri yapılmıştı. Tanınmış Fransız Türkolog Robert Mantran tarafından sürdürülenin, bu satırlar hazırlandığı zaman ne durumda olduğunu bilmiyoruz.

Kullanılan kısaltmalar :

H. F. M İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası

İ. F. M İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası. İktisat Fakültesi tarafından 1939 yılının Ekim ayında yayınlanmağa başlayan bu derginin kuruluşundan itibaren faal görev alan üstadımız, en çok yazı verenlerin başında gelmekteydi. Bu değerli dergi üzerine iki dizin hazırlanmıştır:

a) Mehmet Eröz, *Yeni Yıl İçinde İktisat Fakültesi Mecmuası İçindeki araştırmalar, çevirmeler ve muhtelif yazıların bibliyografyası*, İstanbul 1952, 22 Sayfa. Türkiye Harsî ve İçtimaî Araştırmalar Derneği, Seri A Sayı 36.

b) Özer Serper - Alper Yüçetürk, *İktisat Fakültesi Mecmuası Fihristi*, cilt: 1-25, İstanbul 1969, 156 Sayfa. İstanbul Üniversitesi 1407. İktisat Fakültesi 242. Gazetecilik Enstitüsü 12.

R. F. E İktisat Fakültesi Mecmuasının yabancı dildeki bölümü şu başlık ile yayınlanmıştır: *Revue de Faculté des Sciences Économiques de l'Université d'Istanbul*. İlk sayılarda Türkçe ve yabancı dilde olanlar bir arada yayınlanmış ve sayfalar ayrı olarak numaralandırılmıştır. XI. cilden sonra yabancı dilde olanlar ayrıca yayınlanmıştır.

S. B Türk dergicilik alanında seçkin bir yeri bulunan bu dergi 1. Nisan. 1931 yılında *Mülkiye Mektebi Mecmuası* adıyla yayına başlamış ve 1955 yılına kadar altı defa isim değiştirmiştir. Taramağa başladığımız 50. sayıda "*Siyasal Bilgiler*" adını taşımaktaydı. Bu dergi için bk. Yaşar Karayalçın, *Hukuk ve Ekonomi Dergileri üzerine bir bibliyografya Denemesi*, Ankara 1956. S. 64-65 no. 120.

Tan. Tanıtma Yazısı

* * *

1935 - 1936

1 — *Harp Sonu Tarımsal Reform Hareketleri* S. B de bir yazı dizisi:

- n. I. S. 55 (I. Teşrin 1935) S. 2-8.
- n. II. Bulgaristan S. 56 (II. Teşrin 1935) S. 33-40.
- n. III. Yugoslavya S. 57 (I. Kânun 1936) S. 36-45.
- n. IV. Yugoslavya S. 58 (II. Kânun 1936) S. 4-12.
- n. V. Yunanistan S. 59 (Şubat 1936) S. 14-17.
- n. VI. Romanya S. 60 (Mart 1936) S. 30-41.

- n. VII. Polonya S. 61 (Nisan 1936) S. 55-63.
 n. VIII. Rusya S. 63 (Mayıs 1936) S. 49-61 [1917 İhtilâli ve Rusya'da toprak meselesi]
 n. IX. Rusya S. 63 (Haziran 1936) S. 37-41.
 n. X. Rusya S. 64 (Temmuz 1936) S. 39-44 [1905 İhtilâli ve Stolypine zirai reformu]
 n. XI. Rusya S. 65 (Ağustos 1936) S. 33-41 [1917-1921 harp kommünizmi devri]

(Sayı 60, 61, 62 nin ikinci baskılarını gördük)

2 — Tan. < Osmanlı İmparatorluğunun Menşeleri [M. Fuat Köprülü'nün *Les origines de l'Empire Ottoman*, Paris 1935] > S. B S. 58 (II. Kânun 1936), S. 54-61.

3 — Tan. < *Parlömantarizm ve bugünkü şekli* [Recai Galip Okandan'ın kitabı] > S. B 60 (Mart 1936) II. baskı, S. 57-60.

4 — Tan. < *Diyalektik materyalizm* [Sabiha Zekeriya (Sertel)'in Adoratski'den tercüme ettiği yapıt] > S. B. S. 61 (Nisan 1936), II. baskı S. 75-78.

5 — Tan. < Ludvig Reiners, *Para ve doğurduğu hadiseler* çev. M. Ete, Sadri Ertem, *Politika felsefesi* > S. B. 64 (Temmuz 1936), S. 59-60.

6 — Tan. < Faşist İmparatorluğu. Marcel Prélot, *L'empire fasciste* Paris 1936 > S. B. 65 (Ağustos 1936), S. 60-62.

7 — Tan. < *Ankara*, yazar: Nobert von Bischoff, çev. Burhan Belge > *Ülkü* VII/42 (Ağustos 1936) S. 463-468 ayrıca S. B S. 63 (Haziran 1936) S. 72-75.

8 — Tan. < Prof. Dr. Ömer Celâl (Sarc) *Ziraat ve Sanayi Siyaseti* İstanbul 1935, 578 Sayfa > *Ülkü* VIII/44 (I. Teştin No. 36) S. 92-98.

9 — Tan. < Hasan - Âli Yücel, *Fransada Kültür İşleri*, İstanbul 1936, 225 Sayfa, 128 fat. 9 büyük tablo ve bir harita > S. B 68 (II. Teşrin 1936), S. 67-72.

10 — Tan. < Celâl Yerman, *Ekonomik Coğrafya*, İstanbul 1936, 349 Sayfa > S. B. S. 69 (I Kânun 1936) S. 58-60.

11 — "Osmanlı İmparatorluğunda iskân ve kolonizasyon metotları. Sürgün", S. B. S. 69 (I. Kânun 1936), S. 33-41.

M. Şakiroğlu

Ord. Prof. ÖMER LÜTFİ BARKAN

1937

12 — Tan. < Yaşar Nabi (Nayır) *Balkanlar ve Türklük*, Ankara 1936 > S. B. S. 70 (II. Kânun 1937), S. 69-71 ayrıca *Ülkü IX/49* (Mart 1937) S. 65-70.

13 — “İnkılap ideolojisi ve ekonomik şartlar”, S. B. S. 71 (Şubat 1937), S. 1-10.

14 — “Toprak Kanunu hazırlanırken”, S. B. S. 72 (Mart 1937), S. 1-10.

[Diğer kongre tebliğleri gibi ayrı birer broşür halinde de yayını vardır]

15 — “Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları”, S. B. S. 73 (Nisan 1937), S. 1-4.

16 — “Milli Kurtuluş hareketlerinin iktisadî esasları”, S. B. S. 74 (Mayıs 1937), S. 77-83.

17 — “Milli Kurtuluş hareketlerinin iktisadî esasları II”, S. B. S. 75 (Haziran 1937), S. 142-153.

18 — Tan. < *Büyük Türk filozof ve tıp üstadı İbni Sina. Şahsiyeti ve eserleri hakkında tetkikler*. Basan ve yayan Muallim Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1937 > S. B. S. 75 (Haziran 1937), S. 187-191.

19 — Tan < Orta Zaman Türk Hukukî Müesseseleri [Fuad Köprülü'nün II. Türk Tarih Kongresinde sunduğu tez hak.] > S. B. S. 78 (Eylül 1937), S. 387-390.

20 — Osmanlı İmparatorluğunda kuruluş devrinin toprak meseleleri, *İkinci Türk Tarih Kongresi. İstanbul 20-25 Eylül 1937. Kongreye sunulan Tebliğler*, İstanbul 1943, S. 1002-1013.

21 — Tan. < Bugünkü Fransadaki sosyalist temayüllerde marksizmin zevali. Alfred Spire, *Le déclin du marxisme les dans tendances socialistes de la France contemporaine*, Paris 1937 > S. B. S. 80 (II. Teşrin 1937), S. 500-508.

22 — Tan. < W. Röpke çev. M. Ete, *Cemiyet ekonomisi*, İstanbul > S. B. S. 81 (I. Kânun 1937), S. 571-572.

23 — “Osmanlı İmparatorluğunda Çiftçi Sınıfların Hukukî Statüsü” *Ülkü* dergisinde bir dizi halinde

I. kısım IX/49 (Mart 1937) S. 33-48.

II. kısım IX/50 (Nisan 1937) S. 101-116.

III. kısım IX/53 (Temmuz 1937) S. 329-341.

IV. kısım X/56 (I. Teşrin 1937) S. 147-159.

V. kısım X/58 (I. Kânun 1937) S. 293-302.

VI. kısım X/59 (II. Kânun 1938) S. 414-422.

[Toplu olarak bir ayırbaşım da yapılmış ise de kitap sayılamaz.]

1938

24 — “İç siyasetin on senesi”, S. B. 82 (II. Kânun 1938), S. 577-586.

25 — Tan. < Nasyonel sosyalizmin dünya görüşü. H. Mankilwicz, *Le national socialisme allemande* > S. B. 82 (II. Kânun 1938), S. 627-632.

26 — Tan. < Şükrü Kaya. *Sözleri, yazıları* (1927-1937). *Birinci kitap*, toplayan Ekrem Ergüven, İstanbul 1938, 318 Sayfa > *Ülkü* XI/61 (Mart 1938), S. 83-85.

27-29 — “Türkiye’de toprak meselesinin tarihi esasları” *Ülkü* XI/61 (Mart 1938) S. 51-63.

XI/63 (Mayıs 1938) S. 233-240.

XI/64 (Haziran 1938) S. 339-346.

30 — Tan < Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu) *Action et réalité en sociologie* > *İş* IV/2 (Sayı 14) 1938, S. 33-36.

1939

31 — “Türk - İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda aldığı şekiller I. Mâlikâne - divânî sistemi”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası* II (1932-1939) basımı 1939, S. 119-184 ek 3 fotokopi

[S. 163 den sonra Defter-i Hâkanî kayıtları, 70 paragrafda muhtelif kayıtların çeviri yazısı]

32 — Tan < G. I. Bratianu, *Etudes byzantines d'histoire economique et sociale*, Paris 1938, 279 Sayfa > *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası* II S. 189-194.

33 — Problèmes fonciers dans l'Empire Ottoman au temps de sa fondation, *Annales d'Histoire Sociale* XI (1939), S. 233-238.

34 — “Osmanlı İmparatorluğunda toprak meseleleri”, *Çığır* 76 (Mart 1939), S. 46-48, 77 (Nisan 1939), S. 66-67.

35 — *Osmanlı İmparatorluğunda kuruluş devrinin toprak meseleleri*, Ankara 1939, 19 Sayfa, *Çığır Mecmuası* Neşriyatı 7.

36 — “XV ve XVI ıncı asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak işçiliğinin organizasyonu şekilleri”, I. M. F. I/1 (Birinci Teşrin), S. 29-74.

[Ara başlıkları: I. Kulluklar ve Ortakçı Kullar S. 28-30. Meselenin vaz'ı, tetkik edilen menbaların tavsif ve tahlili S. 31-32. A - İstanbul Haslar Kazasındaki Ortakçı Kullar S. 32-34. 904 tarihli Haslar Defteri S. 35-74. S. 48-49 arasında X aded fotoğraf]]

1940

37-38 — Yukarki makalenin devamı: I. F. M I/2 (İkinci Kânun 1940) S. 198-245.

[B. Bursa ve Biga civarındaki kulluklar S. 232-233 arasında XI-XXV no. lu fotokopiler]

Bu makalenin devamı ve sonu: I. F. M I/4 (Temmuz 1940), S. 394-447.

[C. Rumelikteki kulluklar ve Ortakçı Kullar. Tespit edilen vaziyetlerin terkip ve tefsiri. Umumi neticeler S. 417-447. S. 446-447 arasında XXVI-XXX no. lu fotokopiler.]

39-40 — “Les Formes de l'Organisation du Travail Agricole dans l'Empire Ottomane au XV et XV e siècle”, R. F. E I/1 (1939) S. 14-44, I/2 S. 165-180.

Son kısmı: Les “Kulluk” de Rumelie S. 297-300. Interprétation des faits et résultats généraux I/4 S. 301-321.

40-41 — Tan. < *Türk Ziraat Tarihine bir Bakış. Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayınlarından*, İstanbul 1938, 304 Sayfa ve ayrıca ek ve fotoğraflar > İ. F. M I/3 (Nisan 1940) S. 356-368.

Fırsızcası R. F. E. I/3 S. 259-269.

42 — çeviri: André Siegfried, Avrupa ve Amerika, İ. F. M I/3 (Nisan 1940) S. 287-299.

43-44 — Şark Ticaret Yolları Hakkında Notlar”, İ. F. M I/4 (Temmuz 1940), S. 448-456.

Çevirisi: Notes sur les routes de commerce orientales R. F. E. S. 322-328.

[W. Barthold'un *İslam Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1940, adlı kitabına Fuad Köprülü tarafından eklenen “izahlar ve düzeltmeler” kısmındaki no. 95 in tahlili]

45-46 — Türk İktisad ve Maliye Tarihi İçin Kaynaklar: Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri I.”, İ. F. M II/1 (Birinci-teşrin 1940), S. 20-59. Devamı *aynı dergi* II/2 (İkincikânun 1941), S. 214-247.

47 — çevirisi: “Les grandes recensements de la population et du territoire de l’Empire Ottoman et le registres impériaux de statistique”, R. F. E. S. 21-34 [bk. n. 117].

48 — Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi, şu eserde: *Tanzimat I. Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle*, İstanbul 1940, S. 321-421.

[Ara başlıklar: A - Türkiye’de Tanzimat’dan evvelki toprak hukukuna bir bakış S. 323-351. B - Tanzimatın ilânından 1274 tarihli Arazi Kanunnâmesinin neşrine kadar devam eden hazırlık devri S. 351-366 C, 23 Şevval 1274 (1858) tarihli Arazi Kanunnâme-i Humâyûnu S. 369-415. Netice S. 415-421]

49 — “Türk toprak hukuku tarihine bir bakış”, şu kitap içinde: *Cumhuriyet Halk Partisi Konferanslar Serisi* n. 15 Ankara 1940 S. 33-50

50 — “Osmanlı Tarihinde Rumelinin iskân için yapılan sürgünler meselesi”, şu kitabın içinde: *Cumhuriyet Halk Partisi Konferanslar Serisi*. Kitap 16, 1940, S. 55-72.

51 — “Türk - İslâm Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller I. Şer’i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar”, H. F. M VI/1 (1940) S. 156-181.

[Bu makalenin tahlili ve üstad Barkan’ın yetişmesi hk. Fuad Köprülü, *Vakıflar Dergisi* II (1942) S. 460-464]

52 — Tan. < Tanzimat tetkiklerinin ortaya koyduğu bazı meseleler. Tanzimatın yüzüncü yıldönümünde İstanbul Üniversitesi tarafından hazırlanan eserin birinci cildi münasebetiyle. *Tanzimat İstanbul 1940*, 1026 Sayfa > İ. F. M II/2 (İkincikânun 1941), S. 288-329.

çevirisi: Les problèmes suscités les études sur le Tanzimat, R. F. E S. 213-245.

1941

53 — Tan. < Ziya Karamursal, *Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler*, 1940, Ankara, 215 Sayfa > İ. F. M II/3-4 (Nisan - Temmuz 1941), S. 501-518.

çevirisi: R. F. E. S. 407-413.

54 — “İslâm - Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller II. Mülk Topraklar ve Sultanların Temlik Hakkı”, H. F. M VII/1 (1941) S. 157-176.

55 — Tan. < Hıfzı Veldet, *Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat*. Tanzimatın Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle Neşredilen kitaptan Alınmış Ayrıbaskı. İstanbul 1940. Sahife 71 (139-209) > H. F. M VII/2-3 (1941), S. 700-701.

[Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun yanıtı, *aynı dergi* VII/4 (1941) S. 1050-1070]

56 — İslâm - Türk Mülkiyet Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller III. İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıflarının Hususiyeti, H. F. M VII/4 (1941), S. 906-942. ek 4 fotokopi.

57 — “Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e ait Kanunlar”, *Tarih Vesikaları* I/2 (Ağustos 1941), S. 91-106 ek 5 fotokopi. 1/3 (Birinciteşrin 1941) S. 184-197.

[Tahrir Defterlerinden alınma VIII Kanunnâmenin yayını.]

1942

58 — Tan. < Sabri Esat Siyavuşgil, *Karaköz, Psiko - sosyolojik bir deneme*, İstanbul 1941, 206 Sayfa > *Türkiyat Mecmuası* VII-VIII/-cüz 1 (1940-1942) basımı 1942, S. 362-368.

59-60 — Tan. < İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, T. T. K. yayını [VIII inci seri no. 10] İstanbul Devlet Matbaası, 1941, 549 Sayfa >. İ. F. M III/1-2 (İlkteşrin 1941 -Sonkânun 1942) S. 228-232.

fransızca çevirisi: R. F. E S. 193-198

61 — “Osmanlı İmparatorluğunda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu olarak Vakıflar ve Temlikler”, *Vakıflar Dergisi* II (1942) [Bu önemli makale iki kısımdan meydana gelmektedir] I - İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeleri S. 279-304, Defter-i Hâkanî Kayıtları [Başbakanlık Arşivi ile Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü *Kuyud-ı Kadime* dairesinde bulunan defterlerden] S. 305-353.

II - Vakıfların bir iskân ve Kolonizasyon Metodu olarak Kullanılmasında diğer Şekiller, S. 354-362, Kayıtlar S. 362-365. Fotokopiler S. 366-386.

[Başbakanlık Arşivinde bulunan *Tapu Defterleri*'nden alınma XXI fotokopi.]

62 — “Les fondations pieuses comme méthode de peuplement et de colonisation. Les derviches colonisateurs de l'époque des invasions et les convents (zaviyé). Vakıflar dergisinin yabancı dil bölümünde S. 59-65 [Belgeler dışındaki kısımların çevirisidir].

63 — “XV. asrın Sonunda bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tespit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar”, *Tarih Vesikaları* [dergisinde bir dizi]:

I. Kanunnâme-i İhtisab-ı İstanbul el - mahruse, I/5 (Şubat 1942) S. 326-340.

II. Kanunnâme-i Bursa, II/7 (Haziran 1942) S. 15-40.

III. Suret-i Kanunnâme-i İhtisab-ı Edirne, II/9 (İlkteşrin 1942), S. 168-177.

[Topkapı Saray Müzesi Kütüphanesi'ndeki R. 1935 ve 1936 no. lu mecmualarından alınma İhtisab Kanunları.]

1943

64 — “Osmanlı Kanunnâmeleri”, III. *Türk Tarih Kongresi. Ankara 15-20 Kasım 1943. Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1948, S. 505-519.

1944

65 — Osmanlı İmparatorluğunun Teşekkülü Meselesi, *A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* I/2 (1944), S. 343-356.

66 — Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Vakıflarının İdarî-malî Muhtariyeti Meselesi, *Türk Hukuk Tarihi Dergisi* I (1941-1942) basımı 1944, Ankara, S. 11-25.

67 — Tan. < Bibliografya. *Vakıflar Dergisi* Sayı I. Ankara 1938 161+32 Sahife, ayrıca metinden hariç 311 resim, 28 plan ve 10 tablo. Sayı II Ankara 1942 476+59 Sahife ayrıca metinden hariç 370 resim 37 plan 13 tablo ve 1 tane büyük kıtada renkli tablo > *Türk Hukuk Tarihi Dergisi* I (1941-1942) basımı 1944, S. 201-213. Fransızca çevirisi n. 97.

68 — Balkan Memleketlerinin Zirai Reform Tecrübeleri, İ. F. M IV/4 (Temmuz 1944), S. 455-554

[Türk İktisat Tarihini yakından ilgilendiren bu makalenin ara başlıkları şöyledir: I - Balkan Memleketlerinde yapılan Zirai Reform Tecrübelerinin Türkiye İçin Haiz Olduğu Mana ve Ehemmiyet S. 455-467. II - Balkan Memleketlerinin Toprak Meseleleri Tarihine Bir Bakış S. 468-495. III - Balkan Memleketlerinin Milli Kurtuluş Mücadeleleri ve Toprak Meselesi S. 496-523. IV - Balkan Memleketlerinin Birinci Cihan Harbinden Sonra Yapmış Oldukları Toprak Reformları (Yugoslavya, Yunanistan, Romanya) S. 524-554.] fransızca çevirisi S. 77.

1945

XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları. Birinci Cilt. Kanunlar, İstanbul 1945 LXX+559 Sayfa. Ek. 62 Sayfa levha.

[S. 1-401 arasında CVII kanunnamenin metin yayını, S. 403-536 arasında Rıfkı Melûl Meriç tarafından hazırlanmış indeks. S. 537-545 Bazı Lügatlar. S. 546-555 arası düzeltme, tamamlama ve karşılaştırmalar]

70 — Osmanlı İmparatorluğunda Teşkilat ve Müesseselerinin Şer'iliği Meselesi, H. F. M XI/3-4 (1945), S. 203-224.

71-72 — “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” ve Türkiyede Ziraî bir Reformun Ana Meseleleri, ‘İ. F. M VI/1-2 (Ekim 1944 - Ocak 1945) S. 54-145.

[11 Haziran 1945 tarihli kanunun önemi, hazırlık evreleri, özeti, kanunun koşulları ve olanakları, reform durumu ve iktisadî cephesi]

çevirisi: La loi sur la distribution des terres aux agriculteurs et les problèmes essentiels d'une réform agraire en Turquie, R. F. E VI/1-2, S. 44-132.

73-74 — Tan. < Doç. Ahmet Ali Özeken, *Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerinde Bir Deneme (1848-1940)*, İstanbul 1944, 64 Sayfa > İ. F. M VI/1-2 (Ekim 1944 - Ocak 1945), S. 180-185.

çevirisi R. F. E VI/1-2 S. 153-157.

75 — Tan < J. Lajugie, *L'Avenir de notre agriculture*, “Groupes travail”, Paris 1945 > İ. F. M VII/1-5 (Ekim 1945 - Temmuz 1946), S. 134-137. çevirisi R. F. E VII/1-4 S. 176-177.

76 — Tan < Dr. Cemil Çalgüner, *Türkiyede Ziraat İşçileri*. Ankara 1943, 131 Sayfa > İ. F. M VII/1-4, S. 143-149, çevirisi R. F. E VII/1-4 S.177-179.

77 — “Aperçu sur l'histoire des problèmes agraires des pays Balkaniques”, R. F. E VII/1-4 (1945-1946), S. 120-172 [yukarda no. 68 makalenin çevirisidir.]

78 — “Zirai Lejislasyon Hareketleri. İsviçre Medeni Kanununun Çiftçiyi Alakadar Eden Maddelerindeki Tadiller ve Ziraî Mülklerin Borçlarından Kurtarılması Hakkında 12 Aralık 1940 Tarihli Federal Kanun”, H. F. M XII/1 (1946), S. 209-237.

79 — “Türkiye’de Sultanların Teşriî Sıfat ve Salâhiyetleri ve Kanunnâmeler”, H. F. M XII/4 (1946), S. 713-733.

80 — Tan < Ord. Prof. Ebulûlâ Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa* (1822-1895). *Ölümünün 50 nci Yıldönümü Vesilesiyle*, İstanbul 1946, 368 sayfa > H. F. M XII/4 (1946), S. 1304-1315.

81 — “Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun İktisadi Cephesi”, şu kitabın içinde: *Günün Ekonomik Meseleleri* İstanbul 1946, S. 77-87. [İ. F. M VI/1-2 deki makalenin kısaltılmış yayınıdır]

1947

82 — Tan < René Grousset, *L'Empire de Levant (Histoire de la question d'Orient)*, Paris 1946, 648 Sayfa ve 21 harita > *Bellesten* XI/41 (Ocak 1947) S. 150-159.

1948

83 — “Tahrir Defterleri”nin İstatistik Verimleri Hakkında bir Araştırma”, *IV. Türk Tarih Kongresi Ankara 10-14 Kasım 1948. Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1952, S. 290-294

84 — “İslâm Memleketleriyle Kültür Münasebetlerimiz”, *İş* XIV/82 (1948), S. 133-136.

1949

85 — “Türkiyede Muhacir İskânı ve bir İç Kolonizasyon Planına Olan İhtiyaç, İ. F. M X/1 4 (Ekim 1948 - Temmuz 1949) S. 204-223 çesirisi, bk. 90.

86 — “Abschied von Alaxender Rustov” R. F. E X/1-4, S. 239.

1950

87 — “Cıfluk (Çiftlik)”, *Godišnjak društva istoricāra Bosne i Hercegovine*, 2 (1950) Sarajevo, S. 287-298.

88-89 — “Osmanlı İmparatorluğunda bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, İ. F. M XI/1-4 (Ekim 1949 - Temmuz 1950) S. 524-561.

[Bir dizi olan bu makalenin ara başlıklarını veriyoruz: I - Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş Meselesi S. 524-529. II - Kuruluş Meselesinin İzahında Yeni Görüş ve Buluşlar S. 529-544. III - Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılan Sürgün Usulünün Mahiyeti Hakkında Bir Fikir Vermeğe Yarayacak Misaller S. 544-561]

Ek. harita. XVI. yüzyıl başında Rumeli'de nüfusun yazılışı.

[bu haritaya dair açıklayıcı yazı *İ. F. M. XV/1-4* (1953-1954), s. 232-237]

Çevirisi: “Les déportations comme méthode de peuplement et de colonisation dans l’Empire Ottoman (I)”, R. F. E XI/1-4, S. 67-131 [devamı n. 96]

90 — Le problème de l’établissement des immigrés en Turquie et la nécessité d’un plan de colonisation intérieure, R. F. E XI-1-4, S. 132-152 [n. 85 deki makalenin çevirisi]

91 — Tan < S. F. Ülgener, Problèmes relatifs à la morale et à l’esput dans l’histoire de la decàdence economique de l’Empire Ottoman > R. F. E XI/1-4, S. 189-195, bk. 93.

92 — Tan. < F. Braudel, La Méditerranée et le monde méditerranéen à l’époque de Philippe, Paris 1949 > P. F. E XI/1-4 S. 196-216. Türkçesi için bk. 94.

1951

93 — Tan. < S. F. Ülgener, *İktisadi İnhitat Tarihimizin Ahlak ve Zihniyet Meseleleri*, İstanbul 1951 > İ. F. M XII/1-4 (1951) S. 162-173

94 — Tan. < F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen é l’époque de Philippe II (Philippe II. devrinde Akdeniz ve Akdeniz Memleketleri*, Paris 1949 > İ. F. M. XII-14 (1951) S. 173-192. bk. n. 92.

95 — Tan. < N. G. Svonoros, *Inventaire des correspondences des Consuls de France au Levant. Conservée aux Archives nationales I. Salonique et Cavala (1686-1792)* > İ. F. M XII/1-4 (1951), S. 192-194. çevirisi, n. 100

1952

96 — “Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve Kolonizasyon Metodu olarak Sürgünler”, İ. F. M XIII/1-4 (Ekim 1951-Temmuz 1952), S. 56-78.

[Rumeli’nin iskânı için yapılan sürgünlerle ilgilidir devamı no 105.]

97 — Tan. < La revue des Vakıfs. Vakıflar Dergisi > *Anadolu Revue des études d’Archeologie et d’Histoire en Turquie. Turquie Médiévale et moderne I* (1952), S. 55-63 Aslı n. 67.

1953

98-99 — “Vers un renouveau de l’Histoire Ottomane”, şu kitapta: *Atina Konferansları. Conferences d’Athènes*, İstanbul 1953, S. 74-85. İstanbul Üniversitesi Yay: 533

Türkçe özeti: Osmanlı İmparatorluğu Tarihinde Yeni Görüş ve Buluşlar, *aynı kitap* S. 86-87 [F. Braudel ile ilgilidir.]

100 — Tan. < N. G. Svonoros, *Inventaire . . . .* R. F. E XIII/1-4 (1951-1952) S. 220-222 > no. 95'deki tanıtmanın çevirisi.

101 — Tan. < *Türkiye'de Zırai Makinalaşma. Zıraatta makina kullanımının Doğurduğu Teknik, Ekonomik ve Sosyal Meseleler Üzerinde Bir Araştırma*, Ankara 1954, 194 Sayfa. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. 39 > İ. F. M XIV/1-4 (Ekim 1952 - Temmuz 1953) S. 298-303.

102 — Tan. < *Les Sciences Sociales dans l'enseignement superieur: Sciences economiques*, Paris 1954, 156 Sayfa, Publication Unesco. >, İ. F. M XIV/1-4 (1952-1953), S. 303-307.

103 — “Tarihi Demografi” Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi, *Türkiyat Mecmuası* X (1953), S. 1-26.

104 — Tan. < *F. Braudel, La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Paris 1949 S. 1160 >, *Türkiyat Mecmuası* X (1953) S. 395-403.

1954

105 — “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, İ. F. M XV/1-4 (Ekim 1953 - Temmuz 1954), S. 209-237.

[no. 96. Rumeli iskânının devamıdır]

106 — “Osmanlı İmparatorluğu Bütçelerine Dair Notlar”, İ. F. M XV/1-4 (Ekim 1953 - Temmuz 1954) S. 238-250.

106^a — H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali yılına ait bütçe örneği İ. F. M XV/1-4 (Ekim 1953 - Temmuz 1954) S. 251-329.

[Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi D. 3442 de kayıtlı belgeden. S. 279-329 arasında bütçe cetveli ve ekleri bulunmaktadır]

107 — “La “Méditerranée” de Fernand Braudel vue d'Istanbul”, *Annales* 9 (1954), S. 189-200.

1955

108 — “Osmanlı Devrinin Eşkincülü Mülkleri” veya “Mülk Timarları Hakkında Notlar”, *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul 1950-1955, S. 61-70.

109 — “Quelques observations sur l'organisation économique et sociale des villes ottomanes des XVIe et XVIIe siècles”, *Recueil de la Société Jean Bodin VII (La Ville - 2e partie) Institutions économiques et sociales*, Bruxelles 1955, S. 289-311.

1956

110 — “Türk Yapı ve Malzemesi Tarihi İçin Kaynaklar” İ. F. M XVII/1-4 (Ekim 1955 - Temmuz 1956), S. 3-26

[Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi D. 43 no. da bulunan Süleymaniye Camii ve İmareti inşaatının Mufassal Muhasebe Defterlerinin ilk incelenmesi. Yayımları için bk. no. 143]

111 — “Osmanlı İmparatorluğu Bütçelerine Dair Notlar” İ. F. M XVII/1-4 (Ekim 1955 - Temmuz 1956) S. 193-303.

[İki kısım olan bu makalenin ara başlıkları şöyledir: S. 194-214 Gelir Fashi, S. 214-224 Masraflar, S. 224 İcmal.]

111^a — “1079-1080 (1669-1670) malî yılına ait bir Osmanlı Bütçesi ve ekleri” S. 225-303.

[Başbakanlık Arşivindeki *Maliyeden Müdever Defterler* serisindeki no. 2950 sayılı defterden]

112 — “1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve bir Mukayese” İ. F. M XVIII/1-4 (Ekim 1955 - Temmuz 1956) S. 304-347.

[Eyyubî Efendi ile Hezârfen Hüseyin Efendi'nin verdikleri rakamların karşılaştırılması]

113 — “Bir Yugoslav Tarihçi: Hamdiya Kreşevlokoviç ve Eseri (1890-1959)” İ. F. M XVIII/1-4 (Ekim 1955 - Temmuz 1956) S. 359-361.

[İsmail Eren tarafından hazırlanan yaşamı ve kaynakçası da bulunmaktadır]

114-115 — “Türkiye’de “Servaj” var mı idi?” *Bulleten XX/78* (Nisan 1956) S. 236-246.

Çevirisi: “Le servage existait - il en Turquie?” *Annales* 11(1956) S. 54-60.

116 — “H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına ait bir “bütçe” örneği”, *V. Türk Tarih Kongresi. Ankara 12-17 Nisan 1956. Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1960, S. 323-329 [yayımları n. 106^a].

1957

117 — “Essai sur les données statistiques des régistres de recensement dans l’Empire Ottomane au XVe et XVIe siècle”, *Journal of Economic and Social History of the Orient* I(1957), S. 9-36 [İlk araştırmaları için bk. n. 45-46-47].

118 — “Le declin de Venise dans ses rapports avec la decadance economique de l’Empire Ottoman”, şu kitabın içinde: *Decadenza economica veneziana del secolo XVII. Atti del convegno 27 giugno 2 luglio 1957*, Venezia - Roma 1961 S. 275-279.

1958

119 — “H.954-955 (1547-1548) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi”, İ. F. M XIX/1-4 (Ekim 1957 - Temmuz 1958) S. 219-276.

[Ara başlıkları şöyledir: I - Varidat S. 223-229, II - Masraflar S. 230-234. Yayın S. 237-276. Başbakanlık Arşivinde *Maliyeden Müdevoer Defterler* arasında no. 117 belgeden]

120 — “H. 974-975 (M. 1567-1568) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi”, İ. F. M XIX/1-4 (Ekim 1957 - Temmuz 1958) S. 277-332.

[Ara başlıkları şöyledir: I - Varidat S. 281-285. II - Masraflar S. 286-290. III - Bakıyyeler ve Hazine Mevcudu S. 291-292, Metin S. 298-314. Maliye İdaresinin Merkez Bürolarının Teşkilât ve Kadroları S. 315-332. Âtîf Efendi Kütüphanesinde 1734 sayılı mecmuasının 262^b-278^a arasındaki kayıtlardan]

1962

121 — *İktisat Tarihi (Ders notları) Kitap II*, İstanbul 1962, 179 Sayfa. İ. Ü İktisat Fakültesi Yay. 137 [Diğer baskılarını göremedik].

122 — L’Organisation du travail dans le chantier d’une grande mosquée à Istanbul au XVIe siècle”, *Annales* 17 (1962) S. 1093-1106.

1963

123 — “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişaf Tarihi Bakımından: Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına ait Araştırmalar”, İ. F. M XXIII/1-2 (Ekim 1962 - Şubat 1963), S. 239-296.

[İstanbul, Edirne ve Bolayır’daki bazı önemli imaretlerin karşılaştırılmalı hesap durumları. İstanbul içindekilerin yayını sonraki iki makedir. Edirne için bk. no. 134]

124 — “Fatih Camii ve İmareti Tesislerinin 1489-1490 Yıllarına Ait Muhasebe Bilânçoları”, İ. F. M XXXII/1-2 (Ekim 1962 - Şubat 1963), S. 297-341.

125 — “Ayasofya Câmii ve Eyüp Türbesinin 1489-1491 Yıllarına Ait Muhasebe Bilânçoları”, İ. F. M XXIII (Ekim 1962 - Şubat 1963), S. 342-379.

126 — “Saray Mutfağının 894-895 (1489-1490) Yılına Ait Muhasebe Bilançosu”, İ. F. M XXIII (Ekim 1962 - Şubat 1963), S. 380-398 [daha geniş bir yayın n. 158].

127 — Tan < Robert Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Paris 1962, 737 Sayfa > İ. F. M XXIII/1-2 (Ekim 1962-Şubat 1963) S. 399-402.

128-129 — “17. asrın ikinci yarısında Türkiye'nin geçirdiği iktisadi buhranların sosyal yapı üzerindeki tesirleri”, İstanbul 1964.

İktisadi Kalkınmanın Sosyal Meseleleri. Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti. Metin teksirdir ve görülemedi. Aşağıdaki makale bunun basılı şekli olabilir:

“Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Yapısı”, *Barış Dünyası* 17 (Ekim 1963) S. 461-467 ve 19 (Aralık 1963) S. 602-608.

[Derginin notu: Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyetinin Seminerinde verilen “XVI. asrın ikinci yarısında Türkiye'nin geçirdiği iktisadi buhranların sosyal yapısı üzerindeki tesirleri” adlı konferansın metni]

130 — “XVI-XVII. Asırlarda Türkiye’de İnşaat İşçilerinin Hukukî Durumu”, şu kitap içinde: *Sosyal Siyaset Konferansları* 14 (1963) S. 21-36.

131 — “Notes sur les de démographie historique existant en Turquie”, *Actes du colloque international de démographie historigüe Liège* 18-20 avril 1963, S. 317-324.

1964

132 — “894 (1488-1489) Yılı Cizyesinin Tahsilatına Ait Muha-sebe Bilançoları”, *Belgeler. Türk Tarih Belgeleri Dergisi* I/1 (Ocak 1964), S. 1-117 ek 3 fotokopi ve tahsil bölgesini gösteren Balkan yarımadası haritası.

[Ara başlıkları şöyledir: Giriş S. 1-16, Ek cedveller S. 17-28, Haritanın izahı S. 29-32. Bilançoların yayımı S. 33-117 metin için 71 cedvel bulunmaktadır]

133 — “Les particularités du système financier Ottoman et son évolution du XVe au XVIIe siècle”, *L'impôt dans le cadre de la ville et de l'Etat, colloque international Spa* 6-9. IX. 1964 pro civitate 1966, S. 265-276.

134 — “Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları”, *Belgeler. Türk Tarih Belgeleri Dergisi* I/2 (Temmuz 1964) S. 235-377 ek 2 fa. k.

[Edirne, Bolayır ve Ergene'deki önemli bazı imaretlerin işleyişi hk.] bk. n. 123.

1966

135 — “Edirne Askerî Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)”, *Belgeler. Türk Tarih Belgeleri Dergisi* III/5-6 (1966), basımı 1968.

[Türk iktisat tarihine olduğu kadar hukuk, maliye, kültür ve hatta etnografya (budunbilim) sına dair eşsiz değerdeki konuları içeren bu yayının ara başlıkları şöyledir: I - Belgelerin tanıtılması S. 1-18, II - Şer'i Miras Kaideleri S. 19-23, III - Kölelerin Durumu ile İlgili Kayıtlar S. 24-30, IV - Faizle İşletilen Paralara Ait Kayıtlar S. 31-46, V - Askerî Sınıf Mensuplarının Çiftlikleri Hakkında S. 47-58, VI - Askerî Sınıf Mensuplarının Ticaret ve Sanayi İle İlgileri S. 59-73, VII - Açıklamalar S. 75-78. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde Bulunan Edirne Kadı Sicillerinden 21 tanesinden alınan kayıtların yayını. S. 81-434. Askerî Sınıf Mensuplarının Türli Muafiyet ve İmtiyazlarına Ait Aydınlatıcı Belgeler S. 435-440. Ekler I - Tetkik Konusu Tereke Defterleri'nin Ait Olduğu Devrin (1545-1659) Fiyat Hareketleri Üzerinde Bir Deneme S. 443-453 (S. 448-449 arasında grafik). II - Askerî Sınıf Mensuplarında Servetin Dağılımı ve Terekküp Tarzı Hakkında Bir Araştırma S. 453-472. Sözlük S. 473-479].

1968

136 — Tan. < V. P. Mutaşçieva - Str. A. Dimitrov, *Sur l'Etat du système des Timars des XVII-XVIII ss.* Sofia 1968, 270 Sayfa > İ. F. M XXVII/1-2 (Ekim 1967 - Mart 1968) S. 112-124

137 — Tan. < Doğan Avcıoğlu, *Türkiyenin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın)*, Ankara 1968, 2. baskı. 549 Sayfa > İ. F. M XXVII/1-2 (Ekim 1967 - Mart 1968) S. 124-128.

1970

138 — “Research on the Ottoman fiscal Survey”, şu kitapta *Studies in the Economic History of the Middle East* edited by M. A. Cook, London 1970, S. 163-171.

139 — “XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri *Bulleten XXXIV/136* (Ekim 1970), S. 557-607 aynen yayını: *Prilozi XXII-XXIII* (1971) S. 133-148. İngilizce çeviri için bk. no. 147. Değişik bir Fransızca yayını n. 145.

140 — “Contribution a l'étude démographique des villes balkaniques au cours des XVe-XVIe siècles”, şu kitabın içinde: *La Ville Balkanique*, Sofia 1970, S. 181-207.

141 — Ekrem Hakkı Ayverdi ile beraber: *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul 1970, XXXIX + 504 Sayfa. İstanbul Fetih Cemiyeti. İstanbul Enstitüsü. 61. sayı.

[Başbakanlık Arşivi *Tapu Defterleri* serisinde 251 no. lu defter esas alınarak, gene Başbakanlık Arşivindeki aynı serideki 670 Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünde *Kıyudâ Kadime* dairesindeki 542-543 no. lu defterlerle karşılaştırılması. İzahlardan sonra üstadımız tarafından kaleme alınan kısımlar şunlardır: I - Fetihden sonra İstanbul'un imar ve iskânı meselesi ve vakıflar S. X-XVI, II.- Büyük Sultan

ve Vezir Vakıfları S. XVI-XIX, "Evlâdlık" Vakıflar ve bu Vakıflarla İlgili Bazı Meseleler S. XX-XXX. IV - Faizle İşletilen Vakıf Paralarına Ait Kayıtlar S. XXX-XXXVIII. S. 441-504 arasında bulunan şahıs ve yer adları endeks (dizin) leri Halil Sahillioğlu tarafından hazırlanmıştır.]

1971

142 — "Süleymaniye Cami ve İmareti Tesislerine Ait Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu. 993/994 (1585/1586)", *Vakıflar Dergisi* IX (1971) S. 109-161.

[Bilanço metni S. 125-161. Başbakanlık Arşivinde bulunan *Maliyeden Müdevver Defterler* serisindeki 1954 no. lu defterden]

1972

143 — *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557) I. Cilt*, Ankara 1972, XV + 393 Sayfa. ek 1 plan, metin içi grafik ve klişeler. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VI. seri no. 10.

[Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan Süleymaniye Camii inşaatına ait defterlerin incelenmesidir. İnşaat ile ilgili fermanların yayını henüz tamamlanmamıştır.]

1973

144 — "Feodal Düzen ve Osmanlı Timarı", şu kitabın içinde: *Türkiye İktisat Tarihi Semineri. Metinler / Tartışmalar. 8-10 Haziran 1973*, Ankara 1975. S. 1-24 tartışmalar S. 25-32. Diğer bildirilere de katılmıştır.

145 — "Les mouvement des prix en Turquie entre 1490 et 1655" şu kitabın içinde: *Mélanges en l'honneur de Fernand Braudel I. Histoire économique du monde méditerranéen 1450-1650*, Toulouse 1973 S. 65-79 [n. 139 daki makalenin değişik bir yayını.]

1974

146 — "L'Empire Ottoman. Face au monde chrétien au lendemain de Léphant", şu kitabın içinde: *Il Mediterraneo nella seconda metà del 500 alla luce di Lepanto, a cura di G. Benzoni*. Firenze 1974 S. 95-107.

[Venedik'deki Giorgio Cini vakfının kültür bölümünün İncebahtı Deniz Savaşı'nın 400. yılı için düzenlediği toplantının bildirileridir. Prof Halil İnalcık da katılmıştır.]

1975

147 — "The price revolution of the sixteenth century: a turning point in the economic history of the Near East, çeviren Justin Mc

Carthy, *International Journal of the Middle Eastern Studies* 1975 / n. 1, S. 3-28 [n. 139 daki makalenin çevirisidir.]

148 — “Türkiye’de Din ve Devlet İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi” şu kitabın içinde: *Cumhuriyetin 50. Yılı Semineri* Ankara 1975, S. 49-97. Türk Tarih Kurumu Yay.

149 — “Quelques remarques sur la constitution sociale et demographique des villes balkaniques au cours des XVe et XVIe siècles”, *Bulletin. Association Internationale d’Etudes du Sud - Est Européen* XII/2 (1974) S. 151-173. Derginin bu özel sayının başlığı şöyledir: Le Colloque Interdisciplinaire “Istanbul a la jonction des cultures balkaniques, méditerranéennes, slaves et orientales. XVIe-XIXe siècles. Istanbul 15-20 octobre 1973”.

* * *

Ansiklopedi maddeler :

Türkçe İslâm Ansiklopedisi’ndeki maddeler:

150 — Avarız c. II S. 13^a-19^a

151 — Çiftlik c. III S. 392^a-397^b

152 — Kanun - Nâme c. VI. S. 184^a-196^b

153 — Öşür (Osmanlı İmparatorluğunda) c. IX S. 485^a-488^b

154 — Timar c. XII/1 S.

Leiden’de yeni yayını yapılan *Encyclopaedi of Islam*

155 — Daftar-ı Khākānî

* * *

Baskıda olan yapıtlar :

156 — *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri*. 700 büyük sayfayı geçen bu yapıtın birinci cildi için hazırlanan önsöz (mukaddime) uzun zamandan beri bitmediği için yayınlanamadı. Kaç sayfa tutacağı belli olmayan ikinci cildin baskısı başlamıştır.

157 — *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı*, c. 2. Birinci cildin önsözünden anlaşıldığına göre, inşaat ile ilgili belgelerin basımı tamam olmakla beraber, açıklayıcı tablolar ve sözlük yüzünden basım uzun zamandan beri bitirilemedi.

158 — *İstanbul Saraylarına ait Muhasebe Defterleri*. Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan *Belgeler* dergisinin 13. sayısı için hazırlanan bu yayın 400 sayfayı da aşacak hacimde bir çalışmayı

içermektedir. XVI. yüzyıldaki alış verişler üzerinde durup, fiyat hareketleri üzerinde çalışan üstadın bu yayınında o devirlerde kullanılan eşyalar hakkında sayısız bilgi bulunmaktadır. [ilk yayını için bk. 126].

159 — Gazete yazısı olarak: *Milliyet*, 23 Ekim 1977. Sayfa 2, “Düşünenlerin Forumu”, Osmanlı’dan Bugüne İktisadî Bunalım ve Fiyat Artışları”. S. 13 de de devam eden bu simpozyumda, kendi ulaştığı sonuçları özetlemiştir.

* * *

Sayın Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan’ın ölümünden sonra basında bazı yazılar yayınlanmıştır. Görebildiklerimiz şunlardır:

Hüsametdin Çelebi, “Bir bilginin kaybı üzerine”, *Günaydın*, 4. 9. 1979 S. 7.

Murat Çizakça, “Bir büyük hocayı yitirdik”, *Cumhuriyet*, 31. 8. 1979 S. 2

Ali Gevgili, “Osmanlı’nın sırları ve Prof. Barkan”, *Milliyet*, 28. 8. 1979 S. 7.

Uluğ İğdemir, “Osmanlı dünyası ve yitirdiğimiz bilgin Barkan”, *Milliyet*, 12. 9. 1979 S. 2.

M. E. (Muzaffer Erdost) “Yitirdiğimiz iktisat tarihçisi Ömer Lütfi Barkan”, *Yeni Ülke*, sayı 9 (Ekim - Aralık 1979) S. 262-270.

Lütfi Güçer, “Barkan ile aydınlanan tarih”, *Milliyet*, 30. 9. 1979 S. 2.

Ünal Nalbantoğlu, “Barkan’ın ardından”, *Okul Defteri*, 4 (Eylül 1979) S. 36-37.

Osman Öndeş, “Yeri doldurulmayacak büyük ilim adamımız Ord. Prof. Lütfü Barkan’ın ardından”, *Yıllarboyu Tarih* 10 (Ekim 1979) S. 34-35.

Aydın Yalçın, “Prof. Ömer Lütfi Barkan’ın anısına”, *Yeni Forum* 2 (1. Ekim. 1979) S. 22.

PROF. ALESSIO BOMBACI

1914 — 1979

Dr. MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

1979 yılı bilim ve bilhassa Türk tarih ve uygarlık alanları için iki ağır kayıpla başladı. İtalyan Türk dili ve yazını üstadı Prof. A. Bombaci ile tanınmış bizantolog Prof. Agostino Pertusi (1918-1979) çok kısa aralıklarla (ilki 20 Ocak, ikincisi 25 Ocak günü) tutuldukları rahatsızlıktan kurtulamıyarak yaşama gözlerini kapadılar. Bu yazımızda Prof. Bombaci'nin Türk uygarlığına katkılarını incelerken, bir Bizans tarihi ve dili mütehassısı olmakla beraber İstanbul'un Türkler tarafından fethine ait kaynakları toplayan¹ ve ayrıca çeşitli araştırmalarında Türk tarihinin karanlık kalmış bazı yönlerine yetkiyle eğilen, kıymetli makaleler kaleme alan sayın Agostino Pertusi'yi saygı ile anıyoruz. Her ikisi de yakın dost olan bu profesörlerin ortak bir çabası, Venedik kentinde 1963 yılında İkinci Uluslararası Türk Sanatları Kongresi'ni düzenlemeleridir². Sayın Prof. Pertusi, Türk dünyasını ilgilendiren daha başka konuları da desteklemiş ve yeni araştırmalar yapılmasını istemişti. Bu arada Alessio Bombaci'den Venedik Devlet Arşivi'nde bulunan Türkçe ve Türk tarihini ilgilendiren belgelerin yayınına da beklemişti. Ayrı bir yazı konusu

¹ *La caduta di Costantinopoli*. c. 1 *Le testimonianze dei contemporanei*. c. 2. *L'Eco nel mondo*, 1976. Bu yayın hakkında Türk Tarih Kurumu *Belleten*'i için bir tanıtma yazısı hazırlayıp sunmuş bulunuyoruz.

² *Atti del secondo congresso internazionale di arte turca*. 26-29 settembre 1963. *Isola di San Giorgio, fondazione G. Cini*, Napoli 1965, 296 Sayfa, CLIII tablo. A. Bombaci'nin önsözü S. XIX. Açış konuşması S. XXXV-XL. Kongrede düzenlenen sergi: *Esposizione di oggetti di arte turca e di "firmani" sultanali*. Venedik belediyesi 1956 yılında arşiv yöneticileri yardımı ile bir katalog yayınlamıştır: *Mostra - firmani imperiali ottomani alla Serenissima*. 10 sayfa, ek 8 levha.

Memleketimizde bu kongre için verilen bir haber: O. Arslanapa, "Venedikte toplanan İkinci Beynelmül Türk Sanatları kongresinden ilk notlar", *Türk Kültürü* II/15 (Ocak 1964) S. 49-50.

olan bu hususa daha sonra değinmek niyetiyle, büyük bir geleneğin devamını sağlayan Prof. Bombaci üzerine dönüyoruz.

1914 yılında Messina'nın Castoreale kentinde dünyaya geldiğini bildiğimiz Bombaci'nin ilk öğrenim dönemi hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Yüksek öğrenimi sırasında ilgi duyduğu Şark araştırmaları alanında Prof. Luigi Bonelli gibi Doğu bilimleri alanında haklı bir yer edinen büyük bir bilim adamı ile çalışmak ve onun yolundan devam etmek mutluluğunu duymuştur. Sonradan ustası için yazılar kaleme alan (n.13 ve n.52) Bombaci tek alan ile yetinmediğinin yanında yazın, dil, tarih ve halk bilimi alanlarına eğildikten başka eski Gazne sanatına da yakından ilgi duydu ve Türk tarihinin en eski dönemlerindeki bazı ünvan konularını başarıyla ele aldı (no. 55, n. 60, n. 62). İran uygarlığı konularına da yabancı kalmayan Bombaci Anadolu Türk halk ekinini yakından ilgilendiren Muharrem âyinerinin Vatikan kitaplığında bulunan metinlerini yetkiyle incelemiş ve ortaya devasa bir kitap meydana getirmiştir. Bu yoğun bilimsel çalışmaları sırasında çeşitli kurumların daha düzenli çalışması için toplantılara katılan üstadın *Türk Yazın Tarihi*'nin ülkesinde üç kez basıldığını görmesi ve Fransızcaya çevrilmesine yaşamı sırasında tanık olması ve bunlara ek olarak Amerika'da daha genişletilerek iki cilt halinde çevrilmesini yönetmesi çok az kişiye nasip olan bir mutluluktur. Türk ekinine de böyle unutulmayacak önemli katkıları bulunan ve bu nedenle Türk Dil Kurumu'na haberleşme üyesi ve Türk Tarih Kurumu'na şeref üyesi seçilen (*Belleten XXXVIII/151* [Temmuz 1974] S. 529) Prof. Bombaci'nin çalışmaları birkaç ana bölümde toplanabilir:

Yazın ve dilcilik alanında: Gençlik yıllarından itibaren bilimsel çalışmalara başlayan Bombaci'nin ilk önemli yapıtı muhakkak Filippo Argenti'nin yazma halindeki "Türkçe konuşma kuralı"nı ele almasıdır. Floransa temsilciliğinin yazmanı olan bu kişi, 1523-1531 yılları arasında İstanbul'da görevli olarak bulunurken kaleme aldığı yapıtı Floransa'da Biblioteca Nazionale Centrale raflarında yayıncısını beklerken, Bombaci gibi ciddi bir araştırmacının uzun süren incelemelerinden sonra bilim çevrelerine tanıtıldı (n. 1 ve n. 2). Anlaşılması güç kısımları daha sonra da inceleyen (n. 21) Bombaci'nin bu girişimi hak ettiği ilgi ile karşılandı. Gene yayınlanmamış bir halde bulunan din adamı Pietro Ferraguto'nun Türk dil bilgisi üzerinde bir araştırma

yapan (n. 4) ve bazı kısımları yayınlamaktan geri durmayan Bombaci dil alanında da makaleler kaleme aldı. Fakat onun adı *Yazın Tarihi* ile ayrılamaz. 1956 yılında yayınlandığı zaman büyük bir ilgi gören ve ülkemizde olduğu kadar Türkçe bilmeyen aydınlar tarafından da değeri teslim edilen bu kitap, İtalya'da üç kez basıldı (n. 27, n. 36, n. 51). En eski devirlerden bu yüzyılın başına kadar geçen dönemi inceleyen bu yazın tarihinde, çeşitli metinlerden çeviriler yapılmıştır. Böylece kesin yargılar yanında sunduğu örnekleri de dilimizi bilmeyen aydınlar ve araştırmacılar için bir klavuz olmuştur³. Bu kitabın gene bir Türkbilim araştırmacısı I. Melikoff tarafından Fransızca'ya çevrilmesi (n. 50) bilim çevrelerinde nasıl bir ilgiyle karşılandığının delilidir. Amerika'da iki cilt olarak yayınlanması planlanan yeni basımının bir an önce gerçekleşmesini bekliyoruz. Edindiğimiz ilk haberlere göre Bombaci basit bir çeviriyle yetinmemiş, önemli ekler yapılmasını istemişti. Onun için yaşamı sırasında bu çevirinin çıkışını göremedi. Türk yazınının sorunlarını ve şekillerini çok iyi inceliyen Bombaci yazı kurulunda bulunduğu "*Philologiae Turcicae Fundamenta*" yayınının ikinci cildinde Türk yazını sorunları tartışılırken İngilizce olarak kaleme aldığı altmış büyük sayfa tutan incelemesi ile üstüne düşen görevi yerine getirmiştir (n. 47). İslâm öncesi dönemden başlayarak klasik dönemleri başarıyla inceleme geleneği böylece İtalya'da Bombaci tarafından sürdürülmüş oldu. Günümüzde çağdaş yazınımız yeni yetişen İtalyan araştırmacılar tarafından ele alınmıştır⁴.

Alessio Bombaci'nin ilgi duyduğu Türk şairleri arasında Fuzulî'nin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Bu şairimizin yaşamı, doğum yeri ve diğer yapıtları üzerinde çok genç yaşlarından itibaren ilgilenen Bombaci, İtalyanca (n. 9) olduğu kadar İngilizce (n. 54, n. 59) olarak da bu şairin tanınmasına yol açtı. İran ve Türk yazınında hoş bir yeri

³ Ülkemizde yapılan övgüsü için, Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi I. cilt. Giriş*, Ankara 1973, S. 508.

⁴ Giacomo E. Carretto, "İtalya'da çağdaş türk edebiyatının tanınması üzerine", *Çevren VI/18-19* (Haziran - Eylül 1978) S. 21-30. Roma'da yayınlanmakta olan *il Veltro* dergisinin Türkiye için ayrılan özel sayısında bu konuyu genişletmiştir. Aynı yazar günümüzdeki bazı akımları ayrıca incelemiştir: "Futurismo materialista nella poesia moderna della Turchia", *Si e No 2* (1979) S. 91-99. *Saggi su Meş'ale. Un'avanguardia letteraria turca del 1928*, Venezia 1979, 144 sayfa. *Hars - Kültür. Nascita di una cultura nazionale*, Venezia 1979, 73 sayfa. *Kadro* dergisinin etkisi üzerindeki araştırması: "Polemiche fra kemalismo, comunismo, negli anni '30", *Storia contemporanea* a. VIII/3 (1977) S. 489-530.

olan Hamamnâmeler üzerinde karşılaştırılmalı bir çalışması vardır (n. 41) ⁵.

Sanat ve halk bilimi: Prof. Alessio Bombaci Türk sanatının eski dönemlerinden Gazne'yi çeşitli kereler ele almıştır. Bu kentte araştırmalar yapan İtalyan arkeoloji kurullarının karşılaştıkları zorlukları çözmek, yazıtları okumak için görevlendirilen üstad kitap ve bir tanesi de dilimize çevrilen (n. 37) makaleler yanında ansiklopedi maddesi de yazdı (n. 58). Ankara'da toplanan Birinci Uluslararası Türk Sanatları Kongresi'ne de bu konuda bir bildiriyle (n. 35) katılan Bombaci'nin bu girişimleri ülkemizde de tanınmıştır. Uluslararası İkinci Türk Sanatları Kongresinin İtalya'da toplanmasına gayret eden Bombaci, Venedik gibi yüzyıllarca Türk dünyası ile yakın ilişkisi bulunan bu kentte günlerce Türk adının söylenmesine ve yeni kuşaklar arasında bir kez daha tanınmasına yol açmıştır. Giorgio Cini vakfi onun bu çabalarına destek olmuştur. İlgili konuda muhakkak müteveffa Prof. Agostino Pertusi'nin çabalarını bu satırlarda anmalıyız. Başında bulunduğu enstitünün özelliği dolayısıyla bu girişimi desteklemekten uzak kalmayan Pertusi, Venedik Devlet Arşivi'nin o zamanki yöneticilerinin katılmasıyla unutulmayacak bir mesai ortaya koymuştur. Bu kongrenin tutanakları güzel bir cilt halinde fazla gecikmeden yayımlandı. Bu kongrede Venedik Devlet Arşivi'nde bulunan belgelere göre Türk Sultanlarının tuğraları üzerinde bir bildiri sunan (n. 44) Alessio Bombaci üzerine aldığı işlerden çoğunu bitirme yeteneğini burada göstermiş, Napoli'de düzenlenen ikinci "Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Dönemi Etüdları Komitesi" sempozyumunun tutanaklarını fazla bir gecikme yapmadan yayımlanmasını sağlamayı başarmıştı ⁶.

Klasik dönem Türk ekini yanında, türk halk ekini de Bombaci'nin dikkatinden kaçmadı. Halk tiyatrosu (n. 29), köylü temsilleri (n. 42)

⁵ Türk yazınındaki bu türün yeri hakkında bk. A. S. Levend, *aynı yapıt*, S. 164. Türk toplumunda hamamın yeri hak. Metin, And, "Türk hamamının kültürümüzde ve sanatımızda yeri ve önemi", *Ulusal Kültür* 5 (1979) S. 54-57. Bombaci'nin katkısı için S. 74 n. 28

⁶ *Studi Preottomani e Ottomani. Atti del convegno di Napoli (24-26) settembre 1974*, Napoli 1976. Bu kuruluşdaki görevi için bk. I. Melikoff, *Turcica* IV (1972) S. 168 ve *Bulleten* XXXVII/147 (Temmuz 1973) S. 422. Bildirilerin basımı ile ilgilenen A. Gallotta'dır.

Bu yazımızın ilk kolon provalarını verdiğimiz sıralarda bu kuruluşun başkanı Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan için ayrı bir yazı hazırlanmış ve sunmuş bulunuyorduk.

ve hatta Ortaoyunu'nun (n. 32) Türk ekininin gelişmesindeki yerini iyi bilen Bombaci başarılarıyla bu konudan uzak kalmadığını kanıtladı. Peçeli Oğuzlar (n. 36), Türkiye'de zenci ekini (n. 15) gibi konularla, Türk uygarlığına olan katkılarını çoğaltmıştır. Anıtsal yapıtları arasında İran dinsel dram metinlerinin incelenmesinin ayrı bir yeri bulunmaktadır. Doğu bilimleri araştırmalarında özel bir yeri bulunan ekseleus Enrico Cerulli'nin elçi olarak İran'da bulunduğu sıralarda topladığı bu metinler, Anadolu Türk halk ekini ve yazını yakından ilgilendirmektedir⁷. Yakın çalışma arkadaşı ve Türkbilim çalışmalarında her zaman için övünülecek bir yer tutmayı hakkıyla başaran müteveffa Ettore Rossi⁸'nin -ki *Türk Yazın Tarihi*'ni ona adamak kadirbilirliğini göstermiştir -başladığı fakat beklenmedik ölümü üzerine yarım kalan bu kataloglamayı kendisi için kaçınılmaz bir görev sayan Bombaci, her alanda gösterdiği büyük bir titizlikle bu metinler üzerine eğilmiş ve her zaman için el altında bulunacak bir katalogunun tamamlanmasını sağlamıştır. Daha önceleri kendisini Evliya Çelebi'nin (n. 7) Habeşistan üzerindeki bilgi ve izlenimlerini toplamaya teşvik eden Enrico Cerulli'nin ülkesine kazandırdığı metinlerini daha geniş bir bilim çevresine tanıtmış oldu.

Tarihçiliği: Alessio Bombaci adı Venedik Devlet Arşivi ile beraber anılabilir. Bu belgeliğin tatlı bir rutubet kokan tozlu raflarında Türk

⁷ Bu taziye metinlerinin önemi ve törenlerin Türk halk ekinine etkisi için bk. Metin And, "İslam folklorunda Muharrem ve Taziye", *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı II* (1976) S. 1-34 ek 4 S. resim. "İslâm'da tragedya kahramanı ve tragedya örnekleri", *Ulusal Kültür II* (Ekim 1978) S. 147-171, metin içi renkli resimlerle. "Dramatik köylü oyunları açısından Muharrem, Aşure, Taziye", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi VI* (1971) S. 49-83. "İslâm dünyasının tek dram tiyatrosunun değerlendirilmesi yapıldı ve yarım tartışıldı", *Milliyet Sanat Dergisi* 197 (17 Eylül 1976) S. 10-12. "Sanat ve Kerbelâ "Muharrem" ya da "Taziye" gösterileri pek çok minyatüre konu olmuştur", *Milliyet Sanat Dergisi* 289 (18 Eylül 1978) S. 10-12. "Muharrem törenleri ve sanat: Drama dönüşen ritüeller, danslar ve sözlü edebiyat gelenekleri", *Milliyet Sanat Dergisi* 303 (25 Aralık 1978) S. 9-11, 31. Amerika'da yapılan toplu bir çalışmanın içinde aynı yazar şu araştırması ile katılmıştır: "The Muharrem observances in Anatolian Turkey", şu kitap içinde: *Taziye, Ritual and Drama in Iran*, New York 1979, S. 238-254.

⁸ Ettore Rossi (1894-1955) için bk. F. Gabrieli, *Oriente Moderno XXV* (1955) S. 409-418. E. Jemma tarafından hazırlanan kaynakçası ile beraber. F. Gabrieli'nin Doğubilim çalışmalarının İtalya'daki yeri ve üç büyük Türkbilimci hakkındaki görüşleri şu kitapta bulunmaktadır: *La storiografia arabo-islamica in Italia*, Napoli 1975, S. 89-91.

tarihi ile ilgili tarifi olanaksız belgeler bulunmaktadır. Zira yüzyıllar boyunca yakın ilişkiler içinde bulunan Türkler ve Venedik Cumhuriyeti arasında her alanda çeşitli sorunlar ortaya çıkmış ve bu konular belgelere de yansımıştır. Aradaki sorunlar tarih kitaplarında görülen savaş ve barışların sonucu olan andlaşmalardan da öte, akla gelmeyecek sayıdaki konularla doludur. Siyasal olmaktan başka ekonomik, tecimsel, diplomatik, ekinsel ve bunlara ek olarak budunbilim ve halkbilimi alanlarındaki bu ilişkiler, iki devletin de belgeliklerini doldurmaktadır. Bu belgelerin incelenmesi ve yayınlanması iki devletin öğretim kurumlarında bulunan araştırmacıların işi olmasına karşın nedense başka ülkelerin bilim adamları kendilerine şöhret sağlayan çalışmalar meydana getirmişlerdir. Akdeniz dünyasının bu iki devleti aynı siyasal yazgıları bir arada yaşamış olmakla beraber, aradaki sınırlar arasına başka ülkeler girdikten sonra ilişkiler büyük ölçüde zayıfladığı gibi bilimsel çalışmalarda da bir kopukluk meydana gelmiştir. Belgeliklerde ve kitaplıklarda bulunan görkemli malzemenin iki taraf bilim adamlarına yabancı kalması, işbirliğinin yıllarca kurulamamasına hayret etmemek elden gelmiyor. Bu alanlarda yetişmek isteyenlerin anlamsız inatlarla yarı yolda kaldıkları veya vaz geçtikleri görülmektedir. Birkaç Senato kararının bile bazan ne kadar önemli sorunlara ışık tuttuğunu gördüğümüz zaman, bir külliyyat halinde neden ele alınmadığını merak ediyoruz. Bu arada Venedik Devlet Arşivi'nde bulunan türkçe belgelerin tuhaf yazgısına da değinelim. Bu yüzyıl başında adı bilinmeyen bir görevli tarafından düzenlenmek istenen bu belgeler tanınmış türkbilim üstadı Luigi Bonelli tarafından ciddi bir şekilde incelenmiş ve bir düzenlenmesi girişimine başlanmıştır. Fakat bu işin sonu da getirilmemiştir. Luigi Bonelli, 1540 tarihli Osmanlı - Venedik andlaşmasına ait tanınmış makalesini kaleme aldıktan (*Centenerio della nascita di Michele Amari* C. 2, S. 332-364. Palermo 1910) sonra bazı belgelerin özetini de çıkarmıştır. Bir dilbilim araştırmasına yakışan tarzda her bir satırın değerini vererek hazırladığı bu araştırmalar, bugün belgelerle beraber yeni birer belge olarak kutularda bulunmaktadır. Bu çalışmasını bitirmeyen Bonelli, Kahire'de bulunan Türk belgelerini incelemek için çağrılmıştır. Bu görevi kabul edip İtalyanca bir *regesta* teslim eden Bonelli'nin yayını kendi adı ile yapılmamıştır. Bilim tarihinde örneği çok az olan bu bilimsel korsanlık devrinde çok sert bir tepki ile karşılanmış ve öğrencisi Bombaci tarafından kaleme alınan anı ve ansiklopedi maddesinde

sonraki kuşaklara duyurulmuştur⁹. Ettore Rossi'nin İkinci Türk Tarih Kongresi'nde konu ettiği ve kişisel olarak da gördüğü bu Venedik'deki Türk belgeleri koleksiyonu üzerinde gençlik yıllarında (n. 16) çalışmaya başlayan Bombaci, büyük bir özenle bu belgelerin bir *regesta*'sını hazırlamıştı. Bu belgeler üzerinde 1948 yılında Paris'de toplanan Müsteşrikler Kongresi'ne bir bildiri sunan Bombaci (*Oriente Moderno* XXVIII/7-8 [1948] S. 154), tanınmış makalesini de yayınlaması yanında, Venedik Devlet Arşivi yönetimine yazılı bir rapor sunmuştur. Bugün *Documenti Turchi* serisinin XX. kutusunda bulunan bu rapor araştırmacılar tarafından kullanılmaktadır (S. Skillitter, *William Harborne and the trade with Turkey, 1578-1582*, London 1977, Kaynakça). Sayın Profesör bu araştırmasına daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Fakat beklenen büyük yayın bir türlü gerçekleşmedi. Bu konuda çok aşırı bir titizlik gösteren üstad, her bir satır üzerinde uzun uzun durmuş, açıklanmayan en küçük bir nokta bırakmamak için araştırmalarına devam etmiştir. Türk tarihi ve ekini ile ilgilenen bilim adamlarının hasretle beklediği bu kitabın tamamlanmamasına herkes üzülecektir. Belki yaşamımız boyunca tek bu yapıt için “neden bir türlü yayınlanmadı” diye dertleneceğiz. Türk tarihinin el değmemiş konularını aydınlatacak ve bu arada ummadığımız bazı sorunları gözümüzün önüne serecek böyle bir çalışma uzun yıllar bilmiyorum bir kişi tarafından topluca ele alınabilir mi?¹⁰ Bombaci'nin yetkiyle eğildiği bir belge demeti de *Liber Graecus* adı ile tanınan defterdir. Belirli bir dönemin sorunlarına ışık tutan böyle bir belgenin yayınlanmamış kalması gerçek bir kayıptır. Yunanca, Latince, Türkçe ve Venedik lehçesi ile yazılı belgeleri içeren bu defter 1481 yılından

⁹ Luigi Bonelli'nin bu konuya Tepkisi ve dergi yöneticilerinin kanaatleri: “Una collezione di firmani ottomani riguardanti l'Egitto dal 1597 al 1904”, *Oriente Moderno* XV (1935) S. 42-44.

¹⁰ Venedik Devlet Arşivi'ndeki türkçe belgelerin bir bölümünün yayını için bk. M. Tayyib Gökbilgin, “Venedik Devlet Arşivindeki vesikalar külliyyatında Kanunî Sultan Süleyman devri belgeleri”, *Belgeler* I (1964) S. 119-220 [yaptığımız tanıtma: *Studi Veneziani* XII (1970) S. 665-671]. aynı yazar: “Venedik Devlet Arşivindeki türkçe belgeler koleksiyonu ve bizimle ilgili diğer belgeler”, *aynı dergi* V-VIII/9-12 (1971) S. 1-151. Irené Melikoff, “Bayezid II et Venise. Cinq lettres imperiales (Nâme-i Hümayun) provenant de l'Archivio di Venezia”, *Turcica* I (1969) S. 123-149. A. Temimi, “Lettre du Sultan Ottoman Ahmed Ier au Doge de Venise en 1614 au sujet des moriques”, *Revue d'Histoire Maghrebine* 7-8 (1977) S. 1259-261. Arapça metin S. 7-14.

başlamak üzere 1504 yılına dek, II. Mehmed ve II. Bayezid dönemlerini kapsayan özgün belgeler içermektedir ve ancak bütün bu dilleri bilen bir kişi tarafından ele alınabilir. Tek Türkbilimci veya Bizantolog bu defteri çözümliyemez. Bu belgeler arasından Fatih Sultan Mehmed dönemine ait 13 tane Yunanca yazılmış belgenin yayını gerçekleştirilen (n. 25) Bombacı yöntem ve yayın yönünden güzel bir örnek ortaya koymuştur¹¹. Tarih kitaplarında en ufak bir izini görmediğimiz sorunları aydınlığa kavuşturan bu belgelerin tümünün bir arada yayınlanmasını ve açıklanmasını görmek her tarihçinin hakkıdır. Bu vesileyle bir anımıza yer vermek isteriz. Müteveffa Prof. Agostino Pertusi, bu belgelerin yayını çok arzu ederdi. Giorgio Cini vakfının bütün olanaklarını seferber etmeğe hazırды. Türk tarihinin bu eşsiz kalıntıları, belgelerin oluştuğu Venedik kentinde yayıncısını bulması en yakışan bir tutum olacaktı. Ne var ki Bombacı'nın yoğun çalışmaları ve araştırma alanlarını başka yerlere kaydırması hem kendisi hem Türk tarihi için olduğu kadar, Arapça belgelerin yayınında en güzel örneği sunan Michele Amari geleniğinin devamını engellemiş oldu. Ancak bazı makalelerinde bu belgeler üzerinde durduğu gibi, Fatih Sultan Mehmed'in Otranto seferi sırasında Venedik Cumhuriyeti'nin tutumunu incelemekle (n.23) bulunduğu yörenin tarihini ilgilendiren, ve Türk belgelerinin sorunlara getirdiği yenilikler üzerinde duran bir makale kaleme almıştır¹². Venedik'deki Türk belgelerinin yayınına asistanı ve halefi genç kuşak İtalyan Türkbilimcilerinden Aldo Gallotta'nın gerçekleştirme çabasında olduğuna tanık bulduk. Bir an önce başarıyla bitirmesini bekleriz. Floransa'yı ziyareti sırasında belgelikte bulunan Türk belgelerini inceleyen Bombacı, Tunus beylerinin Toscana Büyük Duka'larına yazdığı bazı mektupların yayını tamamladı (n. 3).

¹¹ Venedik'deki Türk devri Yunanca belgeler Bombacı'den sonra bazı araştırmalara konu olmuştur: H. Ahrweiler, "Une lettre en grec du Sultan Bayezid II (1481-1512)", *Turcica* I (1969) S. 150-160. H. Hunger, "Piraterie in der Aegaeis anno 1504. Brief Bayezids II au Leonardo Loredan", *Byzantion* 40 (197) S. 361-376. G. Giannopoulos, "Epistoli eis tin ellenikin tou Bestanci Başı Skender Beg pros ton Andrea Gritti (1503)", *Thesaurismata* XI (1974) S. 128-135.

¹² Otranto seferi ve sonucu bugün bile çekiciliğini korumaktadır. İtalya yarımadasında bulunan diğer devletleri de yakından ilgilendirdiği için, çağının bazı düşüncelerini Türk dünyası için araştırma yapmağa yöneltmişti. Agostino Pertusi o devrin Dulcigno (Ülgün) piskoposu Martino Segono'nun bir yapıtını eleştirmiş ve Otranto seferi öncesi dönemini incelemiştir: *Studi Veneziani* XXI (1970) S. 526-528.

Türk denizcilik tarihinin en görkemli dönemlerinden sayılan Cerbe zaferinin kaynaklarını bilimsel yollarla inceleme ve yayınlama şerefi Bombaci'ye aittir. İstanbul'da bulunduğu sırada Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ni ve Başbakanlık Arşivi'ni ziyaret etmiş, kendisinden önce yayınlanmış belgeleri tekrar sıkı bir eleştiri süzgecinden geçirdikten sonra bilimsel verilerle yayınlamıştır (n. 5 ve n. 8). Konunun yazma halinde bulunan ve deniz tarihi araştırmacıları tarafından kısaca incelenen tek kaynağını da bir bilim adamı ciddiyeti ile ele almış ve yayınlamıştır¹³. Ana kaynakları incelemekten başka yeni dönem aydınları için bir Osmanlı tarihinin Bombaci tarafından ele alınması beklenirdi. Bu konuda İstanbul'un Fatih Sultan Mehmed tarafından fethinden Yaş anlaşması (1792) dönemine kadarki süreyi yazmakla (n. 40) gerçekleştiren Bombaci, Torino kentindeki UTET yayınevini planladığı büyük bir dünya tarihi serisi için Osmanlı Tarihi dönemini üstlenmişti. Sayın meslekdaşım ve asistanı Prof. Aldo Gallotta'nın kaydettiğine göre kuruluş döneminden İstanbul'un Fethine kadarki dönem kaleme alınmış ve yayınlanmak için yayınevine teslim edilmiştir. Basit alıntularla yetinmeyip her bir sorunun tam hakkını vermeğe büyük bir titizlik gösteren Bombaci, 1446 ve 1540 tarihli Türk - Venedik anlaşmaları için bazı detaylar üzerinde bile büyük bir ciddiyetle durmuştu (n. 19 ve n. 6). Türk yazın tarihini kaleme alırken gösterdiği başarısını bu işte de göstereceğine şüphe etmediğimiz Bombaci'nin geriye bıraktığı yapıtların bir an önce tamamlanmasını bekleriz. Onun ölümü ile bir kuşağın son temsilcisi de ortadan kaybolmuş sayılmalıdır. Şark dünyasını hakkıyla tanıyıp ekinler arasındaki ilişkileri ciddiyetle inceleyip karşılaştırmalar yapabilen ve değişik konuları aynı değerde inceleyen bilim adamı tipi artık ortadan kalkmış bulunuyor. Ettore Rossi, Luigi Bonelli gibi bu olağanüstü yeteneği kendisinde toplayan Bombaci'nin ardından gelecek yeni İtalyan Türkbilim araştırmacılarının özgün yayınlar yapmalarını bekleriz¹⁴.

* * *

¹³ Zekeriazadenin *Ferah* adlı yapıtı. Bugünkü dilde yeni bir yayını: Orhan Şaik Gökyay, *Ferah Cerbe Savaşı* (iç kapakta: *Ferah Cerbe Fetihnemesi*), İstanbul 1975. Alessio Bombaci'nin yayını görülmemiştir.

¹⁴ Osmanlı tercümanı İbrahim'in Venedikli tercüman Michele Membre'ye yazdığı Latin harfli Türkçe mektup dilcilik alanında da önemlidir. Bu arada mektubu alan Michele Membre'nin arşivdeki görevi sırasında Türkçe belgeleri İtalyancaya

Alessio Bombaci için yararlandığımız kaynakçalar :

Meydan - Larousse, Büyük Lügat ve Ansiklopedi c. 2 (1969) S. 480.

Türk Ansiklopedisi c. 7 (1955) S. 258.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi c. I (1976) S. 457-458 1935-1958 yılları arasındaki yayınlar için :

Contributo italiano conoscenza dell'Oriente. Repertorio bibliografico dal 1935 al 1958, Firenze 1962.

Arap ve İran uygarlıklarına katkıları:

Gli studi orientali sul Vicino Oriente in Italia dal 1921 al 1970. II. L'Oriente Islamico, Roma 1971 Tanınmış Doğubilim Enstitüsü (Istituto per l'Oriente) nün kuruluşunun ellinci yılı için yayınlanan bu yapıt için hazırladığımız tanıtma, *Bulleten XXXVIII/150* (Nisan 1974) S. 317-334)

Bu satırları hazırladıktan sonra yayınlanan:

F. Gabriele, "Ricordo di Alessio Bombaci", *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli* 39, S. 1-3.

A. Gallotta, "Bibliografia degli scritti di Alessio Bombaci" *aynı dergi* S. 4-6.

Anonim bir yazı: "Ünlü Türkbilimci Alessio Bombaci ile Ervant Sevortyanı yitirdik", *Türk Dili* 33 (Nisan 1979), S. 372.

çevirdiğini ve Türkiye tarihinin bir yönünü ilgilendiren bir *relazione* kaleme aldığına değinelim: *Relazione di Persia (1542)*, Napoli 1969. Yaptığımız bir tanıtma: *TTK Bulletin XXXVI/141* (Ocak 1972) S. 107-113. Bazı küçük ekler ve düzeltmeler için: *aynı dergi XXXVIII/150* (Nisan 1974) S. 334-335 n. 8.

K A Y N A K Ç A

1 — “Una grammatica turca scritta da un italiano nel 1533” *Anti dei Congressi di Studi Coloniali*, c. VI (1937) Firenze S. 52-56.

2 — *La “Regola del parlare Turco” di Filippo Argenti, Materiale per al conoscenza del turco parlato nella prima metà del XVI, secolo.* Napoli 1938. 75 S. Istituto Superiore Orientale [bu yayın için bk. Ahmet Caferoğlu, *Ülkü* XII/71 (1939) S. 465 vd. R. Hartmann, *Orientalische Literaturzeitung* (bundan sonra OLZ) 42 (1939) S. 238 vd.].

3 — “Diplomi Turchi del R. Archivio di Stato di Firenze. I. Lettere da Tunisi ai Granduchi di Toscana (1626-1703)”, *Rivista degli Studi Orientali XVIII* (1939) S. 199-217.

4 — “Padre Pietro Ferraguto e la sua grammatica turca”, *Annali*, (Scritti in Onore di Luigi Bonelli) Napoli 1940. S. 205-236.

5 — “Le fonti turche della battaglia di Gerbe (1560) *Rivista degli Studi Orientali*, XIX (1941) S. 193-248. Devamı aynı dergide, XX (1942) S. 279-304. XXI (1946) S. 189-218.

6 — “Ancora sul trattato Turco - Veneto del 2 - Ottobre - 1540” *Rivista degli Studi Orientali XX* (1943) S. 373-381.

[W. Lehman, *Der Friedensvertrag zwischen Venedig und der Türkei vom. 2. Oktober. 1540*”, *Bonner Orientalistische Studien* 16 (1936) tahlili. Bu kitap için bk. Ettore Rossi, *Or'ente Moderno* (1936) S. 592].

7 — “Notizie sull' Abissinia in fonti turche” *Rassegna degli Studi Etiopici III* (1943) S. 79-96.

8 — “Un rapporto del Grande Ammiraglio Piyale Pascia a Solimano sull' assedio delle Gerbe (1560)”, *Die Welt des Islam, Festschrift Friedrich Giese*, Berlin 1941, S. 75-83.

9 — “Il poema turco Leilâ e Megnun” di Fuzuli”, *Oriente Moderno XXIII* (1943) S. 337-356.

10 — “Il viaggio in Abissinia di Evliya Çelebi (1673)”, *Annali n. s II* (1943) S. 259-275.

11 — “Il poeta nazionalista persiano Aref di Qazvin”, *Oriente Moderno XXV* (1945) S. 42-53.

12 — “La dottrina storiografica di Ibn Haldun”, *Annali della Scuola Normale Superiore di XV* (1946) S. 159-185.

Bu makalenin devamı: “Postille alla traduzione di Slane della “Muqaddimah” di Ibn Haldun”, *Annali n. s III* (1949) S. 439-472.

13 — “Luigi Bonelli (1865-1947)”, *Oriente Moderno XXVII* (1947) S. 51-55.

14 — “Una lettera turca in caratteri latini del dragomanno ottomano Ibrahim al veneziano Michele Membré (1567)”, *Rocznik Orientalistyczny XV* (1948) S. 129-144. [Arap harfleri dışında kullanılan alfabe ile yazılmış Türkçe metinler hakkındadır. bk. not 14].

15 — “Pratiche magiche in africane Turchia”, *Folklore III* (1949) S. 83-91.

16 — “La collezione di documenti turchi dell’ Archivio di Stato di Venezia”, *Rivista degli Studi Orientali* XXIV (1949) S. 95-107.

17 — “Recenti edizioni di testi turchi in trascrizione”, *Oriente Moderno* XXIX (1949) S. 176-189. [Karşılaştırmalı bir tahlili için bk. T. Halasi - Kun, A. Ü. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi VIII/1-2 (1950) S. 252-260].

18 — (tan.) Herbert W. Duda, *Balkantürkische Studien*, Wien 1949”, *Rivista degli Studi Orientali* XXV (1950) S. 127-131.

19 — “Duc clause del trattato in greco fra Maometto II e Venezia, del 1446”, *Byzantinische Zeitschrift* 43 (1950) S. 267-271. [F. Babinger - F. Dölger, “Mehmed’s II frühester Staatsvertrag 1446”, *Orientalia Christiana Periodica* XV (1949) S. 225-258 tahlili].

20 — “Probleme der historischen Lautlehre der türkischen Sprache”, *Ural-Altaische Jahrbücher* XXIV (1952) S. 89-105.

21 — “Tre antichi imprestiti romanzi in turco - osmanlı (1-Burdun. 2-likse. 3 - kaprul)”, *Rocznik Orientalistyczny* XVII (1953) S. 105-113.

22 — “Kutadgu Bilig hakkında bazı mülâhazalar”, 60. *Doğum yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı. Melanges Fuad Köprülü*, İstanbul 1953, S. 65-75. DTCF yayımıdır.

23 — “Venezia e l’impresa turca di Otranto”, *Rivista Storica Italiana* LXVI (1954) S. 159-023.

24 — “Il “Liber Graecus”, un cartolario veneziano comprendente inediti documenti ottomani in greco (1481-1504)”, *Westöstliche Abhandlungen Rudolf Tschudi. Zum siebzigsten Geburtstag überreicht von Freunden und Schülern*, Wiesbaden 1954, S. 288-303

25 — “Nuovi firmani greci di Maometto II”, *Byzantinische Zeitschrift* 47 (1954) S. 298-319.

26 — “Gli Oğuz velati”, *Folklore* IX (1955) S. 102-111.

27 — *Storia della letteratura turca dall’ antico impero di Mongolia alla nuova Turchia* Milano 1956, 526 S. 1 harita [yapılan tanıtımlardan gördüklerimiz: İz, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* VIII/1 Kasım 1958 S. 130-135. J. Rypka, *Archiv Orientalni* 25 (1957) S. 508-509, F. Gabrieli, *Oriente Moderno* XXXVI (1956) S. 407-408, H. J. Kissling, *Die Welt des Islams*, n. s. V/2-4 (1958) S. 293-294. T. Gandjei, *Der Islam* 33 (1958) S. 282-283 [ayrıca bk. n. 36 n. 50 n. 51].

28 — “Das Osmanische Reich”, *Historia Mundi*, VII (1957) S. 441-485.

29 — “Gazni”, *East and West* VIII (1957) S. 247-259.

30 — “Introduction to the excavation at Ghazni”, *Afganistan* 1959 s. 1-23.

31 — “Summary report on the Italian Archaeological Mission in Afghanistan. I. Introduction to the excavations at Ghazni”, *East and West* n. s. X/1-2 (1959) S. 265-280.

Bu makalenin tekrar yayını *Przeglad Orientalistyczny* 55 (1960) S. 265-280.

32 — “Orta oyunu”, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 56 (1960) S. 3-22.

33 — *Elenco dei drammi religiosi persiani (Fondo mss. Vaticani Cerulli)*, Città del Vaticano 1961, S. LX-416 S. Biblioteca Apostolica Vaticana. Studi e Testi 209 [Ettore Rossi'nin adı ile beraberdir. Onun başladığı kataloglama 1955 yılı Ağustos ayındaki vefatıyla yarım kaldı. Sonuçlayan Bombaci'dir].

34 — “L'Umanismo turco di Suat Sinanoğlu”, *Oriente Moderno* XLII (1962) S. 593-607 [Prof. Suat Sinanoğlu'nun *L'Humanisme à venir*, Ankara 1960, kitabı hk. S. 606-608 arası: Nota sugli scritti di Suat, Nüzhet Haşim, Samim e Aydın Sinanoğlu]

35 — “Türkler ve Gazneli Sanatı” (çev: Kâmiran Birand), *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi. Ankara 19-24 Ekim 1959. Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1962, S. 87-91 [İngilizce tutanakları göremedik].

36 — *Storia della Letteratura Turca* 1962. 2. baskı.

37 — “Gaznede'ki kazılara giriş. Afganistan'daki İtalyan Arkeoloji Heyeti hakkında muhtasar rapor” (çev: Doğan Türkler), *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I* (1963) S. 537-560.

38 — “Rappresentazioni drammatiche di Anatolia”, *Oriens* 16 (1963) S.171-193

39 — “On ancient turkish dramatic performances”, *Aspect of Altaic Civilisation. Ural Altaic Series* 23 (1963) S. 87-117 [5. PIAC kongresi tutanakları].

40 — “Alessio Bombaci'nin açış konuşması”, *Türk Kültürü* 20 (Haziran 1964) S. 36 [İkinci Uluslararası Türk Sanatları Kongresi hakkındadır bk. n. 44].

41 — “L'Impero Ottomano”, *Nuove Questioni di Storia Moderna*, Milano c. 1 (1969) S. 557-600. Marzorati yayınevi [Almanca n. 28, Lehçesi n. 43]

42 — “Il bello al bango. Un indirizzo giocoso della lirica persiana e turca”, *Annali XIV/1* (1964) S. 33-48.

43 — “Imperium osmanskie”, *Przegląd Orientalistyczny* 1966 S. 179-192, 295-312 [n. 41 deki araştırmanın çevirisidir].

44 — “Les tougras enlumines de la collection de documents turcs des Archives d'Etat de Venise”, *Atti del Secondo Congresso Internazionale di Arte Turca*, Napoli 1965, S. 41-55, 17 resim [İkinci Türk Sanatları Kongresinin açış konuşması için bk. 40].

45 — “Outluj bolzun! A contribution to the history of the concept of fortune' among the Turks”, *Ural - Altaische Jahrbücher*, XXXVI/3-4 (1964) S. 184-291. ve devamı XXXVIII (1966) s. 13-43, [S. 181 de küçük bir not].

46 — “La Sposa del Cielo”, *A Francesco Gabrieli. Studi Orientalistici offerti nel sessantesimo compleanno dai suoi colleghi e discepoli*, Roma 1964, S. 21-34.

47 — “The Turkic Literatures. Introductory notes on the history and style”, *Philologiae Turicae Fundamenta* c. 2 Wiesbaden 1965, S. XI-LXXII.

48 — *The Kufic inscription in Persian verses in the Court of the Royal Palace of Mas'ud III at Ghazi*, Roma 1966, 67 S. XLI tablo, [Önsözde Giorgio Levi della Vida'ya sunulduğu kaydı].

49 — (tan.) M. And, *A history of theater and popular entertainment in Turkey*, Ankara 1963/64 hk. OLZ 62 (1967) S. 181-183.

50 — *Histoire de la Litterature Turque*, çeviren I. Melikoff. Önsöz L. Bazin, Paris 1968, 435 Sayfa [bu çeviri için bk. A. Tietze OLZ 65 (1970) S. 281-282].

- 51 — *La Letteratura Turca con un profilo della Letteratura Mongolo*. 528 Sayfa S. 471-489 arası, L. Hambis, *La Letteratura Mongola* [Yazın Tarihinin 3. baskısı] Floransa'daki Sansoni yayınevinin *Le Letteratura de Mondo* serisi. *Enciclopedia Universale delle Letterature* dizisinde. 1969.
- 52 — “Bonelli, Luigi”, *Dizionario Biografico degli Italiani* c. XI, (1969) S. 762-763
- 53 — “Qus était Jebu Xak'an?” *Turçça II* (1970) S. 7-24.
- 54 — *Fuzuli, Leyla and Mejnun. Translated from the Turkish by Sofi Huri. With a history of the poem, notes and bibliography by Alessio Bombaci (translated from the Italian by E. Davis)*, London 1970, 350 Sayfa. Fuzulî'nin yaşamı, yapıtları, Mecnun destanı Genceli Nizamî'nin Leylâ ve Mecnun'u ile Fuzulî'nin aynı adlı yapıtı hk. 112 sayfalık araştırma. Bu yapıt için bk. A. Tietze OLZ 69 (1974) S. 485-486].
- 55 — “On the ancient turkic title El tabar”, *Proceedings of the IX the Meeting of Meeting of Permanent International Conference*, Naples (Napoli) 1970, S. 1-66.
- 56 — “Die maurinschriften von Konya”, *Forschungen zur Kunst Asien In Memoriam Kurt Erdmann*, İstanbul 1970, S. 67-73.
- 57 — “The hasband of Princess Hsien - li Bilga”, *Studia Turcica ed. L. Ligeti* Budapest 1971 S. 29-37 [Türkçeye çevirisi İ. Enginün ve Z. Kerman, *İÜEF Türk Dili ve Edebiyat Dergisi XXI* (1973) 545-63].
- 58 — “Ghaznevid Art”, *Encyclopedia of World Art*. c. VI (1971) S. 299^b - 312^b. İtalyancası: *Encyclopedia Universale dell' Arte* c. VI S. 6^a - 15^b.
- 59 — “The place and date of birth of Fuzulî”, *Iran and Islam in memory of V. Minorsky* Edinburg 1971 S. 91-105.
- 60 — “On the ancient turkish title Ša”, *Gururajamanjarika, studi in onore di Giuseppe Tucci*, Napoli 1974, S. 167-193.
- 61 — *Al - Idrisi, Opus geographicum*, Napoli - Roma 1974 S. 466-475.
- 62 — “On the Ancient turkish title Šadapit”, *Ural Altaische Jahrbücher* 48 (1976) S. 32-41.
- 63 — “The army of the Saljuqs of Rum”, *Annali n. s* 28 (1978) S. 343-369.

M. Şakiroğlu

Prof A. BOMBACI

B İ B L İ Y O G R A F Y A

Vakıflar Dergisi, Sayı: XII, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1978 in. 4, 432 s.

Şimdiye kadar, belirli bir takvime bağlı olmadan çıkan, özellikle ilk sayıları ile Türk sanat ve kültür tarihine önemli katkıları olan Vakıflar Dergisinin bu sayısı yeni bir düzen içinde çıkmaktadır. Eski düz, sade kapak görünümü yerine, çeşitli konularda dört renkli fotoğraf gösteren bir kapak kompozisyonu bulunmaktadır. Şimdi Dergide yer alan makalelerin isimlerine ve gerektiğinde içeriklerine kısaca göz atalım.

NEŞET ÇAĞATAY, '*Sultan Murat Hüdavendigâr Adına Düzenlenmiş Bir Vakfiye*' (s. 7-14) adlı yazısında, Sultan Murat Han'ın H. 772/M. 1371 tarihli bir vakfiyesini yayınlamaktadır. Vakfiyenin orijinali Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivine hediye edilmiştir. Vakfiyenin fotoğrafisi yanında sadeleştirilmiş metin bulunmaktadır.

A. SÜHEYL ÜNVER, '*XIV. inci Asırda Anadolu'da Selçukluların Ananesine Bağlı Mezar Taşları Üzerine*' (s. 15-27) adlı yazısında yazar gördüğü mezar taşlarındaki figür ve yazılardan sözetmektedir. Makalesinin bir İngilizce metnini de sunmaktadır (s. 17-20). Mezar taşlarından alınmış çeşitli fotoğraflar ve rekorstitüsyonlar konuyu daha iyi aydınlatmaktadır.

İBRAHİM ATEŞ'in '*Şam Ümeyye Camii ve Vakfiyesi*' (s. 27-90) adlı makalesi konunun gereği, oldukça geniş bir yer tutmaktadır. Camiin mimari özelliklerinden bahsedilmiş, plân ve fotoğrafları konulmuştur, sonra 24 Zilhicce 1289 tarihli Ümeyye Camii'nin Vakfiye Defteri, fotokopisi ve tercümesi yer almaktadır. Bu makale, yeni baştan, arapça metni bu defa okunabilir bir halde ve tercümesi bölümlenerek numaralanmak suretiyle ele alınarak bir kitap halinde yayımlanabilir. Suriye ve özellikle Şam hakkında şehircilik tarihi, meslekler ve bugün kaybolmuş bir çok tarihi eser ve nihayet tarihî topografya hakkında çok aydınlatıcı malzemeler gün ışığına çıkmış olur.

İSMET KAYAOĞLU'nun '*Turumtay Vakfiyesi*' (s. 91-112) adlı yazısı Selçuk Vakfiyeleri dizisi içinde, daha önce yapılmış çalışmalar dikkate alınarak yazılmıştır. Resimlerin daha büyük ve net olmaları arzu edilebilirdi.

ABDULKADİR ŞENER '*Edirne'de Süleyman Paşa Vakfına Ait İki Berat*' adlı makalesi XI. sayıda yayınlanan '*Edirne'de Süleyman Paşa Camii Vakfiyesi*'ni bütünlük üzere hazırlanmıştır. Beratların latin alfabesi ile yayını ve bunun yanında fotoğrafları verilmiştir.

YILMAZ ÖNGE'nin '*Eski Türk Hamamlarında Aydınlatma*' (s. 121-136) adlı makalesi bu konu üzerinde habıtasyon yapan yazarın; orijinal ve oldukça doyurucu bir araştırmasıdır. Burada bugünkü Türkiye sınırları içindeki hamamları bahis konusu olarak alan yazar, bunlardan halen işleyen veya başka maksatlarla kullanılanlardan en bellibaşlıları üzerinde durmaktadır. Resimler gayet iyi seçilmiş olup konuyu aydınlatıcı nitelik taşımaktadır.

ORHAN CEZMİ TUNÇER'in 'Anadolu'nun İlk Dört Selçuklu Kumandanı ve Yaptığı Yapıların Özellikleri' (s. 137-163) adlı yazısı, genel bir bilgi niteliğinde olup, konu mimari eserlerden alınan birkaç fotoğraf ve yayınlanmış planları içermektedir.

M. EROL YURDAKUL ve MEHMET ÇAYIRDAĞ'ın birlikte yayına sundukları 'Kayseri Erciyas Dağı Eteklerinde Bulunan İki Türbe' (s. 163-178) adlı makale Şeyh Şaban Türbesi ile Emin Çoban Türbesini konu almaktadır. Bunlardan sonuncusunun kitabesinin hem yazı ile ve hem de fotoğrafla yayını sağlanmıştır. Makale çeşitli yönlerden alınmış fotoğraflar ve planlarla tamamlanmaktadır.

FİLİZ OĞUZ 'Selçuk Karakol - Yanı Mescidi' adlı makalesinde 1975 yılında Vakıflar tarafından, restore edilmeğe başlanan bu eserin, kısa tarihçesini, mimari özelliklerini ve hafriyat raporunu sunmaktadır. Kitabe hakkında 'Hafriyat sırasında ele geçen üç kırık parça birbirinin devamı olmakla beraber, tamamlanamadığından dolayı okunması mümkün olamamıştır' denilmektedir. Ayrıca FİLİZ OĞUZ makalesinin sonuna ingilizce bir özet koymuştur. Mescidin 18 fotoğrafı ve röleve - restorasyonu gösteren 10 planı bulunmaktadır.

YILDIZ ÖTÜKEN 'İstanbul Son Devir Bizans Mimarisinde Cephe Süslemeleri' (s. 213-233) adlı incelemesinde kilise, manastır ve saraylardaki süs unsurlarının kullanıldığı yerler, hacimleri ve malzemeleri üzerinde durmaktadır. Ayrıca, Yunanistan ve Bulgaristandaki mimari eserlerden de alınmış hepsi 37 adet fotoğraf bulunmaktadır.

ÖMER YÖRÜKOĞLU 'Çifte Minareli Medrese (Hatuniye) Hafriyatı' adlı yazısında 1976 yılında yapılan hafriyattan ve gün yüzüne çıkarılan kalıntılardan bahsetmektedir. 10 adet fotoğraf ve ayrıca 2 planı yer almaktadır.

AHMET YAŞAR OCAK 'Zaviyeler (Dini, sosyal ve kültürel tarih açısından bir deneme)' (s. 247-270) adlı makalesinde Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı dönemleri gibi uzun yüzyılları kapsayan devrede, malzemenin henüz yetersizliği yüzünden, tarikat ve zaviyeler hakkında tam bilgi vermenin zor olduğunu, fakat ana hatlarıyla bir taslak verildiğini belirtmektedir (s. 259). Konuyu bir 'Giriş' ile 'I - Zaviye Terimi ve Kaynaklar, II - İslâm Ülkelerinde Zaviyeler, III - Anadolu Zaviyeleri, IV - Zaviyelerin Kuruluş ve Teşkilatları', başlıkları altında toplamış, yazısını bir sonuç ve 'İbn Battûta'nın Anadolu'da ziyaret ettiği zaviyelerin ziyaret sırasına göre adları ve yerleri' ile tamamlanmaktadır. Türk din ve düşün tarihi açısından değerli bir inceleme sayılır.

İSMET BİNARK 'Türklerde Resim ve Minyatür Sanatı' adlı makalesinde bu konuda daha önce yazılmış bir çok araştırmalardan yararlanarak genel bir bilgi vermektedir. Daha önce renkli olarak yayınlanan birçok minyatür, siyah - beyaz olarak tekrar yayınlanmıştır.

SABIHA AKER 'Ankara Etnografya Müzesinde Bulunan XIV. Yüzyılda Meraga'da Yapılmış Vakıf Kur'an Cüzleri' (s. 291-328) adlı makalesi Türk Tezhip sanatını tanıtmaya yönünden oldukça yararlıdır. 51 adet yazı ve tezhip örneğini ne yazık ki orijinal renkli değil, siyah - beyaz olarak görmekteyiz. Vakıflar Arşiv ve Yayın Dairesinin aynı çalışmayı, belki biraz genişletmek suretiyle, yayınları arasında renkli olarak yeniden yayınlanmasını ümit edebiliriz.

İSA SALMAN'ın 'Hattat ve Tezhipçi Nişaburlu Şah Mahmut' (s. 329-334) adlı makalesi AHMET HAMDİ KARABACAK tarafından Irak'ta yayınlanan bir Sanat ve Arkeoloji

dergisi olan 'Sumer' Dergisinden (Vol. XXXIII, no. 1, 1977) alınarak dilimize çevrilmiştir. Sonunda 7 adet yazı örneği bulunmaktadır.

Vakıflar Dergisi (sayı XII) nin son kısımlarında şu makale ve derlemeler yer almaktadır:

MAHMUT GÜNDÜZ, 'Matbaanın Tarihçesi ve İlk Kur'an-ı Kerim Basmaları' (s. 335-350) dipnotsuz.

ATILÂ ÇETİN 'Arşiv Terimleri ve Deyimleri' (s. 351-394) Burada karşılığı bulunabilen terimlerin İngilizce ve Fransızcaları da yazılmıştır. Çeşitli arşiv belgelerinden alınmış örneklerin fotoğrafları eklenmiştir.

ALİ ARSLAN AYDIN 'Beşeri Münasebetler' (s. 395-411).

HÜSEYİN ATAY 'Dini Meseleler' (s. 413-424) İslâm dini açısından vakıf ve hukukçuların görüşleri ile ahlâk konusu işlenmektedir.

Vakıflar Dergisi'nin bundan sonraki sayılarının, alan araştırmalarının dışına çıkmadan, geleneğe uyarak daha çok bilimsel yazılarla yayını sürdürmesini ümit eder, yöneticilerine başarılar dileriz.

İSMET KAYAOĞLU

K İ T A P L A R D A N H A B E R

SUGAR, PETER F.: *Southeastern Europe under Ottoman Rule*. Seattle, Londra, University of Washington Press, 1977. xvii + 365 s.

A IV 1982

Bu kitap, Washington Üniversitesi'nce yayımlanan onbir ciltlik bir dizinin beşinci cildini oluşturmaktadır. Dizinin kapsamına giren ve "Doğu Orta Avrupa" diye adlandırılan bölgenin sınırları, batıda Almanca ve İtalyanca konuşan halkların dilsel sınırları, doğuda ise Rusya - Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin siyasal sınırlarıdır. Bölgeyi bir bütün olarak ele alan bugüne değin yayımlanmış ilk geniş kapsamlı ve sistematik incelemeyi oluşturan dizide sırasıyla şu kitaplar yer almaktadır: *Doğu Orta Avrupa'da Tarih Başlangıcı* (Marija Gimbutas); *Ortaçağda (400-1453) Bizans ve Balkanlar* (Speros Vryonis, Jr.); *İleri Ortaçağda Kuzeydoğu Orta Avrupa, 1000-1530* (Imre Boba); *Litvanya ve Polonya - Litvanya Uluslar Topluluğu, 1000-1795* (Andrzej Kaminski); *Osmanlı Yönetiminde Güneydoğu Avrupa, 1354-1804* (Peter F. Sugar); *Doğu Habsburg Topraklarında Yaşayan Halklar, 1526-1918* (Robert A. Kann ve Zdenek David); *Bölünen Polonya Toprakları, 1795-1918* (Piotr S. Wandycz); *Balkan Ulusal Devletlerinin Kuruluşu, 1804-1919* (Charles Jelavich ve Barbara Jelavich); *1939'dan Bu Yana Doğu Orta Avrupa* (Wayne S. Vucinich ve Lucien Karchmar); *Tarihsel Atlas, Genel İndeks ve Bibliyografya*.

Adının da açıkça gösterdiği gibi, bu yapıt, Balkan tarihinin en az incelenmiş dönemi olan Osmanlı döneminin genel bir görünümünü sunmaktadır. Kitapta Osmanlı tarihinin ilk dönemlerinden başlayarak, Osmanlıların Avrupa'da yayılmaları ele alınmakta, Osmanlı devletinin Türklük ve Müslümanlıktan gelen temel nitelikleri betimlenmektedir. Yazar, bu özelliklerin, doğrudan doğruya Osmanlılarca yönetilen Avrupa ülkelerinde yaşamın her yönünü etkilediğini; vasaal ya da Osmanlı İmparatorluğu'na haraç ödeyen devletler üstünde kalıcı izler bıraktığını belirtmektedir. Yazar, gerek Rumeli eyaletlerini gerekse vasaal ya da haraç ödeyen devletleri ele alırken, yeni bakış açıları, yeni yorumlar getirmekte, bunun yanı sıra, Balkanların siyasal, ekonomik ve toplumsal tarihine ilişkin, başka kaynaklarda rastlanmayan bilgiler sağlamaktadır. Kitabın ekleri, Osmanlıların ilişki içinde bulunduğu hanedan ve yöneticilerin listelerini; Osmanlı Sarayı'na ve vezir-i âzamalara ilişkin bilgileri; belli başlı seferler, barış antlaşmaları ve 1354-1804 tarihleri arasında Osmanlıların kazandıkları ve yitirdikleri topraklara ilişkin bilgileri; coğrafi adlar ve yabancı terimler sözlüğünü kapsamaktadır.

Yazar, kitabın Önsöz'ünde, Doğu Orta Avrupa tarihinin, bölge dışında, sistemli bir biçimde incelenmesine bir ya da iki kuşak önce başladığını, ancak bölgedeki tarihçilerin yalnızca kendi ülkelerinin geçmişini yazmayı yeğ tuttuklarını; bu nedenle de, bölgenin geniş kapsamlı bir tarihinin bir bütün olarak bugüne değin hiçbir dilde

yazılmadığını belirtmektedir. Bu boşluğu doldurmak amacıyla düzenlenen bu dizide yeralan yapıtlar yalnızca bir yazılar toplamı olmayıp, tasarlanan onbir cildin yayımı tamamlandığında bir birim oluşturacaklardır. Bununla birlikte, yorum ve olaylara bakış açısı tümüyle kitapların bağımsız yazarlarının görüşlerini yansıtmaktadır.

Yazar, kitabın sonuç bölümünde, Güneydoğu Avrupa'da Osmanlı yönetiminin etkilerini incelerken, bu yönetimin sonucunun çoğu kez "gerilik" olarak nitelendirildiğini, Osmanlıların, Avrupa'daki eyaletlerini, Avrupa kıtasının diğer bölgelerinde Rönesans'la başlayan ve Aydınlanma Çağı ile sona eren büyük düşünsel akımlardan koparmak, eğitimsel ve ekonomik değişim ve gelişimleri geciktirmek ve yönetimleri altındaki halkları kendi seslerini duyurma ve kendi kendini yönetme olanağından yoksun bırakmakla suçlandıklarını belirttikten sonra, bu suçlamalarda bir ölçüde gerçek payı varsa da, bunun gereğinden çok vurgulandığını öne sürmektedir. Yazara göre, bu gerçeklerin abartıldığı özellikle kendi kendimize şu soruları sorduğumuzda ortaya çıkmaktadır: Reformasyon'un etkisi Osmanlılarca yönetilmeyen Ortodoks ülkelerde ne ölçüde önemli olmuştur? Ondokuzuncu yüzyılın eşliğinde bu ülkelerde büyük köylü yığınlarının eğitim düzeyi ve okuma - yazma oranı neydi? Kıtanın diğer bölgelerindeki serflerin düşüncelerini dile getirme hakları var mıydı? Fransız Devrimi'nden önce halklar yönetime ne ölçüde katkıda bulunuyorlardı? Bu sorulara verilecek yanıtlar, Osmanlılarca yönetilmeyen ülkelerin çoğunun, İstanbul'dan yönetilen ülkelerden ancak çok küçük oranda daha iyi olduklarını ve Osmanlıların "geriliğine" ilişkin standart değerlendirmelerin, onsekizinci yüzyıl sonuna uygulandığında, abartmalı olduğunu göstermektedir. Yazarın kanısınca, düşünsel, ekonomik, hatta siyasal bakımdan, "Balkanlar" 1880 yılında 1780'e oranla, "uygar Avrupa" nun çok daha gerisinde kalıyordu.

Kitabın içindekiler şunlardır: *Birinci Bölüm: Osmanlılar.*

1. *Osmanlıların İlk tarihi ve Avrupa'da yerleşmeleri*: 1. Osmanlı devletinin Müslüman ve Türk temelleri (3). - 2. İlk Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa'daki eyaletleri (14).
- 3. İç savaş ve ikinci Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu (23).
2. *Osmanlıların toplumsal ve devlet yapısı*: 1. Genel bilgi (31). - 2. Devlet hizmetindeki Osmanlılar (34).
- 3. *Reaya (Mülkiye, Kalemîye, Seyfiye, İlmiye)* (43). - 4. Dönme (*ihtida*) sorunu (50).
- 5. Devşirme yöntemi (55).
- İkinci Bölüm: Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki hükümet sancaklarında yaşam.*
3. *Osmanlı yönetiminin son pekiştirilmesi (1451-1566)*: - 1. Giriş (63). - 2. Avrupa'da yayılma, 1451-1566 (65).
4. *Kent Örgütü ve Yönetim*: 1. Osmanlıların ticarete karşı tutumu, ticaret yolları (72). - 2. Hükümet sancaklarında kentlerin düzeni (74). - 3. Ahilik (lonca) sistemi ve kent yönetimi (77).
- 4. Hükümet sancaklarının "atipik" kenti (87).
5. *Kırsal Bölgeler*: 1. Toprak düzeni (93). - 2. Kırsal bölge vergileri (100). - 3. Sınır (104). - 4. Son değerlendirme (108).
- Üçüncü Bölüm: Vasal ve Vergi Ödeyen Devletler.*
6. *Buğdan ve Eflâk*: 1. Yerli Prenslere dönemi (113). - 2. Osmanlıların Buğdan ve Eflâk ile ilişkileri (121). - 3. Boyarların yönetiminde yüz yıl (126). - 4. Fenerliler dönemi (132).
7. *Transilvanya*: 1. Tarihsel geçmiş (142). - 2. Transilvanya Prensiği'nin yasal temelleri (150). - 3. Batory dönemi, 1571-1613 (155). - 4. Son prensler (159). - 5. Sonuç (163).
8. *Dubrovnik (Ragusa)*: 1. Tarihsel geçmiş (168). - 2. Dubrovnik'in Osmanlılarla ilişkileri (173). - 3. Dubrovnik'in kültürel katkıları (179). - 4. Özet (182).
- Dördüncü Bölüm: Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki Hükümet Sancaklarında Yaşam, 1574-*

1804 9. *Şans dönüyor* : 1. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi (187). - 2. Onyedinci yüzyıl savaşları ve Köprülü dönemi (195). - 3. Onsekizinci yüzyıl savaşları (202). - 10. *Avrupa Türkiye'sinin değişen dünyası* : 1. Giriş (209). - 2. Yeni köy (211). - 3. Nüfus değişiklikleri (221). - 4. Yeni kent (224). - 11. *Osmanlı güneydoğu Avrupa'sında eyalet düzeninin son dağılması* : 1. Giriş (233). - 2. İmparatorluk'ta iç savaş (235). - 3. Halk güçleri (242). *Beşinci Bölüm* : Genel Düşünceler 12. *Kültürel Yaşam* : 1. Giriş (251). - 2. Yunanlılar (255). - 3. Slavlar (258). - 4. Yahudiler (267). 13. *Sonuçlar* : 1. Osmanlı dönemi (271). - 2. Osmanlı kalıtı (282). *Bibliyografik Deneme* : 1. Giriş (289). - 2. Birincil kaynaklar (290). - 3. Genel yapıtlar ve bibliyografyalar (296). 4. Dergiler (301). - 5. Bazı seçkin yazarlar ve eser başlıkları (304). *Ek 1* : Osmanlı Hanedanı (317). *Ek 2* : Vezîr-i âzamlar (319). *Ek 3* : Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki başlıca askerî seferleri, barış antlaşmaları, toprak kazanç ve kayıpları, 1345-1804 (320). *Ek 4* : Osmanlıların düşman ya da egemen olarak ilişkiye girdikleri yöneticiler (İmparatorlar, krallar, prensler, ban'lar vb.), 1282-1804 (320). *Ek 5* : Coğrafi adlar sözlüğü (335). *Ek 6* : Yabancı terim ve deyimler sözlüğü (343). Dizin (351).

ALEXANDRESCU - DERSCA, M. M.: *La Campagne de Timur en Anatolie* (1402). Londra, Variorum Reprints, 1977. x + 180 s.

A IV 2827

Adından da anlaşılacağı gibi, bu kitap Timur'un Anadolu seferini ele almaktadır. Yazar, Avrupa ve Anadolu'nun o zamanki siyasal durumlarını kalın çizgileriyle belirledikten sonra, Timur'un Anadolu seferinin neden ve sonuçlarını incelemektedir. Yapıtın ekinde, Ankara meydan savaşına ilişkin altı belge özgün dilde (İtalyanca) sunulmaktadır. Kitabın sonuna beş harita eklenmiştir.

Eserin 1942 yılında yayımlanan birinci baskısına yazdığı önsözde, F. Babinger, Osmanlı tarihinin II. Murat'tan önceki döneminin, bu padişahın önce resmî bir vekayinamenin bulunmayışı, bu döneme ilişkin Osmanlı silsilenamelerinin sağlam bir esasa dayanmayışı, eldeki karışık malzemenin kısa bir süre içinde sınıflandırılmasının güçlüğü ve bu konuda Batı kaynaklarının da yetersizliği nedeniyle gereğince incelenmesinin zorluğunu belirtmektedir. Daha sonra, M. M. Alexandrescu-Dersca'nın, çeşitli kaynaklara dayanarak Ankara savaşını inceleyen bir yapıtının önemine değinmektedir. Babinger, yazarın, konu hakkında tüm bir görüş ortaya koymadığını kendisinin de itiraf ettiğini, ancak bu çok önemli tarihi olguya ilişkin olarak yıllarca süren araştırmalarla yetinmeyip, Türk kaynaklarından da yararlanmasının ve eldeki karışık malzemeyi sınıflandırmak için sarfettiği büyük çabanın övgüye değer olduğunu belirtmekte ve bundan böyle bu konuya ilişkin araştırmaların eskisine oranla daha az emekle ve kolayca sonuçlandırılabilceğini vurgulamaktadır.

Kitabın içindekiler şunlardır: İkinci baskının önsözü (i-iv). Ek (v-x). Başlangıç (1). - Giriş (5). *Birinci Bölüm* : Doğu Sorunu karşısında Avrupa (1400-1402) (8). 1. Bizans ve Osmanlı yayılması. - 2. Avrupa'nın genel siyasal durumu. - 3. Ortodok ve katolikler arasında dinsel savaşım. - 4. Venedik'in fırsatçılığı. - 5. Cenova'nın gerilemesi. *İkinci Bölüm* : Timur'un Anadolu Seferinin Nedenleri (30). 1. Siyasal mücadele. - 2. Bayezit'in Anadolu'daki fetihleri. - 3. Erzincan sorunu. - 4. Azer-

baycan sorunu. - 5. Hıristiyan güçlerin işe karışması. *Üçüncü Bölüm*: Timur'un birinci Anadolu seferi (1400) (41). 1. Sivas'ın fethi. - 2. Erzincan'ın yeniden ele geçirilmesi. - 3. Diplomatik görüşmeler. - 4. Timur'un Bizans, Trabzon ve Beyoğlu ile bağlaşması. - 5. Timur'un ikinci bir sefer hazırlıkları. *Dördüncü Bölüm*: 1402 Seferi (54). 1. Kemah'ın alınması. - 2. Sivas'ta geçit töreni. - 3. Bayezit'in planı. - 4. Timur'un Anadolu içlerine yayılması. - 5. Ankara'nın kuşatılması. *Beşinci Bölüm*: Ankara Meydan Savaşı (68). 1. Timur'un ordusunun gücü ve düzeni. - 2. Bayezit'in ordusunun gücü ve düzeni. - 3. Ankara Meydan savaşı. - 4. Bayezit'in direnişi. - 5. Sultan'ın kaçıışı ve yakalanması. *Altıncı Bölüm*: Son Harekât (80). 1. Osmanlıların izlenmesi. - 2. Osmanlıların Avrupa'ya geçişi. - 3. Anadolu'nun yakılıp yıkılması. - 4. Selçuk emirlerinin yeniden başa geçişi. - 5. Hıristiyan güçlerin tutumu. - 6. Timur'un ayrılışı. *Yedinci Bölüm*: Anadolu seferinden sonraki gelişmeler (97). 1. Osmanlı İmparatorluğu'nun bunalımı. - 2. Direniş öğeleri. - 3. Haçlılara karşı yeni ideoloji. - 4. Venedik'in fırsatçılığı ve Pierre Zeno antlaşması. - 5. Anadolu seferinin ekonomik ve siyasal sonuçları. *Ek 1*: Timur'un ordusunun gücü (112). *Ek 2*: Bayezit'in ordusunun gücü (114). *Ek 3*: Ankara meydan savaşının tarihi (116). *Ek 4*: Demir kafes (120). *Ankara meydan savaşına ilişkin belgeler*: 1. Timur'un Bizans valisine mektubu (123). - 2. Ser Giovanni Cornaro'nun mektubu (125). - 3. Gerardo Sagredo'nun anlatısı (129). - 4. Ser Pascalino Veniero'nun mektubu (138). *Bibliyografya*: Bibliyografyalar (141). - Ansiklopedi ve sözlükler (141). - Kronoloji (142). - Anlatımlı kaynaklar (142). - Basılmamış kaynaklar (148). - Belge ve yazıtlar (149). - Adı geçen kitap ve makaleler (150).

De GROOT, A. H.: *The Ottoman Empire and the Dutch Republic, A History of the Earliest Diplomatic Relations*, 1610-1630. Leiden - İstanbul, Nederlands Historisch - Archaeologisch Institut, 1978. 417 s.

B 8362

A. H. De Groot'un bu olumlu yapıtı, 1610-1630 yıllarını kapsayan dönemde Osmanlı İmparatorluğu ile Hollanda arasındaki ilk diplomatik ilişkilerin bir tarihçesini içine almaktadır. Kitabın önsözünde yazar, Lahey'de Hollanda Devlet Arşivleri'ndeki Osmanlı - Türk belgelerinin zenginliğinden esinlenerek bu kitabı yazmaya karar verdiğini belirtmektedir. Yüzelli yılı aşkın bir süredenberi Türk-Hollanda ilişkileri konusunda araştırma yapan Hollandalı bilim adamlarının bu arşivlerden yararlandıklarını belirten yazar, Modern Hollanda tarihine ilişkin incelemelerde Türk - Hollanda ilişkileri konusunun uzun bir geleneği olduğunu söyleyerek, bu alanda araştırma yapan D. W. Canneman, G. W. Vreede, P. Bosscha, Van der Burgh, Van Harderwijk, Koenan, Van Oordt, K. Heeringa, L. van Nierop, J. G. Nanninga ve J. H. Kramers'in yapıtlarına değindikten sonra, bu bilim adamlarının, J. H. Kramers bir yana bırakılırsa, Lahey arşivlerindeki ya da başka arşivlerdeki Osmanlı - Türk belgelerinden yararlanmadıklarını belirtmektedir.

Yazar, 1612 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu kalın çizgileriyle belirledikten sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimini özetlemekte, daha sonra Osmanlı - Hollanda ilişkilerini ele almaktadır.

Kitabın içindekiler şunlardır: Önsöz. Doğulu adların çevriyazısına ilişkin not. *I. 1612'de Osmanlı İmparatorluğu* (1): 1. Coğrafi durum (1). - 2. Uluslararası durum (5). - 3. Ekonomi: Osmanlı bunalımı (8). - 4. Değişiklik ya da gerileme (12). *II. Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi* (21): 1. Sultan (21). - 2. Sultan ve Divan (26). - 3. Kaptan-ı Derya ve Sultan'ın donanması (30). - 4. Merkezî ve yerel yönetim (37). *III. Halil Paşa'nın mesleği ve siyaseti* (1570-1629) (48): 1. Halil Paşa'nın 1607'ye kadarki yaşamı. - 2. Kamu yaşamı, 1607-1609 (52). - 3. Halil Paşa ilk kez amiral oluyor, 1609-1613 (55). - 4. Halil Paşa gücünün doruğunda, 1613-1619 (61). - 5. Bulanık sular, 1619-1623 (72). - 6. Saygınlıktan yoksun olmayan son iktidar yılları, 1623-1629 (75). *IV. Cornelis Haga'nın görevi* (83): 1. Hollandalılar Akdeniz'de (83). - 2. Hollanda ile Türkiye arasındaki ilk ilişkiler (92). *V. Halil Paşa ve Haga (1612-1629)* (106): 1. Hollanda Cumhuriyeti'nden bir heyetin gelişi (106). - 2. 1612 kapitülasyonları (114). - 3. Hollanda'ya gönderilen elçiler (125). - 4. Hollanda elçisinin durumu (129). - 5. Haga ve Türkiye ile Hollanda Cumhuriyeti arasında tasarlanan bağlaşma (137). - 6. Türk - Hollanda bağlaşma tasarısının başarısızlığı (149). - 7. Habsburg'a karşı başarısızlıkla sonuçlanan diplomatik saldırı (162). - 8. Hollanda Cumhuriyeti'nde Osmanlı aleyhtarı siyaset (181). *VI. Haga'nın elçiliği (1612-1639)* (190): 1. Hollanda elçiliğinin örgütlenmesi (190). - 2. Elçinin özel yaşamı (196). - 3. Haga'nın diplomatik etkinliği (1629-1639) (200). - 4. Haga'nın başarısı (207). - *VII. Hollandalılar Levant'ta (1612-1795)* (214). - 1. Konsolosluklar ağı (214). - 2. Osmanlı İmparatorluğu'nda Hollandalıların durumunun sağlamlştırılması (225). *Ekler: I. 1612 Kapitülasyonu* (231). - Türkçe metin (233). - Kapitülasyonun çevirisi (247). *II. Halil Paşa'nın mektupları* (260): Halli Paşa'nın Hollanda hükümetine yazdığı en eski mektup (261). - Halil Paşa'nın mektubunun çevirisi (263). *I. Bölüm'e ilişkin notlar* (267). *II. Bölüm'e ilişkin notlar* (270). *III. Bölüm'e ilişkin notlar* (276). *IV. Bölüm'e ilişkin notlar* (288). *V. Bölüm'e ilişkin notlar* (299). *VI. Bölüm'e ilişkin notlar* (323). *VII. Bölüm'e ilişkin notlar* (330). *Eklere ilişkin notlar* (337). *Elyazması kaynaklar* (340). *Başvurulan basılı eserler* (346). *Kısaltmalar listesi* (380). *Dizin* (383).

SIMONETTA, BONO: *The Coins of the Cappadocian Kings*. Fribourg, 1977. 54 s.

A IV 2003/2

Adının da gösterdiği gibi, bu yapıt Kapadokya sikkelerini incelemektedir. Yazar, Kapadokya'nın bir Roma eyaleti oluşuna değin geçen süreyi ikiye ayırıyor. Birinci dönem, Sirus'un istilâsından Büyük İskender'in istilâsına değin süren Pers dönemidir (M. Ö. 546-333). İkinci dönem ise, İskender'den Roma istilâsına (M. S. 17) değin üçyüz elli yıl süren bağımsız krallar dönemidir. Yazar, Pers döneminin nümizmatik bakımdan ilgi çekici olmadığını, çünkü bu dönemde Kapadokya'nın satraplarca yönetildiğini, bu satrapların kendi paralarını kendilerinin bastırdıklarına ilişkin bilgimiz olmadığını belirtmektedir. Yalnızca Sinop'ta bastırılmış bazı sikkelerin, M. Ö. 363 yılında hükümdara karşı başkaldıran satrap Datames'e ait olduğu sanılmaktadır. Datames'in ardıllarının bazıları da kendi adlarını para bastırmışlardır. Böylece, kitabın hemen hemen tümü, bağımsız krallar döneminde bastırılmış olan sikkelere ayrılmıştır.

Kitabın içindekiler şunlardır: Önsöz (6). - Kısaltmalar (8). Monogramlar (9). Ağırlıklar (9). Damgalar (11). Kalp paralar (12). Kaplama sikkeler (13). Tarihsel ve Coğrafi notlar (13). Bağımsız krallar dönemi (15). Ariarates I (15). Ariaramnes (16). Ariarates (IV), Eusebes (17). Ariarates V, Eusebes, Filopator (21). Orofernes, Nikeforos (24). Nisa ve Ariarates VI, Epifanes (29). Ariarates VI, Epifanes, Filator (30). Ariarates VII, Filometor (34). Ariarates VIII (36). Ariarates IX (36). Ariobarzanes I (39). Ariobarzanes II (43). Ariobarzanes III (43). Ariarates X (45). Kime ait oldukları bilinmeyen bronz sikkeler (47). M. Ö. 101 - 63 yılları arasında basılmış Ariarates IX ve Ariobarzanes I'e ait oldukları bilinen sikkeler (49). Kapadokya sikkelerinin az rastlanırlık derecesi (50). Ek: Ariarates III (52).

ŞADAN KARADENİZ

1978 YILININ İKİNCİ YARISINDA KİTAPLIĞIMIZA GELEN KİTAP VE DERGİLER

A. KİTAPLAR

- ABD AL-RAHİM AL-RAHMAN: *Village in Ottoman Egypt and Tokugawa Japan. A Comparative Study*. Yay.: Wataru Miki. Tokyo 1977 Toyo Shuppan Co. 106 s. 7 pl. = Studia Culturae Islamicae No. 7. 4° (B/8128).
- Actes du VIe Congrès International d'Histoire des Sciences Amsterdam (14-21 Aout 1950). Paris 1951 Academic Internationale d'Histoire des Sciences. 424 s. = Col-lection de Travaux de l'Academie Internationale d'Histoire des Sciences No. 6. 8° (A. IV/2583).
- ADRIANI, A: *Sculture monumentali del Museo Greco - Romano di Alessandria. Documenti e Ricerche d'arte Alessadrina*. Roma 1946 "L'Erma". 35 s. IX pl. 4° (B/7806)
- Ägypten und Kusch. Fritz Hintze zum 60. Geburtstag. Berlin 1977 Akademie Verlag. 512 s. 35 pl. = Schr. z. Gesch. u. Kul. d. Alt. Or. 13. 8° (A. IV/2424).
- AHMANOVA, O. S: *Russko - Angliyskiy slovar*. Moskova 1955 Gosudarstvennoe izd-vo inostrannih natsional'nih slovarey. 474 s. 8° (A. IV/2800).
- AHMED, MİTHAT: *Denizci Hasan (Hasan Mellâh)*. 2 Cilt. Sadeleşiren.: Kenan Akyüz. İstanbul 1975 Milli Eğitim Basımevi. = Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser: 75. 8° (A. IV/2538).
- AIRAS, PENTTI: *Die Geschichtlichen Wertungen Krieg und Friede von Friedrich dem Grossen bis Engels*. Rovaniemi 1978 Societas Historica Filandiae Septentrionalis. 620 s. = Studia Historica Septentrionalia 1. 8° (A. IV/2780).
- AKARCA, AŞKIDİL: *Neandreaia, kuzey Ege'de arkaik ve klasik çağlara ait bir şehir*. İstanbul 1977 Edebiyat Fakültesi Matbaası. VIII + 65 s. 27 pl. 3 hr. = İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2238. 8° (A. IV/2808).
- AKÇAY, FAİK: *Zeytinburnu gerçek yönleriyle bir gecekondu kenti. İnceleme - eleştiri*. İstanbul 1974 Çelikkilt Matbaası. 384 s. 8° (IV/2149).
- EL-AKİKİ, NECİB: *El - Müsteşrikum*. 3 Cilt. Mısır 1965 Daru'l - Maarif. 8° (A. IV/2709).
- AKSAN, PROF. DR. DOĞAN: *Her yönüyle Dil, Ana çizgileriyle Dilbilim I*. Ankara 1977 A. Ü. Basımevi. 162 s. = Türk Dil Kurumu Yay.: 439. 8° (A. IV/2083).
- AKSOY, İSMAİL HAKKI: *Tarih boyunca su boşaltma araçları ve temel inşaatında uygulamaları*. İstanbul 1978 İnşaat Fakültesi Matbaası 25. s. 4° (B/8168).
- ALEXANDRESCU - DERSCA BULGARU, M. M: *La Campagne de Timur en Anatolie (1402)*. London 1977 (Bucureşti 1942 bs. nin tekrar bs.) Variorum Reprints. X + 180 s. 5 pl. 8° (A. IV/2827).
- Alman Dış İşleri Dairesi Belgeleri Türkiye'deki Alman Politikası (1941-1943). S. S. C. B. Dış İşleri Bakanlığı Arşiv Bölümü. İstanbul 1977 Havass. 96 s. 6 pl. 8° (A. IV/2605).

- ALP, SEDAT: *Untersuchungen zu den Beamtennamen im Hethitischen Festzeremoniell*. Leipzig 1940 Otto Harrassowitz. XI + 88 s. (fotokopi) 8° (A. IV/2553).
- ALPTEKİN, ERKİN: *Uygur Türkleri*. İstanbul 1978 Özal Matbaası. 174 s. = Boğaziçi Yay. 44. 8° (A. IV/2341).
- Anglo - Russkiy slovar' Der. : Prof. V. K. Müller*. Moskva 1964 Izd-vo "Sovestkaya Entsiklopediya". 1192 s. 4° (B/8223).
- A. Ü. S. B. F. *Basın ve yayın yüksek okulu tanıtma ve yönetmelikler*. Ankara 1974 Ankara Üniversitesi Basımevi. 48 s. 8° (A. IV/2197).
- ARDOS, DOÇ. DR. MEHMET: *Açıklamalı Fransızca - Türkçe Jeomorfoloji Sözlüğü. Dictionnaire explicatif Franco - Turc de Geomorphologie*. İstanbul 1976 Edebiyat Fakültesi Matbaası. VI + 208 s. = İ. Ü. Ed. Fak. Coğrafya Enstitüsü Yay.: 89. 8° (A. IV/2820).
- ARIK, REMZİ OĞUZ: *Türk müzeciliğine bir bakış*. İstanbul 1953 Milli Eğitim Basımevi. VII + 745 s. 90 res. = M. E. B. Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yay. seri: II sayı: 6. 8° (A. IV/2640).
- ARMAN, HÜRREM: *Piramidin Tabanı, Köy Enstitüleri ve Tonguç, Anılar I*. Ankara 1969 İş Matbaacılık ve Ticaret. XIV + 483 s. 18 pl. 2 Gazete kupürü. 8° (A. IV/2106-1).
- ARON, ROBERT: *Die verborgenen Jahre Jesu*. München 1973 Deutscher Taschenbuch Verlag. 218 s. 8° (A. IV/295).
- ASGARI, NUŞİN: *Die Halbfabrikate Kleinasiatischer Girlandensarkophage und ihre Herkunft*. Archäologischer Anzeiger (1977)'den ayrı bs. S. 329-380 8° (B/8163).
- Açıcdede Halil İbrahim. Hatıralar. Geçen Asrı Aydınlatan Kıymetli Vesikalardan bir Eser*. İstanbul 1960 Nurgök Matbaası. 129 s. = İstanbul Ansiklopedisi Kütüphanesi. 3. 8° (A. IV/2651).
- ATAL, YOGESH: *Social sciences : the Indian scene*. New Delhi 1976 Abhinav Publications. XIV + 281 s. 8° (A. IV/2829).
- Atatürk albümü ve Türkiyeden genel görünümüler. Album of Atatürk and general sceneries of Turkey. (Takvim)* Ankara 1974 Başbakanlık Basın - Yayın genel Md. 28 s. 8° (A. IV/2207).
- Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri. (10-14 Aralık 1973, İstanbul)* İstanbul 1975 Sermet Matbaası. 665 s. 1 res. = İ. Ü. Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yay: 5. 8° (A. IV/1892).
- ATATÜRK, GAZİ MUSTAFA KEMAL: *Söylev. Kısaltarak basıma haz.: Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu*. İstanbul 1978 Çağdaş Yay. 530 s. 8° (A. IV/2611).
- Atatürk Konferansları VI 1973-1974*. Ankara 1977 T. T. K. Basımevi. 286 s. 21 pl. 8° (A. II/7294-6).
- Atatürk ne zaman doğdu*. İstanbul 1978 Birlik Matbaası. 37 s. 2 res. = Mustafa Kemal Derneği Yayınları.: 2. 8° (A. IV/2803).
- Die Aufgaben des wissenschaftlich - technischen Rechtsschutzes bei der Gestaltung der entwickelten sozialistischen Gesellschaft*. Berlin 1977 Akademie - Verlag. 77 s. = Ab. d. Ak. d. Wiss. d. DDR, Jahrg. 1977, W 4. 8° (A. IV/2545).
- AX, PETER - RENATE AX: *Interstitielle Fauna von Galapagos. XIX. Monocedilidae (Turbellaria, Proseriata)*. Mainz 1977 Franz Steiner Verlag 44 s. = Ak. d. Wiss. u.d. Lit. Math. Naturwiss. Kl. Mikrofauna des Meeresbodens 64 (1977). 8° (A. IV/2686).

- Ayda İnsan*. (Amerikan Haberler Merkezi). Ankara 1970 Ayyıldız Matbaası. 48 s. 4° (B/8071).
- AYDEMİR, OĞUZ: *Devlet gelirlerindeki gelişmeler ve Gelir Vergisi Kaybı (1970-1976)*. Ankara 1978 Yarıaçık Cezaevi Matbaası 82 s. = Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No: 1978-192. 8° (A. IV/2589).
- Aziatskiy muzey - Leningradskoe otdelenie Instituta vostokovedeniya AN SSSR*. Moskva 1972 İzd-vo "Nauka". 596 s. 8° (A. IV/2767).
- BABELON, JEAN: *Choix de Bronzes de la collection Gaylus donné au roi en 1762*. Paris 1928 Les Éditions G. van Oest. 58 s. XXIV pl. = Les Tresors du Cabinet de Antiques II. 4° (B/7810-2).
- BABELON, JEAN: *Choix de Bronzes et de Terres Cuites des collections Oppermann et de Janze*. Paris 1929 Les Editions G. Van Dest. 39 s. XXIV pl. = Les Tresors du Cabinet des Antiques III. 4° (B/7810-3).
- BADINY, FRANCISCO JOZ: *The Sumerian Wonder*. Giriş: Dr. Ismael Quiles S. S. Buenos Aires 1974 School for Oriental Studies Univ. of Salvador. 319 s. = Univ. d. Salvador Esc. d. Estu. Orien. Cent. Latinoamericano de Investigaciones Comparadas Sobre Oriente y Occidente Serie de investigacion: vol. I. 8° (A. IV/2310).
- BAINTON, ROLAND H: *Here I stand. A life of Martin Luther*. New York 1955 Mentor Book Abingdon Press. 336 s. 8° (A. IV/2109).
- BALABAN, İBRAHİM : *12. Anı - Düş = İz*. Ankara 1965 Doğan Matbaası. 99 s. 9 pl. 4 Gazete kupürü. = İmece Yayınları 4. 8° (A. IV/2104).
- BALKANLI, REMZİ: *Kanunlarımız Bakımından Matbuat Hürriyeti ve Yeni Basın ve Matbaalar Kanunu ve bu Kanunlar üzerinde Fikirler - Tenkidler - Tefsirler*. Ankara 1951 Yeni Matbaa. 223 s. 8° (A. IV/2652).
- BALKANLI, REMZİ: *Yeni ve Eski Matbuat Kanunu ve matbuatla alâkalı içtihadlı bilimum kanunlar*. Ankara 1956 Yeni Desen Matbaası. 164 s. 8° (A. IV/2131).
- BARING, ARNULF: *Aussenpolitik in Adenauers Kanzlerdemokratie*. 2 Cilt. München 1969 Deutscher Taschenbuch Verlag. 8° (A. IV/2389).
- BARTL, PETER: *Der Westbalkan zwischen spanischer Monarchie und Osmanischem Reich. Zur Türkenkriegsproblematik an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert*. Wiesbaden 1974 Otto Harrassowitz. 258 s. 2 pl. = Albanische Forschungen 14. 8° (A. IV/2606).
- BARTSCH, ILSE: *Interstitielle Fauna von Galapagos. XX. Halacaridae (Acari)*. Mainz 1977 Franz Steiner Verlag. 108 s. = Ak. d. Wiss. u.d. Lit. Math. Naturwiss. Kl. Mikrofauna des Meeresbodens 65 (1977). 8° (A. IV/2687).
- BAYKAL, PROF. DR. BEKİR SITKI: *Mithat Paşa. Siyasi ve İdari şahsiyeti*. 1964 Kral Matbaası. 96 s. 8° (A. IV/2626).
- BENGÜ, MEMET FUAT: *Düşünceye Saygı. Denemeler*. İstanbul 1960 De Yayınevi. 112 s. 8° (A. IV/2122).
- BENÖVENLİ, C. - DR. İHSAN ÇETİN: *Turizm ana politika I: Kuramsal tanıma yaklaşım önerisi*. Ankara 1977 Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Araştırma ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü. 10. s. = TAP Çalışmaları: 1. 4° (B/8062).

- BENZ, ERNST: *Akzelerasyon der Zeit als geschichtliches und heilsgeschichtliches Problem*. Mainz 1977 Franz Steiner Verlag. 53 s. = Ak. d. Wiss. u.d. Lit. Abh. d. Geist. u. Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1977 Nr. 2. 8° (A. IV/2691).
- BENZ, ERNST: *Franz Anton Mesmer und die philosophischen Grundlagen des "animalischen Magnetismus"*. Mainz 1977 Franz Steiner Verlag. 47 s. = Ak. d. Wiss. u.d. Lit. Abh. d. Geist. u. Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1977 Nr. 2. 8° (A. IV/2693).
- BENZING, JOHANNES: *Islamische Rechtsgutachten als volkskundliche Quelle*. Mainz 1977 Franz Steiner Verlag. 27 s. = Ak. d. Wiss. u.d. Lit. Abh. d. Geist. u. Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1977 Nr. 3. 8° (A. IV/2692).
- BERGEVIN, PAUL - DWIGHT MORRIS - ROBERT M. SMITH: *Halk eğitimi metotları. Faaliyetlere etkili olarak katılmak için uygulanmış örneklere ait el kitabı. Çev.: Müslim Pekgöz*. Ankara 1971 Milli Eğitim Basımevi. 348 s. 8° (A. IV/2201).
- BERKER, Ş. NAHİT: *Matbuat Hazretleri*. Ankara 1953 Karınca Matbaası. 74 s. 14 lev. 8° (A. IV/2102).
- BEYEN, H. G.: *La statue d'Artemision*. La Haye 1930 Martinus Nijhoff. VII + 55 s. XIII pl. 4° (B/7817).
- BEZİRCİ, ASİM: *Bilimden yana*. İstanbul 1963 Oluş Yayınevi. 141 s. 8° (A. IV/2113).
- BIALOSTOCKI, JAN: *Vom heroischen Grabmal zum Bauernbegräbnis. Todesmotive in der Kunst des 18. und 19. Jahrhunderts*. Mainz 1977 Franz Steiner Verlag. 41 s. = Ak. d. Wiss. u.d. Lit. Abh. d. Geist. u. Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1977 Nr. 5. 8° (A. IV/2694).
- BİNARK, İSMET - NEJAT SEFERCİOĞLU: *Erzurumlu İbrahim Hakkı bibliyografyası*. Ankara 1977 Başbakanlık Basımevi. 48 s. = Kültür Bakanlığı Yay.: 280. 8° (A. IV/2535).
- 1961 Harb Okulu nasıplı 30. dönem Jandarma Subay Tatbikat Okulu Mezunları 1965. 78 s. 4° (B/8069).
- BİNYAZAR, ADNAN: *Toplum ve Edebiyat*. İstanbul 1972 Sümer Matbaası. 288 s. 8° (A. IV/2199).
- Birinci dünya harbinde Türk harbi V. Cilt: Çanakkale cephesi 2. Kitap: Amfibi harekât*. Ankara 1978 Gnkur. Basımevi. XIV + 507 s. 46 Kroki 13 Kuruluş. 19 rs. = Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yay. Seri No: 3. 8° (A. III/2990).
- BISCHOW, KARL: *Wif, vrowe und ihresgleichen im mittelalterlichen Elbstfälischen*. Eine wortgeschichtliche Studie. Mainz 1977 Franz Steiner Verlag. 38 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. Geist. u. Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1977 Nr. 6. 8° (A. IV/2695).
- BLAŞKOVIÇ, YOZEF: *Dva Turetskih dokumenta k istorii Transil'vanii*. Moskva 1974 Izd-vo "Nauka". S. 150-160. = Vostoçnice istoçniki po istorii narodov Yugo-Vostoçnoy i Tsentral'noy Evropi" 4° (B/4769-3).
- BLIQUEZ, LAWRENCE J.: *Corpus of Cypriote Antiquities 6. Cypriote objects in Washington state*. Gothenburg 1978 Paul Aströms Förlag. 32 s. = Studies in Mediterranean Archaeology Vol. XX: 6. 4° (B/5825-6).
- BOHNSTEDT, JOHN W.: *The Infidel Scourge of God: The Turkish Menaca as seen by German Pamphleteers of the Reformation era*. Philadelphia 1968 The American Philosophical Society 58 s. = Transactions of the American Philosophical Society New Series - Volume 58, Part 9, 1968. 4° (B/8140).

- BOLD, EMILIAN: *De la Versailles la Lausanne (1919-1932)*. Iași 1976 Editura Junimea. 226 s. 8° (A. IV/2046).
- BOLLUM, F. J.: *Terminal Deoxynucleotidyl Transferase: Source of Immunological Diversity?* Mainz 1975 Franz Steiner Verlag. 47 s. = Ak. d. Wiss. u.d. Lit. Math. Naturwiss. Kl. Research in Molecular Biology 6 (1975). 8° (A. IV/2676).
- BORGER, RYKLE: *Assyrisch - babylonische Zeichenliste*. Neukirchen - Vluyn 1978 Neukirchener Verlag. IX + 413 s. = Alter Orient und Altes Testament Band 33. 4° (B/8188).
- BORŞEVSKIY, YU. E.: *Persidskei miniatyuri XIV-XVII. vv. Giriş.: O. F. Akimuşkin-A. A. Ivanov*. Moskova 1968 Izd. - vo "Nauka". 50 s. 48 pl. 4° (B/7888).
- BOWEN, HAROLD: *Türkiye hakkında İngiliz tetkikleri*. London 1948 Longmans Green. 60 s. 7 res. 8° (A. IV/2662).
- BRENNER, SIDNEY: *Complex Genetic Programmes*. Mainz 1976 Franz Steiner Verlag. 37 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Math. Naturwiss. Kl. Research in Molecular Biology 5 (1975). 8° (A. IV/2675).
- BRUHNS, HINNERK: *Caesar und die römische Oberschicht in den Jahren 49-44 v. Chr. Untersuchungen zur Herrschaftsetablierung im Bürgerkrieg*. Göttingen 1978 Vandenhoeck und Ruprecht. 200 s. = Hypomnemata Untersuchungen zur Antike und zu ihrem Nachleben Heft 53. 8° (A. IV/2832).
- BUDGE, E. A. WALLIS: *The Decrees of Memphis and Canopus. 3 Cilt.* London 1904 Kegan Paul Trench Trübner. = Books on Egypt and Chaldaea. 8° (A. IV/2612).
- BUDISCHOVSKY, MARIE - CHRISTINE: *La Diffusion des cultes isiaques autour de la Mer Adriatique. I. Cilt: Inscriptions et monuments*. Leiden 1977 E. J. Brill. XIX + 248 s. CVI pl. 1 hr. = Études Préliminaires aux Religions Orientales dans l'Empire Romain. 8° (A. IV/2575).
- BUGANOV, V. I.: *Oteçestvennaya istoriografiya russkogo letopisaniya. Obzor sovetskoy literaturı*. Moskva 1975 Izd-vo "Nauka". 344 s. 8° (A. IV/2770).
- BULMUŞ, DOÇ. DR. İSMAİL: *Tarım sal Fiyat Oluşumuna Devlet Müdahalesi*. Ankara 1978 Kalite Matbaası 226 s. = AİTİA Yay. 113. 8° (A. IV/2457).
- BUNİYATOV, Z. M.: *Gosudarstvo Atabekov Azerbaydjana (1136-1115 godı)*. Baku 1978 Izd - vo "Elm" 272 s. 8° (A. IV/2707).
- BURDURLU, İ. ZEKİ: *Atatürk'üm*. İzmit 1967 Karınca Matbaası. 48 s. 8° (A. IV/2107).
- BURYAKOV, YU. F.: *Istoriçeskaya topografiya drevnih gorodov Taşkentskogo oazisa. (Istoriķo - arheologiçeskiy oçerķ Çaça i İlaka)*. Taşkent 1975 Izd - vo "Fan" Uzbekskoy SSR. 203 s. 8° (A. IV/2773).
- CAGNI, L.: *La Collezione, del Pontificio Istituto Biblico - Roma*. Roma 1976 Multigrafica Editrice. S. 5-22 88 pl. = Unione Accademica Nazionale, Materiali per il Vocabolario Neosumerico Vol. IV. 4° (B/8147).
- CAMŞİDOV, ŞAMİL: *Kitabi dede Korkud*. Bakı 1977 "Elm" Neşriyatı 176 s. 8° (A. IV/2706).
- CANCIK, HUBERT: *Grundzüge der hethitischen und alttestamentlichen Geschichtsschreibung*. Wiesbaden 1976 Otto Harrassowitz. XIII + 250 s. = Abh. d. Deutschen Palästina vereins. 8° (A. IV/771).
- CANNEY, MAURICE A.: *An Encyclopaedia of Religions*. Delhi 1976 Nag Publishers. IX + 397 s. 4° (B/8219).

- CAPUTO, GIACOMA: *Il teatro di Sabratha e L'architettura teatrale Africana*. Roma 1959 "L'Erma" di Bretschneider. 90 s. 93 pl. = Monografie di Archeologia Libica-VI. 4° (B/7825).
- CEFER, EKREM: *Erzuzun nezeri esasları ve Azerbaycan eruzu*. Bakı 1977 "Elm" Neşriyatı. 416 s. 8° (A. IV/2768).
- CEMÂLEDDİN EFENDİ, ŞEYHÜLİSLÂM: *Siyâsi hâtıralar (1908-1913)*. *Sadeleştirin: Ziyaeddin Engin*. İstanbul 1978 Kervan Kitapçılık. 167 s. = Tercüman 1001 Temel Eser 119. 8° (A. IV/2604).
- CERRAHOĞLU, A: *Şeyh Bedreddin Meselesi*. İstanbul 1966 Gün Matbaası 64 s. = Çığ. Yay: 1. 8° (A. IV/2646).
- CHURCHILL, WINSTON S: *The world crisis 1911-1914*. 5 Cilt. London 1923/1929 Thornton Butterworth. 8° (A. IV/1786).
- La Conquete de la Terre Sainte par les croises*. Yay.: *Duc de Castries*. Paris 1973 Albin Michel. 496 s. = Le Memorial des siècles, Les Événements, 12. siècle. 8° (A. IV/2557).
- Corpus Inscriptionum Etruscarum. Academiae Litterarum Regiae Borussicae et Societatis Litterarum Regiae Saxonicae. Munificentia aditus in societatem operis adsumpto: Olavo Augusto Danielsson. Edidit: Carolus Pauli*. 2 Cilt. Roma 1964 "L'Erma" di Bretschneider. 4° (B/7827).
- CÖNTÜRK, HÜSEYİN: *Çağının şairi*. İstanbul 1960 Büyük Kervan Matbaası. 93 s. 8° (A. IV/2147).
- Cumhuriyetin 50'nci yıldönümünde, Türk Silâhlı Kuvvetleri*. Ankara 1974 Gnkur. Basımevi ve Harita Genelmüdürlüğü Basımevi. 236 s. 4° (B/8066).
- CURA, M: *Kooperatifçilik dâvamız ve Samsun'da kooperatifçilik*. Samsun 1946 Samsun İl Matbaası. 63 s. = Samsun Halkevi Yay.: 13. 8° (A. IV/2334).
- Çanakkale*. 125 s. 10 pl. 8° (A. IV/2636).
- ÇAPANOĞLU, MÜNÜR SÜLEYMAN: *Basın Tarihimizde (ilave)*. *Türk Gazeteciliğinin 100-üncü yılı münasebetiyle*. İstanbul 1960 Yeni Doğu Matbaası. 88 s. = Hür Türkiye Mecmuası Yayınları: I. 8° (A. IV/2628).
- ÇAPANOĞLU, MÜNİR SÜLEYMAN: *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*. İstanbul 1970 Garanti Matbaası. 144 s. = Gazeteciler Cemiyeti Yay.: 10. 8° (A. IV/2645).
- ÇAPANOĞLU, MÜNİR SÜLEYMAN: *İdeal gazeteci efendi babamız Ahmet Mithat*. İstanbul 1964. 244 s. 2 rs. = Gazeteciler Cemiyeti Yayınları: 7. 8° (A. IV/2661).
- ÇAPANOĞLU, MÜNİR SÜLEYMAN: *Türkiye'de sosyalist hareketleri ve sosyalist Hilmi*. İstanbul 1964 Sinan Matbaası. 96 s. 8° (A. IV/2202).
- ÇAVLI, EMİN ALİ: *Kırım Harbi*. *Paris Muahedesi 1856*. İstanbul 1957 Nurgök Matbaası. 44 s. = Çığırçaçan Tarih Kitapları Serisi No. 6. 8° (A. IV/2635).
- Çeşme Deniz Muharebesi Faciası ve Akdenizde İlk Rus Donanması. Türklere Karşı Ruslar Tarafından Yapılan Deniz ve Kara Seferlerinin Doğru Bir Hikayesi adlı eski İngilizce eserin tercümesi ile o hâdiselere ait mütercim in ilâve ve izahatı*. Çev.: *Ali Rıza Seyfi*. İstanbul 1943 Deniz Matbaası. VII + 107 s. 2 hr. 8° (A. IV/2643).
- ÇETİN, ATILLA: *Arşiv Belgelerinin Restorasyonu*. Ankara 1977 Baskılı Ambalaj Sanayii. 61 s. = Kültür Bakanlığı Yayınları: Araştırma ve İnceleme Eserleri: 4. 8° (A. IV/2537).

- ÇETİN, DR. İHSAN - S. AŞKUN - V. GERÇEK: *Türkiye'nin Turizm istatistikleri; sorunlar ve çözüm önerileri*. Ankara 1977 Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Araştırma ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü. 25 s. 4° (B/8061).
- ÇÖL, EMİN: *Çanakkale - Sina Savaşları*. Ankara 1977 Güryılmaz Matbaası. 159 s. 8° (A. IV/2294).
- DAĞLARCA, F. HÜSNÜ: *Özgürlük Alanı*. İstanbul 1960 Kitap Yayınları. 14 s. 8° (A. IV/2176).
- DAĞLIOĞLU, HİKMET TURHAN: *Miladi XVI. Hicri X. asırda Antep II*. Gaziantep 1939 C. H. P. Basımevi. 118 s. = Gaziantep Halkevi Dil, Tarih, Edebiyat Şubesi Yay.: 22. 8° (A. IV/2624).
- DAHLMANN, HELLFRIED: *Über Helvius Cinna*. Mainz 1977 Franz Steiner Verlag. 50 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. Geist. u. Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1977 Nr. 8. 8° (A. IV/2697).
- DANILOV, V. I.: *O nekotorih istoričeskih predpostlkaħ polițičeskoħ ustremeniy turetskogo ofitersva v sovremennoy Turtsii*. Moskva 1978 Izd - vo "Nauka". S. 188-199. = Problemi istorii Turtsii. 8° (A. IV/2561).
- DANIŞMEND, İSMAIL HAMİ: *Türk ırkı niçin müslüman olmuştur*. İstanbul 1959 Okat Yay. 219 s. 8° (A. IV/2152).
- DARWIN, CHARLES: *The origin of species by means of natural selection*. 6 bs. London 1929 Watts and Co. VIII + 434 s. = The Thinker's Library, No. 8. 8° (A. IV/2126).
- DE FIDIO, PIA: *I dosmoi piliı a Poseidon una Terra Sacra di Eta' Micenea*. Roma 1977 Edizioni dell' Ateneo e Bizzarri. 209 s. = Incunabula Graeca Vol. LXV. 8° (A. IV/7978).
- DELBRÜCK, B.: *Einleitung in das Studium der indogermanischen Sprachen. Ein Beitrag zur Geschichte und Methodik der vergleichenden Sprachforschung*. 6. bs. Leipzig 1919 Druck und Verlag von Breitkopf und Härtel. XVI + 250 s. = Bibliothek Indogermanische Grammatiken IV. 8° (A. IV/2587).
- DEMİRCAN, ÖMER: *Türkiye Türkçesinde kök - ek bileşmeleri*. Ankara 1977 Üniversite Basımevi. 126 s. = TDK Yay. 436. 8° (A. IV/2063).
- DEMİRHAN, PERTEV, GNL: *Türk Gençliğine armağan, Japonların asıl kuvveti, Japonlar niçin ve nasıl yükseldi?* İstanbul 1937 Cumhuriyet Matbaası. 93 s. 8° (A. IV/2098).
- Deniz mektepleri tarihçesi (1928-1939)*. İstanbul 1941 Deniz Matbaası. 130 s. 1 pl. 66 foto. 8° (A. IV/2648).
- DESCHAMPS, PAUL: *Au temps des Croisades*. Paris 1972 Hachette. 255 s. 8° (A. IV/2556).
- Destâri Sâlih Tarihi. Patrona Halil ayaklanması hakkında bir kaynak. Yay.: Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal*. Ankara 1962 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XII + 52 + 37 = A.Ü.D.T.C.F. Yay. No: 117. 8° (A. IV/2632).
- DEVAILLY, GUY: *Le Berry du Xe siecle au milieu du XIIe Etude politique, religieuse, sociale et economique*. Paris 1973 Mouton. 636 s. = Civilisation et Sociétés 19. 8° (A. IV/2559).
- DEVLETŞAH: *Devletşah tezkiresi. Çev.: Prof. Necati Lugal*. İstanbul 1977 A Ş. Ofset Tesisleri. = Tercüman 1001 Temel Eser 111-114. 8° (A. IV/2274).

- DIRANAS, AHMET MUHİP: *Oyunlar gölgeler - çıkmaz*. Ankara 1977 Türk Tarih Kurumu Basımevi. VII + 262 s. = İş Bankası Kültür Yay. Edebiyat dizisi: 42. 8° (A. IV/2357).
- Dil Encümeni alfabeti*. İstanbul 1928 Askeri Matbaa. 23 s. 8° (A. IV/2911).
- Dimitrie Cantemir (1673-1723)*. Ankara 1975 Unesco. 115 s. 8° (A. IV/2134).
- DJAVELIDZE, ELIZBAR DMITRIEVIÇ: *Ruhi Bagdadi*. Tbilisi 1968 Izd - vo "Metsniereba". 172 s. 8° (A. IV/2877).
- DJIKIYA, S: *Turetskaya Hrestomatiya. Vtoroe dopolnennoe izdanie*. Tbilisi 1971 Izd - vo Tbilisskogo Universiteta. 464 s. 8° (A. IV/2878).
- DOE, DAVID A. - REINHARD M. RIEGER: *A new species of the genus Retronestec (Turbellaria, Catenulida) from the coast of North Carolina, U. S. A.* Mainz 1977 Akademie der Wissenschaften und der Literatur. 10 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Math.-Naturwiss. Kl. Mikrofauna d. Meeresbodens 66 (1977). 8° (A. IV/2688).
- DOUMAS, CHRISTOS: *Early Bronze Age burial habits in the Cyclades*. Göteborg 1977 Paul Aströms Forlag. 144 s. LI pl. 1 lev. = Studies in Mediterranean Archaeology Vol. XLVIII. 4° (B/7986).
- DOYNOV, DOYNO: *Natsionalno - revolyutsionnitate borbi v yugozapadna Bilgariya prez 60-te i 70-te godini na XIX vek*. Sofiya 1976 Izd - vo na Bilgarskata Akademiya na Naukite. 8° (A. IV/2900).
- DÖRNER, ELEONORE - FRIEDRICH KARL DÖRNER: *Kultbild und Porträt, Antike Welt* (8 Jahrg. 1977) Özel Sayı. 84 s. 4° (B/8075).
- DRAGOYLOVIK, D. - V. ANTIK: *Bogomilstvoto vo Srendnovokovnata Izvorna Graga*. Skopje 1978 Makedonska Akademiya na Naukite i Umetnostite. 277 s. 8° (A. IV/2785).
- DURUMAN, SAFİNAZ: *Jacob Bidermanns "Cenodoxus". Eine Studie zu Gestalt und Gestaltung des Bösen in der Dichtung de 17. Jahrhunderts*. İstanbul 1977 Edebiyat Fakültesi Matbaası. 141 s. = İ. Ü. Edebiyat F. Yay. No.: 2237. 8° (A. IV/2804).
- DUTU, ALEXANDRU: *Romanian Humanists and European culture. A contribution to comparative cultural history*. Bucureşti 1977 Editura Academiei Republicii Socialiste Romania. 196 s. = Bibliotheca Historica Romaniae Studies 55. 8° (A. IV/2230).
- Elifba raporu*. XLI s. (fotokopi) 4° (B/8224).
- ENVERİ, HASAN: *Islahat-ı Divâni*. Tahran 1976 Kitabhane-i Taharî. 312 s. 8° (A. IV/2710).
- ERBSTÖSSER, MARTIN: *Die Kreuzzüge, eine Kulturgeschichte*. Leipzig 1976 Edition Leipzig. 208 s. 2 hr. 4° (B/8157).
- ERÇİN, MELİH: *Üç Saptama Bildirisi, Köktürk - Sekel - Fenike yazıları üzerine*. Seul 1977. 28 s. 11 fotokopi 4° (B/8158).
- ERER, DR. SERMET: *Simav Depresyonu ve çevresinin jeomorfolojisi*. İstanbul 1977 Edebiyat Fakültesi Matbaası. VIII + 252 s. 12 pl. 12 çizim. 11 foto. 2 hr. = İ. Ü. Ed. Fak. Coğrafya Enstitüsü Yay.: 86. 8° (A. IV/2819).
- ERİNÇ, DR. SIRRI: *Vejetasyon Coğrafyası*. İstanbul 1977 Edebiyat Fakültesi Basımevi. X + 181 s. 4 hr. = İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Yayını No.: 92. 8° (A. IV/2822).
- ERİŞEN, SATI: *Dersimiz Atatürk*. Ankara 1977 Bilim Matbaası. 55 s. = Atatürk Kitaplığı Dizisi: 1. 8° (A. IV/2358).

- ERKAL, ŞÜKRÜ: *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi. 6. Cilt: Hicaz Asır Yemen Cepheleeri ve Libya Harekatı 1914-1918*. Ankara 1978 Gnkur. Basımevi XXX + 944 s. 37 pl. 14 lev. 4 hr. 87 kroki. = Genkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yay. Seri No: 3. 8° (A. III/2990-6).
- ERTEN, ÖZGÜL: *Yüzyılımızda kadın ve kadınlarımız*. Ankara 1978 Çağ Matbaası. 158 s. 8° (A. IV/2601).
- ERTUĞ, HASAN REFİK: *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi. I. Cilt*. İstanbul 1970 Yenilik Basımevi. 240 s. = İstanbul Üniversitesi Yayını No: 1492. 8° (A. IV/2623).
- ERTÜRK, DOÇ. DR. SELÂHADDİN: *Diktacı tutum ve demokrasi*. Ankara 1969 Öğretmen Matbaası. 128 s. = Yelkenitepe Yayınları: 3. 8° (A. IV/2145).
- ESATLI, MUSTAFA RAGİP: *Ölümünden sonra Rıza Tevfik*. İstanbul Sinan Matbaası. 167 s. 8° (A. IV/2087).
- ESENER, PROF. DR. TURHAN: *İş hukuku. Yeniden gözden geçirilmiş 3. bs.* Ankara 1978 Sevinç Matbaası. XXXIII + 687 s. = A. Ü. Hukuk Fak. Yay. No. 432. 8° (A. IV/2840).
- ESENKOVA, ENVER: *İhtilâl nedir, nasıl olur, olmalı mı?* İstanbul 1962 Türkiye Basımevi. 94 s. 8° (A. IV/2101).
- ESİN, EMEL: *İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*. Türk Kültürü El-Kitabı, II. Cild I/b (1978)'den ayrı bs. VIII + 360 s. CXVI pl. 1 lev. 1 hr. 4° (B/8179).
- ESİN, DR. EMEL: *Millî Kültür tarihi safhalarına bakış*. Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fak. Dergisi (1977)'den ayrı bs. S. 237-293 8° (A. IV/2539).
- Evlîya Çelebi*. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Yay. Ankara. 46 s. 14 pl. 8° (A. IV/1965).
- FAIRBANK, PROF. DR. KING: *Çin'in sömürgeleşmesi ve Amerika'nın Asya politikası 1840-1950*. Ankara 1969 Doğan Yay. XV + 400 S. 8° (A. IV/2141).
- FALKENSTEIN, ADAM: *Die neusumerischen Gerichtsurkunden. 2 Cilt*. München 1956 Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. = Bayerische Akademie der Wissenschaften Phil. - Hist. Kl. Abh. - Neue Folge Heft 39, 40. 4° (B/8159).
- FAUBEL, ANNO: *Populationsdynamik und Lebenszyklen interstitieller Acoela und Macrostromida (Turbellaria)*. Mainz 1976 Franz Steiner Verlag. 107 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Math. Naturwiss. Kl. Mikrofauna des Meeresbodens 56 (1976). 8° (A. IV/2678).
- FEHLING, DETLEV: *Amor und Psyche. Die Schöpfung des Apuleius und ihre Einwirkung auf das Märchen, eine Kritik der romantischen Märchentheorie*. Mainz 1977 Franz Steiner Verlag. 110 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Geist. u. Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1977 Nr. 9. 8° (A. IV/2698).
- FETHİ, NACİ: *Gerçek Saygısı*. Ankara 1959 Rüzgârlı Matbaa 54 s. = Açık Oturum Yayınları: 5. 8° (A. IV/2171).
- FIALA, KAREL: *A Bi-Planic Approach to Japanese Semantics. Generative Description of the Post - Predicative Modification*. Prag 1972 Charles University. VI + 130 + 32 + 7 + 21 s. = Studia Orientalia Pragensia VI. 8° (A. IV/2573).
- First International Congress on the Social and Economic history of Turkey (1071-1920). July, 11-13 1977 Ankara Sponsored by the Inst. of Social and Economic Research on Turkey and Middle East. Hacettepe University*. Ankara 1977 Çaba Matbaası. 22 s. 8° (A. IV/1968).

- FLEISCHER, ROBERT: *Artemis von Ephesos und verwandte Kultstatuen aus Anatolien und Syrien*. Leiden 1973 E. J. Brill. XVI + 449 s. 171 pl. 2 hr. 8° (A. IV/2576).
- FLEMING, BARBARA: *Neuere Wissenschaftliche Arbeiten und Forschungsvorhaben zur Sprache, Geschichte und Kultur der Vorosmanischen und Osmanischen Türkei in der Bundesrepublik Deutschland seit 1968. Chroniques*. Turcica Revue d'Etudes Turques V (1975)'den ayrı bs. S. 132-148 8° (A. IV/1356).
- FONTMAGNE, DURAND DE: *Kırım harbi sonrasında İstanbul. Çev: Gülçiçek Soytürk*. İstanbul 1977. 267 s. = Tercüman 1001 Temel Eser: 110. 8° (A. IV/2256).
- FRICKENHAUS, AUGUST: *Die Hera von Tiryns*. Mainz 1976 Verlag Philipp von Zabern. VI + 126 s. = DAI. Tiryns I. 4° (B/7974-I).
- Friedrich der Grosse und Maria Theresia in Augenzeugenberichten*. Yay.: Hans Jessen. Düsseldorf 1972 Deutscher Taschenbuch Verlag. 529 s. 8° (A. IV/2394).
- GANUSETS, A. I: *Turetskiy vopros na Tegeranskoj konferentsii*. Moskva 1978 Izd - vo "Nauka". S. 154-160. = Problemi istorii Turtsii. 8° (A. IV/2561).
- GARELLI, PAUL: *Le Proche - Orient Asiatique. Des origines aux invasions des peuples de la mer*. Paris 1969 Presses Universitaires de France. 377 s. = Nouvelle Clio l'Histoire et Ses Problemes 2. 8° (A. IV/2379).
- GASANOVA, E. YU: *K istorii proniknoveniya levih idey v Turtsiyu v posledney četverti XIX v*. Moskva 1978 Izd-vo "Nauka". S. 67-81. = Problemi istorii Turtsii. 8° (A. IV/2561).
- GAVIN, R. J: *Aden under British Rule 1836-1967*. London 1975 C. Hurst. IX + 472 s. 8° (A. IV/2723).
- GAZİMİHAL, MAHMUT R: *Türk Askeri Muzikaları Tarihi*. İstanbul 1955 Maarif Basımevi. 281 s. 8° (A. IV/2659).
- Gelişen Türk Kara Kuvvetleri 609. Yılında*. Ankara K. K. Ankara Basımevi. 88 s. 4° (B/8067).
- GENCOSMANOĞLU, NİYAZİ YILDIRIM: *Dede Korkut'tan Salur Kazan Destanı*. İstanbul 1976 Yüksel Matbaası. 157 s. = Ötüken Yay. No. 100, Edebî Eserler 58. 8° (A. IV/2260).
- GENNEP, ARNOLD VAN: *Traite comparatif des nationalités. I. Cilt: Les éléments extérieurs de la nationalité*. Paris 1922 Payot. 228 s. 8° (A. III/9442).
- Gezi Notları. Çanakkale - Bolayır İzmir "köyleri" Orta Anadolu*. İstanbul 1935 Asri Basımevi. 56 s. = M. T. T. B. Yay: Bitik: 2. 8° (A. III/2641).
- GOODWIN, GODFREY: *Ottoman Turkey: Islamic Architecture*. London 1977 Scorpion Publications. 192 s. 8° (A. IV/2549).
- GORDON, CYRUS H: *Ugaritic Handbook. 3 Cilt birarada*. Roma 1947 Pontificium Institutum Biblicum. = Analecta Orientalia 25. 4° (B/8174).
- GÖÇMEN, KEMAL: *Aşağı Meriç vadisi Taşkın ovası ve deltasının alüvyal jeomorfolojisi. Alluvial Geomorphology of the Lower Meriç Valley flood plain and its delta (Thrace, Turkey)*. İstanbul 1976 Edebiyat Fakültesi Matbaası. VIII + 364 s. 10 lev. 9 Hr. = İ. Ü. Yayınları.: 1999, Coğrafya Enstitüsü Yay.: 80. 8° (A. IV/2818).
- GÖKALP, ZİYA: *Kızilelma. Hz.: Hikmet Tanyu*. Ankara 1976 Saim Toraman Matbaası. VIII + 230 s. = Kültür Bakanlığı, Ziya Gökalp Yayınları 1. seri: 2. 8° (A. IV/2524).

- GÖKBİLGİN, PROF. M. TAYYİB: *Osmanlı müesseseleri teşkilâtı ve medeniyeti tarihine genel bakış*. İstanbul 1977 Edebiyat Fakültesi Matbaası. IV + 194 s. = İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay. No.: 2272. 8° (A. IV/2812).
- GÖKMAN, MUZAFFER: *Kitaplar arasında 44 yıl. Yay: Remzi Kırık*. İstanbul 1977 Erdini Basımevi. VII + 368 s. = Eğitim Öğrenci Yay. 6. 8° (A. IV/2600).
- GÖLPINARLI, ABDÜLBAKİ: *İmam-ı Ali Buyruğu -Nach-al Balâga-. Hutbeleri, mektupları, hikmetleri, şiirleri*. Ankara 1958 Emek Basım - Yayımevi. 256 s. 8° (A. IV/2179).
- GÖLPINARLI, ABDÜLBAKİ: *Oniki İmam*. Ankara Emek Basım - Yayımevi. 192 s. 8° (A. IV/2144).
- GÖZENÇ, DOÇ. DR. SELÂMİ: *Küçük Menderes havzasında arazinin kullanılış ve sınıflandırılması*. İstanbul 1978 Edebiyat Fakültesi Basımevi. IV + 134 s. 3 hr. = İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Yay.: 94. 8° (A. IV/2825).
- Gramer hakkında rapor*. 69 s. (fotokopi) 4° (B/8225).
- Les Grands Tournants de l'histoire*. 6 Cilt. Paris 1970 Librairie Jules Tallandier. 4° (B/8164).
- Die griechische Kunst*. 4 Cilt. München 1977 Verlag C. H. Beck. 8° (A. IV/2830).
- Griff Nach Südost - Europa*. Yay.: *Wolfgang Schumann*. Berlin 1973 VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften. 288 s. 8° (A. IV/2259).
- GROZANOVA, E: *Nalog djiz'e s balkanskish zemel' v sisteme dohodov gosudarstvennoy kazni Osmanskoy Imperii (po Turetskim dokumentam XVII-XVIII vv.)* Moskva 1974 Izd-vo "Nauka". S. 161-234. = Vostoçnie istoçniki po istorii narodov Yugo - Vostoçnoy i Tsentral'noy Evropi. 4° (B/4769-3).
- GULIYEV, Ş. A: *Azerbaycan'da çeltikçilik (Tarihi - etnografik tetkikat)*. Bakı 1977 "Elm" Neşriyatı. 136 s. 8° (A. IV/1777).
- GÜRİZ, ADNAN - PETER BENEDICT: *Türk hukuku ve toplumu üzerine incelemeler*. Ankara 1974 Sevinç Matbaası. 596 s. = Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları No.: 1. 8° (A. IV/2133).
- GÜNER, HAMZA: *Kütahya camileri*. Kütahya 1964 İl Matbaası. 111 s. 8° (A. IV/2633).
- GÜNER, TARIK: *A cover during a Struggle*. The American Philatelist. May 1977. S. 376-377. 4° (B/8063).
- GÜNEŞ, HAYRİ: *Türk tarihinde ağustos ayı*. S. 9-96 8° (A. IV/1976).
- GÜRCÜZADE: *Fetih - Name-i Tiflis. Metni, bir Giriş, Gürcüce çeviri ve Notlarla Yay.: Tsisana Abduladze*. Tbilisi 1975 "Netsniereba" Yay.: 84 + 46 s. 8° (A. IV/2765).
- GÜRSOY, PROF. DR. KEMAL T. - PROF. DR. FİKRET EREN - PROF. DR. EROL CANSAL: *Türk eşya hukuku. Zilyetlik tapu, sicili, mülkiyet, sınırlı ayni haklar*. Ankara 1978 Sevinç Matbaası. LXXVI + 1250 s. = A. Ü. Hukuk Fakültesi Yay. No. 425. 8° (A. IV/2841).
- GVLAVA, OTAR MELKISEDEKOVIÇ: *İranksie Turkmeni (Kratkiy istoriko - etnografiçeskiy oçerk)*. Tbilisi 1968 Izd-vo "Metsniereba". 114 s. VII pl. 8° (A. IV/2868).
- HABERLAND, GERT L: *Proteolytische Systeme, Steuerungseinheiten im Organismus*. Mainz 1977 Franz Steiner Verlag. 19 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Math. Naturwiss. Kl. Jahrg. 1977 Nr. 2. 8° (A. IV/2671).
- HAFIZ, ŞİRAZİ: *Rubailer. Çev.: Prof. Ali Genceli*. Ankara Garanti Basımevi. 74 s. 8° (A. IV/2858).

- AL - HALLAJ, AL - HOSAYN B. MANSOUR: *Akhbar al-Hallaj. Yay. Not. Çev.: Louis Massignon - Paul Kraus.* Paris 1936 Ed. Larose. 112 + 141 s. 4° (B/7416).
- HAMMERICH, L. L.: *A Picture Writing by Edna Kenick Nunivak, Alaska. Önsöz.: Jes Asmussen - Robert Petersen.* Kobenhavn 1977 Munksgaard. XI + 102 s. Det Kongl. Danske Vidensk. Selskab Hist. - Filos. Skrifter 9: 1. 4° (B/8001).
- Harb Akademilerin 127 yılı 1848-1975.* Ankara 1975 Kara Kuvvetleri Matbaası. 235 s. 13 rs. 1 pl. 4° (B/8097).
- HARTKE, WERNER: *Römische Kinderkaiser. Eine Strukturanalyse Römischen Denkens und Daseins.* Darmstadt 1972 Wissenschaftliche Buchgesellschaft. XI + 487 s. 8° (A. IV/2423).
- HED'İ, KLARA: *Materialı dlya karakteristiki Turetskoy sudebno - pravovoy sistemi v Vengrii (1569-1686).* Moskva 1974 İzd-vo "Nauka". S. 102-149. = Vostoçnie istoçniki po istorii narodov Yugo - Vostoçnoy i Tsentral' noy Evropı. 4° (B/4769-3).
- HEGEL, GEORG WILHELM FRIEDRICH: *Die Germanische Welt.* Leipzig 1923 Verlag von Felix Meiner. S. VIII + 757-942 = Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte IV. Bd. 8° (A. IV/1659-IV).
- HEGEL, GEORG WILHELM FRIEDRICH: *Die Griechische und die Römische Welt. Yay.: Georg Lasson. 2. bs.* Leipzig 1923 Verlag von Felix Meiner. S. VIII + 628-753 + 32 = Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte III. Bd. 8° (A. IV/1659-III).
- HEREVİ, FAHRİ B. EMİRİ: *Ravzatu's - Selâtin Cevâhiru'l - acâib. Tashih ve Tahşih: Seyyid Hüsameddin Raşidi.* Karaçi 1968 Pakistan Çok. 322 s. 8° (A. IV/2711).
- HILLER, STEFAN: *Das minoische Kreta nach den Ausgrabungen des letzten Jahrzehnts.* Wien 1977 Österreichische Akademie der Wissenschaften. 232 s. 29 + 12 pl. = Öst. Ak. d. Wiss. Mykenische Studien Bd. 5. 8° (A. IV/2779).
- HOCHWAECHTER, G. VON: *Mit den Türken in der Front im Stabe Mahmud Mughtar Paschas. Mein Kriegstagebuch über die Kaempfe bei Kirk Kılısse, Lüle Burgas und Cataldza.* Berlin 1913 Königl. Hofbuchhandlung. 127 s. 13 pl. 4 hr. 8° (A. IV/793).
- HOLMBERG, ERIK J: *Athens.* Gothenberg 1978 Paul Astrom. 128 s. XII pl. 8° (A. IV/2854).
- HOLTZMANN, ROBERT: *Geschichte der sachsichen Kaiserzeit. 1. Cilt.* München 1971 Deutscher Taschenbuch Verlag. 276 s. 8° (A. IV/2391).
- HOMER: *The Odyssey. Çev.: E. V. Rieu.* Edinburg 1955 Panguin Books. 365 s. = Peuguin Classics LI. 8° (A. IV/2181).
- HRONZY, BEDRICH: *Les Inscriptions Crétoises.* Praha 1949 Orientalni Ustav. 411 s. XVIII pl. = Monografie Archivu Orientalniho Vol. XII. 8° (A. IV/2585).
- HUBMANN, FRANZ: *The Jewish Family Album: Yesterday's World in Old Photographs. Yay: Mirian Kochan - Lionel Kochan.* London 1975 Routledge and Kegan Paul. 318 s. 4° (B/8134).
- HURET, JULES: *L'Amerique Moderne. 2 Cilt.* Paris 1911 Pierre Lafitte. 4° (B/7940). 2. Ordu Tarihçesi. 347 s. 4° (B/8070).
- İNAN, PROF. DR. AFET: *Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi. (H. 602-M. 206)* Ankara 1969 Güzel İstanbul Matbaası. 40 s. = Hacettepe Üniversitesi Yay. No: 8. 8° (A. III/2980).

- İNAN, DR. YÜKSEL: *Devletler hukuku bakımından kıyı suları balıkçılığı ve sorunları*. Ankara 1976 Kalite Matbaası. XVII + 216 s. 4 hr. = AİTİA Yay. No. 96. 8° (A. IV/1240).
- The Independence of Romania*. Yayınlayan: Prof. Ştefan Pacsu. Bucureşti 1977 Editura Acedemieii Republicii Socialiste Romania. 263 s. = Bibliotheca Historica Romaniae Mongorophs XVIII. 8° (A. IV/2232).
- İZAAK: *Onsekizinci asır ve Kanlı İhtilâl Vekayii*. Çev.: Faik Sabri. İstanbul 1326 Matbaa-i Kader. 223 s. 8° (A. IV/2339).
- İSFAHANI, BUNDARI: *Tarih-i Silsile-i Selçuki*. Çev.: Muhammed Huseyn Celili. Tahran 1977 İntişarat-ı Bonyad-ı Iran. 386 s. 8° (A. IV/2713).
- İstoriya Buhari s drevneyşih vremen de naşih dnei*. Red.: İ. M. Muminov. Taşkent 1976 İzd - vo "Fan" Uzbekskoy SSR. 383 s. 8° (A. IV/2771).
- İstoriya SSSR*. Red.: A. M. Pankratova. 3. Ks. Moskva 1946 Gosudartsvvennoe ucebno-pedagogičeskoe İzd - vo Ministerstva prosveşçeniya RSFSR. 400 s. = Institut istorii Akademii nauk SSSR. 8° (A. IV/1534).
- Italia 1976*. (Arkeolojik takvim.) Roma 1975 Stampato dall' Istituto Poligrafico dello Stato. 26 s. 2° (C/540).
- İTS, R. F.: *Vvedenie v etnografiyo*. Leningard 1974 İzd - vo Leningardskogo Üniversiteta. 158 s. 8° (A. IV/2763).
- İz sovremennoy Turetskoy poezii*. Fazıl Hüsni Dağlarca, Oktay Rifat, Rifat İlgaz, Ahmet Arif. *Perevod s turetskoge*. Moskva 1975 İzd - vo "Progress". 308 s. 8° (A. IV/2766).
- JASCHKE, GOTTHARD: *Zur Geschichte des Names "Tatar"*. Reşit Rahmeti Arat için. (1966)'dan ayrı bs. S. 278-285 8° (A. IV/2566).
- Jean - Baptiste Vanmour 1671-1737*. Metni Haz.: Dr. G. R. Bosscha Erdbrink. Amsterterdamdaki Devlet Müzesi Koleksiyonlarından. 40 s. 6 pl. 8° (A. IV/2540).
- JELTYAKOV, A. D: *Rejim peçati pri mladoturkah*. Moskva 1978 İzd - vo "Nauka". S. 82-92. = Problemi istorii Turtsii. 8° (A. IV/2561).
- JIRKU, ANTON: *Von Jerusalem nach Ugarit*. *Gesammelte Schriften*. Graz 1966 Akademische Druck-u. Verlagsanstalt. 398 s. XII pl. 8° (A. IV/2701).
- JOUGUET, PIERRE: *L'impérialisme Macédonien et l'Hellénisation de l'Orient*. Paris 1972 Editions Albin Michel. 500 s. 8° (A. IV/2555).
- KAFALI, DOĞ. DR. MUSTAFA: *Altın orda hanlığının kuruluş ve yükseliş devirleri*. İstanbul 1976 Edebiyat Fakültesi Matbaası. VII + 169 s. 1 hr. = İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.: No. 2085. 8° (A. IV/2813).
- KAL'DI - NAD', D': *Forminovarie narodnaseleniya i sel'skohozyaystvennogo proizvodstva v gorode Tolne v XVI v*. Moskva 1974 İzd - vo "Nauka". S. 90-101. = Vostoçnie istoçniki po istorii narodov Yugo - Vostoçnoy i Tsentral' noy Evropi. 4° (B/4769-3).
- KALKAN, A. VEFİK: *İmandan doğan medeniyet*. Ankara 1954 Örnek Matbaası. VIII + 188 s. 8° (A. IV/2170).
- KALPAKÇIOĞLU, FETHİ NACİ: *Az gelişmiş ülkeler ve sosyalizm*. İstanbul 1965 İstanbul Matbaası. 205 s. 3 gazete kupürü. = Gerçek Yayınları: I. 8° (A. IV/2142).
- KALPAKÇIOĞLU, FETHİ NACİ: *İnsan Tükenmez*. 1965 Yenilik Basımevi. 110 s. 8° (A. IV/2112).

- KASHDAN, A. P: *Byzanz und seine Kultur. Alm. ed: Gotfried Janke.* Berlin 1968 Akademie - Verlag. 201 s. 1 hr. 8° (A. IV/2509).
- Katalog archeologiceski materiala epohi Kamnya i Bronzi. Der.: V. I. Sprişevskiy.* Taşkent 1974 Izd - vo "Fan" Uzbekskoy SSR. 64 s. 10 pl. 8° (A. IV/2757).
- KAZICI, ZİYA: *Osmanlılarda vergi sistemi.* İstanbul 1977 Erenler Matbaası. 224 s. 8° (A. IV/2345).
- KEMAL-İ HOCENDİ: *Divan-ı Kemal Hocendi. Yay: K. A. Şidfarid. 2 Cilt 4 ciltbirtliği içinde.* Moskva 1976 Izd - vo. "Nauka" 8° (A. IV/1608).
- KENT, J. P. C: *Roman coins. Foto: Max Hirmer - Albert Hirmer.* London 1978 Thames and Hudson. 368 s. 4° (B/8203).
- KASTEN, HERMANN: *Copernicus und seine Welt. Biographie.* München 1973 Deutscher Taschenbuch Verlag. 329 s. 8° (A. IV/2396).
- Kırk Hadis.* İstanbul 1977 Millî Eğitim Basımevi. 48 s. = Kültür Bakanlığı Yay.: Türk San'at Eserleri: 9. 8° (A. IV/2543).
- KILMER, MARTIN F: *The Shoulder Bust in Sicily and South and Central Italy, a catalogue and materials for dating.* Göteborg 1977 Studies in Mediterranean Archaeology. 346 s. 24 lev. = Studies in Mediterranean Archaeology Vol. LI. 4° (B/7987).
- KİREEV, N. G: *Uregulirovanie ekonomičeskih voprosov "Lozanskogo nasledstva".* Moskva 1978 Izd - vo "Nauka". S. 119-136. = Problemi istorii Turtsii. 8° (A. IV/2561).
- KİTAPÇI, PH. DR. ZEKERİYA: *Türklerin İslam Tarihindeki Yeri.* Ankara 1973 Başbakanlık Basımevi. 20 s. = Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. 146. 8° (A. IV/2619).
- KJELSDEN, KJELD - JAN ZAHLE: *A Dynastic tomb in central Lycia. New evidence for the study of Lycian architecture and history in the classical period.* Acta Archaeologica 47'den ayrı bs. S. 29-46 4° (B/8169).
- KLEYNMAN, G. A: *Iz istorii izučeniya Turtsii v Rossii. Raboti M. P. Vronçenko.* Moskva 1978 Izd - vo "Nauka". S. 93-101. = Problemi istorii Turtsii. 8° (A. IV/2561).
- KLIÇMURADOV, K. K: *Aşhabadskoe zemletryasenie i pomeşç' narodov SSSR.* Aşkabat 1977 Izd - vo "İlim". 140 s. 8° (A. IV/2074).
- KLINGENBERG, EBERHARD: *Das israelitische Zinsverbot in Torah. Misnah und Talmud.* Mainz 1977 Franz Steiner Verlag. 102 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. Geist. u. Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1977 Nr. 7. 8° (A. IV/2696).
- Kniga Puteşestviya Evlii Çelebi. Cilt I. Çev. ve notlar: G. V. Puturudze.* Tbilisi 1971 Izd - vo "Metsniereba". 452 s. 8° (A. IV/2880).
- KOCHAVI, MOSHE: *Aphek - Antipatris. Five seasons of excavation at Tel Aphek - Antipatris (1972-1976).* Tel - Aviv 1977 The İstael Exploration Society. 18 + 1 s. 9 pl. 8° (A. IV/2427).
- KOÇAŞ, SADI: *12 Mart anıları.* İstanbul 1978 Tomurcuk Matbaası. 703 s. 8° (A. IV/2608).
- KORHMAZYAN, R. S: *Vneşnyaya politika Turtsii v godu vtoroy mirovoy voynt.* Moskva 1978 Izd - vo "Nauka". S. 137-153 = Problemi istorii Turtsii. 8° (A. IV/2561).
- KOYUŞOV, REŞİD: *Amaras - Ağoğlan.* Bakı 1975 "Elm" Neşriyatı. 99 s. 8° (A. IV/2755).
- KRANZ, WALTHER: *Antik Felsefe. Metinler ve açıklamalar. 2. bs. Çev.: Suad Y. Baydur.* İstanbul 1976 Edebiyat Fakültesi Basımevi. 174 s. = İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları Sayı 317. 8° (A. IV/2805).

- KURTEV, PROF. DR. AJUN: *Oseanografya, kimyasal fiziksel, dinamik*. İstanbul 1977 Edebiyat Fakültesi Basımevi. VII + 144 s. 1 hr. = İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü No: 90. 8° (A. IV/2821).
- KUTAY, CEMAL: *31 Mart ihtilalinde Abdülhamit*. İstanbul 1977 Nilüfer Matbaacılık. 275 s. = Cemal Kutay Kitaphğı: 1. 8° (A. IV/2603).
- KUTAY, DOĞAN: *Arap alfabesini niçin bıraktık*. Ankara 1957 Ayyıldız Matbaası. 31 s. 2 s. ek. (Fotokopi). 8° (A. IV/2914).
- LABAT, RENE: *Traité Akkadien de Diagnostics et Pronostics Medicaux*. Leiden 1951 E. J. Brill. XLIX + 247 s. = Coll. d. Travaux d. l'Ac. Int. d. 'Hist. d. Sciences. No: 7. 8° (A. IV/2584).
- LAJOS, LIGETI: *A Magyar Nyelv Török kapcsolatai és ami körülöttük van 1. Cilt*. Budapest 1977 Library of the Hungarian Academy of Sciences. IV + 430 s. 1 pl. = Budapest Oriental Reprints Series A 1. 8° (A. IV/2778).
- LANDAU, PROF. J. M.: *Türkiye'de aşırı akımlar, 1960 sonrası sosyal ve siyasal çekişmeler*. Çev.: Erdiñ Baykal. Ankara 1978 Doğan Basımevi. 429 s. 8° (A. IV/2602).
- LE COQ, ALBERT VON: *Auf Hellas Spuren in Ostturkistan. Berichte und Abenteuer der II. und III. Deutschen Turfan - Expedition*. Graz 1974 Akademische Druck - u. Verlagsanstalt. XI + 166 s. 52 pl. 8° (A. IV/2613).
- LE COQ, ALBERT VON: *Bideratlas zur Kunst und Kulrutgeschichte Mittel - Asiens*. Graz 1977 Akademische Druck - u. Verlagsanstalt. 107 s. 4° (B/8142).
- LEARSI, RUFUS: *Israel: A history of the Jewish people*. Westport 1972 Greenwood Press. 715 s. 8° (A. IV/2828).
- LEBEDEVA, L: *Povesti Çingiza Aytmatova*. Moskva 1972 "Hudojestvennaya Literature". 76 s. 8° (A. IV/2761).
- LEMERLE, PAUL: *Histoire de Byzance*. Paris 1960 Presses Universitaires de France. 127 s. 8° (A. IV/2292).
- LEMERLE, PAUL: *Le Style Byzantin*. Paris 1943 Librairie Larousse. 130 s. 48 pl. 8° (A. IV/2293).
- LOGAŞOVA, B. R.: *Türkmen İrana*. Moskova 1976 Izdat - "vo Nauka" 158 s. 8° (A. IV/1773).
- Lozan Sulh Muahadenamesine merbut olarak teati edilen mektuplar (4 Haziran ve 24 Temmuz 1923)*. *Letters échangées a Lausanne entre la Délégation Turque et les délégations des puissances alliées par rapport au traite de paix. (Le 4 Juin et 24 Juillet 1923)*. İstanbul 1923 Hariciye Vekaleti 32 + 32 s. 4° (B/7971).
- LUMLEY - WOODYEAR, MARIE - ANTONIETTE DE: *Anténéandertaliens et Néandertaliens du Bassin Méditerranéen Occidental Européen*. 1978 Imprimerie Louis - Jean. 626 s. = Etudes Quaternaires No. 2, 1973. 4° (B/8173).
- McKIRDY, DAVID - P. SCHMIDT - M. MCGINTY - BAYLY: *Instertitielle Fauna von Galapagos XVI. Tardigrada*. Mainz 1976 Franz Steiner Verlag. 42 s. = Ak. d. Wiss u. d. Lit. Math. Naturwiss. Kl. Mikrofuna des Meeresbodens 58 (1976). 8° (A. IV/2680).
- MAHMUD, DR. NECM - ÂBÂDİ: *Tarih-i Tıb der Iran pes ez İslam*. Tahran 1353 Dançgah-ı Tahran. 1029 s. 8° (A. IV/2610).
- Makedoniya vo İstognata Kriza 1875-1881*. Skopye 1978 Makedonska Akademiya na Naukite i Umetnostite. 789 s. 8° (A. IV/2792).

- MAKEEV, N. YA: *İz istorii psevdonimov i anonimov*. Bakü 1977 İzd - vo "Elm" 162 s. 8° (A. IV/1904).
- MAKSİM - VORNIÇEN' M: *Turetskie dokumenti o finansovo - ekonomičeskih obyazatel'stvah Moldavii i Valahii pered Osmanskoy imperiei vo vtoroy polovine XVI v.* Moskva 1974 İzd - vo "Nauka". S. 235-294. = Vostočnic istočniki po istorii narodov Yugo-Vostočnoy i Tsentral'noy Evropi. 4° (B/4769-3).
- Mappemonde de Sébastien Cabot 1544 Fac - similé du texte Espagnol et Latin Qui Accompagnait la carte.* Paris 1968 Editions les Yeux Ouverts. 14 s. ek. (H/99).
- MARR, YU. N: *Materiali dlya Persidsko - Russkogo slovarya*. Tbilisi 1974 İzd - vo "Metsniereba". 343 s. 8° (A. IV/2772).
- MAŞTAKOVA, E. İ: *Novye yavleniya v turetskoy kul'ture XVIII v. (k postanovke voprosa)*. Moskva 1978 İzd - vo "Nauka". S. 34-54 = Problemi istorii Turtsii. 8° (A. IV/2561).
- Matbuat Almanagi 1936.* 174 s. 8° (A. IV/2094).
- MATKOVSKI, ALEKSANDAR: *Krepostništvo vo Makedoniya vreme na Turското Vladeen'e*. Skopje 1978 Institut za Natsionalna Istoriya. 411 s. 8° (A. IV/2799).
- MEDEFIND, HEINZ: *Organisation Europe. The Eighteen and the Nine and among them the Germans. The Development -Chances - Limitations of the European Institutions.* Bonn 1975 Europa Union Verlag GmbH. 125 s. 8° (A. IV/1972).
- Il Mediterraneo nella seconda meta del '500 alla luce di Lepanto.* Yay.: Gino Benzoni. Firenze 1974 Loe S. Olschki Editore. X + 473 s. 8° (A. IV/2058).
- MEGAW, A. H. S. - J. W. HAWKINS: *The church of the Panagia Kanakaria at Lyth-rankomi in Cyprus its mosaics and frescoes.* Washington 1977 Dumbarton Oaks. XX + 173 s. 40 pl. = Dumbarton Oaks Studies XIV. 4° (B/8221).
- MEHMET, ARIF: *Miralay Arif'in hatıratı (1919-1923)*. Çev.: Hüseyin Fevzi Ayberk. İstanbul 1970 Yeni İstanbul Matbaası. 59 s. 8° (A. IV/2088).
- MEIENBERGER, PETER: *Johann Rudolf Schimid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel in den Jahren 1629-1643.* Frankfurt 1973 Herbert Lang Bern. 283 s. = Geist und Werk der Zeiten No. 37. 8° (A. IV/2057).
- MEILLET, A: *Introduction a l'étude comparative des langues Indo - Européennes.* Önsöz: George C. Buck. Alabama 1964 University of Alabama Press. XIV + 516 s. = Alabama Linguistic and Philological Series 3. 8° (A. IV/2004).
- The Meiofauna Species in Time and Space. Proceedings of a Workshop Symposium Bermuda Biological Station 1975.* Yay: Wolfgang Sterrer - Peter Ax. Mainz 1977 Akademie der Wissenschaften und der Literatur. 316 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Math. Naturwiss. Kl. Mikrofauna des Meeresbodens 61 (1977). 8° (A. IV/2683).
- MELLINK, MACHTELD J: *Archaeology in Asia Minor.* AJA 80 (1976)'dan ayrı bs. S.261-289 59 pl. 4° (B/7950).
- MELLINK, MACHTELD J: *Excavations in the Elmalı Area, Lycia, 1975.* AJA 80 (1976)'dan ayrı bs. S. 377-384 4° (B/7949).
- MERCIER, CHARLES A: *Leper Houses and Mediaeval Hospitals.* The Glasgow Medical Journal 11, (1915)'den ayrı bs. S. 81-103. 8° (A. IV/2734).
- MEYER, M. S: *K voprosu ob izmeneniyah v strukture i sostave pravyaşçevo klassa Osmanskoy imperii v XVIII v.* Moskva 1978 İzd - vo "Nauka". S. 55-66. = Problemi istorii Turtsii. 8° (A. IV/2561).

- MIELKE, WOLFGANG: *Ökologie der Copepoda eines Sandstrandes der Nordseeinsel Sylt*. Mainz 1976 Franz Steiner Verlag. 86 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Naturwiss. Kl. Mikrofauna des Meeresbodens 59 (1976). 8° (A. IV/2681).
- MIKOLA, TIBOR: *Materialien zur wotjakischen Etymologie*. Szeged 1977 Studia Uralo-Altaica. 188 s. = Studia Uralo-Altaica 11. 8° (A. IV/2796).
- MITICA, GRECU - BAUBEC AGIEMIN - MAMBET ZELDULA: *Dictionar Roman - Turc. Yay.: Tatiana Medvedev*. Bucureşti 1977 Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică 354 s. 8° (A. IV/2507).
- Mittel und Methoden der Leitungstätigkeit in Universitätsbibliotheken*. Yay: L. Bohmüller-Joachim Dietze. Halle 1977 Universitäts und Landesbibliothek Sachsen - Anhalt. 78 s. = Univ. und Landesbibliothek Sachsen Anhalt in Halle a. d. Saale Bd. 21. 8° (A. IV/2572).
- MOISSEV, P. P.: *SSSR - Turtsiya: polveka ekonomičeskogo sotrudničestva (etaşı i tendentsii)*. Moskva 1978 Izd - vo "Nauka" S. 172-187. = Problemi Turtsii. 8° (A. IV/2561).
- MUKANOV, M. S.: *Etničeskiy sostav i rasselenie Kazahov Srednego juza*. Alma - Ata 1974 Izd - vo "Nauka" Kazahskoy SSR. 200 s. 1 hr. 8° (A. IV/2769).
- MURAWSKI, HANS: *Geologisches Wörterbuch*. Stuttgart 1972 Deutscher Taschenbuch Verlag. 260 s. 1 lev. 8° (A. IV/2390).
- MÜLLER, WALTER - FRANZ OELMANN: *Die Geometrische Nekropole*. Mainz 1976 Verlag Philipp von Zabern. S. 127-168 XX pl. = DAI. Tiryns I. 4° (B/7974-1).
- MÜLLER, WERNER E. G. - I. MÜLLER - R. K. ZAHN: *Aggregation in Sponges. Regulation of Programmed Synthesis by Cell Membrane Changes*. Mainz 1978 Franz Steiner Verlag. 87 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Math. Naturwiss. Kl. Research in Molecular Biology 8 (1978). 8° (A. IV/2677).
- MÜLLER, WERNER E. G. - RUDOLF K. ZAHN: *The DNA - Modifying Antibiotic Bleomycin: Mode of Action on DNA and the resulting effects*. Mainz 1976 Franz Steiner Verlag. 38 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Math. Naturwiss. Kl. Research in Molecular Biology 7 (1976). 8° (A. IV/2599).
- NAGEL, PETER: *Bibliographie zur russischen und sowjetischen Koptologie*. Halle (Saale) 1978 Universitäts - und Landesbibliothek. XV + 103 s. = Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen - Anhalt in Halle A. D. Saale 23. 8° (A. IV/2571).
- NASR, SEYYİD HÜSSEYN - WILLIAM C. CHITTICK: *An Annotated Bibliography of Islamic Science. Menabi-i Tarih-i Ulum-ı İslâmi. 1. Cilt*. Tahran 1975 Ofset Press. 445 s. 8° (A. IV/2609).
- NAYIR, YAŞAR NABİ: *Yıllar boyunca değişen dünyamız. (Balkanlar ve Türklük)*. İstanbul 1973 Gül - Dilek Matbaası. 470 s. 8° (A. IV/2114).
- NAZAROVA, R.: *Uzbekskiy roman i soremennost*. Taşkent 1975 Izd - vo literaturi i iskusstva imeni Gafura Gulyama. 215 s. 8° (A. IV/2759).
- NESTROVNA, ŞENGELIYA LUIZA: *Iran vo vremya Kerim - Hana Ženda*. Tbilisi 1973 Izd - vo "Metsniereba". 156 s. 8° (A. IV/2873).
- NEUBECKER, ANNEMARIE JEANETTE: *Altgriechische Musik eine Einführung*. Darmstadt 1977 Wissenschaftliche Buchgesellschaft. 183 s. VIII pl. = Die Altertumswissenschaft. 8° (A. IV/2380).

- Neuere Hethiterforschung. Yay: Gerold Walser.* Wiesbaden 1964 Franz Steiner Verlag. 144 s. VI pl. = Historia Einzelschriften Heft 7. 8° (A. IV/2291).
- The new economic systems of Eastern Europe. Yay.: H. H. Höhmann - M. Kaser - C. Thalheim.* London 1975 C. Hurst and Co. XX + 585 s. 8° (A. IV/2721.).
- Oğuz - Name.* Tbilisi 1974 Izd - vo "Metsniereba". 56. s. 8° (A. IV/2866).
- OJEGOV, S. I: *Slovar Russkogo yazıka.* Moskva 1973 Izd - vo "Sovestkaya Entsiklopediya". 846 s. 4° (B/8171).
- OPPEL, HORST: *Thornton Wilder in Deutschland Wirkung und Wertung seines Werkes im deutschen Sprachraum.* Mainz 1977 Franz Steiner Verlag. 31 s. = Ak d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Kl. d. Lit. Jahrg. 1976/77 Nr. 3. 8° (A. IV/2673).
- Opposition Eine neue Geisteskrankheit in der Sowjetunion? Der.: Wladimir Bukowskij, Yay.: Jean - Marie Jacques.* München 1973 Deutscher Taschenbuch Verlag. 215 s. 8° (A. IV/2392).
- OREŞKOVA, S. F: *Osmanskaya imperiya i ee mesto v mirovoy istorii (obzor materialov konferentsii amerikanskikh vostokovedov).* Moskva 1978 Izd - vo "Nauka". S. 102-114. = Problemi istorii Turtsii. 8° (A. IV/2561).
- OWEN, DAVID I: *The John Frederick Lewis Collection.* Roma 1975 Multigrafica Editrice. 33 s. 106 + 19 pl. = Unione Accademica Nazionale, Materiali per il Vocabolario Neosumerico Vol. III. 4° (B/8146).
- Oy Eklipontes Akademyaykoy tes Pentekontaetias (1926-1976).* Atina 1977 Akademia Athenon. 496 s. 4° (B/8167).
- OZANKAYA, DOÇ. DR. ÖZER: *Türk Devrimi ve Yüksek Öğretim Gençliği.* Ankara 1978 Sevinç Matbaası. XVI + 193 s. = A. Ü. S. B. F. Yayınları No: 414. 8° (A. IV/2570).
- ÖLÇER, CÜNEYT: *Sultan Abdülmecid Devri Osmanlı Madeni Paraları.* İstanbul 1978 120 s. 6 lev. 8° (A. IV/2888).
- ÖMER HİLMİ EFENDİ: *İthaf - ül Ahlaf Fi Ahkam - il Evkaf.* Ankara 1977 İkbal Matbaası. 168 s. 4° (B/8131).
- ÖNDER, MEHMET: *The Museums of Turkey and examples of the masterpieces in the Museums.* Ankara 1977 Doğu Matbaası. 255 s. = İş Bankası Kültür Yay. Sanat Dizisi: 27. 4° (B/8208).
- ÖZDOĞAN, MEHMET: *Aşağı Fırat hazvası 1977 Yüzey araştırmaları. Haritalar: Savaş Harmanakaya.* İstanbul 1977 Tek Ofset. 228 s. 107 pl. 2 hr. = ODTÜ Aşağı Fırat Projesi Yay. Seri I, No. 2. 4° (B/8166).
- ÖZEL, SEVGİ: *Türkiye Türkçesinde sözcük türetme ve bileştirme.* Ankara 1977 Üniversite Basımevi. 71 s. = TDK Yay. 438. 8° (A. IV/2065).
- ÖZGÜÇ, TAHSİN: *Maşat Höyük kazıları ve çevresindeki araştırmalar. Excavations at Maşat Höyük and investigations in its vicinity.* Ankara 1978 Türk Tarih Kurumu Basımevi. XV + 129 s. 4 + 86 pl. 8 lev. = Türk Tarih Kurumu Yay. V. Dizi - Sa. 38. 4° (B/8217).
- ÖZKAYNAK, KEMAL: *Akseki Kazası. Tarih coğrafya, turizm, biyografya.* Ankara 1954 Akgün Matbaası. VIII + 179 s I hr. 8° (A. IV/2622).
- ÖZOĞUZ, ESAT: *Adana'nın Kurtuluş Mücadelesi Hatıraları.* İstanbul 1934 Ülkü Matbaası. IX + 144 s. 18 pl. 6 fotokopi 8° (A. IV/2621).

- PAVLOV, İ: *Şartlı refleksler ve sinir bozuklukları. Çev.: Prof. Dr. Nezahat Arkun. İstanbul 1975 Edebiyat Fakültesi Matbaası. 217 s. = İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yay. No.: 2034. 8° (A. IV/2806).*
- PENAR, JAAN: *The U. S. S. R. and the Arabs, The ideological dimensions 1917-1972. London 1973 C. Hurst and Company. 180 8° (A. IV/2724).*
- PERİHANYAN, A. G: *Sasanidskiy sudebnik. Erevan 1973 Izd - vo AN Armyanskoy SSR. XXXI + 575 s. 8° (A. IV/2879).*
- PETERS, DR. CARL: *England und die Engländer. 2 bs. Berlin 1905 Verlag von G. A. Schwetschke und Sohn. VII + 288 s. 8° (A. IV/1643).*
- PETROSYAN, YU. A: *V nauçnih tseñtrah, bibliotekah i arhivah Saraveo. Moskva 1978 Izd - vo "Nauka" S. 115-118. = Problemi istorii Turtsii. 8° (A. IV/2561).*
- PETTINATO, G: *La Collezione della Collegiate dei SS. Pietro e Orso - Aosta. Roma 1976 Multigrafica Editrice. S. 23-28 88 pl. = Unione Accademica Nazionale, Materiali per il Vocabolario Neosumerico Vol. IV. 4° (B/8147).*
- PETTINATO, G. - H. WAETZOLDT: *La Collezione Schollmeyer. Roma 1974 Multigrafica Editrice. 30 s. 70 pl. = Unione Accademica Nazionale, Materiali per il Vocabolario Neosumerico Vol. I. 4° (B/8144).*
- PETTINATO, G: *Testi Economici di Lagas del Museo di Istanbul. Parte I: La. 7001-7600. Roma 1977 Multigrafica Editrice 420 s. = Unione Accademica Nazionale, Materiali per il Vocabolario Neosumerico Vol. VI. 4° (B/8148).*
- Piramidin tabanı, köy enstitüleri ve Tonguç için neler dediler. Der.: Hürrem Arman. Ankara 1971 İş Matbaası. 56 s. 8° (A. IV/2124).*
- POMONIO, FRANCESCO: *I Contratti di Affitto dei Campi per la Coltivazione di Cereali Pubblicati in Yos 13. Suppl. Annali 14, 38 (1978) fasc. I. 111 s. 8° (A. IV/2598).*
- POPPINGA, ANNELIESE: *Meine Erinnerungen an Konrad Adenauer. München 1972 Deutscher Taschenbuch Verlag. 410 s. 8° (A. IV/2393).*
- POTSHVERIYA, B. M: *Osnovne etapi sevotsko - turetskih otnoşeniy. Moskva 1978 Izd-vo "Nauka". S. 161-171. = Problemi istorii Turtsii. 8° (A. IV/2561).*
- Pottery and Early Commerce. Characterization and trade in Roman and Later ceramics. Yay: D. P. S. Peacock. London 1977 Academic Press. XV + 340 s. 8° (A. IV/2552).*
- POZNAN'SKA, K: *Staraya i novaya Turtsiya. Moskva 1974 Izd - vo "Nauka". 189 s. 8° (A. IV/2762).*
- La Prehistoire. Paris 1977 Presses Universitaires des France. 364 s. 8° (A. IV/2558).*
- Probleme der Intensivierung der sozialistischen erweiterten Reproduktion. Berlin 1977 Akademie - Verlag. 229 s. = Ab. d. Ak. d. Wiss. d. DDR. Jahrg. 1977, W 6. 8° (A. IV/2544).*
- Probleme der Leitung in der Wirtschaft. Berlin 1978 Akademie - Verlag. 150 s. = Ab. d. Ak. d. Wiss. d. DDR. Jahrg. 1978 W 1. 8° (A. IV/2546).*
- Problemi istorii Turtsii. Sbornik statey. Moskva 1978 Izd - vo "Nauka". 215 s. 8° (A. IV/2561).*
- Proceedings of the Discussions at the House Lords and the House of Commons during the Lausanne Peace Conference. Lords Debates vol. 53, 174 1923-24 Commons Debates vol. 160, 166 1923 21 sayfa fotokopi. 8° (A. IV/2311).*
- The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology. 3 Cilt. Yay.: Ekrem Akurgal. Ankara 1978 Türk Tarih Kurumu Basımevi. 8° (A. IV/2783).*

- Prostranny Reestr Gyurdjyustanskogo Vilayeta Yay. Çev. ve Notlar: S. S. Djikiya*. Tbilisi 1947 Izd - vo Akademii Nauk Grunizskoy SSR. XVII + 17 + 516 s. 8° (A. IV/2882).
- Quand le Crible était dans la paille. Hommage à Pertev Naili Boratav*. Paris 1978 G-P. Maisonneuve et Larose. 398 s. 8° (A. IV/2730).
- QUISPEL, GILLES: *Gnostic studies II*. Leiden Nederlands Hist. Arch. Institut. 307 s. = Uitgaven van het Nederlands Hist. - Arch. Institut te Istanbul XXXIV, 2. 4° (B/7606-2).
- RADT, DR. WOLFGANG: *Pergamon. Archäologischer Führer*. İstanbul 1978 Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. 74 s. 8° (A. IV/2577).
- Rasogenetiçeskie protsessi v etniçeskoj istorii. Sbornik pamyati Georgiyu Frantseviça Debetsa*. Moskva 1974 Izd - vo "Nauka". 264 s. 1 lev. 8° (A. IV/2764).
- Religion et Politique Les Deux Querres Mondiales Histoire de Lyon et du Sud - Est. Melanges offerts à M. Le Doyen Andre Latreille*. Lyon 1972 Universite de Lyon. 624 s. 1 pl. = Collection du Centre d'Histoire du Catholicisme 10. 8° (A. IV/2560).
- RIPPOL, MANUEL PEREZ: *Los mamíferos del yacimiento musteriense de Cova Negra (Jativa, Valencia)*. Valencia 1977 Ortiza. 147 s. 10 pl. = Servicio de Investigacion Prehistorica 53. 4° (B/8073).
- ROMAN, PETRE I. - IOAN NÉMETI: *Cultura Baden in Romania*. Bucureşti 1978 Editura Academiei Republicii Socialiste România. 159 s. 8 pl. 1 plân = Academia de Ştiinţe Sociale şi Politice a Republicii Socialiste România Institutul de Arheologie XXXI. 8° (A. IV/2856).
- ROSSI, ADRIANO VALERIO: *Brahui and western Iranian Clusters* °SK. °SK. Suppl. Anali 37, 3 (1977) 71 s. 8° (A. IV/1928).
- ROUAULT, OLIVIER: *Mukannisum, l'Administration et l'economie palatiales a Mari, Transcription, Traduction et Etude Historique*. Paris 1977 Paul Geuthner 293 s. = Archives Royales de Mari XVIII. 4° (B/4299-18).
- Salamine de Chypre. 2. Cilt.* Paris 1969/1971 Editions E.de Boccard 4° (B/8012).
- SARI, ŞEVKET: *Adıyaman ve Kazaları*. Ankara 1956 Yeni Desen Matbaası. 47 s. 8° (A. IV/2650).
- SARRADET, MAX: *L'Art préhistorique du Périgord*. Bresica 1975 Editions du Centro. 80 s. = Studi Camuni 6. 8° (A. IV/1837).
- SAUREN, HERBERT: *Wirtschaftsurkunden des Musee d'Art et d'Histoire in Genf*. Roma 1974 Multigrafica Editrice. 18 s. 139 pl. = Unione Academica Nazionale, Materiali per il Vocabolario Neosumerico Vol. II. 4° (B/8145).
- SAYÂR, ORD. PROF. DR. NİHAD: *Türkiye İmparatorluk dönemi. Siyasi, askeri, idari ve mali olayları*. İstanbul 1977 Met/er Matbaası. 318 s. = İ. İ. T. İ. A. Nihad Sayâr Yayın ve Yardım Vakfı Yay.: 281. 8° (A. IV/2080).
- SCHMIDT, PETER - BEATE SOPOTT - EHLERS: *Interstitielle Fauna von Galapagos: XV. Macrostomum O. Schmidt, 1848 und Siccomacrostomum triviale nov. gen. nov. spec. (Turbellaria, Macrostomida)*. Mainz 1976 Franz Steiner Verlag. 44 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Math. Naturwiss. Kl. Mikrofauna des Meeresbodens 57 (1976). 8° (A. IV/2679).

- SCHMIDT, PETER – WILFRIED WESTHEIDE: *Interstitielle Fauna von Galapagos. XVII. Polygordiidae, Saccocirridae, Protodrilidae, Nerillidae, Dinophilidae (Polychaeta)*. Mainz 1977 Franz Steiner Verlag. 38 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Math. Naturwiss. Kl. Mikrofauna des Meeresbodens 62 (1977). 8° (A. IV/2684).
- SCHRÖDER, WERNER: *Der Text von Wolframs, "Willehalm" vom 327. bis zum 343. Dreissiger*. Mainz 1977 Franz Steiner Verlag. 60 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Geist. u. Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1977 Nr. 1. 8° (A. IV/2690)
- SENAN, FERRUH: *Tarihte ve Coğrafyada Konya Ereğlisi*. İstanbul 1961 Ercan Matbaası. 95 s. I hr. 8° (A. IV/2656).
- SEYDA, MEHMET: *Türk romanı. Açık oturum*. İstanbul 1969 Hüsnütabiat Matbaası. 84 s. 8° (A. IV/2128).
- SEZER, DR. DUYGU: *Kamu oyu ve dış politika*. Ankara 1972 Sevinç Matbaası. XXXIV + 584 s. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay. No. 339. 8° (A. IV/2862).
- SHAW, S. J.: *The Yıldız Palace archives of Abdülhamit II*. Archivum Ottomanicum III (1971)'den ayrı bs. S. 211-237. 8° (A. IV/1242).
- SIMOVSKI, TODOR: *Neselenite Mesta vo Egyska Makedoniya. Kniga Prva*. Skopje 1978 Institut za Natsionalna Istoriya. 541 s. 16 pl. 8° (A. IV/2791)
- Siyasal Bilgiler Fakültesi Doktora Tezleri (1956-1977)*. 8 s. 8° (A. IV/2569).
- Skazki narodov mira Azerbaydjanskije skazki*. Tibilisi 1973 Izd-vo "Nakaduli". 264 s. 8° (A. IV/2876).
- SAHO, ZİYA ŞAKİR: *Haliç ve Eyüp Sultan*. İstanbul 1959 Belediye Matbaası. 84 s. 8° (A. IV/2663).
- SOLARI, ARTURO: *Topografia storica dell' Etruria. 3 cilt*. Roma 1976 (1915-1920 bs. nin tekrar bs.). Multigrafica Editrice. 8° (A. IV/1406).
- SOPOTT - EHLERS, BEATE: *Interstitielle Macrostomida und Proseriata (Turbellaria) von der französischen Atlantiküste und den Kanarischen Inseln*. Mainz 1976 Franz Steiner Verlag. 35 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Math. Naturwiss. Kl. Mikrofauna des Meeresbodens 60 (1976). 8° (A. IV/2682).
- SÖZER, ÖNAY: *Edmund Husserl'in Fenomenoloji'si ve nesnelere varlığı*. İstanbul 1976 Edebiyat Fakültesi Basımevi VIII + 144 s. = İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yay.: No.: 2240. 8° (IV/2814).
- SPULER, BERTOLD: *Geschichte Mittelasiens seit dem Auftreten der Türken*. Handbuch der Orientalistik. I. Abt., 5. Abschn.'den ayrı bs. S. 123-310 6 hr. 8° (A. IV/2580).
- STARÇENKOY, G. I.: *Problemi energetiki Turtsii v 70-e godi*. Moskva 1978 Izd-vo "Nauka". S. 200-213. = Problemi istorii Turtsii. A. IV/2561).
- STROCKA, VOLKER, MICHAEL: *Die Wandmalerei der Hanghäuser in Ephesos. 2 Cilt*. Wien 1977 Österreichisches Archäologisches Institut. = Forschungen in Ephesos VIII/1. 2° (C/548).
- Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens Festschrift für Friedrich Karl Dörner zum 65. Geburtstag am 28. Februar 1976*. Yay.: Sencer Şahin – Elmar Schwertheim – Jörg Wagner. Leiden 1978 E. J. Brill. 8° (A. IV/2554).
- SUCH, HEINZ: *Stabilität des sozialistischen Rechts und Gesellschaftliche Entwicklung*. Berlin 1976 Akademie - Verlag. 42 s. = Sitzb. d. Ak. d. Wiss. d. DDR Gesell. 9 G 1976. 8° (A. IV/1801).

- SUETON: *Caserenleben. Yay.: Rudolf Till.* Stuttgart 1941 Alfred Krömer Verlag. XXXV-507 s. 12 pl. 1 lev. = Krömers Taschenausgabe Bd. 130. 8° (A. IV/1663).
- SULÇOĞLU, NİYAZI: *Çağdaş Türk şiiri antolojisi. Antologjija Bashkohore e poezis Tyrke.* Ankara 1979 Ulusoglu Matbaası. 183 s. 8° (A. IV/2127).
- SUNGUR, DOÇ. DR. KORKUT ATA: *Burdur, Acıgöl depresyonları ve Tefenni Ovasının fiziki coğrafyası.* İstanbul 1978 Edebiyat Fakültesi Matbaası. VI + 126 s. 3 hr. = İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Yay.: 95. 8° (A. IV/2826).
- SÜRAL, NECATİ: *1877-1878 Osmanlı Rus Savaşında Balkan cephesi Askeri harekâtı.* 24 s. 4 kroki. 8° (A. IV/1997).
- SVANIDZE, M. H: *İz istorii Gruzino - Turetkish otnoşeniy v XVI-XVII vv.* Tbilisi 1971 Izd - vo "Metsniereba". 363 s. 8° (A. IV/2874).
- SVANIDZE, M. H: *Turetsko - iranskie otnoşeniya v načale XVII v. i Gruziiya.* Moskva 1978 Izd - vo "Nauka". S. 18-33. = Problemi istorii Turtsii. 8° (A. IV/2561).
- Svedniya İbrahim Peşevi o Gruzii i Kavkaze. Çev. Önsöz ve Notlar: S. S. Djikiya.* Tbilisi 1964 Izd - vo "Metsniereba". 137 + 64 s. = Akademiya Nauk Gruzinskoy SSR. 8° (A. IV/2873).
- Svedeniya Yakuta o Gruzii i Kavkaze. Cilt I. Çev. Önsöz ve Yay: E. T. Siharulidze.* Tbilisi 1964 Izd - vo "Metsniereba". 29 + 184 s. = Akademiya Nauk Gruzinskoy SSR. Fontes Peregrini ad Georgian Pertinentes. 8° (A. IV/2881).
- Svedeniya, Zəkariya Al-Kazvini o Gruzii i Kavkaze. Önsöz Çev. ve Notlar: O. V. Tskitişvili.* Tbilisi 1975 Izd - vo "Metsniereba". 175 + 26 s. 8° (A. IV/2872).
- ŞAPOLYO, ENVER BEHMAN: *Kırşehir Büyüklere. Caca Bey, Aşık Paşa, Ahi Evran Veli, Süleyman Türkmani, Ahmet Gülşehri, Hacı Bektaş Veli.* Ankara 1967 San Matbaası. 71 s. = Kırsed Yayını. No: I. 8° (A. IV/2627).
- Şehir ve kasabaların harp bölgeleri, bombardıman, işgal ve kurtuluş tarihleri 1911-1922.* Ankara 1977 Gnkur. Basımevi. 158 s. 8° (A. IV/2329).
- ŞENGELİYA, N. N: *Uçastie armyano - gruzinskih voyskv Kosedagskoy bitve.* Moskva 1978 Izd - vo "Nauka". S. 5-17. = Problemi istorii Turtsii. 8° (A. IV/2561).
- ŞEREMET, V. I: *Turtsiya i Adrianopol'skiy mir 1829 g. İz istorii vostoçnogo voprosa.* Moskva 1975 Izd - vo "Nauka". 224 s. 8° (A. IV/2760).
- TAKATS, S: *Macaristan Türk Âleminde Çizgiler. Çev.: Sadrettin Karatay.* İstanbul 1970 Milli Eğitim Basımevi. 436 s. = 1000 Temel Eser. 8° (A. IV/2653).
- TANKUT, H. REŞİT: *Güneş - Dil Teorisine Göre Toponomik Tektikler.* İstanbul 1936 Devlet Basımevi. 148 s. 8° (A. IV/2667).
- TAŞYÜREK, DR. O. A: *Adana bölge müzesindeki Urartu kemerleri. The Urartian belts in the Adana Regional Museum.* Ankara 1975 Dönmez Ofset. 34 s. 15 pl. = Adana Eski Eserleri Sevenler Derneği Yay. 1. 4° (B/7876).
- Tbilisskiy Gosudarstvenniy Universitet Yubileyniy sbornik posvyaşçenniy Georgiyu Saridanoviçu Ahvediani.* Tbilisi 1969 Izd - vo Tbilisskogo Universitate. 485 s. 4° (B/8200).
- Ten Years of Yugoslav Historiography 1944-1955.* Beograd 1955 National Committee for Historical Studies. 685 s. 8° (A. IV/2618).
- TERZİOĞLU, DR. ARSLAN: *1665 senesinden kalma bir İtalyanca el yazması nüshaya ve bunun 1667 senesinde yapılan Almanca tercümesine göre Topkapı Sarayındaki Enderun hastanesinin mimari özellikleri ve teşkilatı.* A. Ü. Tıp Fak. Mec. XXX, 11'den ayrı bs. S. 511-528 8° (A. IV/2781).

- TEVFİK FİKRET: *Tarihi kadim doksan beşe doğru*. (İstanbul) 1928 Numune Matbaası. 21 s. 8° (A. IV/1977).
- THIESS, FRANZ: *Der Mops von Edelstein. Betrachtung über den Sinn des Goethe - Märchens von 1795*. Mainz 1977 Franz Steiner Verlag. 13 s. = Ak. d. Lit. Abh. d. Ll. d. Lit. Jahrg. 1976/77 Nr. 2. 8° (A. IV/2674).
- THOMAS, BENJAMIN P: *Abraham Lincoln. 2 Cilt*. İstanbul 1952 Nebioğlu Yayınevi. 8° (A. IV/2185).
- THOMAS, HERBERT: *Geologie et Paleontologie du Gisement Acheuléen de l'Erg Tigodaine*. Alger 1977 SNED. 124 s. 3 pl. = Memoires du CRAPE XXVII. 4° (B/8218).
- TİMURTAŞ, PROF. DR. FARUK K: *Eski Türkiye Türkçesi XV. yüzyıl gramer Metin - sözlük*. İstanbul 1977 Edebiyat Fakültesi Basımevi XXIII + 322 s. = İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No.: 2157. 8° (A. IV/2807).
- TISCHLER, JOHANN: *Kleinasiatische Hydronymie Semantische und morphologische Analyse der griechischen Gewässernamen*. Wiesbaden 1977 Dr. Ludwing Réichert Verlag. IX + 191 s. 1 hr. 8° (A. IV/2700).
- TODOROVA, MARIYA: *Podbrani izvori za istoriyata na balkanskite narodi XV-XIX vek*. Sofiya 1977 Izd - vo Nauka i izkustvo. 459 s. 8° (A. IV/2374).
- Traite d'amitie convention de commerce et convention d'etablissement conclus entre la Turquie et la Pologne le 23 Juillet 1923 a Lausanne*. Lausanne 1923 Imprimeries Reunies. 9 + 4 s. 4° (B/7959).
- Traite d'amitie convention d'etablissement et convention de commerce conclus entre la Turquie et l'Autriche le (28 Janvier 1924)*. İstanbul 1924 Ahmed İhsan, 11 s. 4° (B/7960).
- TREUE, WILHELM: *Wirtschaft, Gesellschaft und Technik in Deutschland 16. bis zum 18. Jahrhundert*. Stuttgart 1970 Deutscher Taschenbuch Verlag. 210 s. = Gebhardt Handbuch der Deutschen Geschichte Band 12. 8° (A. IV/2386).
- Trudi Volgo - Donskoy arheologičeskoy ekspeditsii I. Cilt. Red.: M. İ. Artamaniov*. Moskva-Leningrad 1958 Izd - vo Akademii nauk SSSR. 428. s. = Akademiya nauk SSSR. Institut istorii material'noy kul'turi. Materiali i issledovaniya po arheologii SSSR. No: 62. 4° (B/4677).
- TUNÇAY, METE: *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925. 3. bs*. Ankara 1978 Bilgi Yayınevi. 556 s. 8° (A. IV/2607).
- Turetsko - Russkiy slovar'. Türkçe - Rusça sözlük*. Moskova 1977 Izd - vo "Russkiy yazık", Institut Vostokovedeniya AN SSSR. 966 s. 4° (B/8141).
- Turkish Affairs between 1918-1923*. Editorial from "The Times." 2 + 129 s. (fotokopi) 4° (B/8206).
- TÜLEK, YUSUF ZİYA: *Rumuzlu Rüya Ansiklopedisi: İslâm kaynaklarına göre. 3 Cilt (2 Cilt birliği halinde)*. Ankara 1976/1977 Cihan Matbaası. 8° (A. IV/2477).
- Türk Dil Kurumu Onbeşinci Türk Dil Kurultayı 1976*. Ankara 1977 Üniversite Basımevi. 217 s. 1 rs. = TDK Yay.: 437. 8° (A. IV/2062).
- Türk Edebiyatı 1964. Memet Fuat'ın seçtikleri*. İstanbul 1964 İstanbul Matbaası. 200 s. 8° (A. IV/2125).
- Türk Eğitim Derneği'nin yapısı*. Ankara 1977 Ayyıldız Matbaası. 14 s. 8° (A. IV/2579).
- Türk - İtalyan Harp Tarihi. Çev.: Afif Tuğrul. 2 Cilt*. İstanbul 1944-45 Askeri Deniz Matbaası. 8° (A. IV/2658).

- Türk Kara Kuvvetleri 610. Yıl.* Ankara 1973 K. K. Ankara Basımevi. 72 s. 4° (B/8064).
- Türk Ormancılığı yüzüncü tedarik yılına girerken 1857-1957.* Ankara Yeni Matbaa. 365 s. = Türkiye Ormancılar Cemiyeti. 4° (B/8143).
- TÜRKER, ŞEFİK: *Takvim ve Tarihi.* Kayseri 1940 Sümer Basımevi. 108 s. = Kayseri Halkevi Dil, Tarih, Edebiyat Komitesi Neşriyatından Sayı: 17. 8° (A. IV/2644).
- TÜRKDOĞAN, ORHAN: *Ziya Gökalp Sosyolojisinde Bazı Kavramların değerlendirilmesi.* İstanbul 1978 Özdemir Basımevi. 166 s. = Türk Kültür Yay.: 19. 8° (A. IV/2342).
- Türkiye Ansiklopedisi.* Hayat mecmuası özel sayısı. Ankara 1964 Tifdruk Matbaası. 520 + 32 s. 3 hr. 4° (B/8052).
- Türkiye Cumhuriyeti ile Sosyalist şuralar Cumhuriyeti ittifakı hududlarını teşkil eyleyen nehir, çay ve dere sularından istifadeye dair mukavelename. Convention pour la Jouissance des Eaux des Fleuves des Rivières et des Ruisseaux - Limitrophes de la République Turque et de l'Union des Républiques Soviétistes Socialistes.* Ankara 1927 Hariciye Vekaleti. 12 s. 4° (B/7966).
- Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetik Sosyalist Cumhuriyetler İttihadi arasında hudud hadiseleri ve ihtilâflarının tedkik ve halli usulüne dair, Mukavele. Convention, Concernant l'ordre de l'examen et du réglemant des incidents et conflits de frontiere entre la République Turque et l'union des Républiques Sovietiques Socialistes.* 22 s. 4° (B/7952).
- Türkiye Cumhuriyeti ile Yugoslavya Krallığı arasında İaddei Mücrimin ve mevaddi cezaiyeye müteallik muzahareti adliye mukavelenamesi. Convention d'extradition et d'assistance judiciaire en matière pénale entre la République de Turquie et le Royaume de Yougoslavie.* 11 s. 4° (B/7965).
- Türkiye Cumhuriyetinin 9 Şubat 1929 tarihli Moskova protokoluna iltihakına dair, Beyanname. Declaration Relative a l'adhésion de la République Turques as protocole de Moscou du 9. 2. 1929.* Ankara 1929 Hariciye Vekaleti 4 s. 4° (B/7951).
- Türkiye Edebiyatçılar Derneği Tüzüğü.* Ankara 1955 Arı Basımevi. 24 s. 8° (A. IV/2180).
- Türkiye hidrografi şubesi tarihçesi. Türk Deniz mesahacıları ve yaptıkları eserler.* Ankara 1932 Harita Matbaası. 60 s. 25 pl. = Harita Umum Müdürlüğü Deniz Şubesi Külliyyatından Sayı: XI. 8° (A. IV/1988).
- Türkiye ile Belçika arasında uzlaşma, hakem ve adli tesviye mukavelenamesi. Convention de conciliation, d'arbitrage et de réglemant judiciaire entre la Turquie et la Belgique.* Ankara 1931 Hariciye Vekaleti. 11 s. 4° (B/7961).
- TÜTENGİL, ORHAN: *Diyarbakır Basın Tarihi Üzerine Notlar, Gazetelerle Dergiler (1869-1953).* İstanbul 1954 İstanbul Matbaası. 30 s = İ. Ü. İktisat Fak. No: 76. 8° (A. IV/2638).
- TVERITIONOVA, A. S: *Pis'mo Turetskogo Sultana Murada III Pol'skomu Korolyu Stefanu Batoriyu.* Moskva 1974 Izd - vo "Nauka". S. 295-308. = Vostoçnie istoçniki po istorii narodov Yugo - Vostoçnoy i Tsentral'noy Evropı. 4° (B/4769-3).
- Ekonomičeskaya istoriya SSSR i zarubejnih stran. Uçebno - Metodičeskoe Posobie.* Duşanba 1974 Tacikskiy Gosudarstvenniy Universitet. 314 s. 8° (A. IV/883).
- UĞUREL - ŞEMİN, PROF. DR. REFİA: *Ruh Sağlığı.* İstanbul 1977 Edebiyat Fakültesi Basımevi. IV + 117 s. = İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.: No.: 2312. 8° (A. IV/2815).

- UHLHORN, FRIEDRICH – WALTER SCHLEISINGER: *Die deutschen Territorien*. Stuttgart 1970 Deutscher Taschenbuch Verlag. 399 s. = Gebhardt Handbuch der deutschen Geschichte Bd. 13. 8° (A. IV/2387).
- U. R. S. S. 77, *Le pays des Soviets a 60 ans*. Moscou 1977 Editions de l'Agence de Presse Novosti. 188 s. 76 pl. 8° (A. IV/2049).
- URAL, ENGIN: *Vakıflar*. Ankara 1977 Önder Matbaası. 178 s. 8° (A. IV/2254).
- URAS, ESAT: *Tarihte Ermeniler ve Ermeni meselesi*. İstanbul 1976 Belge Yay. XCIII + 791 s. 8° (A. IV/1865).
- Uygulayım Terimleri Sözlüğü I*. Ankara 1977 Üniversite Basımevi. 96 s. = Türk Dil Kurumu Yayınları 441. 8° (A. IV/2084).
- ÜNVER, DR. ÖZKAN: *İstatiksel kalite kontroluna giriş*. Ankara 1977 Kalite Matbaası. III + 200 s. = AİTİA Yay. No: 98. 8° (A. IV/2449).
- Üserayn Harbiyeye edilecek muameleye dair Mukavelename (27 Temmuz 1929). Convention relative al traitement des prisonniers de guerre (du Juillet 1929)*. Ankara 1929 Hariciye Vekaleti. 84 s. 4° (B/7962).
- ÜSTÜN, KEMAL: *Menemen Olayı ve Kubilay*. İstanbul 1977 Erdini Basım ve Yayınevi. 159 s. = Çağdaş Yay. Tarih - Anı - Gezi - Olay Dizisi: 16. 8° (A. IV/2221).
- ÜSTÜN, NEVZAT: *Türkiye'deki Amerika. Karikatürler: Turhan Selçuk*. İstanbul 1969 Sümer Matbaası. 382 s. = Var Yayınları, Araştırma dizisi: 2. 8° (A. IV/1409).
- ÜLKÜTAŞIR, M. ŞAKİR: *Abdülkadir İnan. Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı (1976)'dan ayrı bs. S. 377-381* 8° (A. IV/2568).
- ÜLKÜTAŞIR, M. ŞAKİR: *Çeşitli Halk gelenek ve İnançları üzerine küçük araştırmalar. Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı (1976)'dan ayrı bs. S. 305-328* 8° (A. IV/2567).
- VAHTOLA, JOUKO: *Pudasjärveläinen rahvaan runoniekka Juusso Mursu 1740-1807*. Oulu 1976. 8 s. = Oulun Yhopisto Historian Laitos No. 30. 8° (A. IV/1405).
- Valery Giscard d'Estaing. Hommes de ce Temps*. 66 s. 4° (B/8201).
- VAMBERY, ARMINUS: *Travels in Central Asia. A Journey from Teheran across the Turkoman desert on the eastern shore of the Caspian to Khiva, Bokhara and Samarcand*. New York 1970 (1865 bs. tekrar bs.) Arno Press. 493 s. 8° (A. IV/2617).
- VAUX, ROLAND DE: *The early history of Israel. 2 Cilt*. London 1978 Darton, Longman and Todd. 8° (A. IV/2831).
- Voprosti istorii Blijnego Vostogo II*. Tbilisi 1972 Izd - vo "Metsniereba". 185 s. 4° (B/8216-2).
- VORBERG, GASTON: *Glossarium eroticum*. Roma 1965 "L'Erma" di Bretschneider. 767 s. 4° (B/7856).
- Vostoçnaya Filologiya. 3 Cilt*. Tbilisi 1969/1973 Izd - vo "Metsniereba". 4° (B/8214).
- VRYONIS, SPEROS JR: *Laonicus Chalcocondyles and the Ottoman Budget. J. Middle East Stud. 7 (1976)'dan ayrı bs. S. 423-432* 8° (A. IV/1882).
- VULPE, RADU: *Studia Thracologica*. Bucureşti 1976 Editura Academiei Republicii Socialiste România. 336 s. 1 hr. 8° (A. IV/2547).
- WEISBACH, F. H: *Die Inschriften Nebukadnezars II im Wadi Brtsa und am Nahr el-Kelb*. Osnabrück 1978 (1906 bs. tekrar bs.) Otto Zeller Verlag. IV + 44 s. 46 pl. 2° (C/556).

- WENNING, ROBERT: *Die Galateranatheme Attalos I. Eine Untersuchung zum Bestand und zur Nachwirkung Pergamenischer Skulptur*. Berlin 1978 Walter de Gruyter XII + 68 s. 20 pl. = Pergamenische Forschungen Bd. 4. 4° (B/6778).
- WESTHEIDE, WILFRIED: *Interstitielle Fauna von Galapagos. XVIII. Nereidae Euniciade, Dorvilleidae (Polychaeta)*. Mainz 1977 Franz Steiner Verlag. 39 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Math. Naturwiss. Kl. Mikrofauna des Meeresbodens 63 (1977). 8° (A. IV/2686).
- Die Wirtschaft 1972. Yay.: Fritz Ruppert*. Frankfurt 1972 Deutscher Taschenbuch Verlag. 452 s. 8° (A. IV/2384).
- Die Wirtschaft 1973. Yay.: Fritz Ruppert*. Frankfurt 1973 Deutscher Taschenbuch Verlag. 449 s. 8° (A. IV/2385).
- WOOLLEY, SIR LEONARD - SIR MAX MALLOWAN: *The Old Babylonian Period*. London 1976 British Museum Publications. XVIII + 260 s. 129 pl. = Ur Excavations Vol. VII". 4° (B/2009-7).
- YAKOVLEVA, N. S: *Satiriçeskie novelli Aziza Nesina*. Leningard 1977 Izd - vo Leningradskoge Universitata. 128 s. 8° (A. IV/2562).
- YALIN, RAHMI: *Turistik İçel*. İstanbul 1957 Baha Matbaası. 104 s. 5 pl. 1 hr. 8° (A. IV/2634).
7. *Kolordu 62. Kuruluş yıldönümü*. Ankara 116 s. 29 lev. 4° (B/8068).
- Yeni Türkiye 1923-1933*. Illustrierte Zeitung, cilt 181. No. 4624. 22 s. 4° (B/8072).
- YİĞİTBAŞI, SÜLEYMAN SÜKÜTİ: *Eğirdir - Felekâbad Tarihi*. İstanbul 1972 Çeltüt Matbaası. 189 s. 8° (A. IV/2649).
- YOUNG, G. F: *I Medici*. Firenze 1924 Adriano Salani. 479 s. 33 pl. 8° (A. IV/2331).
- YÖNETKEN, HALİL BEDI: *Derleme notları I*. İstanbul 1966 Çeltüt Matbaası. 159 s. Orkestra Yay.: I 8° (A. IV/2148).
- ZAMBELLI, P: *Une reïncarnation de Jean Pic a l'epoque Pomponazzi*. Mainz 1977 Franz Steiner Verlag. 50 s. = Ak. d. Wiss. u. d. Lit. Abh. d. Geist. u. d. Sozialwiss. Kl. Jahrg. 1977 Nr. 10. (A. IV/2699).
- ZAYONÇKAVSKIY, ANANIŞ: *O stratagemah i voennih ulovkah po Turetskim istoçnikam*. Moskva 1974 Izd - vo "Nauka". S. 9-25. = Vostoçnie istoçniki po istorii narodov Yugo - Vostoçnoy i Tsentral'noy Evropi. 4° (B/4769-3).
- Žbornik na dokumenti za uçestvoto na jenite od Makedoniya vo narodnoosloboditelna voyna i revolutsiyata 1941 - 1945*. Skopye 1976 Institut za Natsionalna Istoriya. 1400 s. 8° (A. IV/1933).
- ZIEGENAUS, OSKAR - GIOIA DE LUCA: *Das Asklepieion 2. Kısım: Der Nördliche Temenosbezirk und angrenzende Anlagen in Hellenistischer und Frühromischer Zeit*. Berlin 1975 Walter de Gruyter und Co. 145 s. 121 pl. = Altertümer von Pergamon XI2. 4° (B/6773-2).
- ZONTAR, JOSIP: *Obveščevalna služba in Diplomacija Avstrijskih Habsburzanov v boju proti Turkom v 16. stoletju. Der Kundschafterdienst und die Diplomatie der österreichischen Habsburger in Kampf gegen die Türken im 16. Jahrhundert*. Ljubljana 1973 Uredil Akademik Fran Zwitter. 263 s. = Slovenska Akademija Znanosti in Umetnosti Academia Scientiarum et Artium Slovenica Dela Opera 18. 8° (A. IV/2838).

B. DERGİLER*

- Acta Archaeologica XXIX, 3-4 (1977); XXX, 1-2 (1978).
 Acta Historiae Artium XXIII, 3-4 (1977); XXIV, 1-4 (1978).
 Acta Historica XXIII, 1-4 (1977).
 Acta Orientalia XXXII, 1 (1978):
 P. ZIEME, *Ein uigurisches Fragment der Rama - Erzählung*. S. 23-32.
 L. TARDY, *The Caucasian peoples and their neighbours in 1404*. S. 83-112.
 A. SARKÖZI, *The twentieth meeting of the Permanent International Altaistic Conference (P. I. A. C.)*. S. 113-114.
 Addarah IV. 2 (1978).
 The American Historical Review LXXXIII, 1-3 (1978).
 American Journal of Archaeology LXXXII, 1-3 (1978):
 O. NEGBI, *Cypriote Imitations of Tell el - Yahudiyeh Ware from Toumba tou Skourou*. S. 137-150.
 M. J. MELLINK, *Archaeology in Asia Minor*. S. 315-338.
 The American West XV, 1-4 (1978).
 Anadolu Araştırmaları IV-V (1976-1977):
 A. ERZEN, *Çavuştepe Yukarı Kale ve Toprakkale 1976 Dönemi Kazıları* (17 levha ile birlikte). S. 1-59.
 M. KALAÇ: *Bolkar - Maden Kaya Yazıtı* (2 levha ile birlikte). S. 61-69.
 M. ÖZSAIT, *Pisidia Bölgesinde Yeni Prehistorik İskân Yerleri (I): Kuruçay, Çığırkankaya, Çallıca, Yağlıyurt Yerleşmeleri* (34 levha ile birlikte). S. 71-93. Résumé. S. 94-95.
 S. ATASOY, *İstanbul Arkeoloji Müzesinden Seçme Luristan Bronzları* (2 levha ile birlikte). S. 163-171.
 O. BELLİ, *Van Bölge Müzesindeki Çivi Yazılı Urartu Tunç Eserleri* (7 levha ile birlikte). S. 177-225.
 V. SEVİN, *Urartu Çömlekçiliğinde Kapak*. S. 227-233.
 A. A. ÇİLİNGİROĞLU, *Sargon'un Sekizinci Seferi ve Bazı Öneriler* (1 lev.) S. 235-269.
 M. T. TARHAN - V. SEVİN, *Van Bölgesinde Urartu Araştırmaları (I): Askeri ve Sivil Mimariye ait Yeni Gözlemler* (21 lev.). S. 273-345.
 M. T. TARHAN - V. SEVİN *Van Bölgesinde Urartu Araştırmaları (II): Konut Mimarlığı* (2 lev.). S. 347-365.
 V. SEVİN - O. BELLİ, *Yeşilalç Urartu Kutsal Alanı ve Kalesi* (8 lev. S. 367-393).
 S. EYİCE, *Silifke Çevresinde İncelemeler: Kanlıdivan (= Kanyelleis - Kanytelideis) Basilikaları* (17 lev.). S. 411-475.
 Anales de Arqueologia y Etnologia XXVII-XXVIII (1972-1973).
 Anuarul XIV (1977).
 Anatolian Studies XXVII (1977):
Recent Archaeological Research in Turkey. S. 23-62.
 S. MITCHELL, R. E. C. M. *Notes and Studies No. 1: Inscriptions of Ancyra*. S. 63-104.

* Dergilerde yalnız Türkiye ve Türklerin tarihini ilgilendiren makalelerin adları verilmiştir.

- H. WILLIAMS, *An Athena Parthenos from Cilicia*. S. 105-110.
 M. E. BURKET: *An Early Date for the Origin of Felt*. S. 111-116.
 P. CARRINGTON, *The Heroic Age of Phrygia in Ancient Literature and Art*. S. 117-126.
 D. COLLON, *A New Look at the Chronology of Alalakh Level VII: A Rejoinder*. S. 127-132.
 D. SCHMANDT - BESSERAT, *The Beginnings of the Use of Clay in Turkey*. S. 133-150.
 D. WINFIELD, *Northern Routes Across Anatolia*. S. 151-166.
 H. HELLENKEMPER - J. WAGNER, *The God on the Stag*. S. 167-174.
 C. WILLIAMS, *A Byzantine Well Deposit*. S. 175-190.
 D. FRENCH, *R. E. C. A. M. Notes and Studies No. 2: Titus Cladius S. Aquila*. S. 191-192.
 A. HALL, *A Sanctuary of Leto at Oenoanda*. S. 193-197.
 A. Ü. HUKUK Fakültesi Dergisi XXXIV, 1-4 (1977).
 Annales Economies Sociétés Civilisations XXXIII, 2-4 (1978).
 Annali XXXVIII, 1-3 (1978):
   F. M. FALES, *Una diffida relative a fourusciti mesopotamici i in aramaico*. S. 273-282.
   V. STRIKA, *The turbah of Zumurrud Khâtûn in Bağdad. Some aspects of the funerary ideology in Islamic art*. S. 283-296.
 Annuaire LXXXV.
 The Annual of the British School at Athens XXV (1921) - XXXII (1932); LXXII (1977).
 Annual Report of the Department of Antiquities (Cyprus) 1977.
 Antike Kunst XXI, 1 (1978):
   I. R. METZGER, *Eretria: Ausgewählte Funde der Ausgrabungen 1976* (Taf. 1.2) S. 3-11.
   K. KLINSKI II, *The Istanbul Painter* (Taf. 4.5) S. 12-16.
 Antike Welt IX, 2-3 (1978).
 THE Antiquaries Journal LVII, 2 (1977).
 Anzeiger CXIV. 1-13 (1977):
   H. VETTERS, *Ephesos. Vorläufiger Grabungsbericht 1976* (Vortrag) S. 194-212.
 Archaeologiai Értesito 2 (1977).
 Archäologische Bibliographie (1977).
 Archäologischer Anzeiger 1-3 (1978):
   A. DEMETRIOU, *Die Datierung der Periode Cypro - Archaisch I nach Fundzusammenhängen mit griechischer Keramik*. S. 12-25.
   G. BAKIR, *Der Maler von Istanbul 7314*. S. 26-43.
   W. KARNAPP, *Der Khan in der syrischen Ruinenstadt Refasa*. S. 136-150.
   R. W. PERGAMON, *Vorbericht über die Kampagne 1977*. S. 407-431.
 Archiv Orientalni XLVI, 1-2 (1978).
 Archiv Für Orientforschung XXV (1974-1977):
   Ernst Weidner - Gedenkband:
   E. PORADA, *Die Siegelzylinder - Abrollung auf der Amarna - Tafel BM 29841 im Britischen Museum*. S. 132-142.
   B. L. SCHLOSSMAN, *Two North Mesopotamian Bronze Beakers of the Early Second Millennium B. C.* S. 143-160.

W. VON SODEN, *Zwei Königsgebiete an Istar aus Assyrien*. S. 37-49.

R. WESTBROOK - C. WILCKE, *The Liability of an Innocent Purchaser of Stolen Goods in Early Mesopotamian Law*. S. 111-121.

A. WESTENHOLZ, *Old Akkadian School Texts. Some Goals of Sargonic Scribal Education*. S. 95-110.

W. HEIMPEL, *Sumerische und akkadische Personennamen in Sumer und Akkad*. S. 171-174.

Arheoloski Vestnik (Acta Archaeologica) XXVII (1976), XXVIII (1977).

Ariel XLI, 37 (1976); XLIII, 39 (1977).

Arkeoloji ve Sanat 2 (1978):

A. ERZEN, *Van - Çavuştepe Kazısında İkinci Bir Urartu Tapınağı*. S. 5-6.

S. EYİCE, *Anadolu Arkeoloji Tarihinden Portreler: Gertrude Lowthian Bell*. S. 7-10.

Aşağı Fırat Kurtarma Projesi: Kazı Araştırma ve restorasyon müracaatları. S. 11.

M. DARGA, *Hittit Devletinin Ana Halları (2)*. S. 12-13.

N. ASGARİ, *İstanbul'da Yapılan Temel Kazularından Haberler: Edirnekapı Başlığı*. S. 14-17.

Ç. GÜLERSOY, *Kariye (2): Mimari Özellikleri*. S. 18-22.

Ars Decorativa 5 (1977):

K. GOMBOS, *Alte armenische Drachenteppiche*. S. 63-74.

Art and Archaeology Research Papers (AARP) 1 (1972); 11 (1977); 13 (1978):

11 - G. GOODWIN, *Turkish Architecture, 1840-1940*. S. 6-14.

13 - O. GRABAR, *Islamic Art: Art of a culture or art of a faith?* S. 1-6.

Asia and Africa Today, 2-3, 8-9 (1978).

Asien Afrika Latein - Amerika V, 1-3, 6 (1977); VI, 1-4 (1978):

V - G. LEWIN: *Missbrauch der chinesischen literarischen und historischen Traditionen*. S. 109-119.

G. BARTHEL, *Solidarität mit Zypern*. S. 147-150.

V, 2 - H. - P. VIETZE, *III. Internationaler Mongolistenkongress*. S. 340-343.

Askeri Tarih Bülteni 6 (1978):

M. KAN, *Yavuz Sultan Selim P'in Mercidabık ve Ridaniye Meydan Muharebeleri*. S. 1-27.

K. YÜKEP, *Birinci ve İkinci Lehistan Seferleri*. S. 27-32.

S. BESBELİ, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kırım Deniz Harekatı (1914-1918)*. S. 51-59.

H. SÜER, *Kırım Harbi Kafkas Cephesi Özeti (1853-56)*. S. 33-49.

Athenaeum LXVI, 1-2 (1978).

'Atiqot E. S. XII (1977):

V. HANKEY, *The Aegean Pottery*. S. 45-51.

Aziya i Afrika 12 (1977); 1-3, 6 (1978).

Baghdader Mitteilungen IX (1978):

J. SCHMIDT, *Ein frühsumerischer Löwe*. S. 22-24.

J. ELAYI, *L'Essor de la Phénicie et la passage de la domination Assyro-babylonienne à la domination Perse*. S. 25-38.

R. M. BEHM - BLANCHE - W. HÜBNER, *Ein frühsumerisches Kalenderhaus in Uruk-Warka?* S. 134-156.

- Balkan Studies XVIII,2 (1977); XIX,1 (1978):
 W. - U. FRIEDRICH, *Bulgarian - Turkish Relations in the Summer of 1915*. S. 363-379.
 CH. A. FRAZEE, *The Catholic Church in Constantinople, 1204-1453*. S. 33-49.
 V. D. KYRIAZOPOULOS, *The Contribution of the Christians in Asia Minor Pottery*. S. 77-103.
 A. IORDANOGLU, *A Karamanlidic Funerary Inscription (1841) in Nicaea (Iznik) Museum*. S. 185-191.
- Bericht der Römisch - Germanischen Kommission LVIII, 2 (1977):
 B. A. RAEV: *Die Bronzegefäße der römischen Kaiserzeit in Thrakien und Mösien*. S. 605-643. (Pl. 48).
- Biblica LIX, 1-3 (1978).
- Biblical Archeologist XL, 2-4 (1977); XLI, 2 (1978):
 XL - L. R. BAILEY, *Wood From "Mount Ararat" Noah's Ark?*. S. 137-146.
- Bibliographie D'Etudes Balkaniques XI (1976).
- Bibliotheca Orientalis XXXIV, 3-4 (1977).
- The Bodleian Library Record IX, 6 (1978).
- Bollettino Del Centro Camuno di Studi Preistorici 15-16 (1977).
- Boreas I (1978):
 Emil Kunze dem Ausgräber und Deuter Frühgriechischer Kunst zum. 18. 12. 1976.
 K. STAHLER, *Griechische Vasen des Archäologischen Museums der Universität Münster. Erwerbungen 1972-1976*. S. 175-193.
- Bulgarian Historical Review 1, 2 (1978):
 2 - B. SAMARDZIEV: *Ottoman Policy with Regard to Ferdinands Election to the Throne of the Bulgarian Principality*. S. 3-24.
 C. CVETKOVA, *Les Bulgares et la situation politique internationale au XVIIe siècle*. S. 25-44.
- Bulgariya na Balkanite (1976).
- Bulletin of the American Schools of Oriental Research 228 (1977); 229 (1978):
 228 - C. H. GREENEWALT LR., *The Eighteenth Campaign at Sardis (1975)*. S. 47-60.
 229 - C. H. GREENEWALT, JR., *The Sardis Campaign of 1976*. S. 57-73.
- Bulletin de Correspondence Hellénique CII (1978).
- Bulletin D'Etudes Orientales XXIX (1977):
 I. BELDICEANU - STEINHERR, *Un acte concernant la surveillance des Dardanelles*. S. 17-24.
 N. BELDICEANU, *Le commandement de la forteresse de Qayseri en 1498*. S. 25-32.
 M. HAMIDULLAH, *Les voyages du prophète avant l'Islam*. S. 221-230.
 J. JOLIVET, *L'intellect selon al - Farabi: quelques remarques*. S. 251-260.
 J. JÖMIER, *Le Coran et la guerre du 6 octobre 1973 (10 Ramadan 1393)*. S. 261-268.
- Bulletin of the Institute of Historical Research LI, 123 (1978).
- Bulletin of the Mémoires de la Société d'anthropologie de Paris XIII 1, 2 (1978).
- Bulletin the Metropolitan Museum of Art XXXV, 3 (1977-78):
Musical Instruments in the Metropolitan Museum.
- Bulletin des Musees Royaux D'Art et D'Histoire 48 (1976).

- Bulletin of the National Museum of Ethnology II, 4 (1977); III, 1 (1978).
 Bulletin of the School of Oriental and African Studies XL, 3 (1977); XLI, 2 (1978):
 XL - S. PINES AND T. GELBLUM, *Al-Biruni's Arabic version of Patanjali's Yogasutra: a translation of the second chapter and a comparison with related texts*. S. 522-549.
 Bulletin Signalétique XXXII, 2 (1978).
 Bulletin de la Societe d'Histoire et d'Archéologie de Genève XVI (1976).
 Byzantion XLVIII, 1 (1978):
 M. D. MAIO, *The Transfer of the Remains of the Emperor Julian from Tarsus to Constantinople*. S. 43-50.
 N. HATFIELD - YOUNG, *The Iconography and Date of the Wall Paintings at Asia Solomoni, Paphos, Cyprus*. S. 91-111.
 Byzantinische Zeitschrift LXXI, 1 (1978).
 Cahiers de Civilisation Médiévale XX, 4 (1977); XXI, 1 (1978).
 Cahiers du Monde Russe et Soviétique XVIII, 4 (1977); XIX, 2 (1978):
 XVIII - P. DUMONT, *Bolchevisme et Orient. Le parti communiste turc de Mustafa Suphi. 1918-1921*. S. 377-410.
 T. SWIETOCZOWSKI, *The Himmât party. Socialism and the national question in Russian Azarbaijan 1904-1920*. S. 119-142.
 P. DUMONT, *La révolution impossible. Les courants d'opposition en Anatolie. 1920-1921*. S. 143-174.
 Centaurus XIII, 1-4 (1968); XVI, 2 (1971); XVIII, 4 (1973):
 XIII - J. J. BURCKHARDT - B. L. VAN DER WAERDEN, *Das astronomische System der Persischen Tafeln I*. S. 1-28.
 K. P. MOESGAARD, *The 1717 Egyptian years and the Copernican theory of precession*. S. 120-138.
 XVI - B. L. VAN DER WAERDEN, *Aegyptische Planetenrechnung*. S. 65-91.
 XVII - J. W. LIVINGSTON, *Nâsir al-Dîn al-Tusi's al-Tadhkirah: A Category of Islamic Astronomical Literature*. S. 260-275.
 Coğrafya. İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi 22 (1977).
 Cornell Journal of Social Relations CJSR XII, 2 (1977).
 Cultura Antiqua XXX, 2-5, 8, 9 (1978).
 Diyanet Dergisi XVII, 2-4 (1978):
 Z. KAZICI, *Esnaf Teşkilatı Ahilik*. S. 250-255.
 L. GÖKER, *İslâm Ülkelerinde niçin hicri - kameri takvim kullanılır?* S. 209-214.
 Dumbarton Oaks Papers XXXI (1977):
 C. FOSS, *Late Antique and Byzantine Ankara*. S. 27-88.
 R. CORMACK - E. J. W. HAWKINS, *The Mosaics of St. Sophia at İstanbul: The Rooms Above the Southwest Vestibule and Ramp*. S. 175-252.
 Durham University Journal LXX, 2 (1978).
 East European Quarterly XXII, 2, 3 (1978):
 N. L. JONES, *The Adaptation of Tradition: The Image of the Turk in Protestant England*. S. 161-175.
 E. N. BOTSAS, *The Big Powers and Interbalkan Economic Relations*. S. 257-282.
 Eğitim Haberleri XXII, 265-266 (1977):

- K. SÜ, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Bursa Okulları ve Ahmet Rıza Bey'in Lahiyaları*. S. 3-8.
- N. ÇAĞATAY, *Türkiye'de Din Sömürüsü ve Laiklik (II)*. S. 10-18.
- Ethnic and Racial Studies I, 1-3 (1978).
- Ethnology XVII, 2-3 (1978).
- Etudes Balkaniques 2-5 (1977); 1 (1978):
- 1977 - N. TODOROV, *The Russo - Turkish War of 1877 - 1878 and Bulgaria's Liberation*. S. 34-40.
- V. TRAJKOV, *La Guerre de liberation Russo - Turque de 1877-1878 et les peuples Balkaniques*. S. 61-77.
- M. TODOROVA, *British and Russian Policy toward the Reform Movement in the Ottoman Empire*. S. 17-41.
- P. SUGAR, *Some Thoughts on the Pre-Conditions of Modernization and their Applicability to the European Provinces of the Ottoman Empire in the Eighteenth Century* S. 42-55.
- 1978 - I. TEKELİ, *Changes in the Rural Structure of Turkey, Due to Agricultural Mechanization with in Marked Conditions* S. 3-20.
- Expedition XIX, 2-4 (1977); XX, 1-4 (1977-1978):
- XIX, 2 - R. MADDIN - T. S. WHEELER - J. D. MUHLY, *Tin in the Ancient Near East: Old Questions and New Finds*. S. 35-47.
- XIX, 4 - O. A. TAŞYÜREK, *The Urartian Bronze Hoard from Giyimli*. S. 12-20.
- XX, 1 - M. MALLOWAN, *Recollections of C. Leonard Woolley*. S. 3-4.
- R. H. DYSON, *Archival Glimpses of the Ur Expedition in the Years 1920 to 1926*. S. 5-23.
- S. N. KRAMER, *The Ur Excavations and Sumerian Literature*. S. 41-47.
- XX, 2 - J. D. MUHLY, *Ancient Cartography*. S. 26-31.
- XX, 4 - I. BEIT, - ARIEH, *A Canaanite Site Near Sheikh Mukhsen, Recent Discoveries in Southern Sinai* S. 8-11.
- M. KOCHAVI, *Canaanite Aphek, Its Acropolis and Inscriptions*. S. 12-17.
- D. USSISHKIN, *Lachish, Renewed Archaeological Excavations*. S. 18-28.
- Das Fenster 22 (1978).
- Felsefe Arkivi 20 (1976), 21 (1978).
- The Florida Anthropologist XXXI, 1-3 (1978).
- Folia Orientalia XIX (1978):
- W. ZAJACZKOWSKI, *Prof. Dr. Tadeusz Kowalski. Zur dreissigsten Wiederkehr seines Todesjahres 1948-1978*. S. 5-12.
- Fornvännen LXXII (1977).
- Germania LVI, 1 (1978).
- Glasnik, Inst. d'Hist. Nat. XX, 3 (1976); XXI, 1 (1977).
- Hamdard Islamicus I, 1 (1978):
- B. B. LAWRENCE, *Al, Biruni and Islamic Mysticism*. S. 53-70.
- Hamizrah Hehadash the New East XXVI, 3-4 (1976); XXVII, 1-2 (1977):
- XXVII - H. GERBER, *Notes on the Industry of Western Anatolia on the Eve of World War I*. S. 57-61.
- Harvard Journal of Asiatic Studies XXXVIII, 1 (1978).
- Hayat Tarih Mecmuası 12 (1978):

- E. SEREZLİ, *Ibrahim Müteferrika'nın İlgî Çekici Hayatı*. S. 9-11.
 E. MOSATTI, *Venedik Tarihinde Türk Savaşları*. S. 26-31.
 İ. ERZİ, *Osmanlı Sarayına Rüşvetin Girişi*. S. 63-65.
 Hebrew Union College Annual XLVII (1976).
 Heidelberg Jahrbücher XIV (1970) - XXI (1977).
 Hesperia XLVI, 3 (1977); XLVII, 2 (1978).
 Historia XXVII, 2-3 (1978); XXVIII (1979):
 J. L. CASKEY, *Aegean Terminologies*. S. 488-491.
 H. HEINEN - B. SPULER, *Zeitschriftenreferate*. S. 500-512.
 The Historical Journal XXI, 2-3 (1978).
 History of Religions XVII, 2-4 (1977-1978); XVIII, 1 (1978).
 International Affairs 4-5 (1978).
 International Journal of Middle East Studies IX, 1-3 (1978):
 1 - A. ATTREP, *A State of Wretchedness and Impotence: A British View of Istanbul and Turkey*, 1919. S. 1-9.
 Ü. Ü BATES, *The Impact of the Mongol Invasion on Turkish Architecture*. S. 23-32.
 2 - S. COHEN, *Mesopotamia in British Strategy, 1903-1914*. S. 171-181.
 K. H. KARPAT, *Ottoman Population records an census of 1881/82-1893*, S. 237-274.
 3 - P. F. SUGAR, *Major Changes in the Life of the Slav Peasantry under Ottoman Rule*. S. 297-305.
 N. E. SALIBA, *The Achievements of Midhat Pasha as Governor of the Province of Syria, 1878-1880*. S. 307-323.
 S. J. SHAW, *The Ottoman Census System and Population, 1831-1914*. S. 325-338.
 A. SHMUELEVITZ, *Capsali as a Source for Ottoman History, 1450-1523*. S. 339-344.
 Forum: *The Armenian Question*. S. 379-400.
 Iran, Journal of the British Institute of Persian Studies. XVI (1978):
 M. E. MASSON - G. A. PUGACHENKOVA, *Shakhri Syabz pri Timure i Ulug Beke* ("Shahr-i Sabz from Timūr to Ulūgh Beg) - I. S. 103-126.
 P. HARDY, *Unity and Variety in Indo-Islamic and Perso-Islamic Civilization: some ethical and political ideas of Diyā'al - Dīn Baranī of Delhi, of al - Ghazālī and of Naṣīr al-Dīn Tūsī compared*. S. 127-136.
 Iraq XL-1 (1978):
 M. MALLOWAN, *Obituary: Professor Fuad Safar*. S. I
 J. J. ORCHARD, *Some Miniature painted Glass Plaques from Fort Salnameser, Nimrud (Part I)*. S. 1-22.
 R. H. BRILL, *Some miniature glass Plaques from fort Shalmaneser, Nimrud (Part II.)* S. 23-40.
 P. R. S. MOOREY AND O. R. GURNEY, *Ancient Near Eastern Cylinder Seals Acquired by the Ashmolean Museum. Oxford, 1963-1973*. S. 41-60.
 Der Islam LV, 1 (1978):
 H. - J. KORNRUMPF, *Neuere Beschreibungen von al-Hasa in amtlichen osmanischen Veröffentlichungen*. S. 74-92.
 P. K. KAMPERT, *Muhibb Efendis Paris - Bericht*. S. 93-89
 Islam and the Modern Age IX, 1-3 (1978).
 İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi VI, 3-4 (1976):

- E. ESİN: *Fârâbi'yi Yetiştiren Kengeres Türk Muhîtinin Kültür ve San'atı*. S. 81-140.
- T. GÖKBİLGİN: *Taşköprü - zâde ve İlmi Görüşleri (II)*. S. 169-182.
- T. OKIÇ, *Ord. Prof. Dr. Mehmed Begoviç (Belgrad)*. 183-196.
- T. GÖKBİLGİN, *Şiya Gökâlp'e göre Halkçılık, Milliyetçilik, Türkçülük*. S. 197-212.
- Istanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi 20-21 (1974-1977):
- M. TUNCEL, *Türkiyede Yer Değiştiren Şehirler Hakkında Bir İlk Not*. S. 119-128.
- Istanbul Mitteilungen XXVI (1976):
- W. W. CUMMER, *Iron Age Pottery from Akalan*. S. 31-39.
- A. M. DİNÇOL, *Die neuen urartäischen Inschriften aus Körzüt*. S. 19-30.
- W. GÜNTHER, *Eine neue Phyle in Aizanoi*. S. 111-115.
- K. JEPPESEN, *Neue Ergebnisse zur Wiederherstellung des Maussolleions von Halikarnassos. 4. Vorläufiger Bericht der dänischen Halikarnassos Expedition*. S. 47-99.
- R. NAUMANN, *In Memoriam Arif Müfid Mansel*. S. 5-8.
- R. NAUMANN, *Neue Beobachtungen am Theodosiusbogen und Forum Tauri in Istanbul*. S. 117-141.
- P. NEVE, *Eine hethitische Hieroglyphen - Inschrift am Löwentor von Boğazköy*. S. 9-11.
- H. OTTEN, *Zum halentu - Gebäude: Eine Klarstellung*. S. 13-17.
- U. PESCHLOW, *Nachtrag zur byzantinischen Plastik in Didyma*. S. 143-147.
- J. RABY, *A Seventeenth Century Description of Iznik - Nicaea*. S. 149-188.
- E. ROHDE, *Das verlorene Haupt des Zeus Stellungnahme zu einem Anpassungsversuch am Pergamon - Ostfries*. S. 101-110.
- K. TUCHELT, *Zwei importierte Gefäße aus Didyma*. S. 41-45.
- Istoričeskie Zapiski 99-100 (1977).
- Istoriya SSSR 6 (1977); 1-3 (1978):
- 6 (1977) - A. N. SAKHAROV, *The March of Rus to Constantinople in 907*. S. 72-103.
- 2 (1978) - K. B. VINOGRADOV, *On the Eve of Russian - Turkish War of 1877*. S. 134-143.
- Izvestiya Akademii Nauk Turkmensoy SSR 4-6 (1977).
- Jahrbuch, Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz (1976), (1977).
- Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik XXII (1973) - XXVI (1977):
- XXII - G. WEISS, *Hohe Richter in Konstantinopel. Eustathios Rhomaios und seine Kollegen*. S. 117-144.
- J. KRAMER, *Architekturteile des Seyitgazi - Tekke (Eskişehir) und die Michaelskirche von Nakoleia*. S. 241-250.
- R. RESTLE, *Zwei Höhlenkirchen im Hacı İsmail Dere bei Ayvalı*. S. 251-280.
- G. LANGMANN, *Ein Zauberamulett aus Ephesos*. S. 281-284.
- XXIV - C. FOSS, *The Fall of Sardis in 616 and the Value of Evidence*. S. 11-22.
- M. RESTLE, *Viranşehir - Kaleköy, ein befestigter Platz in Kappadokien. Mit einem Anhang von Friedrich Hild*. S. 195-208.
- M. C. MUNDELL, *A Sixth Century Funerary Relief at Dara in Mesopotamia*. S. 209-228.
- XXV - H. HUNGER, *Thukydides bei Johannes Kantakuzenos. Beobachtungen zur Mimesis*. S. 181-194.
- XXVI - R. - J. LILIE, "Thrakien" und "Thrakesion". *Zur byzantinischen Provinzorganisation am Ende des 7. Jahrhunderts*. S. 7-48.

- Jahrbücher für Geschichte Ost Europas N. F. XXV, 3-4 (1977).
 Jahresbericht, Schweizerische Landesmuseum LXXXVI (1977).
 Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien LI (1976-1977):
 M. WEGNER: *Gewundene Säulen von Ephesos*. S. 49-64.
 F. BREIN: *Zur ephesischen Topographie*. S. 65-76.
- Janus LIX (1972) - LXV, 1-4 (1978):
 LXV - H. HERMELINK, *Arabische Unterhaltungsmathematik als Spiegel Jahrtausendalter Kulturbeziehungen zwischen Ost und West*. S. 105-117.
- Journal of the American Oriental Society XCVIII, 1-2 (1978):
 M. ELAT, *The Economic Relations of the Neo-Assyrian Empire with Egypt*. S. 20-34.
- Journal of Archaeological Science IV, 1-4 (1977), V, 1-3 (1978).
- Journal of Asian and African Studies 14-15 (1977-78):
 14 - ABDUL RAHİM ABDUL RAHMAN, N. YUZO, *The iltizam system in Egypt and Turkey*. S. 169-194.
 15 - M. YAMA'UCHİ, *Reflections on the Social Movements during the National Liberation War of Turkey*. S. 15-20.
- Journal Asiatique CCLXV, 3-4 (1977) - CCLXVI, 1-2 (1978):
 CCLXVI - G. DUMEZIL, *L'oubuykh d'Evliya Çelebi*. S. 57-66.
 P. DUMONT, *Les Origines de la littérature villageoise Turquie*. S. 67-96.
- Journal of the Economic and Social History of the Orient XXI, 3 (1978):
 R. C. JENNINGS, *Zimmis (non-Muslims) in early 17th century Ottoman judicial records. The Sharia court of Anatolian Kayseri*. S. 225-293.
- The Journal of Hellenic Studies XCVII (1978).
- Journal of Near Eastern Studies XXXVII, 2-3 (1978).
- Journal of the Royal Asiatic Society 2 (1977) - 1 (1978):
 1 (1978) - A. M. ATHAR, *Towards an interpretation of the Mughal Empire*. S. 38-49.
- Kara - Amid III, 12 (1978):
 M. F. OZANSOY, *Diyarbakır (şiiir)* S. 4.
 A. TEKİN, *Diyarbakır tanıtımında yirmi yıl*. S. 5.
 Ş. BEYSANOĞLU, *Diyarbakır Kronolojisi*. S. 8.
 K. KAFLI, *Şiira Gököl ve Atatürk*. S. 17.
 R. ARSLAN, *Diyarbakır ve Çevresinde şehirleşme hareketleri*. S. 19.
 K. S. ÖZTÜRK, *Ellinci yıl günümüz (şiiir)*. S. 49.
 Ş. BEYSANOĞLU, *Bir oluşum hikayesi*. S. 65.
- Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Bülteni 3 (1978):
 "Eski" ve "Yeni" görüşlerin öznel izlenimleri ve "nesnel" ölçümü.
- Kirche im Osten XX (1977).
- Kiryat Sefer LII, 3-4 (1977).
- Letopis XXVIII (1977).
- Levéltari Közlemények XLVII 1-2 (1976).
 K. NEHRING, *Quellen zur ungarischen Aussenpolitik in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts. II*. S. 247-268.
- Macedonian Review VI, 2-3 (1976); VII, 1-3 (1977); VIII, 1 (1978):

- VIII - H. ANDONOVSKI, *The Ancient Makedonians and Alexander the Great*. S. 10-15. Makedonika (1978).
- MAN, The Journal of the Royal Anthropological Institute XIII, 1-2 (1978).
- Meddelanden från Lunds Universitets Historiska Museum II (1977-1978).
- Medelhavsmuseet Bulletin 12 (1977).
- P. WARREN, *A Minoan Vase in Stockholm*. S. 48-52. The Metropolitan Museum of Art XXXV, 4 (1978).
- The Middle East Journal XXXII 1-3, (1978).
- N. ABADAN - UNAT, *The Modernization of Turkish Women*. S. 291-306. Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Abteilung Kairo XXXIII, (1977).
- Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts Roemische Abteilung LXXXIV, 1 (1977) LXXXV, 1 (1978):
- LXXXV - N. A. WINTER, *Archaic Architectural Terracottas decorated with Human Heads* (Pl. 7-22). S. 27-58.
- Naradov Azii i Afriki 1-2 (1978).
- National Geographic Magazine CLIII, 6 (1978); CLIV, 1-2 (1978):
- CLIII, 6 - G. F. BASS, *Glass Treasure From the Aegean*. S. 768-793.
- H. N. NALTCHAYAN, *The Proud Armenians*. S. 846-728.
- CLIV, 1 - M. AUDRONICOS - S. TSAVDAROGLOU, *Is This the Tomb of Philip of Macedon?* S. 55-77.
- Novaya Noveşenya İstoriya 6 (1977); 2-3 (1978).
- Opuscula Atheniensia XII (1978):
- A. FURUMARK, *Aegean Society*. S. 11-17.
- A. AKERSTRÖM, *Mycenaean Problems I. On the Mycenaean Chariot*. S. 19-37.
- P. ASTRÖM, *Methodological Viewpoints on Middle Minoan Chronology*. S. 87-90.
- Orient, Soc. for Near Eastern Studies in Japan XIII (1977).
- Orientalia XLVI, 2-4 (1977); XLVII, 1 (1978):
- W. VON SODEN, *Aramäische Wörter in neuassyrischen und neu- und spätbabylonischen Texten. Ein Vorbericht. III*. S. 183-197.
- Orientalia Suecana XXV-XXVI (1976-1977).
- Orientalistische Literaturzeitung LXXIII, 1-3 (1978):
- I - VON B. A. CVETKOVA, *La ville ottomane au XVe siècle*. S. 5-11.
- V. W. ORTHMANN, *Zur chalkolithischen Kultur von Hacilar*. S. 229-236.
- Oriente Moderno LVII, 9-10 (1977).
- Österreichische Zeitschrift für Volkskunde N. S. XXXII, 1-2 (1978).
- The Philosophical Review LXXXVII, 2 (1978).
- Præhistorische Zeitschrift LII, 1 (1977).
- Praktika (1975).
- Prilozi XXV (1975):
- In memoriam (Omer Mušić, Besim Korkut, Hasan Kalesi i Muhamed Tajib Okić)*. S. 5-12.
- S. GROZDANIĆ, *Orijentalni institut - Institute for Oriental Studies*. S. 13-26.
- S. TRAKO - L. GAZIĆ, *Rukopisna zbirka Orijentalnog instituta u Sarajevu The manuscript collection of the Institute of oriental studies of Sarajevo*. S. 27-44.

F. DZ. SPAHO, *Arhiv Orijentalnog instituta u Sarajevu. - The Archives of the Institute of oriental studies of Sarajevo.* S. 45-56.

B. DURDEV, *Turski prevod rudarskog zakona za Novo Brdo despota Stefana Lazarevića - Version turque de la loi minière du despote Stefan Lazarević.* S. 113-132.

A. S. ALICIC, *Popis bosanske vojske pred bitku na Mohacu 1526. godine - The register of the bosnian army of the eve of the Mohac battle of 1526.* S. 171-202.

F. NAMETAK, *Tursko društvo u ranim romanima Reseda Nurija Güntekina. - Turkish Society in the early novels of Reşat Nuri Güntekin.* S. 301-336.

Proceedings of the Society of Antiquaries of Scotland CVII (1975-76).

Przegląd Orientalistyczny 2 (1978).

The Quartely Index Islamicus II, 3 (1978).

Radovi LX (1977).

Rassegna Storica del Risorgimento LXV, 1-2 (1978).

Revista Arhivelor XXXIV, 1-4 (1972); XL, 1 (1978).

Revue des Archéologues et Historiens d'Art de Louvain X (1977).

Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale LXXII, 1 (1978).

Revue des Etudes Byzantines XXXVI (1978):

A. FAILLER, *Un incendie a Constantinople 1305.* S. 153-171.

N. OIKONOMIDES, *The Mosaic Panel of Constantine IX and Zoe in Saint Sophia.* S. 219-233.

E. ZACHARIADOU, *Observations on some Turcica of Pachymeres.* S. 261-267.

Revue des Etudes Sud Est Europeennes XV, 4 (1977); XVI, 1-3 (1978):

XV - A. IANCU, *Echos de l'Institut des Etudes Sud - Est Européennes de Bucarest (Juillet 1976-Juin 1977).* S. 783-786.

XVI - P. CERNOVODEANU, *Les échanges économiques dans l'évolution des relations Roumano - Turques (XVe-XVIIIe siècles).* S. 81-90.

B. CVETKOVA, *Les tahrir defterleri comme sources pour l'histoire de la Bulgarie et des Pays Balkaniques.* S. 91-104.

A. PIPPIDI: *Pour l'histoire du premier Institut des Etudes Sud - Est Européennes en Roumanie, I.* S. 139-156.

O. ILIESCU, *A la recherche de Kilia byzantine.* S. 229-238.

M. HOLBAN, *Truth and Fiction in Captain John Smith's Adventures in Transylvania and Valachia in the year 1602.* S. 253-268.

Ş. RADULESCU - ZONER, *Die Einstellung der Zentralmächte gegenüber der Donau- und der Schwarzmeerfrage während der Debatten des Berliner Kongresses.* S. 445-464.

Revue Historique CCLIX, CCLX (1978):

CCLX - M. KRIEGEL, *La prise d'une décision: l'expulsion des juifs d'Espagne en 1942.* S. 49-90.

Revue Internationale d'Histoire Militaire 35 (1976) - 39 (1978).

Revue Roumanie d'Etudes Internationales XII, 1-2 (1978).

Rivista degli Studi Orientali LI, 1-4 (1977):

S. MAZZONI, *Ricerche sul complesso dei rilievi neolitici di Karkemish.* S. 7-38.

Rocznik Orientalistyczny XXIX, 1 (1977).

Rupperto Carola 60 (1977).

Saeculum XXVIII, 4 (1977); XXIX, 1 (1978).

Sanat Dünyamız 14 (1978):

S. TANSUĞ, *Çiçeklerin Dili*. S. 2-11.

S. GÖZEN, *San'atın Kudreti*. S. 36-44.

Sanat Tarihi Yıllığı VII (1976-1977):

A. AKARCA, *Gemi Tasvirli Bir Çanakkale Tabacı ve Ressamı*. S. 1-20.

T. CANTAY, *Bir Kuzey - Batı Anadolu Gezisinde Notlar (Amasya Halifet Gazi Medresesi; Amasya Halifet Gazi Kümbeti'ndeki Roma Lâhdi; Tokat Garipier Camii; Niksar Hacı Çıkrık Medresesi)*. S. 21-40.

Y. DEMİRİZ, *16. Yüzyıla Ait Tezhipli Bir Kur'an*. S. 41-58.

G. İNAL, *Realistic Motifs and the Expression of the Drama in Safavid Miniatures*. S. 59-88.

Y. ÖTÜKEN, *Yatağan İlçesine Bağlı Yava Köyü Yakınlarındaki Bizans Freskoları, İkonografik İncelemeler*. S. 89-106.

M. B. TANMAN, *Hasırızade Tekkesi*. S. 107-142.

Ş. YETKİN, *Osmanlı Saray Halılarında Yeni Örnekler*. S. 143-164.

E. YÜCEL, *Ahi Elvan Camii Pencere Kapakları*. S. 165-178.

Schweizerische Zeitschrift für Geschichte XXVII, 3-4 (1977); XXVIII, 1-2 (1978).

Scientific American CCXXXVIII, 6 (1978); CCXXXIX, 1-5 (1978):

CCXXXVII - D. S. BESSERAT, *The Earliest Precursor of Writing*. S. 50-59.

Sovetskaya Arheologiya 2 (1976).

Sovetskaya Etnografya 1-3 (1978).

Sovetskaya Tyurkologiya 3-6 (1977); 1-2 (1978).

Speculum LIII, 3 (1978).

Studi Classici E Orientali I-XXVIII (1951-1978):

XXVIII - A. VIGNOLI, *Note sull' architettura della Chiesa dei SS. Sergio e Bacco di Costantinopoli: ipotesi per la ricostruzione delle strutture dell' avamposto scomparso*. S. 69-86.

Studi Magrebini VIII, (1976).

Studi Micenei Ed Egeo - Anatolici XVIII (1977):

P. E. PECORELLA: *La necropoli di Iasos nel quadro delle culture dell' Anatolia occidentale*. S. 65-72.

C. SAPORETTI, *La figura del tamkaru nell' Assiria del XIII secolo*. S. 93-102.

A. ARCHI, *Collection of Cuneiform Texts in the Egyptian Museum (Museo Egizio), Turin*. S. 103-108.

H - J. THIEL, *Der Text und die Notenfolgen des Musiktexten aus Ugarit*. S. 109-136.

O. CARRUBA, *Beiträge zur mittelhethitischen Geschichte I. Die Tutbalijas und die Arnuwandas*. S. 137-176.

O. CARRUBA, *Beiträge zur mittelhethitischen Geschichte II. Die sogenannten "Proto-coles de succession dynastique"*. S. 175-196.

M. FORLANINI, *L'Anatolia nordoccidentale nell' impero eteo*. S. 197-226.

C. MORA, *Saggio per uno studio sulla popolazione urbana nell' Anatolia antica: I. Hattusa*. S. 227-242.

H - P. SCHAFER, *Die Inschrift Rusa II. Argistehinis in Mazgirt - Kaleköy (UKN 279 = HChI 127)*. S. 249-268.

G. GARBINI, *Observazioni sul testo aramaico delle trilingue di Xanthos*. S. 269-272.

- O. CARRUBA, *Commentario alla trilingue licio - greco - aramaica di Xanthos*. S. 273-318.
- Studia Islamica XLV (1977) - XLVII (1978):
- XLV - G. BAER, *The transition from traditional to western criminal law in Turkey and Egypt*. S. 139-158.
- Studies in Islam XV, (1978).
- Studii și Cercetari de Istorie Veche și Archeologie XXIX 2-3 (1978).
- Studime Historike XXXII (XV), 2 (1978).
- Summer XXXIII, 1 (1977):
- J. SCHMIDT, *Uruk - Warka Zusammenfassender Bericht über die 33. Grabungskampagne*. S. 105-118.
- Südosteuropa - Mitteilungen XVIII, 2 (1978):
- I. ERGÜN, *Der Osthandel der Türkei. Eine Alternative zur EG - Mitgliedschaft?* S. 31-41.
- P. FISCHER - WEPPLER, *Die Türkei und die EG - Ein Symposium über die Möglichkeiten und Probleme ihrer Vollmitgliedschaft*. S. 69-73.
- Syria LIV, 3-4 (1977), LV, 1-4 (1978):
- LIV - J. MARGUERON, *Ras Shamra 1975 et 1976. Rapport Preliminaire sur les campagnes d'automne*. S. 1-189.
- LV - F. PASCHOUND, *Le Naarmalcha, a propos du tracé d'un canal en Mesopotamie moyenne*. S. 346-359.
- Szazadok CXI, 4-6 (1977); CXII, 1-2 (1978).
- Szekesfehervar Evszazadai 3 (1977):
- H. GYÖRGY, *Die ungarisch - türkischen diplomatischen Beziehungen am Ende des 15-ten Jahrhunderts*. S. 7-14.
- H. GYÖRGY, *Die Frage der Aufarbeitung der Chronik des Terdzüman Mahmud*. S. 31-36.
- T. GÖKBİLGİN, *Über die Frage der türkischen Oberhoheit in Ungern und die Eroberung von Stuhlweissenburg im Jahre 1543*. S. 37-40.
- K. ZSUZSA, *Die osmanisch - türkischen Lehnwörter der ungarischen Sprache*. S. 41-48.
- F. GÉZA, *Die türkischen Schilderungen des 16-ten Jahrhunderts der ungarischen Geschichte*. S. 49-76.
- H. KLARA, *Die türkische Verwaltung und die Autonomie der ungarischen Städte*. S. 85-97.
- R. GYULA, *Die strategische Bedeutung von Stuhlweissenburg unter der Türkenherrschaft, die Belagerungen von 1601 und 1688*. S. 145-158.
- Tarih ve Edebiyat Mecmuası 8-10 (1978):
- 8 - K. ÖZALP, *Kazım Özalp Atatürk'ü Anlatıyor*. S. 21-25.
- Tarih Felsefe Hukuk 1-2 (1978); 1 (1978).
- Tel Aviv IV, 1-4 (1977):
- A. KEMPINSKI - S. KOSAK, *Hittite Metal "Inventories" (CTH 242) and their Economic Implications*. S. 87-94.
- I. SINGER, *A Hittite Hieroglyphic Seal Impression from Tel Aphek*. S. 178-200.
- The Toyoshi - Kenkyu XXXVI, 3-4 (1977/78).
- Történelmi Szemle XXI, 1 (1978).

Türk Dili 320-326 (1978):

322 - Çeviri sorunları özel sayı.

323 - TDK Başkanının Kurultayı Açılış Konuşması. S. 273-274.

XVI. Türk Dil Kurultayı (Haber). S. 275-278.

325 - B. ECEVİT, *Gelişen Türkçe*. S. 445-449.

326 - Atatürk (1881-1938) özel sayı.

Türk Dili Edebiyatı Dergisi XXII (1974-1976):

O. F. SERTKAYA, *Ali Fehmi Karamanlıoğlu*. S. 1-12.

R. R. ARAT, *Uygurca yazılar arasında II*. S. 17-28.

İ. ENGİNÜN, *Halide Edip'in Profesör Arnold Toynbee'ye yazdığı bir mektup*. S. 163-168.

İ. KAYNAK, A. S. Puşkin'in "Erzurum Seyahatnamesi" nde Türkler ve Doğu Anadolu. S. 229-241.

Türk Kültürü 171-186 (1977-1978):

186 - Ş. KALAYCIOĞLU, *Doğumunun 100. Yılında Ayaz İshaki'nin Unutulmuş Bir Yazısı*. S. 28-33.

K. YİĞİTLER, *İngiliz Yazarı Marmaduke Pickthall'in Türk - Ermeni Münasebetleri Hakkındaki Eserleri Üzerine Düşünceler*. S. 40-49.

Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni XXVI (1977):

M. (EREN) LUGAL, *Hildesheim Şehir Kütüphanesinde Türklere Dair Eski Baskı Eserler*. S. 236-247.

H. Z. KOŞAY, *Yazı, Kitap ve Kütüphane Üzerine Düşünceler*. S. 1-6.

O. F. KÖPRÜLÜ, *Milli Kütüphanelerimizin Büyük Eksikliklerinden Biri*. S. 82-84.

N. BAYRAKTAR, *Yazma Eserlerin Korunması, Bakımı ve Temizliği*. S. 85-92.

B. TUNCEL, *UNESCO Programında Kitap, Kitaplık, ve Arşivler*. S. 135-239.

Türkiye Bibliyografyası 1-4 (1976), Yıllık Dizinler.

Türkiye Makaleler Bibliyografyası II-IV (1976); Yıllık Yazar Adları Dizini (1976).

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni LXI, 340-341 (1978):

340 - Y. TOKER, *Bab-ı Âli*. S. 9-12.

N. FERSEN, *Kula*. S. 13-14.

N. PEKER, *Süslü Karakol*. S. 15-16.

I. MASAR, *Die Geschichte Altanatoliens*. S. 35-40.

341 - S. EYİCE, *Tarihte Küçük Çekmece*. S. 2-10.

Ç. GÜLERSOY, *İstanbul'un Eski Su Sistemi*. S. 12-21.

M. TAYŞI, *Sefaretname-i İran (Bozoklu Osman Şakir)*. S. 22-29.

A. PASINLI, *Cevizli, Dragos Kazısı*. S. 30-33.

Bab-ı Ali Onarıldı. S. 34.

İ. GÜLSEVİL, *Die Heimat von St. Nicolaus und Seine Kirche*. S. 58-59.

C. ŞAKİR, *Old Anatolia and the Zeybek*. S. 60-64.

Türkiyemiz 26 (1978).

Ugarit - Forschungen IX (1977).

Ulusal Kültür I. 1 (1978):

A. T. KIŞLALI, *Ulusal Demokratik Halkçı Kültür Siyaseti*. S. 1-6.

E. AKURGAL, *Türkiye'nin Kültür Sorunları*. S. 7-16.

- T. İNAL, *Theophile Gautier'in Constantinople'ü Üzerine Bir İnceleme*. S. 105-110.
The Yale Review LXVII, 3-4 (1978).
Yillarboyu 8 (1978):
- T. TOROS, *İlk Kadın doktorumuz*. S. 30-31.
Vestnik Drevneii Istorii 2-3 (1978).
Vestnik Leningradskogo Universiteta 14-20 (1977); 2 (1978).
Viking XLI (1978).
Voprosi Istorii 12 (1977); 3, 6-8 (1978).
Die Welt des Islams XVIII, 1-4 (1977):
- G. JÄSCHKE, *Vom Islam in der heutigen Türkei*. S. 1-18.
G. JÄSCHKE, *Die Elviye-i selase: Kars, Ardahan und Batum*. S. 19-40.
R. W. OLSON - W. F. TUCKER, *The Sheikh Sait Rebellion in Turkey (1925)*. S. 195-211.
E. DOĞRAMACI, *Şiya Gökalp and Women's Rights*. S. 212-220.
Die Welt des Orients IX, 2 (1978):
- H. WAETZOLDT, *Zu den Feldpachtverträgen aus Nippur*. S. 201-205.
C. WILCKE, *Zur Deutung der SI. BI - Klausel in den spätbabylonischen Kaufverträgen aus Nordbabylonien*. S. 206-212
R. HAASE, *Zur Tötung eines Kaufmanns nach den hethitischen Gesetzen*. S. 213-219.
M. WEINFELD, *Gen. 7: 11, 8:1-2 Against the Background of Ancient Near Eastern Tradition*. S. 242-248.
J. VAN ESS, *Biobibliographische Notizen zur islamischen Theologie*. S. 255-283.
Wiadomosci Archeologiczne XLII, 2 (1977).
Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes LXIX, (1977):
- E. BLEIBTREU, *Ein neuassyrisches Relief in Wien*. S. 41-44.
T. GANDJEI, *The Turkish Inscription of Kalāt-i nādīrī*. S. 45-54.
H. İNALCIK, *Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's time*. S. 55-72.
R. F. KREUTEL, *Ein Kirchenraub in Selanik*. S. 73-90.
S. J. SHAW, *The Archives of Turkey: An evaluation*. S. 91-98.
Wissenschaftliche Zeitschrift, Martin - Luther - Universität Halle - Wittenberg XXVII, 1-4 (1978):
- 3 - K. RUHRDANZ, *Islamische Miniaturhandschriften aus den Beständen der DDR IV*. S. 107-114.
4 - J. GLASNECK, *Der Kemalismus und seine Bedeutung für den antiimperialistischen Kampf der Völker Asiens und Afrikas*. S. 105-116.
Zeitschrift für Assyriologie LXVIII, 1 (1978):
- H. SCHMÖKEL, *Anton Moortgat zum Gedächtnis*. S. 1-6.
P. MICHALOWSKI, *Foreign Tribute to Sumer during the Ur III Period*. S. 34-49.
W. v. SODEN, *Die erste Tafel des altbabylonischen Atramhasis - Mythos. 'Haupttext' und Parallelversionen*. S. 50-94.
H. OTTEN - C. RÜSTER, *Textanschlüsse und Duplikate von Boğazköy - Tafeln*. S. 150-159.
La publication des textes d'Ebla. S. 160.
Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft CXXVIII, 2 (1978).

Zeitschrift für Kulturaustausch XXVIII, 2-3 (1978).

Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 29-31 (1978).

Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte XXXIII, 2-4 (1976); XXXIV, 1 (1977); XXXV, 1-2 (1978).

Zion XL, 3-4 (1975); XLII, 1-2 (1977).

Ziya Gökalp III, 10 (1978):

A. C. ASENA, *Arkadaşım Ziya Gökalp*. S. 84-87.

M. N. GÖKALP, *Ağabeyim Ziya Gökalp'in Hayatı*. S. 88-90.

ZIYA GÖKALP, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. S. 91-93.

H. DİZDAROĞLU, *Ziya Gökalp'in Eğitim Anlayışı*. S. 94-96.

R. ARSLAN, *Diyarbakır ve çevresinde Şehirleşme Hareketleri*. S. 97-114.

Ş. BEYSANOĞLU, *Ziya Gökalp'e İlişkin Anılar, Belgeler, Bilgiler*. S. 115-116.

M. A. ÖZDER, *Türk Halkbiliminde Dügün Evlilik, Akrabalık, Gelenekleri ve Terimleri Sözlüğü*. S. 117-128.

İ. ENGINÜN, *Ziya Gökalp ve Halide Adıvar*. S. 129-139.

B. EMİL, *Ziya Gökalp'de "Muasırlaşmak" Fikri ve Öncesi*. S. 140-159.

IV. ULUSLARARASI GÜNEY-DOĞU AVRUPA İNCELEMELERİ KONGRESİ

IV. Uluslararası Güney - Doğu Avrupa İncelemeleri Kongresi 13-18 Ağustos 1979 tarihlerinde Ankara'da Cumhurbaşkanımız Sayın Fahri Korutürk'ün koruyucu başkanlığında toplanmıştır. Kongre'ye 326'sı yabancı olmak üzere 380 delege katılmış, 19 rapor, 110 co-rapor, 213 bildiri sunulmuştur. Yuvarlak Masa'ya ise 20 konuşmacı katılmıştır.

13 Ağustos 1979 Pazartesi günü saat 9.30'da Türk Tarih Kurumu Merkezinde toplanan Kongre üyeleri Atatürk'ün Anıtkabirini ziyaret ederek saygı duruşunda bulunmuşlardır. Türk Tarih Kurumu ve Kongre Başkanı Ord. Prof. Enver Ziya Karal Anıtkabir'deki özel deftere şu sözleri yazmıştır:

Atatürk:

Türkiye'nin üyesi bulunduğu Güney - Doğu Avrupa İncelemeleri Milletlerarası 4. Kongresi üyeleri saygı ile huzurunda eğildik.

Bir zamanlar "Türkler bütün dünya uluslarının dostlarıdır" ve "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkelerini bütün bir yaşam için ve herkes için bir kılavuz olarak göstermiştin. Bugünkü ziyaret, bu ilkelerin canlılığını ve ölmezliğini kanıtıyor.

Saat 11.30'da Hacettepe Üniversitesi M Salonunda İstiklâl Marşından sonra Cumhurbaşkanımız Sayın Fahri Korutürk'ü temsilen Gn. Sekr. Sayın Haluk Bayülken Kongreyi açmış ve Cumhurbaşkanımızın konuşmasını okumuştur. Bu konuşmada özetle şöyle denilmiştir: "Atatürk Güney - Doğu Avrupa dediğimiz ülkeleri Balkan ülkeleri saymış, aralarında iyi bir geçimin sağlanmasını, bilimsel ve tarih anlayışı ile sürekli bir barışın kurulmasını yüksek bir ülkü görmüştür. Yüzyılları kapsayan ortak bir tarihi olan bu ülkelerde çeşitli uygarlıklar kurulmuş, bunlar bir düzeye kadar karışarak derin etkiler yapmış ve başka ülkelerde başka uygarlıkların doğmasına yol açmıştır. Ortak bir miras olan kültür hazinelerinin araştırılmasında Kongrenin başarılı olmasını dilerim." Cumhurbaşkanından sonra Kurum ve Kongre Başkanı Sayın Ord. Prof. Enver Ziya Karal yaptığı konuşmada özetle Türk Tarih Kurumu ve Kongre çalışmaları hakkında açıklama yaparak bu kongrenin Atatürk'ün "Yurtta Barış Cihanda Barış" ilkesini yansıttığını, Güney-Doğu Avrupa (Balkan) ülkelerinin yüzyılları kapsayan ortak bir uygarlık tarihine sahip olduklarını, onun sahipleri arasında iyi bir anlayış, geçim ve işbirliğinin Uluslararası Güney - Doğu Avrupa İncelemeleri Derneği'nin kuruluşuna hakim olan düşünce olduğunu belirterek bu kuruluşu destekleyen Unesco'ya teşekkür etmiş, bu kongrenin bir özelliğinin de Ankara'da tarih öncesi devirlerden günümüze değin gelen süre içinde insancıl ilimlerin bütün konuları ile ilgili olmak üzere toplanan ilk uluslararası kongre olduğunu belirtmiştir. Daha sonra AIESEE Başkanı Sayın Prof. Nicolai Todorov söz almış ve AIESEE'nin faaliyetlerinin önemine değinerek sosyal bilimlerin politik kararlara doğrudan bağlı olduklarını, Balkan-

lardaki siyasi gelişmelerin sosyal bilimlerin ilerlemesine yansımalarını ifade ettikten sonra Türkçe sözlerle teşekkür ederek "Toplum hayatının bütün alanlarında köklü devrimler yaparak Yeni Türkiye'yi kuran ve onu çağdaş Avrupa devletleri arasına katan, Türkiye'nin Büyük Devlet Adamı Kemal Atatürk'ü saygıyla anarım" demiştir. Daha sonra Ankara Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Tahsin Özgüç'ü temsilen Rektör Vekili Prof. Dr. Aran Olcay kürsüye gelmiştir. Rektörün konuşmasında, Türk Tarih Kurumu ile sıkı bir işbirliği halinde çalışan Ankara Üniversitesinin, Güney - Doğu Avrupa ülkeleri üniversiteleri ile bilimsel işbirliğinin kuvvetlendirilmesine, öğretim üyeleri ve araştırmacıların ortak bilimsel sorunlarının aydınlığa kavuşturulmasında katkıların artırılmasına, gerçekçi bir yaklaşım ile yardımcı olunmasının planladığı belirtilmiştir. Bundan sonra UNESCO Genel Direktörü adına söz alan Dr. Alex Mirochnikov, UNESCO'nun Güney - Doğu Avrupa alanı ile ilgili program, proje ve çalışmaları hakkında kısa bilgi verdikten sonra kongrenin, bu bölgeye ait insancıl bilimi alanındaki uluslararası çalışma ve işbirliğini kuvvetlendirmesi ve geliştirmesi temennisinde bulunmuştur. Kongreye gönderilen mesajlar okunduktan sonra açılış töreni sona ermiştir.

Aynı gün saat 16.00'da başlayan ve bütün delegelerin katıldığı genel oturumda UNESCO Türkiye Milli Komitesi Başkanı ve Kongre Genel Sekreteri Prof. Bedrettin Tuncel tarafından Atatürk ve evrenselliği hakkında bir konferans verilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri heyetinden Prof. Albert Lord "Güney - Doğu Avrupa ülkelerindeki sözlü edebiyat türlerinin gelişmesi ve aralarındaki ilişkiler" üzerinde, Romanya Sosyalist Cumhuriyeti Delegasyonu üyesi Prof. Dr. Razvan Theodorescu da "Bizans ve Bizans'ın Balkan uygarlıklarının oluşmasına katkıları" üzerinde konuşmuşlardır. Böylece ilk günün bilimsel çalışmaları son bulmuştur.

Aynı günün akşamı Kurum ve Kongre Başkanı Ord. Prof. Enver Ziya Karal Kongreye katılan üyeleri saat 19.00 - 21.00 arasında A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi salonunda kabul ederek birbirleriyle yakından tanışmalarını sağlayan bir kokteyl vermiştir.

14 Ağustos gününden başlayarak dört gün sabah ve öğleden sonra seksiyon çalışmaları sürmüştür. Kongre çalışmalarını içeren seksiyonların ana bölümleri ve Yuvarlak Masa konuları şöyle idi:

Seksiyon A - Tarih: a) Tarih Öncesi'nden Roma Çağına kadar
b) Ortaçağ
c) Modern ve Çağdaş Devir.

„ B - Dilbilim
„ C - Edebiyat
„ D - Folklor
„ E - Etnografya
„ F - Sanat

Yuvarlak Masa: 1 — Dini topluluklara ait özvarlıklar ve bağışlar; bunların ekonomik ve sosyal rolleri

„ 2 — II. Dünya Savaşından sonra Güney - Doğu Avrupa'da sosyal yapı değişiklikleri

- Yuvarlak Masa: 3 — Güney - Doğu Avrupa Tarihinin belgesel kaynakları
 ,, 4 — Kemalist Reformlar
 ,, 5 — Güney - Doğu Avrupa ülkelerinde ailevi ve duygusal yaşam
 ,, 6 — Güney - Doğu Avrupa ülkelerinde halk oyunları ve gösterileri
 ,, 7 — Artistik gizli güçler: Artistik veriler ve bunların memleket ve devirlere göre dalgalanışı: ortak ve özel noktalar (özellikle duvar resimleri ve küçük boy resimlerde)

Kongre'de konular, siyasi ve ideolojik tartışmalara girilmeden, bilimsel açıdan ele alınmıştır. Bu arada iki Balkan ülkesinin tarihi önemdeki yıldönümleri tebliğ konusu olarak yer almıştır. Bulgar delegasyonundan bir üye Bulgar Devletinin 1300. yıldönümünün kutlanması ve Romen delegasyonundan iki üye de Romen ihtilalinin 35. yıldönümü üzerinde konuşmuşlardır.

Yuvarlak masalarda ele alınan konular arasında: köyden kente göçlerin çok büyük boyutlara ulaştığı, bunların da ekonomik, demografik ve sosyolojik sorunlar yarattığı; Güney - Doğu Avrupa ülkeleri ile ilgili dokümanların tanıtılması ve bir katalogun yapılması konuları görüşülmüştür.

Folklor seksiyonunda Güney - Doğu Avrupa uluslarının sözlü edebiyatlarının gelişimi, ilişkileri, epik halk edebiyat ürünlerinin nitelikleri, uluslararası ortak konular ve motifler ele alınmıştır. Özellikle Nasreddin Hoca'nın evrensel kişiliği üzerinde durularak, hikâyelerinin dünyaca anlatıldığı bir halk filozofu olduğu belirtilmiş, güldürülerinin insanlara neşe veren doğruluk ve ahlaki nüktelerle dolu olduğu, ayrıca öğretici, insancıl ve barışçı değerler taşıdığı anlatılmıştır. Nasreddin Hoca ile ilgili anekdotlarda bazı motiflerin bütün dünya milletlerince romanlara, filmlere ve dramatik yapıtlara adapte edildiğine, tüm fıkralarında halk yaratıcılığının temeli olan iyimserliğin simgelendiğine değinilmiştir. Nasreddin Hoca'nın Balkan ulusları arasına, Türklerin Balkanlara girmesiyle (XIV yy. sonu ve XV. yy. başı) yayılmaya başladığı belirtilmiştir.

Edebiyat seksiyonunda "Balkanlarda Osmanlı Şairleri" bildirisi okunurken, yer adları üzerinde durulmuş ve Balkan ülkelerindeki yer adlarının detaylı ve fihristli bir kitap ve haritasının hazırlanması önerisinde bulunulmuş ve bu önerinin Kongre Başkanlığı aracılığı ile AIESEE merkezine iletilmesi seksiyon tarafından karar altına alınmıştır.

18 Ağustos sabahı Kongre delegeleri Kurum'un önünde toplanarak otobüslerle Anadolu Medeniyetleri Müzesine götürülmüş, Müzeyi gezdikten sonra ise bahçesinde kendilerine çay verilmiş daha sonra da Ankara Kalesini görme olanağı sağlanmıştır. Aynı gün öğleden sonra saat 16.00'da Kurum Merkezinde kapanış töreni yapılmıştır. Türk Tarih Kurumu ve Kongre Başkanı Ord. Prof. Enver Ziya Karal, Kongre faaliyetlerini özetleyerek, delegelere teşekkür etmiştir. UNESCO temsilcisi Dr. Alex Mirochnikov, AIESEE Genel Sekreteri Acad. E. Condurachi, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Başkanı ve Kongre Genel Sekreteri Prof. Bedrettin Tuncel de sırayla söz alarak Kongre izlenimlerini anlatmışlardır.

Aynı gün saat 18.30 - 20.30 arasında Yabancı Konuklar Köşkünde Sayın Dışişleri Bakanı ve Bayan Gündüz Ökçün Kongre üyeleri onuruna bir kabul resmi düzenlemişlerdir.

19 Ağustos 1979 Pazar günü Kongre üyeleri, Turizm Bakanlığının düzenlediği Göreme - Konya - Gordion günübirlik gezilerinden birine katılmışlardır.

Federal Almanya Cumhuriyeti Milli Komitesi III. AIESEE Kongresinin yapıldığı 1974'den bu yana Federal Almanya'da Güney - Doğu Avrupa Araştırmaları alanında yayınlanmış olan bütün kitap ve dergileri Kurum binasında sergilemiş ve sonra da bunları Türk Tarih Kurumu'na armağan etmiştir. Ayrıca Kongre nedeniyle Alman Araştırma Kurumu'nun yardımıyla "Die Türkei in Europe" adlı kitabı yayınlanmıştır. Romanya, Bulgaristan ve Macaristan delegasyonları da birer kitap sergisi hazırlamışlar ve bunları Kütüphanemize armağan etmişlerdir.

Kongre delegelerine verilmek üzere İş Bankası'nın yaptırdığı çantalara, Turizm, Bakanlığı ile Basın Yayın Genel Müdürlüğünün verdikleri Türkiye'yi tanıtan broşür ve kitaplardan başka Türk Tarih Kurumunca hazırlanıp bastırılan Ankara krokisi, Kongre Programı, isim ve adresler listesi kitapçığı ve rapor, co-rapor ve bildiri özetleri konmuştur.

PTT, Kongre süresince Kurum Merkezinde bir şube açmış ve Kongre'nin ilk günü için hazırladığı özel zarflara özel ilk gün damgasını basmıştır. Turizm Bankası Turban Seyahat Acentası, delegelerimizi havaalanında karşılayarak otellerine yerleştirmiş, dövizlerini bozmak, gezi ve ulaşım ile ilgili sorunlarını çözümlemek için de Kurum Merkezinde devamlı personel bulundurmıştır.

Kongreye katılan yerli ve yabancı üyeler Yurdumuzda gördükleri iyi kabulü ve Kongre hakkındaki iyi izlenimlerini gerek sözlü gerekse yazılı olarak Kurum'a bildirmişlerdir.

Kongre Hazırlık Komitesi

Sekreteri

MIHİN LUGAL

Kongre Bürosu Şefi

YASEMİN GÖKOĞLU

ÜYELERİMİZDEN ORD. PROF. DR. EKREM AKURGAL FRANSIZ AKADEMİSİNE ONUR ÜYESİ SEÇİLDİ

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Arkeoloji profesörü ve Kurumumuz asıl üyesi Ekrem Akurgal, Aralık 1979'da Fransız Akademisinin "Académie des Inscriptions et Belles - Lettres" bölümüne üye seçilmiştir. Profesör Ekrem Akurgal aynı zamanda Avusturya, Büyük Britanya, İsveç ve Danimarka Akademilerinin de üyesidir. Arkadaşımızı candan kutlarız.

Propriétaire : LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Directeur responsable : ULUĞ İĞDEMİR

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Études :	Page	
BILGI, ÖNDER: A la Lumière des Oeuvres Récemment Découvertes, Nouvelles Constatations sur les Figures Humaines Antérieures à l'Époque de Bronze (en turc, avec 14 fig.)	1	
———: Le même texte en anglais	13	
ALP, SEDAT: die Hethitischen Tontafelentdeckungen auf dem Maşat-Höyük (avec 3 dessins, 1 carte de géographie et 4 photos)	25	
VARINLIOĞLU, ENDER: Recherches Epigraphiques à Bithynia, Ionia et Karia (en turc)	61	
SIMON, RACHEL: Beginnings of Leadership. Mustafa Kemal's First Visit to Libya, 1908	69	
———: Le même texte en turc. (Traduit par ÖZKAYA, Ph. D. TÜTEN)	83	
SOYSAL, ÖZER: Le Problème de la Méthodologie et des Sources en Abordant la Structure Sociale et Economique des Bibliothèques Traditionnelles Turques (en turc)	97	
Rapports :		
EYICE, PROF. DR. SEMAVI: Rapport Relatif aux Recherches Archéologiques sur la Surface du Sol, Effectuées aux Alentours de Silifke (1978) (en turc)	111	
———: Rapport Relatif aux Recherches Archéologiques sur la Surface du Sol, Effectuées aux Alentours de Silifke (1979) (en turc)	122	
Traduction :		
JARRING GUNNAR: (Traduit par ÖZKAYA, Ph. D. TÜTEN) La Turcologie en Suède (en turc)	125	
Conférences :		
NENCI, PROF. DR. GIUSEPPE: Les Relations entre l'Anatolie et l'Italie depuis la Chute de Troie jusqu'à la Fin du V ^e s. av. J. - C. (en turc). ...	137	
Nécrologies :		
ŞAKIROĞLU, DR. MAHMUT HASAN: Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan (en turc, avec 1 photo)	153	
———: Prof. Alessio Bombaci (en turc, avec 1 photo)	179	
Bibliographie :		
KAYAOĞLU, İSMET: La Revue "Vakıflar Dergisi" n ^o XII	193	
KARADENİZ, ŞADAN: Informations sur les livres (en turc)	197	
Livres et périodiques reçus à la Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire durant la seconde moitié de l'année 1978	203	
Information :		
Le IV ^e Congrès International des Etudes du Sud-Est Européen (en turc) ...	245	
Ord. Prof. Ekrem Akurgal, membre actif de notre Société, est élu Membre d'Honneur à l'Académie de France	248	
Sur la couverture : Empreinte de sceau de Tabarna découverte à Maşat-Höyük. Époque Ancienne Hittite (XVII ^e - XV ^e s. av. J. C.)		

BELLETTEN

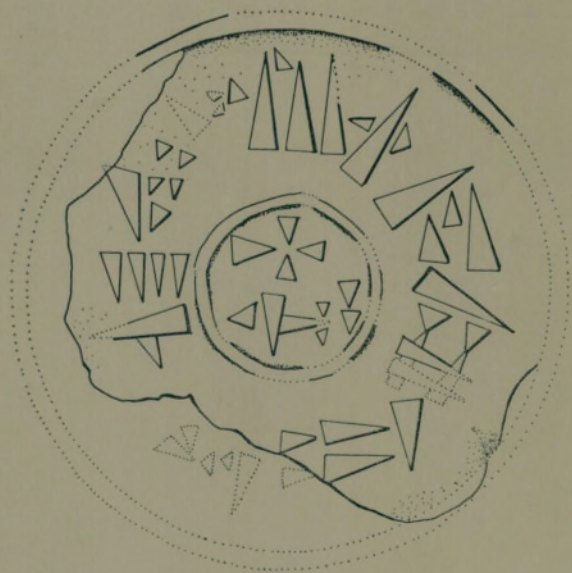
PÉRIODIQUE TRIMESTRIEL

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome : XLIV.

No. : 173

Janvier 1980

ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 8 0